

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
Georgian Academy of Sciences
Arn. Chikobava Institute of Linguistics

ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება
Besarion Jorbenadze Society

საენათმეცნიერო
ძ ი ე ბ ა ნ ი

XXXI

Linguistic
P a p e r s

თბილისი 2010 Tbilisi

„საენათმეცნიერო ძიებანი“

XXXI წიგნი თემატურად მრავალფეროვანია. იგი განკუთვნილია ენათმეცნიერთათვის და, საერთოდ, ენის საკითხებით დაინტერესებული პირებისათვის.

„Linguistic Papers“ volume 27 contains thematically diverse works. It is meant for linguists and in general, all persons interested in language issues.

სარედაქციო კოლეგია: EDITORIAL BOARD:

მ. ბერიძე, კ. გაბუნია, **გ. გოგოლაშვილი** (მთავარი რედაქტორი), **ლ. გოქსაძე** (ინგლისური ნაწილის რედაქტორი), ნ. დარასელია, **ც. კვანტალიანი** (სწავლული მდივანი), მ. კიკონიშვილი, რ. ლანდია, **ნ. ლოლაძე** (მთ. რედაქტორის მოადგილე), თ. ლომთაძე, მ. ქურდიანი ნ. ჭუმბურიძე, ნ. ჯორბენაძე

M. Beridze, K. Gabunia, **G. Gogolashvili** (editor-in-chief), **L. Goksadze** (editor of the English part), N. Daraselia, **Ts. Kvantaliani** (scientific secretary), M. Kikonishvili, R. Landia, **N. Loladze** (deputy editor-in-chief), T. Lomtadze, M. Kurdiani N. Chumburidze, N. Jorbenadze

ISSN 1987-6653

ანზორ აბუსარიძე, ნანა სტამბოლიშვილი

სოციალ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების როლი ენის ათვისებისა და გამომყენების პროცესში

დიდი ხანია დავის საგანს არ წარმოადგენს იმ ფაქტის აღიარება, რომ სოციალ-ფსიქოლოგიური ფაქტორები დიდ გავლენას ახდენენ ადამიანზე, რაც უშუალოდ გამოძახილს პოულობს ადამიანის აზრებში, ფიქრებსა და ქცევის ნორმებში. ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ ფსიქოლინგვისტიკა, რომელიც ენას ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით შეისწავლის, იმ მენტალური პროცესების კვლევას გულისხმობს, რომელიც თან ახლავს ენის გამოყენებას და საფუძვლად უდევს უცხო ენის სწავლების მეთოდოლოგიას.

თ. გამყრელიძე აღნიშნავს: „ყველა სახის ფსიქოლინგვისტიკური კვლევა ფაქტობრივად მიმართულია იქითკენ, რომ პასუხი გაეცეს შემდეგ ორ ძირითად კითხვას: 1. ენის რა ცოდნაა საჭირო იმისათვის, რომ ენა გამოვიყენოთ? 2. რა კოგნიტიური პროცესებია ჩართული ენის გამოყენებაში?“ (გამყრელიძე, 2003, 473).

კოგნიტიურ პროცესებში იგულისხმება აღქმა, მეხსიერება და აზროვნება.

კოგნიტიური (შემეცნებითი) პროცესის ეს სამი კომპონენტი უშუალო კავშირშია ერთმანეთთან, უფრო მეტიც, ის შეიძლება ერთ მთლიანობაში წარმოვიდგინოთ. საუბარი და მოსმენა — ადამიანისათვის დამახასიათებელი ჩვეულებრივი აქტივობა — ვერ წარიმართებოდა ამ პროცესის გარეშე.

კოგნიტიური პროცესი წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს და გადამწყვეტ ფაქტორს ადამიანის გონებრივი აქტივობის დროს, ამიტომ არანაკლებ მნიშვნელოვანია ამ პროცესის სწორად და მიზანმიმართულად განხორციელებისათვის აფექტური პროცესების გათვალისწინება, რადგან ამ უკანასკნელის უგულვებელყოფა თავისთავად ხელს შეუშლიდა და უფრო მეტიც, დაარღვევდა კოგნიტიური პროცესის სამივე კომპონენტის — აღქმის, დამახსოვრებისა და ლექსიკური ერთე-

ულის მეხსიერებაში — დაფიქსირების პროცესს, რაც ნებისმიერმა ადამიანმა თავის თავზე დაკვირვებით შეიძლება განიცადოს, რადგან აფექტური მდგომარეობის სხვადასხვა სახე: ღელვა, შფოთვა, შიში ხელს უშლის და არღვევს ადამიანში წონასწორობის ნორმას, რაც ნებისმიერ შემთხვევაში ნეგატიურად აისახება კოგნიტიურ პროცესებზე.

რა არის აფექტი და რატომ ახდენენ აფექტური ფაქტორები ასეთ ზეგავლენას კოგნიტიურ პროცესებზე?

აფექტი გერმანულად **der Affekt** ლათინური **affectus**-გან არის წარმოშობილი და მძაფრ სულიერ მღელვარებას ნიშნავს, როცა ადამიანი საკუთარ თავზე კონტროლს კარგავს. აფექტური მდგომარეობა, პირველ რიგში, ვლინდება ჩვენს ემოციებში. ემოცია გერმანულად **die Emotion**, ფრანგულად — **emotion** წარმოქმნილია ლათინური **emovere** და ნიშნავს — სულის მღელვარებას, გრძობების მოჭარბებულობას (მაგალითად, სიყვარულისაგან ან სიძულვილისაგან). ემოცია, ჩვენი აზრით, ადამიანის ისეთი სულიერი მდგომარეობაა, რომლის კოგნიტიურ პროცესებში თანხართულობა და თანამონაწილეობა აუცილებელი პირობაა უცხო ენის სამეტყველო ნორმების ათვისებისა და მისი გამოყენების პროცესში (ხაზგასმა ჩვენია). კოგნიტიური და აფექტური პროცესების ურთიერთკავშირს ადვილად შევამჩნევთ ჩვენი დაკვირვების მეშვეობით. აი, მაგალითად, ჩვენ უფრო ადვილად ვამჩნევთ საგნებს, რომლებიც ჩვენთვის მძაფრ ემოციებთან ასოცირდება, ვიდრე ისეთ საგნებს, რომლებსაც ჩვენთვის ნაკლები ემოციური დატვირთვა აქვთ. „ჩვენ უფრო კარგად და ადვილად ვიმახსოვრებთ იმას, რაც ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, რაც ძლიერ და განსაკუთრებულ პოზიტიურ შეგრძობებთან ასოცირდება, ვიდრე იმას, რაც ნაკლებ მნიშვნელოვნად გვეჩვენება (ენგელკამპი, 1985, 338).

მაშასადამე, ჩვენი განხილვის პირველ ეტაპზე ემოციების დადებით როლს ვუსვამთ ხაზს, რომლის გარეშე — როგორც აღვნიშნეთ, ვერ შევძლებდით არა მარტო ენის შესწავლას, არამედ ვერც მშობლიურ ენაზე იმ სათქმელის თქმას, რომლის მეშვეობითაც მოცემულ სიტუაციაში ჩვენთვის მომგებიან პოზიტიურ მდგომარეობაში აღმოვჩნდებოდით. იქნებ ამიტომაც, რომ კრეატიულად მოაზროვნე ადამიანი შედარებით ადვილად ახერხებს ემოციური შეფერილობით სავსე, ხატოვანებით შეჯერებულ ისეთ გამონათქვამთა კომუნიკაციაში ჩართვას, როგორცაა ანდაზა, აფორიზმი, ფრთიანი გამონათქვამი,

იდიომა. იგი იყენებს ფრაზებს, მდიდარი წარმოსახვის წყალობით (რომელიც ემოციების გარეშე ვერ იარსებებდა) მენტალურ ლექსიკონში შემორჩენილ ნაწყვეტებს მხატვრული ლიტერატურის წყარობიდან, სხვადასხვა ლიტერატურულ პასაჟებს, პოეზიის ნიმუშებს და ა. შ. აქედან გამომდინარე, გრძნობები, ემოციები გვეხმარება სამეტყველო ნორმების დამახსოვრებაში ე. ი. დამახსოვრებაზე პასუხისმგებელია არა მარტო კოგნიტიური დამუშავება, არამედ ემოციური დატვირთვა.

განა შეიძლებოდა ემოციური დატვირთვის, ემოციური განწყობის გარეშე დაგვემახსოვრებია გოეთესეული გამონათქვამები: **das ewige Weibliche an edle Einfalt und stille Größe, sagt niemandem mehr etwas.**

ემოციებს, როგორც რეაქციებს, შეუძლიათ რაიმეზე ორიენტაციის მოხდენა. ემოციების საშუალებით ადვილად ხდება ენის შემსწავლელის პროვიცირება — რაიმე სიტუაციაში ან რაიმე თემის განხილვაში მისი აქტიური ჩართვა. პირველ შემთხვევაში წარმოქმნილი ემოციების ინტენსიურობა დამოკიდებულია შესაბამის ინტერაქციის ფორმაზე, რომელიც თანამოსაუბრიდან ან თემიდან გამომდინარეობს. ენის შემსწავლელს შეუძლია ისე გაართულოს, ისე ჩახლართოს საუბარი, რომ მოახდინოს მსმენელების პროვიცირება, გამოიწვიოს და ჩართოს ისინი ინტერაქციაში, მისცეს მათ საშუალება მოახდინონ სამეტყველო ნორმების აქტივიზაცია, რაც როგორც წესი, უფრო მძაფრ ეფექტებთან არის დაკავშირებული, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა ეს ყველაფერი მხოლოდ მოსმენილი იქნება. იგივე შეიძლება ითქვას თემებთან დაკავშირებით: არსებობს თემები, რომლებიც დიდ ემოციებს იწვევს (მაგალითად; შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია შენს სამშობლოში, ან მეზობელი ქვეყნების აგრესია საქართველოზე) და არსებობს თემები, რომლებზეც ნაკლები მობილიზაციაა საჭირო (მაგალითად; .სახლის დალაგება). ენის შემსწავლელს შეუძლია რომელიმე განსაზღვრულ თემას ან ინტერაქციას (მაგალითად: როლების გათამაშება) ემოციური დატვირთვა მისცეს, რითაც იგი შეძლებისდაგვარად ცოცხალ წარმოსახვებს იქმნის ან თავად მონაწილეობს და ამით ემოციებს თავისუფალ გასაქანს აძლევს.

აქედან გამომდინარე, ენის შემსწავლელს შეგნებულად შეუძლია გრძნობების გააქტიურება და ემოციური ფონის გაძლიერება, რაც თავისთავად ხელს შეუწყობს უცხოური ენის სამეტყველო ნორმების აღქმასა და დამახსოვრებას.

ემოციები ზეგავლენას ახდენენ არა მარტო აღქმასა და დამახსოვრებაზე, არამედ მეორე ენის აქტიურ გამოყენებაზეც.

ემოციების საშუალებით შეიძლება ენობრივი ბარიერების გადალახვა ისე, რომ შესაძლებელი ხდება მოულოდნელი მკვევრემეტყველება. ფაქტობრივად ეს იმითაც არის განპირობებული, რომ ენის შესწავლელი ძლიერი ემოციური ჩართვით შეცდომების დაშვების მეტ მიდრეკილებას ამჟღავნებს (ეიზენშტეინი, 135).

ემოციებს დიდი მნიშვნელობა აქვს უცხო ენის ათვისების საქმეში, რადგან ემოციები ხელს უწყობს კოგნიტიურ დამუშავებას (ენგელკამპი, 1985, 346) და აადვილებს დამახსოვრების პროცესს.

ვინც მეორე ენას სწავლობს, ზრდის სხვა ადამიანზე თავისი ზეგავლენის შანსს. ასეთი ზეგავლენა ზოგადად პოზიტიურად მოიაზრება. ასევე შეუძლია მას შექმნას ფუნქციური წახალისების წყარო. თუ იგი აღმოაჩენს, რომ რაიმე განსაზღვრული მოქმედებით სხვა ადამიანში რეაქციის პროვოცირება შეუძლია.

წახალისება ჰქმნის პოზიტიური განწყობის ფონს. ენის შემსწავლელი უფრო მოტივირებული და ინტენსიური ხდება, უღრმავდება ინტერესი, შეეცდება მეტად დაიხარჯოს სწავლის პროცესში.

სამწუხაროდ, უცხო ენის შესწავლა მარტო პოზიტიურ შეგრძნებებთან და დადებით ემოციებთან როდი ასოცირდება. ენის შემსწავლელს შეიძლება დაეუფლოს შიშისა და საფრთხის შეგრძნება, რომელმაც შეიძლება სასწავლო პროცესი შეაფერხოს. რა იწვევს შიშს ენის შემსწავლელში? ყოველი ადამიანი პრინციპულად ცნობისმოყვარეა და მას უნდა ასე თუ ისე გაიგოს, რაც უცხო ენაზე ესმის. მაგრამ იგი შეიძლება შეიპყროს გაუცხოების გრძნობამ. მას შეუძლია გაუჩნდეს ერთგვარი კომპლექსი, როცა უჩვეულო და მისთვის უცხო გარემოში ხვდება, სადაც უჩვეულო ინტონაციით, გამსხვავებული ტონალობით, გაუგებარი ჟესტებით ლაპარაკობენ. მას ეუფლება საფრთხისა და შიშის შეგრძნება, რომ ვერ გაიგებს ნათქვამს და თავს უხერხულ მდგომარეობაში ჩაიგდებს. შიში ამ დროს შეიძლება ცნობისმოყვარეობაზე ძლიერი აღმოჩნდეს და სასწავლო პროცესი დააბრკოლოს. სადაც შიში ბატონობს, იქ ნათლად ჩანს ცნობისმოყვარეობის ნაკლებობა, თავს იჩენს თავდაცვითი რეაქციები (სულელად არ მოაჩვენო თავი ვინმეს) ან ზოგადად სწავლასთან დაკავშირებული სირთულეები.

არსებობს შიშის გამოვლინების ორი ძირითადი ფორმა: მასტი-

მულირებელი, ანუ გამააქტიურებელი შიში, რომელსაც შეუძლია სასწავლო პროცესის მოტივაცია და სტიმულირება და დამრთავუნელი, „მაპარალიზებელი“ შიშები, რომელიც ჩვენ გვიმორჩილებს, ზოგჯერ გვძლევს და უმოქმედოს გვხდის. სწორედ ასეთი ხასიათის „დიდი შიში“ მიეკუთვნება ენის შესწავლისა და გამოყენების პროცესში ნეგატიური შემოქმედების წინაპირობის წყაროს.

ალიქვამს თუ არა ენის შემსწავლელი სიტუაციას საფრთხედ, დაეუფლება თუ არა მას დიდი შიშის გრძნობა, თუ იგი შიშს, როგორც გადალახვადსა და ადვილად დასაძლევად ჩათვლის, დამოკიდებულია უამრავ ფაქტორზე. აქ თავს იჩენს ინდივიდის სოციალური სახე. რაც ერთისათვის მასტიმულირებელია, შესაძლებელია მეორესათვის „მაპარალიზებელი“ იყოს. ისე როგორც არსებობს სწავლისა და შესწავლის ზნე-ჩვეულებები, ასევე არსებობს... განცდათა ზნე-ჩვეულებანი“. რადგან ჩვენ ჩვენი სოციალიზაციის (ჩვენი პიროვნული ჩამოყალიბების) განმავლობაში იმასაც ვსწავლობთ, როგორ დავძლიოთ შიში (თუნდაც ღიმილის მეშვეობით) და როგორ ჩავიხშოთ შიში, თანამოსაუბრეს ყოველთვის როდი შეუძლია იმის შემჩნევა და ამოცნობა — აქვს თუ არა ინდივიდს შიში, თანაც ინტერაქციის პროცესის დროს შინაარსის გაუგებრობის ან შესაძლებელი გაუგებრობის საფუძვლიდან გამოწვეული, რომელსაც ჯერ თვით ენის შემსწავლელიც ვერ აცნობიერებს.

შიშთანაა დაკავშირებული ენის აქტიური გამოყენებაც. საქმე ეხება საუბრის შიშს, მეტყველების შიშს. ეგი შეიძლება წარმოიქმნას, როცა ენის შემსწავლელს აქვს შიში მცდარი არტიკულაციით ან არასწორი ინტონაციით წარმოთქმის, რადგან ფრთხილობს თავი სასაცილო მდგომარეობაში არ ჩაიგდოს. შიში შეიძლება წარმოიქმნას, თუ ენის შემსწავლელს ეშინია, რომ იგი შეცდომას უშვებს სიტყვებისა და კონსტრუქციების გამოყენებაში, რამაც შეიძლება საუბარი გაუგებარი გახადოს. ექსტრემალური შემთხვევაა „ლატოფობიური აფაზია“ (შტოლტინგი, 1987, 101). შიში წარმოიქმნება მაშინაც, როცა ენის შემსწავლელი საკუთარი აზრებისა და მიზნების ფორმულირებას ცდილობს და აღმოაჩენს, რომ სამეტყველო საშუალებების ნაკლებობას განიცდის. ამ დანაკლისის გააზრებამ იგი შეიძლება პირობითად დამუნჯებამდე მიიყვანოს.

შიშის გამომწვევ ფაქტორებიდან ჩვენ გამოვყავით: უცხო სიტუაცია (როცა ინდივიდი აღმოჩნდება უცხო გარემოში და გაუცხოების

გრძნობა ეუფლება), გაგების შიში (როცა ინდივიდს ნათქვამის არასწორად გაგების შიში ეუფლება), მეტყველების შიში (როცა ინდივიდს მცდარად და გაუგებრად გამოთქმის შიში იპყრობს), წარმატების შიში (შეფასების შიში, გამოწვეული სუბიექტური ფაქტორებით, როცა ინდივიდს არ აქვს გათავისებული წარმატებისათვის საჭირო მოთხოვნები).

ამრიგად, გრძნობები-ემოციები გვეხმარება სამეტყველო ნორმების არა მარტო აღქმასა და დამახსოვრებაში, არამედ მეტყველებაში მათ აქტიურ გამოყენებაშიც. ემოციების საშუალებით შეიძლება ენობრივი ბარიერის გადალახვა ისე, რომ შესაძლებელი ხდება მოულოდნელი მჭევრმეტყველება. მეორე ენის — უცხო ენის შესწავლა ყოველთვის უკავშირდება როგორც ხალისს, ასევე შიშის გრძნობას. ფუნქციური წახალისება და სიხარული იმისა, რომ სხვა ადამიანების გაგება-გაგებინება შეიძლება, პოზიტიურად მოქმედებს სასწავლო პროცესზე. შიშმაც შეიძლება მასტიმულირებელი ზემოქმედება მოახდინოს, თუ ენის შემსწავლელი მას დაძლევეს. დიდი შიში — დაუძლეველი შიში ხელს უშლის და აფერხებს ენის შესწავლის პროცესს, მაგრამ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თავის თავში დარწმუნებული, მტკიცე ხასიათის და პოზიტიური განწყობით შემართული შემსწავლელი ყოველთვის მოახერხებს შიშის დაძლევას და სასურველი ეფექტის მიღწევას.

ლიტერატურა

გამყრელიძე, 2003 — გამყრელიძე თამაზ, კიკნაძე ზაზა და სხვ. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი.

ბუტკმანი, 1992 — Butzkamm Wolfgang. Psycholinguistik des fremdsprachenunterrichts. A. Franke Verlag Tübingen und Basel.

მულტჰაუპი, 1992 — MMulthaupt.U/Wolf,D(eds) Prozeßorientierung in der Fremdsprachendidaktik. Frankfurt:Diesterweg

მულტჰაუპი, 1995 — Multhaupt Uwe. Psycholinguistik und fremdsprachliches Lernen. Max Hueber Verlag. Ismaning.

შიპანი, 1992 — Schippan Thea. Lexikologie der deutschen Gegenwarts sprache.Max Niemeyer Verlag.Tübingen.

ANZOR ABUSERIDZE, NANA STAMBOLISHVILI

The Role of Social and Psychological Factors in the Process of Language Acquisition and Use

Summary

The influence of social and psychological factors on man is directly reflected in his/her thinking processes and norms of behaviour. Cognitive processes (perception, memory, thinking) are essential for language acquisition and use. Alongside cognitive processes, affective factors play a decisive role in man's mental activity. Emotions help us memorise the norms of speech acts. The paper argues that purposeful activation of emotions ease foreign language acquisition and memorization.

ფატიმა ახალაია

ტოპონიმთა წარმოებისათვის მებრულ-ლაზურში

(მორფოლოგიური ანალიზი)

გარესამყაროს დიდი თუ მცირე ობიექტისათვის სახელის და-რქმევა ადამიანს აზროვნებისა და მეტყველების განვითარების კვალ-დაკვალ დასჭირდა. თავდაპირველად საგნის აღმნიშვნელი საზოგადო სახელი საკუთარი სახელის ფუნქციასაც ასრულებდა. განვითარების შემდგომ საფეხურზე დაიწყო საზოგადო და საკუთარი სახელების გამიჯვნა. ამ დროიდან დაწყებული „საკუთარი და საზოგადო სახელები ვითარდება ენის ევოლუციასთან ერთად, თუმცა კი, ამასთანავე, ამჟღავნებს სხვადასხვა კანონზომიერებას, რომელთა გამოვლენა მხოლოდ დიდძალი მასალის ანალიზის საფუძველზე ხდება შესაძლებელი“ (სუპერანსკაია, 1985, 4).

„ტოპონიმი არის დედმიწაზე არსებული ბუნებრივ-ფიზიკური თუ ხელოვნური ობიექტის საკუთარი სახელი“ (ცხადაია, 2005, 165).

ჩვენი მიზანია მეგრულ და ლაზურ ტოპონიმთა ფორმანტული ანალიზი. ნაშრომში განხილულია სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოქვეყნებული მასალები. კერძოდ, პ. ცხადაიას „ათასი მეგრული ტოპონიმი“, „სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი“ (I და II ნაწ.), გ. კარტოზიას „ლაზური ტექსტები (ლაზეთის ტოპონომია)“. ნაშრომში გაანალიზებულია ტოპონიმთა გარკვეული ნაწილი და, ცხადია, საკითხის სრულად განხილვის პრეტენზია მას არა აქვს.

ქართულ ტოპონიმთა წარმოებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს -ის სუფიქსს, რომელიც გეოგრაფიულ სახელებში ისტორიულად ტოპოფორმანტის ფუნქციით არის დამკვიდრებული. -ის ფლექსიის ნიშანია, მაგრამ გეოგრაფიულ სახლებთან მას სიტყვათაწარმოებითი ძალა აქვს მოპოვებული (ღლონტი, 1971, 109-111).

-ის სუფიქსის კოლხურ-სვანური შესატყვისის -იშ (-შ), რომელიც ხშირად გვხვდება დასავლეთ საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში (ხმოვნით ან ხმოვნის გარეშე). ასეთებია, მაგალითად: მაცხვარში,

ტყვიში, ღვირიში... (ჭუმბურიძე, 1987, 415).

ი. ყიფშიძემ მეგრულში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნად გამოყო -ში, როგორც „სრული“ ფორმა და -შ, როგორც ხმოვანმოკვეცილი ვარიანტი. ამასთანავე აღნიშნა, რომ -ში გამოყენებულია ადგილებისა და მდინარეების სახელებში (ყიფშიძე, 1994, 019-020).

პ. ცხადაია გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ შეიძლება თავდაპირველად იყო ფორმა ო-ბონ-ა-იშ-ი, საიდანაც მივიღეთ ო-ბონ-ეშ-ი (აი — ეი — ეე — ე). შემდეგ ეი ფონეტიკურ ნიადაგზე მიღებულ ე-ში და-წოგადდა და გაბატონდა. მეორე მხრივ, მეგრულში -ში სუფიქსს ერთგვარი მასუბტანტივებული და მატოპონიმებული ფუნქცია აქვს მოპოვებული. იგი დასტურდება ყოველგვარ სახელთან, ძირეული იქნება ის თუ ნაწარმოები (ცხადაია, 1985, 51).

ჩვენი აზრით, მოცემულ ფორმაში ო-ბონ-ა-იშ-ი ფონეტიკური პროცესი ასე უნდა წარმართულიყო: ო-ბონ-ა-იშ-ი > ო-ბონ-ე-შ-ი > ო-ბონ-ე-ში-ი

საბოლოოდ მიღებული ფორმა მეგრულისთვის დამახასიათებელი ხმოვანთშერწყმის წესის შედეგია.

ქვემოთ ჩამოთვლილ გენტივის ფორმით წარმოდგენილ გეოგრაფიულ სახელებს, სავარაუდოდ, საზღვრული უნდა ხლებოდა. საზღვრულის დაკარგვის შემდეგ კი-იშ (-შ) ფორმანტმა სიტყვაწარმოებითი დანიშნულება შეიძინა და გახდა გეოგრაფიული ობიექტის აღმნიშვნელი სახელი. ასეთებია:

ერთ-იშ-ი „ექვთიმესი“ (ცხადაია, 2004, 37).

გერი-ეშ-ი „გერიესი“ (ცხადაია, 2005, 14).

ტოპონიმი მიღებულია პირსახელზე (**გერი-ე**)-იშ ფორმანტის დართვით:

*გერი-ე-იშ-ი > *გერი-ე-შ-ი > *გერი-ეშ-ი

წიწ-იშ-ი || **წი წ-ა შ-ი** (ცხადაია, 2004, 202) „წიწასი“ ტოპონიმი მიღებულია პირსახელზე (**წიწ-ა**)-იშ ფორმანტის დართვით:

*წიწ-ა-იშ-ი > *წიწ-იშ-ი

როგორც ჩანს, ფონეტიკური პროცესი განსხვავებულად წარმართა: -იშ ფორმანტის ზეწოლის შედეგად სახეცვლილი -ა მაწარმოებელი საბოლოოდ დაიკარგა და მივიღეთ ანთროპონიმის ფუძეზე -იშ დართული ტოპონიმი.

ძღვირ-იშ-ი (იქვე, 196) „ძღვირასი“.

ტოპონიმი მიღებულია მეტსახელზე (**ძღვირ-ა**) -იშ ფორმანტის

დართვით:

*ძღვირ-ა-ი-ში-ი > *ძღვირ-ე-ი-ში-ი > ძღვირ-ი-ში-ი

ბარდღ-უ-ში-ი (იქვე, 16) „ბარდღუსი“.

*ბარდღ-უ-ი-ში-ი > *ბარდღ-უ-ა-ში-ი > ბარდღ-უ-ში-ი.

ბახულ-ია-ში-ი (იქვე, 17) „ბახულიასი“.

*ბახულ-ია-ი-ში-ი > *ბახულ-ია-ა-ში-ი > ბახულ-ია-ში-ი .

თოლკა-ში-ი (იქვე, 42) „თოლკასი“.

ტოპონიმი მიღებულია კომპოზიციური წარმოების ანთროპონიმზე

(თოლიკაკა) -ი ფორმანტის დართვით:

*თოლიკაკა-ი-ში-ი > *თოლიკა-ი-ში-ი (პაპლოლოგიის გზით) >

*თოლკა-ა-ში-ი > თოლკა-ში-ი. (უნდა გვქონოდა **თოლკე-ში-ი**)

მსგავსი წარმოებისაა გეოგრაფიული სახელები, რომლებიც წარ-
მოდგენილია გვართა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით:

გაბუნია-ში-ი (ცხადაია, 2004, 21) „გაბუნისი“.

*გაბუნია-ი-ში-ი > *გაბუნია-ა-ში-ი > გაბუნია-ში-ი.

ბულია-ში-ი (იქვე, 20) „ბულისი“.

*ბულია-ი-ში-ი > *ბულია-ა-ში-ი > ბულია-ში-ი.

აქბარდია-ში-ი (იქვე, 15) „აქბარდიასი“.

*აქტუბარდია-ი-ში-ი > *აქტუბარდია-ა-ში-ი > აქბარდია-ში-ი .

როგორც ცნობილია, მეგრული ვერ გუობს ორ ხმოვანს ერთი მორფემის ფარგლებში და ყოველთვის ისწრაფვის დამახასიათებელი არ იყოს ხმოვანთა კომპლექსი ერთი მორფემის ფარგლებში. მორფე-
მულ საზღვარზე ხმოვანთა კომპლექსის ცვლილება უნდა წარიმარ-
თოს ამ კომპლექსის დაშლისკენ (ძიძიგური, 1946, 32; უთურგაძე, 1976, 32). ქართულისნაირი მდგომარეობაა მეგრულშიც უფრო და-
სრულებული სახით. ამის დამადასტურებელი მაგალითებია ა ხმოვან-
ზე დაბოლოებულ საკუთარ ერთამდე დავიდეს. მაგ. საათი > სათი.

ცნობილია ქართული ენისათვის სახელთაგან-იშ მწარმოებლის
დართვისას მორფემათა საზღვარზე არსებული ფონეტიკური პროცე-
სები.

ლაზურ ტოპონიმიაში იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხვდებით სახლი-
საგან-იშ ფორმანტით ნაწარმოებ ტოპონიმებს. ასეთებია:

თემელ-იშ-ი (კარტოზია, 1992, 359).

კუმუ-ში-ი (იქვე, 359).

ტაშბა-ში-ი (იქვე, 362).

ტრა-ში-ი (იქვე, 359).

ხალბა-ში-ი (იქვე, 354).

მოცემული ტოპონიმები ადასტურებს მეგრულში მსგავსი წარმო-
ების საკუთარ სახელებში მორფემათა საზღვარზე მიმდინარე ფონე-
ტიკურ პროცესებს.

ქართულ ტოპონიმიკურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ
ოდენპრეფიქსული წარმოება არაპროდუქტულია. გეოგრაფიულ სა-
ხელთა წარმოქმნის მთელი სიმძიმე სუფიქსზეა გადატანილი, ასევე —
კონფიქსებზე. ქართულში ყურადღებას იქცევს -ეულ სუფიქსიანი
მოდელები. რთული სუფიქსი -ეულ (← ევ-ულ) აღნიშნავს წარმომავ-
ლობას და დაერთვის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმას, იშვიათად პირ-
დაპირ ფუძესაც (შანიძე, 1953, 130). ფორმანტი, ადგილის სახელის
წარმოების გარდა, საკუთრებასაც აღნიშნავს (ოთინაშვილი, 2002,
112). მაგალითად: **მაჭარეული, გუბაზეული** (მალრაძე, 2004, 58).

= **ეულს** მეგრულში შეესაბამება **ო — ე** მწარმოებელი: **ო ~
მაკარ ~ ე „სამაკარე“** („მაკარისეული“). ასევე **ნა ~ უ** მწარმოებე-
ლი. ის უშუალოდ დაერთვის ანთროპონიმთა ფუძეს:

ნა-ქვათ-უ (მიღებულია პირსახელისაგან **ქვათა**) (ცხადაია, 2004,
106) „ქვათასეული“, „ქვათას ნაქონი“.

ნა-საბ-უ (მიღებულია პირსახელისგან **საბა**) (იქვე, 102) „საბასე-
ული“.

ნა-ბახუტ-უ (მიღებულია პირსახელისგან **ბახუტა**) (იქვე, 87)
„ბახუტასეული“.

იმავე წარმოებისაა გეოგრაფიული სახელი **ნა-ქალარ**. ის უბნის
სახელწოდებაა. აქ ამ გვარის კაცს უცხოვრია. **ქალარა** პირსახელადაც
დასტურდება 1821 წ. საბუთში (ცხადაია, 2004, 90).

ჩვენი აზრით, გეოგრაფიული სახელი ასე უნდა ჩაიწეროს: **ნა-ქა-
ლარ-უ** ან **ნა-ქალარ-ა**. -უ -ს დაკარგვა სიტყვის ბოლოში მიზანშე-
წონილი არ არის. ხმოვანი ელემენტის შენარჩუნება სიტყვის აბსო-
ლუტურ ბოლოში მეგრულისთვის დამახასიათებელია. ეს მოვლენა ნა-
თლად არის ასახული ა. ცაგარელის, ი. ყიფშიძისა და მ. ხუბუას მი-
ერ გამოქვეყნებულ მეგრულ ტექსტებში.

ა და ია ხმოვანზე დამთავრებულ პირსახელთაგან და გვართაგან
წინა ვითარების აფიქსებით ტოპონიმების წარმოებისას ხდება ხმო-
ვანთკომპლექსების დაშლა:

ქვათა > *ნა-ქვათა-ო > *ნა-ქვათუ-უ > ნა-ქვათ-უ

საბა > *ნა-საბა-ო > *ნა-საბუ-უ > ნა-საბ-უ

**ბახუტა > *ნა-ბახუტა-ო > *ნა-ბახუტუ-უ > ნა-ბახუტ =უ
ქალარაია > *ნა-ქალარაია-ო > *ნა-ქალარუ-უ > ნა-ქალარ-უ**

ფონეტიკური ანალიზის შედეგებით წინასწარ არსებითად განსაზღვრულია ხმოვანთა ცვლილებების ტენდენცია მორფემათა საზღვარზე. თუ ფონეტიკური სტრუქტურით აკრძალულია ხმოვანთა უშუალო მეზობლობა, მორფემულ საზღვარზე ხმოვანთა კომპლექსის ცვლილება უნდა წარიმართოს ამ კომპლექსის დაშლისკენ, ე.ი. ხმოვანთა კომპლექსის სუპერაცია გამოხატული იქნება ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობის მოშლით. ხმოვანთა კომპლექსის დაშლა ენაში შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა გზით (უთურგაიძე, 1973, 32).

შ. ძიძიგურის ცნობილი დებულებით „ყველა რიგის (A,B,C) ხმოვანთა კომპლექსი ისწრაფვის ერთხმოვნობისკენ: კომპლექსის განვითარების საბოლოო საფეხურია ერთ ხმოვანზე დასვლა (ძიძიგური, 1946, 33).“

„როცა ბოლოხმოვანი სიტყვას, პრევერბს ან შორისდებულს მოსდევს ხმოვნით დაწყებული სიტყვა, თანდებული ან ნაწილაკი და ამ გზით იქმნება ხმოვანთა ესა თუ ის კომპლექსი, მაშინ სვანურ ენაში ხდება ხმოვანთა კომპლექსებიდან ერთ-ერთი კომპონენტის ჩავარდნა — ელიზია. ელიზია სვანური ენის თავალსაჩინო მოვლენათაგანია (ქალდანი, 1953, 193).“

ზანურსა და სვანურშიც, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ტენდენცია აგრეთვე ფონემატურ სტრუქტურის დაწოლის შედეგია (უთურგაიძე, 1976, 33).

როგორც განხილული მასალიდან ჩანს, ზემოთ აღნიშნული ტიპის ტოპონიმთა წარმოებისას ლაზურში გამოიყოფა **ნო — ე, ნო — ენ** მაწარმოებლები:

ნო ~ ე: **ნო-სიკალ-ე** (კარტოზია, 1993, 361).

ნო-ლივად-ე (იქვე, 361).

ნო-ბადუ-ლ-ე (იქვე, 353).

ნო-ლაგვან-ე (იქვე, 359).

ნო-ბერგ-ე (იქვე, 363).

ნო-ჭადან-ე (იქვე, 357).

ნო — ენ: **ნო-ფანდ-ენ-ი** (იქვე, 355).

ნო-ნოჯ-ენ-ი (იქვე, 356).

ნო-კეფრ-ენ-ი (იქვე, 357).

ნო-დიკ-ენ-ი (იქვე, 357).

ნო-ქუმ-ენ-ი (იქვე, 357).

ნო-მანდრ-ენ-ი (იქვე, 358).

ნო-ლობ-ენ-ი (იქვე, 358).

ნო-მსგ-ენ-ი (იქვე, 365).

-ურ სუფიქსი სპეციალურ ლიტერატურაში წარმომავლობისა და თვისების აღმნიშვნელად ითვლება (შანიძე, 1942, 129). ამ სუფიქსის მატობონიმებელი ფუნქცია მეორეულ, გვიან შექმნილად მიჩნეული. -ურ ფორმანტის უძველესი ფუნქციაა კუთვნილების აღნიშვნა (ხორნაული, 1973, 135; ბერიძე, 1978, 121). როგორც მასალა ცხადყოფს, -ურ სუფიქსი ტოპონიმთა აქტიური მაწარმოებელია. ცნობილია ამ სუფიქსით ნაწარმოები მდინარეთა სახელწოდებანი: **კელასური, ცუ-მური, ხოფური, რცხმელური, ტენური, ჭიბადური, ზანური** (მალრაძე, 2004, 43).

მთის დიალექტთა მონაცემების გათვალისწინება გვავარაუდებინებს, რომ -ურ ძველ ქართულში ადამიანთა წარმომავლობის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. ამაზე მეტყველებს -ურ სუფიქსიანი ანთროპონიმები: **ზვიადაური, დინჭური, გოგოთური...** რომელთაგანაც შემდეგ გვარის სახელები იქნა წარმოებული: **ჭინჭარაული, გაბუური, ქეთელაური...** (ტუსკია, 2004, 67).

მეგრულში ანთროპონიმთა ფუძეზე **-ურ** მაწარმოებლის დართვით მიღებული ტოპონიმებია:

ბად-ური-ი (ცხადაია, 2007, 12) „ბადურასეული“.

გოჩი-ორ-ი || გოჩი-ერ-ი (ცხადაია, 2004, 27) „გოჩილიასეული“

ბერტ-ულ-ი (ცხადაია, 2005, 63) „ბეტრესეული“.

ხვით-ერ-ი (ცხადაია, 2004, 212) „ხვითოსეული“.

მოცემულ ტოპონიმებში ანთროპონიმთა ფუძეზე-ურ მაწარმოებლის დართვა იწვევს ხმოვანთა ასიმილაციას, შემდეგ კი ჰაპლოლოგიის გზით ვიღებთ ენობრივად გამარტივებულ ფორმებს:

ბად-ურ-ა > *ბად-ურ-ა-ურ-ი > *ბად-ურ-უ-ურ-ი > *ბად-ურ-ურ-ი > ბად-ურ-ი.

გოჩი-ილ-ა > *გოჩი-ილ-ა-ურ-ი > *გოჩი-ილ-უ-ურ-ი > *გოჩი-ილ-ურ-ი > გოჩი-ი-ორ-ი.

გოჩი-ილ-ა > *გოჩი-ილ-ა-ერ-ი > *გოჩი-ილ-ე-ერ-ი > *გოჩი-ილ-ერ-ი > გოჩი-ი-ერ-ი.

გოჩი-ი-ორ-ი მიღებული ჩანს კომპოზიტური წარმოების გეოგრაფიული სახელიდან **გოჩიორწყურგილი**. თავდებრივად ის წარმო-

ადგენდა მსაზღვრელ საზღვრულს: **გოჩიორიშ წყურგილი** (ცხადაია, 2004, 27) „გოჩილიასეული წყარო“.

პეტრე > * პეტრე-ურ-ი > *პეტრ-ულ-ი > პეტრ-ულ-ი

ე ფუძიან სახელში პირდაპირ ხმოვანი იკარგება, შემდეგ დისიმილაციის გზით -ურ მაწარმოებელი იცვლება -ულ-ით.

როგორც საანალიზო მასალამ გვიჩვენა, ქართველურ ენათა ტოპონიმთა წარმოებისათვის ერთი და იგივე მოდელები, საშუალებები და ხერხები გამოიყენება. გეოგრაფიული სახელები წარმოების მიხედვით შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: 1. ნანათესაობითარ გეოგრაფიულ სახელებად, 2. პრეფიქს-სუფიქსური და 3. სუფიქსური წარმოების გეოგრაფიულ სახელებად.

ლიტერატურა

კარტოზია, 1992 — გ. კარტოზია, ლაზური ტექსტები, II, თბ., 1992

მალრაძე, 2003 — ვ. მალრაძე, ტოპონიმებისა და გვარსახელების წარმოება და ურთიერთმიმართება ქართულში, თბ., 2003

უთურგაძე, 1976 — თ. უთურგაძე, ქართული ენის ფონემატიური სტრუქტურა, თბ., 1976

დლონტი, 1971 — ალ. დლონტი, ტოპონიმიკური ძიებანი, I, თბ., 1971

ყიფშიძე, 1994 — ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994

ცხადაია, 2004 — პ. ცხადაია, მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია (ენათმეცნიერული ანალიზი), თბ., 2004

ცხადაია, 2004 — პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2004

ცხადაია, 2005 — პ. ცხადაია, ათასი მეგრული ტოპონიმი, თბ., 2005

ძიძიგური, 1946 — შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკური პროცესები ქართულ დიალექტებსა და ზანურში, იკე, I, თბ., 1946

PATIMA AKHALAYA

Towards the Formation of Megrelian-Laz Toponyms

(morphological analysis)

Summary

The analysis of the Megrelian –Laz data has proved that the toponyms in all the Kartvelian languages follow the same patterns.

The geographical names are formed according to the following models:

- a. names showing genitive relations.
- b. prefixal-suffixal formation.
- c. suffixal formation.

ციური ახვლედიანი

კრეოლური ენები

ამერიკის აღმოჩენამ (1492წ.) გამოიწვია ამ კონტინენტზე დიდი რაოდენობის ევროპელთა ჩასახლება. ადგილობრივი მოსახლეობის განადგურების შემდგომ, მუშახელზე მზარდ მოთხოვნილებას შედეგად მოჰყვა აფრიკის სხვადასხვა რეგიონიდან ზანგ მონათა მასობრივი შემოყვანა ჩრდილო, ცენტრალურ და სამხრეთ ამერიკაში; მახლობელ კუნძულთა უმეტესობაზეც დასახლდნენ ევროპელები თავიანთი მონებით — აფრიკელი ზანგებითა და აბორიგენი ინდიელებით. ინდოეთისა და წყნარი ოკეანეების კუნძულთა დაპყრობის შედეგადაც, ამ კუნძულებზე შემოყვანილ იქნენ აფრიკელი მონები. ამ მოვლენათა შედეგად, აღნიშნულ ტერიტორიებზე იქმნებოდა ენობრივი გაუგებრობა პატრონებსა და მონებს შორის და თვით მონებს შორისაც, რადგან ზანგი მონები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები იყვნენ და სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობდნენ. ბუნებრივია, წარმოიქმნა შუამავალი ენის მოთხოვნილება. თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში, ასეთ ენად (შუამავალ ენად) გამოიყენებოდა დამპყრობელთა შესაბამისი ევროპული ენა: პორტუგალიური, ესპანური, ფრანგული და სხვა დასავლეთევროპული ენები.

ამა თუ იმ ევროპული ენის დაუფლება ხდებოდა სმენით; ენა აღიქმებოდა საწარმოთქმო — სალაპარაკო ფორმით, ყოველგვარი განსაკუთრებული შესწავლის გარეშე. ევროპულ ენათა ბგერებისა და ფორმების ათვისება ხდებოდა არაინდოევროპულ ენათა მატარებლების მშობლიურ ენათა საარტიკულაციო ბაზისისა და მათთვის დამახასიათებელ ენობრივ საშუალებათა ათვისებულებების შესაბამისად; ამგვარად, ევროპულ და, უპირველეს ყოვლისა, რომანულ ენათა ბაზაზე, იქმნებოდა გარკვეულწილად მათი მსგავსი ენები (თავისებური

„გატეხილი“ ენები, ანუ ენა — პიჯინები); მათი არასრულყოფილების მიუხედავად, ეს ენები მაინც უზრუნველყოფდნენ სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის პირთა შორის ენობრივი ურთიერთობის შესაძლებლობას. დროთა განმავლობაში ეს ენები, გადაიქცნენ რა მუდმივ საკომუნიკაციო საშუალებად, რამდენიმე თაობის შემდგომ, მათ მატარებელთა მშობლიური ენები გახდნენ. ეს ენები დღესაც არსებობს და მათ კრეოლურ ენებს უწოდებენ.

ტერმინი „კრეოლური ენები“ ეტიმოლოგიურად უკავშირდება ტერმინს — „კრიოლი“ (**criollo**). თვით სიტყვა „კრიოლის“ ეტიმოლოგია ზუსტად ცნობილი არ არის; ივარაუდება, რომ ეს ტერმინი ადგილობრივი (ინდიური) წარმოშობისაა. პირველად იგი დამოწმებულია ესპანურ ტექსტში, XVI ს.-ის ბოლოს.

კოლონიზაციისა და მისი მომდევნო საუკუნეების პერიოდში კრეოლებს უწოდებდნენ ევროპული რასის იმ ადამიანებს, რომლებიც დაიბადნენ ამერიკაში. შემდგომში, ზოგ ქვეყანაში, კრეოლები უწოდეს ამერიკაში დაბადებულ იმ ზანგებს, რომლებიც აფრიკული წარმოშობის პირთა შთამომავალი იყვნენ. ამგვარად, ამ სიტყვის (კრიოლის) თავდაპირველი მნიშვნელობაა — ამერიკის არამკვიდრი მოსახლეობის შთამომავლობა (თეთრკანიანთა ან ზანგთა), რომლებიც დაიბადნენ მის ტერიტორიაზე. დროთა განმავლობაში ამ სიტყვის მნიშვნელობა შეიცვალა; დღეს, ამერიკის ზოგიერთ ქვეყანაში, ადგილობრივი მოსახლეობა კრეოლებად მოიხსენიებს საკუთარ თავს — იმიგრანტთა საპირისპიროდ (მაგ., პერუში, **criollo** ნიშნავს „ადგილობრივი“).

კრეოლური ენები წარმოადგენს ევროპულ ენათა (ჩვენს შემთხვევაში — რომანულთა) არასრული და ძლიერ თავისებური ათვისების შედეგს. ასე, მაგ., ზოგ ფრანკოკრეოლურ ენათა მატარებლების მეტყველებაში არტიკლიანი არსებითი სახელი გაიგივებულია სახელის საწყის ფორმასთან და იგი შესაძლებელია იხმარებოდეს კუთვნილებითი დეტერმინატივის თანხლებით: **mō latet** (= **ma la tête**), **mō lekor** (= **mon le corps**); ამასთანავე არსებით სახელს არა აქვს სქესის გრამატიკული კატეგორია. კრეოლურ ენებში, რომლებიც წარმოიშვნენ რო-

გორც ფრანგულის, ასევე პორტუგალიურის საფუძველზე, ინფინიტივები ბოლოკიდური -r-ს გარეშე: ფრანკოკრეოლური ვინი (= ფრანგ. venir) პორტუგალიკრეოლური cantâ (= პორტუგალ. cantar). კრეოლურ ენათა მატარებლებმა შეცვალეს რომანული ენებისათვის დამახასიათებელი ასპექტ-დროითი ფორმების სისტემა ასპექტ-დროითი მნიშვნელობის ზმნისწინა ნაწილაკების სისტემით; შდრ.: ფრანკოკრეოლ. in al „წავიდა“ — სადაც in გადმოსცემს წარსულში დასრულებულ მოქმედებას; u a mor „მოკვდები“ — ნაწილაკი a მიუთითებს მომავალი დროის მოქმედებაზე; პორტუგალიკრეოლურ i na durmi „ძინავს (ეძინა, დაიძინებს)“ — ნაწილაკი na გამოხატავს (დროისაგან დამოუკიდებლად) მოქმედების ხანგრძლივობას; i bin ba „მოვიდა“ — ნაწილაკი ba ხაზს უსვამს წინამავლობის ფაქტს და ა.შ.

კრეოლური ენები, ძირითადად, გამოიყენება ატლანტის, ინდოეთისა და წყნარი ოკეანეების ზოგიერთი კუნძულის მცხოვრებთა მიერ; ეს კუნძულები ადრე კოლონიზებულნი იყვნენ პორტუგალიის, ესპანეთის, საფრანგეთის და სხვა (არარომანული, ძირითადად ინგლისის) ქვეყნების მიერ. ამ კუნძულთა გეოგრაფიული იზოლირება ხელშემწყობი პირობა აღმოჩნდა კრეოლურ ენათა წარმოშობისათვის. არსებობს კრეოლურ ენათა არაკუნძულური ვარიანტებიც, მაგრამ ისინი მრავალიცხოვანი არ არიან.

რომანულ ენათა საფუძველზე წარმოქმნილ ყველაზე მეტად ცნობილ კრეოლურ ენათა გავრცელების ზონებია:

პორტუგალიური ტიპი — გვინეა-ბისაუ; კაბო-ვერდე; კუნძ. პრინსიპი; კუნძ. სან-ტომე.

ესპანური ტიპი — კოლუმბია; კუნძ. კიურასაო, არუბა, ბონაირე; კუნძ. პუერტო-რიკო; კუნძ. ტრინიდადი; ფილიპინები.

ფრანგული ტიპი — კუნძ. ჰაიტი; გვიანა; კუნძ. გვადელუპა; კუნძ. მარტინიკა; კუნძ. სენტ-ლუსია; კუნძ. მავრიკია; კუნძ. რეუნიონი; სეიშელის კუნძულები (3 უკანასკნელი ინდოეთის ოკეანეშია).

სეიშელის კუნძულებზე კრეოლური ენა ოფიციალური სტატუსისაა; 1983 წ. იქ შეიქმნა ქვეყნის ისტორიაში პირველი (და, როგორც ჩანს, პირველი ან ერთ-ერთი პირველთაგანი კრეოლურ ენათა ისტო-

რიაში) ლექსიკონი, რომელიც შეიცავს 10 ათას კრეოლურ სიტყვას, თარგმნილს ფრანგულ ენაზე. მთავრობის გადაწყვეტილებით, დაწყებით სკოლებში სწავლება წარმოებს კრეოლურ ენაზე, რისთვისაც შემუშავებულია პროგრამები და სასწავლო მასალები.

კუნძულების — კიურასაოს, არუბას და ბონაირეს (მცირე ანტილიის ჯგუფში შედიან და მდებარეობენ ვენესუელის სანაპიროებთან) კრეოლური ენის (მას პაპიამენტუს უწოდებენ) საფუძველთან დაკავშირებით არსებობს აზრთა სხვაობა: ზოგნი მას მიაკუთვნებენ (ისევე როგორც ფილიპინების კრეოლურს) პორტუგალიური ტიპის ენებს, რის არგუმენტადაც ასახელებენ იმ მოვლენას, რომ პორტუგალია იყო ზანგ მონათა ძირითადი მიმწოდებელ-მომმარაგებელი ამ კუნძულებზე და მათ შექმნეს შუამავალი ენა პორტუგალიურ საფუძველზე.

ყოფილი კოლონიების მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებას თანახლავს ოფიციალურ ენად ერთ-ერთი ევროპული ენის აღიარება, რაც იწვევს კრეოლურ ენათა საზოგადოებრივი ფუნქციების შეზრუდვას და ამ ენებზე მოლაპარაკეთა რაოდენობის შემცირებას. იმ შემთხვევებში, როდესაც ოფიციალურ სტატუსს იძენს ის ევროპული ენა, რომელიც წარმოადგენდა კრეოლურის საფუძველს, ხდება ენის „დეკრეოლიზაციის“ თანდათანობითი პროცესი, ანუ კრეოლური ენის მატარებლების მიერ შესაბამისი ევროპული ენის სალიტერატურო-სა-საუბრო ფორმების დაუფლების პროცესი.

ლიტერატურა

ბოლე, 1977 — Bollée A. Le créole français des Seychelles. Tübingen, 1977.

ბახნიანი, 1992 — Бахнян К. Социальный статус креольских языков. Москва, 1992.

იარუშკინი, 1994 — Ярушкин А. Португальский язык в Африке. Петербург, 1994.

TSIURI AKHVLEDIANI

Creole Languages

Summary

The paper discusses some linguistic peculiarities of Creole languages i.e. the languages that have arisen through contact between speakers of European languages and aborigines of colonial tropics and subtropics in the Americas, Africa, the Indian Ocean and Oceania. Special emphasis is placed on the sociolinguistic features conditioning the formation of Creole.

სოფიკო ბერულავა, მარინა ჯღარაკავა

საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ
დაფინანსებული ახალგაზრდა მეცნიერთათვის
პროფილანტის სამეცნიერო საბრანტო პროექტის
„ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“
ფარგლებში შესრულებული სამუშაოს ანბარი

ლაზურის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართველურ ენათა ფუძე-ენის ისტორიული ვითარების წარმოსადგენად. ლაზური და მეგრული კოლხურის ანუ ზანურის დიალექტებადაა მიჩნეული, თუმცა ფონემატური, ლექსიკურ-მორფოლოგიური თვალ-საზრისით დღეს ლაზური საგრძნობლად განსხვავდება მეგრულიდან.

ლაზური დღეს გაქრობის საფრთხის წინაშე დგას, რადგან მასზე უდიდეს გავლენას ახდენს ის ენობრივი გარემო, რომელშიაც ამჟამად მოქცეულია ისტორიული ვითარების გამო. გასული საუკუნის დასაწყისში პროფ. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავდა: „ყოველი ჭანი თურქულადც ლაპარაკობს და ჭანურადც. მამაკაცებმა თურქული უკეთ იციან, ვინემ დედა-ენა. სახელმწიფო, სარწმუნოება, მწერლობა ისევ თურქულის შეფარდებითს წონას აძლიერებს. ჭანურის პოზიციები დღითი-დღე სუსტდება. ჭანურის ლექსიკა სავსეა თურქული სიტყვებით, დღეების, თვეების, რიცხვთა (რიგითი) ჭანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები არავინ იცის“. (ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები, I, ტფ., 1929) მას შემდეგ თითქმის საუკუნე გავიდა, ვითარება არ გაუმჯობესებულა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უმნიშვნელოვანეს და საშურ საქმედ გვესახებოდა ლაზური ტექსტების ჩაწერა და ელექტრონული არქივის შექმნა. ამ ჩანაფიქრის განხორციელება არ მოხერხდებოდა 2009 წელს საქართველოს ეროვნულ სამეცნიერო ფონდს რომ არ დაეფინანსებინა ჩვენი პროექტი „ლაზური ტექსტების

ელექტრონული არქივი“ რომელიც შესრულდა ახალგაზრდა მეცნიერთათვის პრეზიდენტის სამეცნიერო გრანტის ფრაგლებში არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ბაზაზე.

პროექტის იდეა გაჩნდა მას შემდეგ, რაც არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის არქივში აღმოჩენილ იქნა ლაზური მასალა, რომელიც ჩაწერილი იყო ბაბინებზე. ისინი დამუშავდა ციფრული აუდიო რედაქტორის ფორმატში, რის შემდეგაც გაირკვა, რომ ბაბინებზე ლაზური ტექსტები ჩაწერილია XX საუკუნის 60-იან წლებში, სოფელ სარფში. ჩამწერისა და მთქმელების უმრავლესობის ვინაობა უცნობია, ბაბინებზე მათზე არავითარი ინფორმაცია არ არის დაფიქსირებული. ამ ხარვეზის შევსებას ჩვენ შევეცადეთ — სარფში ყოფნისას თან გვქონდა აუდიო მასალა, რომელიც მოვასმენინეთ უხუცესებს, რათა ხმით მაინც ამოეცნოთ მთქმელები. სამწუხაროდ, მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა და ეს რესპოდენტები ჩვენს ელექტრონულ არქივში უცნობი მთქმელების სახელით დარჩნენ. მასალა თემატურად მრავალფეროვანია: ლექსები, მოგონებები, სხვადასხვა ყოფითი საქმიანობის ამსახველი ლექსიკა, ტოპონიმები. მათ შორის აღმოჩნდა ლაზი პოეტის ჰასან ჰელიმიშის რამდენიმე ლექსის სრული ვერსია, რომელიც თავად ავტორისგან არის ჩაწერილი.

პროექტის ფარგლებში ორჯერ განხორციელდა მივლინება თურქეთის ლაზეთში: პირველი მივლინებისას (18.06 — 28.06.2009) ლაზური ტექსტები ჩავიწერეთ რიზეს ოლქში: ფინდიქლში (ვიწე), არდაშენსა და ფაზარში (ათინა). მეორე ექსპედიციის დროს (26.09 — 05.10. 2009) მასალები მოვიპოვეთ ართვინის ვილაიეთის ხოფის, ბორჩხისა და არხავის ილჩებში, შესაბამისად, ტექსტები წარმოადგენს სამივე კილოკავის (ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური) მეტყველების ნიმუშებს. მოპოვებული ახალი მასალა გადატანილია ელექტრონულ მატარებელზე (ელექტრონული არქივის სრული მოცულობაა 220 გვერდი). ტექსტებს თან ახლავს სიტყვასიტყვითი თარგმანი.

მთქმელების შერჩევასა და მათთან დაახლოებაში დიდად დაგვეხმარნენ ჩვენი ლაზი მასპინძლები ჰასან უზუნჰასანოლი და ილმაზ

თემიზი. რესპოდენტები ძირითადად უხუცესები და საშუალო ასაკისანი არიან, რომელთაც შედარებით კარგად იციან ლაზური, თუმცა ყოველდღიურ მეტყველებაში საუბრითი თობო ენად საყოველთაოდ გამოიყენება თურქული. ლაზურის ცოდნის თვალსაზრისით გარკვეული დიფერენციაცია შეინიშნება: უფროსმა თაობამ (ბებია-ბაბუისა) კარგად იცის ლაზური, საშუალო თაობამ (შვილებისა) ლაზური იცის, თუმცა საუბრისას ხშირად იყენებს თურქულ სიტყვებს. უმცროსი თაობა (შვილიშვილებისა) საერთოდ არ მეტყველებს ლაზურად.

საფრთხე, რომელიც ლაზურის წინაშე დგას, არა მხოლოდ ჩვენი, თავად ლაზების წუხილი და სატკივარია. ნაწილი ახალგაზრდებისა დღესაც აქტიურად ცდილობს ლაზური კულტურული მემკვიდრეობის აღწერას, შენარჩუნებას. ამის დასტურია 80-იან წლებში სტამბოლის უნივერსიტეტში ლაზი სტუდენტების (ქაზიმ ქოიუნჯუს, მემედალი ბარიშ ბეშლის და სხვ.) მიერ ლაზურის პოპულარიზაციის მიზნით ვოკალურ-ინსტრუმენტული ანსამბლის „ზოღამ ბერეფეს“ ჩამოყალიბება. შემდგომში პროგრამისტმა ისმაილ ბუჩაკლიშმა, მათემატიკოსმა ჰასან უზუნჰასანოლიმა და მომავალმა ლინგვისტმა ირფან ალექსივამ მრავალწლიანი შრომის შედეგად გამოსცეს დიდი ლაზურ-თურქული ლექსიკონი (Didi Lazuri Nenapuna, 2008წ.).

ბოლო რამდენიმე წელია ლაზეთის თითქმის ყველა სოფელში ტარდება ფოლკლორული ფესტივალები, რაც ხელს უწყობს ლაზთა დაახლოებას, ერთიანობას, კულტურის აღორძინებას და შენარჩუნებას. მივლინებისას მოგვეცა შესაძლებლობა დავსწრებოდით ამ ღონისძიებებს არქაბში და სარფში, გადაგველო უნიკალური ფოტო და ვიდეო მასალა.

აღსანიშნავია, რომ სარფში (საქ. ტერიტორიაზე) უკვე ყოველწლიურად აგვისტოს თვეში ტარდება სახალხო ფესტივალი „კოლხობა“, სადაც ეწყობა ეთნოგრაფიული მასალის გამოფენები, ფოლკლორული კონცერტები. აქ ჩამოდიან ლაზები თურქეთიდანაც, რაც ხელს უწყობს მათ დაახლოებას.

ჩვენი პროექტის ფარგლებში მოპოვებული ტექსტების უმეტესი

ნაწილი გაბმული მეტყველების ნიმუშებია — თხრობა, დიალოგი. ტექსტების თემატიკა მრავალფეროვანია: მოიცავს ძველი წეს-ჩვეულებების, ტრადიციების და რიტუალების აღწერას: ქორწინება და მასთან დაკავშირებული ტრადიციები, სასიყვარულო ისტორიები, ბავშვობის მოგონებები, თამაშობები, რუსეთ-თურქეთის ომის შემდგომი პერიოდის ცხოვრების აღწერა, კულინარია, ნადირობა, თევზჭერა (ეს ორი დარგი უძველესი დროიდან პოპულარული იყო ლაზეთში, მაგრამ დღეს, როგორც თავად უხუცესი ლაზები აღნიშნავენ, მივიწყებას ეძლევა, ვინაიდან ახალგაზრდები არ იჩენენ სათანადო ინტერესს); მასალაში უხვადაა ტოპონიმები.

მნიშვნელოვანია, რომ მასალა შეიცავს სხვადასხვა დიალექტის ნიმუშებს, რაც საშუალებას აძლევს მკვლევარს შეაფასოს ენობრივი ტენდენციები, ცვლილებები. თემატურად მრავალფეროვანი მასალა კი საინტერესო იქნება არა მხოლოდ ლინგვისტური, არამედ კულტუროლოგიური, ისტორიული, ეთნოლინგვისტური თვალსაზრისითაც.

დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ლაზთა მეტყველება დღესაც განიცდის ლექსიკურ-მორფოლოგიურ ცვლილებას, რაც განპირობებულია ძირითადად თურქული ენის ძლიერი ზეგავლენით, თურქულის გზით შემოსული თანამედროვე ტექნიკური და სხვა სახის ლექსიკური ერთეულების დანერგვით. წარმოდგენილ მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა ლინგვისტური თვალსაზრისით საინტერესო ფონეტიკური, სინტაქსური და ლექსიკურ-სემანტიკური განსხვავებები, ცვლილებები, რომელიც ჩვენი შემდგომი კვლევის ინტერესს წარმოადგენს. ამ ეტაპისთვის ჩვენი მთავარი მიზანი ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის შექმნა იყო. მნიშვნელოვანია, რომ მასალის რედაქტირებაში დაგვეხმარა ჩვენი ლაზი მეგობარი და კოლეგა ირფან ალექსივა, რაც ტექსტების სანდობას ზრდის.

ლაზური ტექსტების ნაწილი განთავსდა დიალექტური ტექსტების კორპუსში (იხ. [http:// server.itex.ge/GDC](http://server.itex.ge/GDC)). მიმდინარეობს მასალის ეტაპობრივი ინტეგრირება.

დასასრულს გვინდა გულწრფელი მადლობა ვუთხრათ ჩვენს მას-

პინძლებს ჰასან უზუნჰასანოღლს და ილმაზ თემიზს, რომლებიც მთელი ექსპედიციის განმავლობაში ჩვენი მეგობრები იყვნენ. ასევე, ისმაილ ბუჩაკლიშს, ალი ალიფენდიოღლს და მის ოჯახს, რომლებიც მთელი ამ ხნის განმავლობაში მზრუნველობას და ყურადღებას არ გვაკლებდნენ.

ლიტერატურა

ჩიქობავა, 1929 — არნ. ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები, ნაკვეთი I, ხოფური კილოკავი. ტფილისი 1929, გვ. 7.

SOPIKO BERULAVA, MARINA JGHARKAVA

Report on the Study ‘Electronic Archives of Laz Texts’ Carried out Within the Framework of the President’s Scientific Grant Project for Young Scientists Financed by the Georgian National Scientific Fund

Summary

The project was financed in 2009 and was carried out at Arn.Chikobava Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of Georgia. The aim of the project was to create the electronic corpus of Laz texts. For this purpose two expeditions were arranged in Lazistan (now in Turkey). The archives is 220 pages of Laz texts accompanied by word-to-word translations. It is noteworthy that the corpus contains all the three dialects of Laz: Atin, Vits-Arkabian and Khop that makes it possible for scholars to reveal linguistic tendencies and changes. The electronic archives might be of interest for linguistic, cultural, historical and ethnolinguistic studies.

განანა ბჟია

ქართველიზმთა ერთი რიგისათვის
აფხაზურ ნასესხებ ლექსიკაში

ენაში სინონიმთა რიგის წარმოქმნის ერთ-ერთი მიზეზი ნასესხები და ძირეული ლექსიკის თანხვედრაა.

აფხაზურ ნასესხებ ლექსიკაში სოლიდური ადგილი უჭირავს ქართველურიდან შეთვისებულ ფორმებს.

ქართველიზმები (resp. ზანიზმები) ჭარბობს აბჟუურ დიალექტში. ბზიფურში მათ სინონიმურ წყვილებად აფხაზური, თურქული, იშვიათად რუსული სიტყვები დაჩნდება.

მიუხედავად ამისა, თვალში გვხვდება ერთგვარი ტენდენცია საკუთრივ ქართველიზმების გადანაწილებისა აფხაზური ენის დიალექტთა შორის. სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ რაც უფრო „ზევით“, ჩრდილოეთისკენ (ბზიფურისკენ — მ. ბ.) მივიწევთ, იკვეთება ქართულიდან ნასესხები ლექსიკის სიმრავლე, აბჟუურში კი მეგრულიზმები ჭარბობს. ბზიფურ მეტყველებას ისეთი ფაქტები ახასიათებს, რაც უცხოა აბჟუურისთვის. ამ მოვლენას განიხილავდნენ ს. ჯანაშია, ქ. ლომთათიძე, ხ. ბლაჟბა, თ. გვანცელაძე...

ამ ტენდენციას საგანგებო ყურადღება მიაქცია ქ. ლომთათიძემ სტატიამი „აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ“ (ლომთათიძე, 1956, 138) და განსახილველად წარმოადგინა სინონიმთა ორი წყვილი: 1. „ხერხის“ აღმნიშვნელი სიტყვა აბჟუურში წარმოდგენილია **ა-ნ-არხ** სახით, ბზიფურში კი **ა-ნ-არხ** ფორმა გვაქვს. პირველი მეგრული **ხორხ**-იდანაა მიღებული ფონოტაქტიკის სრული დაცვით (**ხო** > **ხჟა** > **ხ**°, აუსლაუტში სახ. ბრუნვის -ი ნიშანმა გამოიწვია უკანაენისმიერი ხ-ს პალატალიზაცია, თავად კი დაიკარგა), მეორე, ბზიფური ფორმა ქართული **ხერხ**-ის ადაპტირებული ფორმაა; 2. „სიმინდის“ სახელწოდებად აბჟუურში გავრცელებულია აფხაზური **ა-ფჟი**, ბზიფური კი იყენებს ქართულიდან შესულ სიტყვას **ა-ჯგქრე**.

ქართული სალიტერატურო ენის კუთვნილება აფხაზური **ა-მაწუარ** „მწეარი“ (ჯანაშია, 1954, 188), **ა-მაწუგ** (ბზ.) „id“ (კვარცია, 1981, 60). აფხაზურმა შემოინახა ოდინდელი ფორმა ***მა-წეგ-არ-ი**, რომელიც ქართულში გამქრალია (გვანცელაძე, 1988, 77). აბჟუურმა მეგრულიდან ისესხა „მწეგის“ აღმნიშვნელი **წიარი**, როგორც პირდაპირი მნიშვნელობის გამოსახატავად, ისევე გადაწეული სემანტიკით. **ა-წიარ** აფხაზურში ისევე, როგორც მეგრულში „მწეგარსაც“ ნიშნავს და „გამხდარსაც“ (იქვე, 78). შდრ. აგრეთვე **წიარგ** „წვრილი, სწორტერფიანი ცხენი“ (წალენჯ.). მეგრულში გვაქვს ფორმა **ო-წიორ-ა-ია** „წვრილწელა, გამხდარი (ადამიანი)“. როგორც ჩანს, ამ სიტყვის ძირი, ისევე, როგორც ჩვენი საანალიზო ტერმინი, უკავშირდება **წიარ**-ს „მწეგარს“ (**ო-წიარ-ა-ია** > **ო-წიორ-ა-ია** პროგრესული ასიმილაციით). მით უმეტეს, იმავე მნიშვნელობით ინფორმატორები ასახელებენ შესიტყვებას **წიარცალ კუჩხამი** „მწეგარივით ფეხიანი“. ქართულშიც მწეგარი ფეხებმაღალ ან წვრილფეხება არსებობს ითქმის. გამოიყენება მეტაფორადაც: მწეგარივით არისო, იტყვიან გამხდარ, მაღალფეხება, ან წვრილფეხება ადამიანზე (ბუკია, 1999, 84).

სალიტერატურო ქართულიდანაა ნასესხები „შეუკანადავი, უბელო ცხენის“ აღმნიშვნელი **ა-ჩი გკ ბალ** (ჯანაშია, 1954, 351), რომელიც აბაზურშიც გადავიდა **ჩი გუბა** სახით (ლომთათიძე, 1981, 84-85). ჰიბრიდული კომპოზიციის მეორე ნაწილი ქართული **უბელო**-დან მომდინარეობს. მართალია, სიტყვა მეგრულშიც დამკვიდრდა სონორგანვითარებული **უმბელო** სახით, მაგრამ მის სინონიმურ წყვილად იმავე სტრუქტურის **უნჯალე**-ც მოეპოვება. აფხაზურმა უსონორო, ქართული ფორმა ისესხა.

მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ბზიფურში ქართული სალიტერატურო ენიდან, ხოლო აბჟუურში მეგრულიდან შეთვისებულ სინონიმურ წყვილთა რაოდენობა საკმაოდაა.

„ხის სახლი, ძელური“ აფხაზურ დიალექტებში შემდგენიარადაა წარმოდგენილი: **ა-ჯარგ ალვზგ** (აბჟ.), **ა-ბალვზგ** (ბზ.) „ძელური“ (ბლაჟბა, 1964, 204); კომპოზიტებში გამოიყოფა ქართველური წარმოშობის **ა-ჯარგ ალ** „ძელური“ (ჯანაშია, 1954, 447) და **ა-ბალ** კარის მბრუნავი ძელი“ (ბლაჟბა, 1964, 204) **ა-ვზგ** კი აფხაზურად „სახლს, ოჯახს“ აღნიშნავს (უსლარი, 1887, 126). აბჟუური კომპოზიტი მეგრულ **ჯარგვალ**-ს შეიცავს, ბზიფური კი ქართულ **ბალო**-ს „მოკლე და მსხვილი ჯოხი, რომელსაც ბოლო წაწვეტებული აქვს მი-

წაში ჩასარკობად“ (ქეგლ, VI, 111).

სპარსული წარმოშობის **ნიშან**-ი მეგრულმა ქართულიდან უცვლელადაც გადმოიღო და **შანა** სახითაც. ქართულის იდენტური მნიშვნელობის გარდა **ნიშანი** მეგრულში „მიცვალებულის სახსოვრად გაკეთებულ ფიტულს“ ნიშნავს (ქაჯაია, 2002, 391), იმავე სემანტიკის მატარებელია აფხაზური **ა-ნშან** (ჯანაშია, 1960, 81), ხოლო **შანა** „ქალის დასანიშნი ნივთი, ნიშანი, საქმროს საჩუქარია“ (ყიფშიძე, 1914, 355), **ნიშან**-ის ერთ-ერთი მნიშვნელობა მეგრულში „ხალ“-იცაა. „ხალი“ ბზიფურში **ა-ნშან** (ჯანაშია, 1954, 210), ხოლო აბჟუურში **ა-შანა** (ბლაჟბა, 1964, 218) სახით გადმოიცემა. ბზიფური ფორმა ქართულიდანაა შეთვისებული, აბჟუური კი — მეგრულიდან.

„ნანანავის, ხნულის“ აღსანიშნავად აბჟუური იყენებს **ა-წორუა**, ხოლო ბზიფური **ა-ღაზა** სიტყვას (ბლაჟბა, 1964, 209); აბჟუური ფორმა მეგრულიდანაა ნასესხები, **წურუა** მეგრულად „დაკვლავს“ ნიშნავს, **ღიხაშ წურუა** „სახნავში ხვნის დროს შორიშორს კვლის გავლება, — კვლების გაკეთება“ (ქაჯაია, 2002-ა, 444); ბზიფურისთვის ამოსავალია არაბული წარმოშობის **ხაზი**. სესხების შუალედური რგოლი აფხაზურისთვის ქართულია: **ხაზი > ღაზი > ა-ღაზა**.

პრასი / პრასა მეგრულში **პურასკია / პურასქია** ფორმით გვხვდება (ყიფშიძე, 1914, 299), ლაზურში კი **პასკია** სახითაა წარმოდგენილი (მაყაშვილი, 1991, 144). ბზიფურმა დიალექტმა სალიტერატურო ქართულიდან ისესხა ეს სიტყვა **ა-პარასა** (< ***ა-პრა-სა**) სახით, ხოლო აბჟუურში მეგრულიდან შეთვისებული **ა-პრასქია** (ჯანაშია, 1954, 222), **ა-პარასქია** (შაყრილი, 1987, 10) ფორმები გვაქვს.

ა-პარხალ / ა-კერხალ ბზიფურში „ჭარხალსაც“ ნიშნავს და „შეკმაზულ ფხალსაც“ (ჯანაშია, 1954, 393; ბლაჟბა, 1964, 207), აბჟუურში კი ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით **ა-ნ-გლჩაფა** გვაქვს (ბლაჟბა, იქვე). აბჟუური ტერმინი ჰიბრიდული კომპოზიცია, **ა-ნ-გლ** „კეჟერა, კოლრაბი“ (ჯანაშია, 1954, 423), ამოსავალია მეგრული **ხული** „კეჟერა“ (ყიფშიძე, 1914, 407), მეორე ნაწილი კი აფხაზური (**ა**)**ჩაფა**, რომლის ამოსავალია **ა-ჩაფარა** „საჭმლის შეკმაზვა“ (ბუკია, 2008, 105). ამ სინონიმურ წყვილშიც ბზიფური ფორმა ქართულიდანაა შეთვისებული, აბჟუური მეგრულ-აფხაზური კომპოზიცია.

ტყლაბი „მოღუღებული ტყემლის (ქლიავის...) გამრობილი თხელი ფენა“ (ქეგლ, VI, 1371) მეგრულმა შეითვისა **ტყაბი** ფორმით

(ყიფშიძე, 1914, 330). ეს სიტყვაა ამოსავალი იმავე მნიშვნელობის აბჟუური **ა-ტყაბ**-ისთვის, ბზიფურში მას **ა-მტყალ** ჩაენაცვლება (ბლაჟბა, 1964, 207), რომელიც ქართული **ტყემალ**-იდან მომდინარეობს (ლომათაძე, 1995, 19)

ქვირითი „1. თევზის კვერცხი. 2. ბაყაყის კვერცხი“ (ქეგლ, VII, 319), **ქკრითა** „თევზის კვერცხი“ (საბა, 1993, 243) მეგრულში **ქვილითი** ფორმითაა წარმოდგენილი (ყიფშიძე, 1914, 343). აფხაზურ დიალექტებში ქართველური ფორმები ასეა განაწილებული: ბზიფურმა ქართულიდან აიღო **ა-ქვრით** სახით, აბჟუურმა კი მეგრულიდან **ა-ქვლით** ფორმით (ბლაჟბა, 1964, 216).

თავის ავადმყოფობის აღსანიშნავად ბზიფურში **ა-შაკიკ** ფორმა გვაქვს. მართალია, სიტყვა არაბული წარმომავლობისაა, მაგრამ აფხაზურისთვის სესხების შუალედური რგოლი ქართული **შაკიკი** „თავის ერთი მხრის დროგამოშვებით ტკივილი, გამოწვეული თავის ტვინში სისხლის მიმოქცევის მოშლით“ (ქეგლ, VII, 619) უნდა იყოს. მეგრულში ამ ავადმყოფობის აღსანიშნავად **შაკიტანა** გვაქვს (ჭარაია, 1997, 151). ეს უკანასკნელია ამოსავალი აბჟუური **ა-შაკტან**-სთვის (შაყრილი, 1987, 493).

„ცემენტი“ ბზიფურში გადმოიცემა **ა-ცემენტ** სახით (რალ, 1964, 613) რომელიც შეიძლება ნასესხები იყოს ქართულიდან, ან რუსულიდან. აბჟუურ **ა-ცამეტ** ფორმას კი მეგრულის კვალი ეტყობა — მეგრ. **ცამეტი** „ცემენტი“ (ქაჯაია, 2002-ა, 342).

ასეთი სინონიმური წყვილები მრავლად გვხვდება.

ცალკეა განსახილველი სიტყვები, რომლებიც ბზიფურში ქართულიდანაა შეთვისებული, აბჟუურში კი საკუთრივ აფხაზური ფორმითაა წარმოდგენილი. ასეთებია: **ა-წკაპარ** (ბზ.) — **ა-ცაყა** (აბჟ.) „წკეპარი, სამუშაო იარაღი“ (გვანცელაძე, 1997, 224), **ა-ნარხენ** / **ა-ნერხენ** „ჭაჭის გამოსაწნეხი“ (შაყრილი, 1987, 259, 267) — **ა-ჯადგრჯარა** (აბჟ.) „ყურძნის საწური“ (ბლაჟბა, 1964, 204); **ა-ტხნრა** (ბზ.) „მეორედ გათხნა“ (ბლაჟბა, 1964, 209) — **ა-ვგნცაღაა** (აბჟ.) „id.“ (გვანცელაძე, 1997, 224).

მსგავს ლექსიკურ წყვილთა ანალიზი თავისთავად აჩენს კითხვას, რა გარემოში, რა ვითარებაში უნდა ესესხებინა ბზიფურ დიალექტს ქართული სიტყვები. ვგარაუდობთ, ამ მიმართულებით კვლევის გარძელება ბევრ საინტერესო კითხვაზე გაგვცემს პასუხს.

ლიტერატურა

ბუკია, 1999 — მ. ბუკია, ცხენოსნობისა და მეცხენეობის ლექსიკა ზანურში (მეგრული დიალექტის მიხედვით), სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი

ბუკია, 2008 — მ. ბუკია, კომპოზიტა ერთი რიგისათვის ქართველურ და აფხაზურ ენებში, შ. მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო ინსტიტუტის შრომების კრებული, I, თბილისი

ბლაჟბა, 1964 — Х. С. Бгажба, Бзыбский диалект абхазского языка, Тбилиси.

გვანცელაძე, 1988 — თ. გვანცელაძე, ბატკან- და მწვეარ- ფუძეთა ისტორიისათვის, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი

გვანცელაძე, 1997 — თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი

ლომთათიძე, 1956 — ქ. ლომთათიძე, აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ, „მნათობი“, 1956, № 12.

ლომთათიძე, 1981 — ქ. ლომთათიძე, ქართული „უბელო“ და ერთი ფონეტიკური პროცესის საკითხი აფხაზურში, „საიუბილეო კრებული აკაკი შანიძეს“, თბილისი

ლომთათიძე, 1995 — ქ. ლომთათიძე, ბაგისმიერის მიდრეკილება ანლაუტში მოხვედრისა აფხაზურ ენაში და ტოპონიმი „ამტყალ“, ბ. ჯორბენაძის საზოგადოების II სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები, თბილისი

მაყაშვილი, 1991 — ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, მცენარეთა სახელწოდებანი, თბილისი

რალ, 1964 — Русско-абхазский словарь, гл. ред. Х. С. Бгажба, Сухуми

უსლარი, 1887 — П. К. Услар. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис

ქაჯაია, 2002 — ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი

ქაჯაია, 2002-ა — ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი

ქეგლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი, 1955-1964

ყიფშიძე, 1914 — И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. С-ПБ

შაყრილი, 1987 — К. С. Шакрыл, В. Х. Конджария, Л. П. Чкадуа, Словарь абхазского языка, т. II, Сухуми

ჭარაია, 1997 — პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

ჯანაშია, 1954 — ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

ჯანაშია, 1960 — Н. С. Джанашия, Религиозные верования абхазов. Статьи по этнографии Абхазии. Сухуми

MANANA BUKIA

Towards one type of Kartvelisms in Abkhazian Lexicon

Summary

The paper discusses the borrowings from the Kartvelian languages into Abkhazian. The following tendency has been revealed: in the Bzip dialect the Georgian borrowings are encountered, whereas Zanisms prevail in the Abzhuur dialect. The paper discusses synonymous lexical pairs in different dialects of Abkhazian.

კახა ბაბუნი, მიხეილ ჭურდიანი

**მულტილინგვური სწავლების დანერგვისათვის
საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში**

აუცილებელი შესავალი. XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერიული ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემა არსებითად ორი, ყოველმხრივ არათანაბარი, სტრუქტურით ხასიათდებოდა: რუსულენოვანი (მონოლინგვური) სასწავლებლები და ეროვნული სკოლები. პირველი მათგანი იყო თვითრეალიზაციისა და პიროვნული პერსპექტივის სერიოზული გარანტი, იძლეოდა რა იმპერიის მასშტაბით ინტეგრაციის შანსს ფაქტობრივი რუსიფიკირების, ანუ ასიმილირების საფასურად; მეორე — ყოფაში რეალურად ფორმირებული დიგლოსიური ბილინგვიზმის პირობებშიც კი ვერ უზრუნველყოფდა ოფიციალური (აგტოქტონთათვის უცხო) ენის სათანადო დონეზე სწავლებას. საგანმანათლებლო კრიზისიდან გამოსვლის გზების ძიებაში ქართველი ინტელექტუალების ყურადღება შეჩერდა გერმანული (*resp.* პრუსიული) მულტილინგვური სკოლის მოდელზე: „გერმანია, და ნამეტნავად პრუსია, არის ის ქვეყანა, საცა საერო სკოლის განსაკუთრებული თვისება მისხლობით გამოკვლეული აქვთ გამოჩენილთა მეცნიერთა შემწეობით, მისი თავი და ბოლო, სიგრძე და სიგანე დიდის ცოდნით და სიფრთხილით გაზომილი აქვთ; იქ საერო სკოლის განსაკუთრებული საქმე იმდენად ძნელად და სამძიმოდ აქვთ აღიარებული და ცნობილი, რომ მისი კურსი ხუთისა და ექვსის, ზოგან რვა წლობითაც არის ხოლმე. თუ იქ, საცა, რაც უნდა ვსთქვათ, ერის გონებრივი და ქონებრივი ყოფა-ცხოვრება გაცილებით ჩვენზედ მეტია და უკეთესი, საცა, ერი უფრო მიხვედრილია და გონება-გახსნილი, საცა დახელოვნებული და კარგად მომზადებული ოსტატები მრავალია და მამასადამე, საცა, ყოველ ამ მიზეზით, სკოლის საქმე უფრო გაადვილებულია, ხუთს წელიწადზედ არანაკლებ ახმარენ საერო სკოლის პირდაპირ დანიშნულებას, — ნუთუ ეს ჩვენში ეს სამი წელიწადი, ეს მოკლე ხანი, იმისთვისაც საკმარისია, რომ საერო სკოლამ თავისი პირ-

დაპირი დანიშნულებაც ასრულოს და რუსული ენაც იმოდენად აცოდინოს ბავშვს, რომ უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა შესძლოს?!“ (ჭავჭავაძე 1938: 225)

მულტილინგვური სკოლის გერმანული მოდელის უპირატესობის ცხადყოფისათვის, ერთმანეთის მსგავს, რუსულ და ავსტრიულ მოდელებთან შედარებით სპეციალისტთა მიერ სხვა რიგის ანგარიშგასაწევი არგუმენტებიც იყო მოხმობილი:

„ავსტრია და პრუსია ორს სხვა-და-სხვა გვარს წესს მისდევდნენ უცხო-თემელების განათლებაში. ავსტრია ხშირად წინააღმდეგობას უწევდა პირველ-დაწყებითს სკოლებში დედა-ენის სწავლებას და ცდილობდა, რაც შეიძლება ადრე დაეწყოთ ნემცურს ენაზედ სწავლება. პრუსია კი დედა-ენას ყოველ-გვარს უფლებას აძლევდა და ითხოვდა კიდევ რომ სწავლა ყოველს სახალხო სკოლაში ბავშვების დედა-ენაზედ ყოფილიყო. და რა მოხდა? ავსტრიამ ამ გვარის მოქმედებით არამც თუ თავის წადილი ვერ შეასრულა და თავის ქვეშევრდომი უცხო ხალხები ვერ გაანემცა, არამედ უფრო აუყარა გული ნემცობაზედ. პრუსიამ კი მჭიდროდ დააკავშირა ქვეშევრდომი უცხო-თემელები“ (გოგებაშვილი 1955: 243)

მულტილინგვური სწავლების თანამედროვე მეთოდოლოგიების პოზიციიდან, ეს გერმანული (*resp.* პრუსიული) მოდელი, თანხვედბა

ბეიკერის მიერ აღწერილ (1988) „ენობრივ გარემოში ნაწილობრივი მოქცევის“ (*„partial immersion“*) სამ ფორმათაგან ერთერთს, კერძოდ კი, „ენობრივ გარემოში გარდამავალი მოქცევის“, (*„Transitional immersion programmes“*) ფორმას, რომელიც უაღრესად აქტუალურია დღევანდელ ევროპაშიც:

„ენობრივ გარემოში გარდამავალი მოქცევის პროგრამების ფარგლებში იწყება მშობლიური ენის შედარებით მრავალრიცხოვანი გაკვეთილი დაწყებით სკოლაში, შემდეგ კი, სკოლაში სწავლის ბოლო წლებში თანდათანობით 100%-მდე იზრდება სწავლება სახელმწიფო ენაზე. ეს მოდელი წარმატებით გამოიყენება დასავლეთ ევროპაში მიგრანტების ინტეგრაციისთვის. იგი ხელს უწყობს ენობრივი უმცირესობის ჯგუფების ასიმილაციას უმრავლესობის ენობრივ კულტურასთან“ (ბეატრის შულტერი)

მოსალოდნელი იყო, რომ დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველოს სახელმწიფო თავისი ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემის ჩამოყალიბების პროცესში სწორედ ამ, თავის დროზე, ერის ინ-

ტელექტუალური ლიდერების მიერ სანიმუშოდ მიჩნეულ, მოდელზე აიღებდა ორიენტაციას, რათა ქვეყნის ყველა მოქალაქისათვის მიეცა ქვეყნის სოციალურ, კულტურულ თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინტეგრაციის თანაბარი შანსი, მაგრამ ასე არ მოხდა არც 1918-1921 წლებში, როდესაც აღდგა საქართველოს დამოუკიდებლობა დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით, არც 1921-1990 წლებში, როდესაც ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ოკუპირებულ და ანექსირებულ საქართველოს მინიჭებული ჰქონდა შეზღუდული სუვერენიტეტი მოკავშირე, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ფორმით და არც 1991 წლიდან, როდესაც საქართველომ ხელახლა აღიდგინა სახელმწიფო დამოუკიდებლობა.

სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით, შედეგების მიხედვით განსაკუთრებით ტრაგიკული აღმოჩნდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში (ისევე, როგორც მოკავშირე რესპუბლიკათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში) კულტივირებადი ზოგადსაგანმანათლებლო სასკოლო სისტემის სამსტრუქტურულიანი მოდელი — რუსული სკოლა, რესპუბლიკის სახელმწიფოენოვანი სკოლა, ენობრივ უმცირესობათა მშობლიურენოვანი სკოლა. სამივე ეს სტრუქტურა პრინციპულად მონოლინგვური იყო. რუსულ და ენობრივ უმცირესობათა სკოლებში რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა ისწავლებოდა რიგითი საგნის დონეზე, ფაქტობრივად უცხო ენის მოცულობით. მაგრამ თუ რუსულენოვან სკოლადამთავრებულებს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის არცოდნა თუ მცირედცოდნა არ უქმნიდა პრობლემებს, რადგან მათ სრული თვითრეალიზაცია შეეძლოთ სსრკ-ს ნებისმიერ რეგიონში, ენობრივი უმცირესობის წარმომადგენლებს ინტეგრაციის ასეთი პერსპექტივა არ ჰქონდათ არც რესპუბლიკაში, რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის არასაკმარისი ცოდნის გამო, ასევე არც საბჭოთა კავშირის მასშტაბით რუსული ენის ასევე არასრულფასოვნად ფლობის გამო. ამ სისტემამ რომ მართლაც ორმხრივ ტრაგიკული შედეგები მოიტანა ქვეყნის მოსახლეობისათვის, ამისი ჩვენება ე.წ. ოსური ეროვნული სკოლების მაგალითზე შეიძლება: ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად 1990 წელს, ანუ უშუალოდ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღდგენის წინ საქართველოში ფუნქციონირებდა 98 ოსურენოვანი სკოლა (ე.წ. შერეული სკოლების ჩათვლით, რომლებშიც ოსური კლასების გვერდით თანაარსებობდნენ რუსული ან ქართული კლასები), რომელთაგან 90 მდებარეობდა აფ-

ტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე. ეს ფაქტი, საქართველოს სსრ-ს ხელისუფლების აზრით, იმის თვალსაჩინო ილუსტრაციად უნდა ყოფილიყო აღქმული, რომ ქართველები არ ეწეოდნენ ოსთა ასიმილაციას. სინამდვილეში კი ეს იმისი თვალსაჩინო ილუსტრაცია გამოდგა, რომ ისინი ვერ ანსხვავებდნენ ერთმანეთისაგან ასიმილაციასა და ინტეგრაციას. ამ ანტისახელმწიფოებრივი პოლიტიკის შედეგად რესპუბლიკის 164 055 ოსური ეროვნების მოქალაქიდან (1989 წლის აღწერა) 125 875 იცოდა ოსური, როგორც დედა ენა (რაც მისასაღებელია ეროვნული მეობის შენარჩუნების თვალსაზრისით), მაგრამ მათგან 42 769 ვერ ფლობდა სახელმწიფო ენას (რაც სრულიად შეუწყნარებელია სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით) და ოსური მოსახლეობის მთელი რაოდენობიდან მხოლოდ 87 213 სხვადასხვა დონეზე იცოდა სახელმწიფო ენა და მეტ-ნაკლებად იყო ინტეგრირებული ქვეყნის საგანმანათლებლო სივრცეში, მის საზოგადოებრივ, სამეცნიერო და კულტურულ ცხოვრებაში. მაშინ როდესაც ჩრდილოეთ ოსეთის ინტეგრაცია რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში იყო სრულფასოვანი და არც ოსთა ასიმილაცია ან დენიზაცია გამოუწვევია იმ ფაქტს, რომ იქ ოდენ ოსურენოვანი არც ერთი სკოლა არ ფუნქციონირებდა.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისთვის კი, სადაც კონსტიტუციის თანახმად ქართულის პარალელურად სახელმწიფო ენის სტატუსი აფხაზურ ენასაც ჰქონდა მიკუთვნებული, იდეალური ჩანდა მოდელი, რატომღაც ერთსულოვნად და უაპელაციოდ უარყოფილი, როგორც საქართველოს ცენტრალური, ასევე ავტონომიის ყველა თაობის ხელისუფალთა მიერ. მოდელი, რომელიც ბეიკერის კლასიფიკაციაში „ორმხრივი მოქცევის პროგრამის“ („*Two-Way immersion programmes*“) სახელით ფიგურირებს (ბეიკერი, 1993).

„ენობრივ გარემოში ორმხრივი მოქცევის პროგრამების საბოლოო მიზანია: ყველა ენობრივი ჯგუფის წარმომადგენელთა ლაპარაკი მრავალ ენაზე (მულტილინგვიზმი), წერა-კითხვის ცოდნა და მრავალ კულტურასთან თანაზიარობა (მულტიკულტურალიზმი). მრავალენოვანი განათლების ეს სახე წარმატებით გამოიყენება ქვეყნის უმცირესობით მჭიდროდ დასახლებულ რეგიონებში. ამის მაგალითია შვეიცარიის რომანულად მოლაპარაკე რეგიონი, სადაც ზოგიერთ ქალაქში როგორც გერმანულ, ისე რომანულენოვანი ბავშვების სწავლებისას ორივე ენა გამოიყენება (ყველა ეს ენა შვეიცარიის კონფედერაციაში

სახელმწიფო ენის სტატუსით არის აღჭურვილი, კ.გ., მ.ქ.). ამ გზით ის ბავშვები, რომელთა მშობლიური ენაც უმცირესობის ენა - რომანულია, იძენენ გერმანულის კარგ ცოდნას, რაც უზრუნველყოფს მათთვის უმაღლესი განათლების მისაწვდომობას და მრავალმხრივ პროფესიულ პერსპექტივებს; მეორე მხრივ, გერმანულენოვან ბავშვებს ეძლევათ შესაძლებლობა, ისწავლონ უმცირესობის ენა რომანული, გაეცნონ ამ კულტურას და გახდნენ ორენოვანი“ (ბეატრის შულტერი)

* * *

სამოქალაქო ინტეგრაცია ქვეყნისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობის საკითხია. მნიშვნელოვანია სამოქალაქო ინტეგრაციის მიზანმიმართული პოლიტიკის შემუშავება, მისი საკანონმდებლო და პროგრამული უზრუნველყოფა და ადეკვატური ღონისძიებების დროული განხორციელება.

ეთნიკური უმცირესობების **ინტეგრაციის** პოლიტიკის მართებულად დაგეგმვისათვის აუცილებელია, კარგად იქნეს გააზრებული ინტეგრაციის მთავარი მიზანი და პრინციპი — **ჩართულობა**. ჩართულობა გულისხმობს ისეთი მოქალაქის ჩამოყალიბებას, რომელიც ინფორმირებულია სახელმწიფოში არსებულ მდგომარეობაზე, მონაწილეობს მიმდინარე პროცესებში (სახელმწიფოს მართვა, ეკონომიკური და კულტურული დოვლათის შექმნა და სხვა). ამასთანავე, მკვეთრად უნდა გაეგლოს ზღვარი **ინტეგრაციასა და ასიმილაციას** შორის. ლოიალობა **ქართული სახელმწიფოს, ენისა და კულტურის მიმართ ორგანულად უნდა იყოს შეხამებული უმცირესობათა ენის, კულტურისა და თვითმყოფადობის დაცვასთან**. გასათვალისწინებელია, რომ ზემოაღნიშნული „ჩართულობა“ მხოლოდ და მხოლოდ **ნებაყოფლობით ხასიათს** უნდა ატარებდეს.

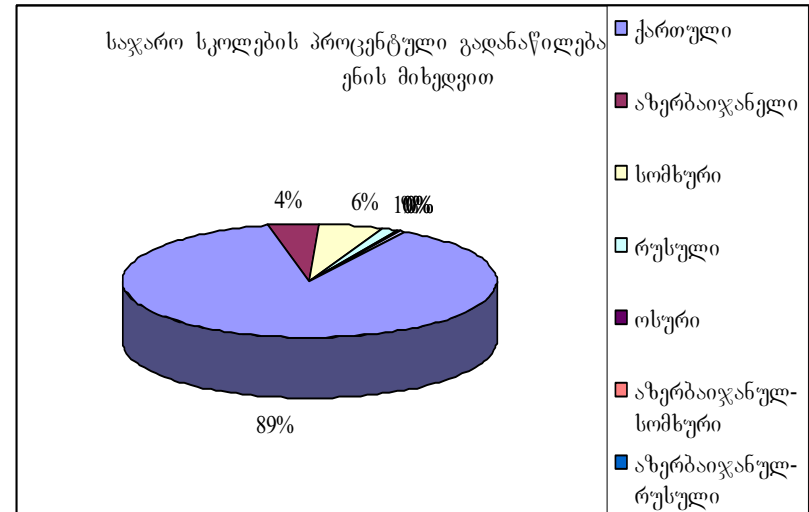
ამ გარემოებათა ფონზე, მნიშვნელოვანია სამოქალაქო ინტეგრაციის პროცესი განვითარდეს ჰარმონიულად 2 კომპონენტის ურთიერშეთანხმებით:

1. სახელმწიფო ენის სწავლების უზრუნველყოფა და სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება;
2. ეთნიკური ჯგუფების კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნება და დაცვა.

* * *

საქართველო მრავალენოვანი და პოლიეთნიკური ქვეყანაა. ბოლო აღწერით (აღწერაში ვერ იქნა შეტანილი მონაცემები ე. წ. სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის რეგიონებიდან) საქართველოს მოსახლეობის 13 პროცენტისთვის სახელმწიფო ენა — **ქართული** — არ არის **პირველი** (მშობლიური) ენა. აფხაზურისა და ოსურის გარდა, კიდევ ორი უმთავრესი ეთნიკური ჯგუფია კომპაქტურად განსახლებული სამცხე-ჯავახეთისა (სომხები) და ქვემო ქართლის (აზერბაიჯანელები) რეგიონებში.

ქვეყანაში არსებული მრავალფეროვნება ასახულია საქართველოს ზოგადი განათლების სისტემაზე. საქართველოში 265 არაქართულენოვანი საჯარო სკოლა ფუნქციობს, რაც საჯარო სკოლების საერთო რაოდენობის 11, 96%-ს შეადგენს.

დიაგრამა შედგენილია საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს პირველადი ინფორმაციის დამუშავებით

საქართველოში ფუნქციობს სომხური, აზერბაიჯანული, რუსული, ოსური, სომხურ-რუსული, აზერბაიჯანულ-რუსული და სომხურ-აზერბაიჯანული სკოლები.

ამ სკოლებში სახელმწიფო ენის სწავლების ხარისხი უკიდურესად დაბალია, რაც რამდენიმე მიზეზითაა გაპირობებული.

მთავარი ხელისშემშლელი ფაქტორი მაინც ის არის, რომ ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა, საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობებისთვის **მეორე ენაა**. მეორე ენა კი სხვა სოციო-ლინგვისტური კატეგორიაა, ამდენად, სწავლების პრინციპულად განსხვავებულ **მეთოდიკასა** და, საზოგადოდ, განსხვავებულ **მიდგომას** გულისხმობს. ამ მხრივ კი ძალიან მძიმე მდგომარეობაა უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში; ვიღებთ უმძიმეს შედეგს: ეთნიკურ უმცირესობათა წარმომადგენელთა ბავშვები სკოლას ისეთი ენობრივი უნარ-ჩვევებით ამთავრებენ, რომლებიც განსხვავდება (გაცილებით დაბალია) იმ ბავშვების უნარ-ჩვევებისგან, რომელთათვისაც ქართული მშობლიური ენაა, რაც, სამწუხაროდ, მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს მათ მიერ უმაღლესი განათლების მიღების, მათი სამომავლო დასაქმების, პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის შესაძლებლობებზე, და რაც მთავარია, ქართულენოვან საზოგადოებაში მათს ინტეგრაციასზე.

თავის მხრივ, არსებული მდგომარეობა შედეგია მძიმე მემკვიდრეობისა, რომელიც **საბჭოთა პერიოდიდან მოდის და დღემდე გრძელდება**: ფაქტობრივად, ერთაშორის ურთიერთობისა და საქმისწარმოების ენა საქართველოში იყო **რუსული**; ეთნიკურად არაქართველი მოსახლეობა **ვერ ხედავდა საჭიროებას**, ესწავლა ქართული (რომელიც მხოლოდ ქალაქებში არსებობდა სახელმწიფო ენის სტატუსით) და შედეგად სახეზეა — დღეს ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელთა დიდი ნაწილი (განსაკუთრებით ეს ეხება ზრდასრულ მოსახლეობას) სახელმწიფო ენაზე კომუნიკაციის ელემენტარულ მოთხოვნებსაც ვერ აკმაყოფილებს.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, საქართველოში შეუდარებლად გაიზარდა ამ ენის ფუნქციონირების სფერო: უპირველეს ყოვლისა, ის იქცა საქმისწარმოების ოფიციალურ და, ფაქტობრივად, ერთადერთ ენად. შესაბამისად, ამაღლდა მისი, როგორც დასაქმებისა და სახელმწიფო ცხოვრებაში აქტიური დამკვიდრებისთვის აუცილებელი ინსტრუმენტის საჭიროება. შესაბამისად, გაიზარდა ქართული ენის შესწავლის სურვილი: მოზრდილთათვის განკუთვნილ ქართული ენის კურსებს (OSGE-ს, სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული პროექტების ფარგლებში) სულ უფრო მეტი

მსურველი ესწრება, მოიმატა აგრეთვე იმ მოსწავლეთა რაოდენობამ (განსაკუთრებით ქვემო ქართლში), რომლებიც ქართულენოვან სკოლებში შედიან...

სახელმწიფო ენის სწავლების პროცესის ქვაკუთხედი, რასაკვირველია, სკოლაა. თუმცა, საბჭოურ ეპოქაში (ინერციით - ბოლო დრომდე) ქართული ენის სწავლება, პრაქტიკულად, ვერ ხერხდებოდა...

არსებული მძიმე სიტუაციის გამოსწორება სერიოზული ღონისძიებების ჩატარებას მოითხოვს. უპირველესი ხელისშემშლელი ფაქტორი იმ დროს არსებული არაეფექტური და გაუაზრებელი საბჭოური **სტანდარტები და პროგრამები**: ხაზგასასმელია, რომ არაქართულენოვან სკოლებში ქართული ენის სწავლება ლამის დღემდე იმავე **მეთოდებით** ხორციელდება, როგორც ჩვეულებრივ, ქართულენოვან სკოლებში — განსხვავება მხოლოდ მასალობრივ სიმწირეშია (ნაკლები დოზირებით მიეწოდება ქართული მხატვრული ლიტერატურა). არსებული **სტანდარტების, პროგრამებისა** და, შესაბამისად, ამ სტანდარტებს დამყარებული **სახელმძღვანელოების** დონე აშკარად ვეღარ შეესაბამება დღევანდელი მოთხოვნებს.

შესამუშავებელია გაცილებით ქმედითი და რადიკალური პოლიტიკა, დასაწყებაა რეფორმა ამ მიმართულებით, რათა კარდინალურად შეიცვალოს სიტუაცია და ხელშესახებ შედეგებს მივაღწიოთ.

შევვხებით ერთ არსებით საკითხს, რომელიც დღემდე გადაუჭრელ პრობლემად რჩება: ენის სწავლების არსებული სისტემის პირობებში არაქართულენოვანი სკოლების კურსდამთავრებულთათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს ერთიანი ეროვნული გამოცდების ჩაბარება სავალდებულო საგანში — **სახელმწიფო ენაში**... იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი რეგიონებიდან უმაღლეს სასწავლებლებში ჩაბარების მსურველები **გადალახავენ მინიმალურ ზღვარს**, პრაქტიკულად შეუძლებელია, კონკურენცია გაუწიონ ამ საგანში ქართულ სკოლადამთავრებულ თანატოლებს... საქმე ის გახლავთ, რომ დღეს არაქართულენოვან სკოლებში ქართულ ენას გადიან იმ პროგრამის მიხედვით, რომელშიც საერთოდ არ არის გათვალისწინებული საგამოცდო მოთხოვნები (ეს არის ძველი პროგრამა, ხოლო ახალი ეროვნული სასწავლო გეგმების დანერგვა მხოლოდ შარშან დაიწყო I კლასიდან - ამდენად, ქართულენოვან სკოლადამთავრებულებთან უმცირესობის წარმომადგენელთა „გათანაბრების“ (იგულისხმება ქართული ენის

ფლობის დონე) თეორიული შანსიც კი მხოლოდ 10 წლის შემდეგაა მოსალოდნელი.

ფაქტია, რომ საგანთა სწავლების **არსებული მოდელი** (ენობრივი დაგეგმარების თვალსაზრისით) ვერ იძლევა ქართულენოვან და არაქართულენოვან მონოლინგვურ სკოლებში კურსგავლილთა თანასწორუფლებიანობის გარანტიას.

* * *

პოლიკულტურულ და პოლილინგვურ საზოგადოებაში ყველა წევრი უნდა იყოს თანასწორუფლებიანი - ყველას (მიუხედავად ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი სხვაობისა) უნდა მიეცეს კონკურენტუნარიან, თანასწორ გარემოში არსებობის უფლება. ამ მიზნის მიღწევის გზებისა და საშუალებების ძიება სახელმწიფო სტრუქტურების (მათ შორის — განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს) პრეროგატივაა.

დღესდღეობით საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში სწავლების ერთადერთ ფორმად **მონოლინგვური მოდელი** რჩება: მონოლინგვურია როგორც დომინანტ (სახელმწიფო) ენაზე მიმდინარე სწავლება, ასევე, ეთნიკურ უმცირესობათა წარმომადგენლების ენებზე მიმდინარე სწავლების ფორმა: ქართულ სკოლებში სწავლების ენა ერთია (ქართული); უცხო ენა ისწავლება, როგორც საგანი; ასევე, მხოლოდ ერთ ენაზე მიმდინარეობს სწავლება რუსულ, სომხურ, აზერბაიჯანულ, ოსურ სკოლებში - სახელმწიფო ენა ისწავლება, როგორც საგანი, ისევე, როგორც სხვა (უცხო) ენები.

შესაბამისად, უნდა ვიფიქროთ ინსტიტუციონალურ ცვლილებებზე — ისეთ მოდელზე, რომელიც პრინციპულად შეცვლის მიდგომას სასკოლო სივრცეში ენობრივი განათლების თვალსაზრისით.

* * *

ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში სულ უფრო და უფრო პოპულარული ხდება მრავალენოვანი განათლება (**plurilingual education**) — განათლება, რომლის დროსაც **სწავლების ენად** გამოიყენება რამდენიმე ენა — მშობლიური (პირველი) და არამშობლიური (მეორე, მესამე...).

უნდა აღინიშნოს, რომ სასკოლო მრავალენოვანი განათლება ნებისმიერი ბავშვის მომზადების ელემენტია პოლიკულტურულ საზოგადოებაში, ამასთან, ბავშვის მშობლიური კულტურული გარემო კი არ ითრგუნება, არამედ ვითარდება და უკეთ წარმოჩნდება მეორე ენის გარემოსთან შედარების ფონზე.

მრავალენოვანი განათლება გულისხმობს, ერთი მხრივ, სასწავლო პროცესის იმგვარად ორგანიზებას, როდესაც შესაძლებელია სწავლების ენად ორი ენის გამოყენება (მაგალითად, თურქული ეთნიკური უმცირესობის ენა ავსტრიაში ან გერმანული, როგორც მეორე ენა, რუსეთში, ინგლისური — ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში). ამდენად, მეორე ენა ხდება არა მხოლოდ **შესასწავლი ობიექტი**, არამედ, ამავდროულად, **ურთიერთობის საშუალება** და **სწავლების ენა**, ხოლო, მეორე მხრივ, მრავალენოვანი განათლება გულისხმობს **მშობლიური და მსოფლიო კულტურის ღირებულებების შეცნობას** მშობლიური და მეორე ენის საშუალებით, როდესაც მეორე ენა ხდება საშუალება, იარაღი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნისა და ხალხის კულტურულ-ისტორიული და სოციალური გამოცდილების შემეცნებისა.

მრავალენოვანი განათლების ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტი ის არის, რომ იგი მოსწავლეს უზრუნველყოფს ენობრივი კომპეტენციის მაღალი ხარისხით. პრაქტიკულად, ამ შემთხვევაში ენის სწავლა არის არა ჩაკეტილი, მხოლოდ პროდუქტზე ორიენტირებული პროცესი, არამედ საფუძველი ეყრება სამომავლოდ მისი თავისუფლად, შეუფერხებლად გამოყენების უნარსაც,

დასავლეთის წამყვან ქვეყნებში მიღებული ფორმა ხდება **მეორე ენის სწავლება შინაარსზე დაფუძნებით (content-based second language teaching)**, ანუ **საგნობრივი შინაარსისა და ენის ინტეგრირებული სწავლება** — სწავლების მეთოდოლოგია, რომელიც აფართოებს ენობრივ კომპეტენციას ისეთი კონკრეტული საგნების (საბუნებისმეტყველო, საზოგადოებრივი, ესთეტიკური) შინაარსზე დაყრდნობით, რაც სცილდება ენის სწავლების ჩვეულებრივ, ტრადიციულ გაკვეთილს. მასწავლებელი, **კონკრეტული საგნის** სწავლებასთან ერთად, **იმ ენის ცოდნის გაღრმავებაშიც** ეხმარება მოსწავლეს, რომელ ენაზეც ხორციელდება საგნის სწავლება.

საზღვარგარეთის ქვეყნებში მრავალენოვანი განათლების დანერგვის მიმართულებით უკვე წლებია მუშაობა მიმდინარეობს; ჩვენში კი მხოლოდ პირველი ნაბიჯები იდგმება.

აღსანიშნავია იმ აქტივობათა განხილვა, რაც ამ მიმართულებით გადაიღა როგორც განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს, ისე სხვადასხვა საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მხრიდან.

2004 წლის 31 დეკემბერს საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის მიერ დამტკიცდა "სამოქალაქო ინტეგრაციის

პროგრამა", რომლის ამოცანაა უზრუნველყოს უმცირესობათა ენების მატარებლებისათვის თავისუფალი კულტურული და ენობრივი არჩევანი და სახელმწიფო ენის ცოდნა. აღნიშნული პროგრამა დღემდე ხორციელდება.

საქართველოს განათლების და მეცნიერების სამინისტრომ სახელმწიფო ენის სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების პარალელურად გარკვეული ნაბიჯები გადადგა უმცირესობათა მშობლიური ენის სწავლების ხარისხის გასაუმჯობესებლად. კერძოდ, განხორციელდა ეუთო-ს ეროვნულ უმცირესობათა უმაღლესი კომისრისა და საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს კიდევ ორი ერთობლივი პროექტი: პროექტი „აზერბაიჯანელის, როგორც მშობლიური ენის სწავლების ხელშეწყობა ქვემო ქართლის არაქართულენოვან სკოლებში“ და „სომხურის, როგორც მშობლიური ენის სწავლების ხელშეწყობა სამცხე-ჯავახეთის არაქართულენოვან სკოლებში“.

2008 წელს საქართველოს განათლების და მეცნიერების სამინისტროს და ეუთო-ს ეროვნულ უმცირესობათა დარგში უმაღლესი კომისრის ოფისის თანამშრომლობით შემუშავდა ბილინგვური განათლების სტრატეგია ლატვიელი საერთაშორისო კონსულტანტის მიერ. აღნიშნული სტრატეგიის განხორციელება 2009 წლიდან დაიწყო: შერჩეულია, 40 საპილოტე სკოლა მთელი საქართველოს მასშტაბით, რომლებიც აირჩევენ მულტილინგვური სწავლების კონკრეტულ მოდელს (ამ მხრივ მათი არჩევანი თავისუფალი — შეთავაზებული 4 მოდელიდან ისინი ირჩევენ მათთვის საურველს); სკოლები მხოლოდ ნებაყოფლობით საფუძველზე დაიწყებენ ამ პროგრამაში მონაწილეობას და პროექტების წარდგენის გზით მიიღებენ დამატებით სუბსიდიებსა თუ სხვა ტიპის წახალისებებს ცენტრალური ბიუჯეტიდან მულტილინგვური პროგრამების რეალიზებისათვის. თუმცა, მნიშვნელოვანია, რომ სკოლები მომზადდნენ ამ პროცესის განსახორციელებლად ან მათ ეს პროცესი არასამთავრობო სექტორთან და/ან უმაღლეს სასწავლებლებთან თანამშრომლობით განახორციელონ.

მულტილინგვური / ბილინგვური განათლების ეფექტურად განხორციელებისათვის ინსტიტუციონალურ დონეზე, სამი მნიშვნელოვანი კომპონენტი გასათვალისწინებელია: **სკოლის, თემისა და მშობლების** ჩართულობა ამ პროცესში. ცალკე პრობლემად რჩება **პედაგოგთა** მზაობის საკითხიც: მრავალენოვანი მასწავლებლის პროფესიული როლის ჩამოყალიბება საკმაოდ მტკივნეულია და, შესაბამისად,

მოითხოვს კომპლექსურ მიდგომას ამ პრობლემის გადაჭრისათვის. აუცილებელია მასწავლებლების გადამზადების პროცესის დაჩქარება; გადამზადების კურსები სამი მიმართულებით უნდა განხორციელდეს:

- 1) მასწავლებლის პროფესიული როლი ბილინგვურ განათლებაში;
- 2) მასწავლებელთა მოსამზადებელი კურსები ქართულ ენაში;
- 3) მასწავლებლების გადამზადება ინტერაქტიულ მეთოდებში ბილინგვური სკოლებისათვის.

KAKHA GABUNIA, MIKHEIL KURDIANI

Towards the Introduction of Multilingual Teaching in Secondary Schools in Georgia

Summary

The paper discusses a burning issue that has not been solved so far: the existing model of teaching (from the standpoint of language planning) does not guarantee equality between Georgian and non-Georgian school graduates.

At present the only existing model in the Georgian educational system is a monolingual model of teaching which does not meet the requirements of equally high standards in teaching the languages of minorities and the second (state) language. The paper argues that institutionalized changes that will change the language education principles should be introduced.

In a number of European countries a plurilingual education has become popular. The education model in question implies the use of several languages in the process of teaching- mother tongue (the first language) and foreign languages. The second language is viewed not only as a target language but as a language of communication and learning as well. Besides, plurilingual education aims at familiarizing students with the cultural values of their home country and the whole world. The second language becomes a tool for acquiring cultural, historical and social experience of a particular country and a people. For the implementation of the multilingual/bilingual education three components should be considered: the involvement of a school, a community and parents. Only the unity of the given components might prove successful.

სიზილა ბაღაძე

ფრანგული ენა კლურილინგვისტიკისა და
კლურიკულტურალიზმის კონტექსტში

საქართველოში ფრანგული ენის სწავლების ევოლუცია სამ ეტაპად შეიძლება წარმოვადგინოთ: 1) სწავლება სრულიად არაეფექტური საბჭოთა სახელმძღვანელოებით, 2) სწავლება ჟორჟ მოჟეს მიერ შექმნილი სრულიად უნიკალური წიგნით, რომელიც მოიცავს ოთხ ტომს: I ტომი განკუთვნილია დამწყებთათვის, II – საშუალო დონის შემსწავლელთათვის, III ტომი შეესაბამება შემსწავლელთა მაღალ დონეს, ხოლო IV წარმოადგენს ფრანგული ლიტერატურისა და ფილოსოფიის ანთოლოგიას. თითოეულ ტომში მოცემულია შესასწავლი ტექსტები, გრამატიკული საკითხები, რომლებიც ორგანულადაა დაკავშირებული თითოეულ ტექსტთან და ლექსიკურ-გრამატიკული სავარჯიშოები. აღსანიშნავია, რომ ფრანგული ენის სწავლება 80-იანი წლების საქართველოში ხდებოდა მოჟეზე დაყრდნობით, ყოველ შემთხვევაში, კერძო სექტორში. საშუალო სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში გამოიყენებოდა ან რუსი ავტორების მიერ შედგენილი სახელმძღვანელოები, რომლებიც ფრანგულის ნაცვლად რუსულ რეალობას აჩვენებდა ენის შემსწავლელს, ან ქართველი ავტორების მიერ შედგენილი სახელმძღვანელოები, რომლებსაც დადებით მხარესთან ერთად უარყოფითიც ახლდა, ეს წიგნები, მართალია მსუბუქად, მაგრამ მაინც საბჭოთა იდეოლოგიას გამოხატავდა. ამავე იდეოლოგიის სასარგებლოდ, ეს სახელმძღვანელოები საერთოდ არ იყო კომუნიკაციური, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი უფრო ინფორმაციულ ხასიათს ატარებდნენ. მოკლედ, 80-იან წლებს ჩვენ ვუწოდებთ მოჟეს ეპოქას ქართულ სინამდვილეში. რაც უნდა საკვირველი იყოს, ზოგიერთი მასწავლებელი დღესაც მიმართავს ამ სახელმძღვანელოს !!! 3) მესამე ეტაპი მოიცავს ფრანგული ენის შესწავლას ახალი დახვეწილი კომუნიკაციური სახელმძღვანელოებით, რომლებიც შედგება მოსწავლის, მასწავლებლის და სავარჯიშოების წიგნებისაგან. (უამრავი ასეთი მე-

თოდური წიგნი არსებობს, რომლებსაც სხვადასხვა დანიშნულება აქვს. მაგრამ სიმრავლე იმით უფრო აიხსნება, რომ თითქმის ყოველ წელს გამოდის ახალი ასეთი სახელმძღვანელო, რადგან უსწრაფესად იცვლება ჩვენი რეალობა, რაც აუცილებლად უნდა აისახებოდეს ფრანგული ენის სახელმძღვანელოში. ასეთებია: არშიპელი, ესპასი, ნუვო სან ფრონტიერი, პანორამა, მამპიონი, კაფე კრემი, კამპუსი, ფორუმი და ა.შ). თანამედროვე ფრანგული ენის სახელმძღვანელოები არის კომუნიკაციური ხასიათის და სრულად შეესაბამება იმ ნორმებს, რომლებიც დადგენილია ევროკომისიის მიერ შედგენილი “ენების საერთო ევროპული ჩარჩოთი“ (25-28, ენების საერთო ევროპული ჩარჩო, ევროსაბჭო, 2000). ეს ჩარჩო ადგენს უცხო ენების შესწავლის საერთო დონეებს. ესენია : 1. A1 ; 2. A2 ; 3. B1 ; 4. B2 ; 5. C1 ; 6. C2. ყველა ეს დონე მოიცავს ენის შესწავლის ოთხ ძირითად კომპონენტს: წაკითხულის გაგებას, წერით პროდუქციებას, ზეპირის გაგებას და ზეპირ პროდუქციებას. ცნობილია, რომ ეს დოკუმენტი განკუთვნილია ევროკავშირის ქვეყნებისათვის უპირველეს ყოვლისა, მაგრამ საქართველო, რომელიც ჯერჯერობით არ არის ევროკავშირის წევრი, იყენებს ამ დოკუმენტს პლურილინგვისტიკური პროგრამის განსახორციელებლად. (საქართველოს სკოლებში ისწავლება რამდენიმე უცხო ენა). ამგვარად, საქართველო იზიარებს პლურილინგვისტიკის ქარტიის მთავარ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც : „საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა უნდა შემოგვთავაზონ პლურილინგვისტიკური განათლება“. საქართველოს სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში ისწავლება ფრანგული, ინგლისური, გერმანული, ესპანური, იტალიური და სხვ. აქედან ყველაზე დიდი მოთხოვნილება ინგლისურზეა, როგორც ყველაზე. საქართველოში ისწავლება აღმოსავლური ენებიც. უცხო ენების შესწავლა საქართველოში პლურილინგვისტიკურ და პლურიკულტურალიზმის კონტექსტში ხორციელდება. ისტორიულად ჩვენთან ცხოვრობენ სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენლები: სომხები, თათრები, ებრაელები, რუსები, ქურთები, უკრაინელები, ცოტა ფრანგები, გერმანელები, ინგლისელები, პოლონელები, ამერიკელები... აქ ხდება მრავალი ცივილიზაციის გადაკვეთა, მარტო თბილისში, ქართული ეკლესიის გვერდით არის სინაგოგაც, მეჩეთიც და კათოლიკური ეკლესიაც, რომლებიც დიდი ხნის წინ არის აშენებული. იგივე შეიძლება ითქვას სომხური და რუსული თეატრების არსებობაზე, რუსული, სომხური, თათრული სკოლების არსებობაზე, რომ არაფერი

ვთქვით კერძო ფრანგულ, ინგლისურ და ამერიკულ სკოლებზე. შეიძლება ითქვას, რომ პლურილინგვიზმი ყვავის საქართველოში. საბედნიეროდ, დღესდღეობით არის დიდი არჩევანი კომუნიკაციური მეთოდებისა, რომლებსაც ვიყენებთ უცხო ენების სასწავლებლად. ყველა ეს მეთოდი ჰარმონიაშია ევროპულ ჩარჩოსთან და გვაცნობს არა მარტო ნებისმიერი უცხო ენის სისტემას, არამედ, ამ ენისათვის ბუნებრივ, კულტურულ და ცივილურ გარემოს. აღსანიშნავია, რომ ქართველმა პედაგოგებმა მზია დათინაშვილმა და თამარ ლომიძემ შექმნეს სავარჯიშოების წიგნი ფრანგული ენის სახელმძღვანელოსათვის, „ბიენ ჟუე“, რაშიც მათ დიდი დახმარება გაუწია საფრანგეთის საელჩოს კულტურის სამსახურმა და სევრის პედაგოგიური სწავლების საერთაშორისო ცენტრმა. ამ წიგნს დიდი წარმატებით იყენებენ საქართველოს სკოლებში. წიგნის ოთხივე ტომი მისადაგებულია ქართულ რეალობასთან: ახალი სიტყვები გადათარგმნილია და ტექსტის ბოლოშია მოცემული; როცა ლაპარაკია საფრანგეთზე, იქვე მოცემულია ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (**Bien joué, cahier d'exercices 2, p.21-22**). გრამატიკული კომენტარები მოცემულია ქართულ ენაზე, რაც აადვილებს ახალი გრამატიკული წესების გაგებას. არის ისეთი სავარჯიშოებიც, რომელთა მოცემულობაც მოითხოვს ჩამოთვლილ ქართულ თარგმანთაგან საუკეთესოს არჩევას (**Bien joué, cahier d'exercices 4, p18**). სავარჯიშოების წიგნი გვერდს არ უვლის არც საფრანგეთისა და არც საქართველოს ცივილიზაციას. მეტიც, წიგნს აქვს რუბრიკა „ლიტერატურათა შეხვედრა“, რომელშიც პოლ ვერლენის „შემოდგომის სიმღერის“ გვერდით გვხვდება გალაკტიონ ტაბიძის შინაარსობრივად იდენტური „ქარი“. ამგვარად, ენის შემსწავლელს ეძლევა საშუალება დააკვირდეს ამ მსგავსებას და დაასკვნას, რომ ეს ორი ლექსი, რომელიც ორ სხვადასხვა კულტურას წარმოადგენს, ამავე დროს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ქართველები და ფრანგები, ორივენი მსოფლიო ცივილიზაციას წარმოვადგენთ, რომელიც, თავის მხრივ, ინარჩუნებს ყოველგვარ კულტურულ მრავალფეროვნებას. წიგნში საანალიზოდ მოცემულია აგრეთვე სხვა ლიტერატურული პარალელები. პროსპერ მერიმეს „მატეო ფალკონეს“ გვერდით მოყვანილია ქართველი მწერლის ალექსანდრე ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩა“.

მოცემული სავარჯიშოების წიგნი ძალიან სასარგებლოა ენის შესწავლელთათვის აგრეთვე კომუნიკაციური თვალსაზრისით, რადგან იგი გამოსადეგია DELF-DALF-ის გამოცდებისათვის. მაგრამ, დღე-

ვანდელი გადასახედიდან, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ ქართველი მოსწავლე ფრანგულ კულტურასაც ეცნობა და ამავე დროს საშუალება აქვს, ფრანგული და ქართული კულტურა ერთიან კონტექსტში გაიაზროს. ანუ, მოსწავლე ხდება მოწმე კულტურათა დიალოგისა, რაც ხელს უწყობს არა მარტო უცხო ენის წარმატებით შესწავლას, არამედ თანამედროვე ცივილიზებული ადამიანის ჩამოყალიბებას, რომელსაც ეცოდინება როგორც საკუთარი, ასევე სხვისი კულტურის პატივისცემა.

პლურილინგვიზმის ქარტია გვეუბნება, რომ „მედია უნდა გამოხატოს მრავალი კულტურა ერთად“. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ქარტიის ეს პუნქტი მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ფრანგული ენის ახალი სახელმძღვანელოების შედგენისას, ანუ, ფრანგული ენის სახელმძღვანელოში ერთი გვერდი უნდა ეთმობოდეს არა მარტო ფრანგულ კულტურას, არამედ იმ კულტურასაც, სადაც ისწავლება უცხოური ენა — ფრანგული.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ პლურილინგვიზმისა და პლურიკულტურალიზმის განვითარების მიზნით, უცხოური ენების სახელმძღვანელოებში ადგილი უნდა დაეთმოს პედაგოგიურ თარგმანს. როგორც უმბერტო ეკოს მიაჩნია, „ევროპის ენა არის თარგმანი“. საერთაშორისო თანამეგობრობას გაცნობიერებული აქვს თარგმანის როლი სხვადასხვა ცივილიზაციათა დაახლოების საქმეში. „ვინც ავრცელებს თარგმანს, იმკის მშვიდობას“, მიაჩნია მათიე გიდერს (გიდერი, 2008, 7). ჩვენ ყოველთვის ვიზიარებდით ამ აზრს და მიგვაჩნია, რომ თარგმანი განუყოფელი ნაწილია უცხოური ენის სწავლების პროცესისა. მართლაც, ახალი სიტყვებისა და გამოთქმების დასამახსოვრებლად ძალიან ეფექტურია თარგმანების გაკეთება ფრანგულიდან ქართულად და პირიქით (იგივე ითქმის სხვა უცხოურ ენებზე), ამავე დროს, თარგმანი გვეხმარება წყარო ენისა და სამიზნე ენის ზოგიერთი ლინგვისტური კლიშეების დადგენაში. ამ თვალსაზრისით ისევ შეგვიძლია ჩვენ მიერ ზემოთ ხსენებულ წიგნს დავუბრუნდეთ. «**Bien joué**»-ს სავარჯიშოების წიგნები საკმაო რაოდენობით შეიცავს ქართულად გადასათარგმნ მასალას, მაგალითად, სავარჯიშოების წიგნში «**Bien joué**» 4 (დათინაშვილი, ლომიძე, 2009, 57-58), მოყვანილია მაღამ დე სევინი-ეს წერილი ფრანგულად, ერთი მხრივ, და მიხეილ ჯავახიშვილის წერილი ქართულად. ამ სავარჯიშოების მოცემულობა შემდეგია: ა) წაკითხე ქვემოთ მოყვანილი წერილები ბ) გადაიკითხე მაღამ დე სევი-

ნიეს წერილი (სავარჯიშო 27), შემდეგ მიხილ ჯავახიშვილის წერილი და შეავსე ცხრილი

ადრესანტი	ადრესატი	ოჯახური კავშირი	ეროვნება	წერილის ტონი
1				
2				

c. მოძებნეთ, რომელ წერილს შეესაბამება მოცემული ფრაზები

1.წერილის ავტორი იძლევა რჩევებს.

2.წერილის ავტორი მკურნალობის შედეგებზე საუბრობს.

3.წერილის გამგზავნი აღწერს თავის დღეს დილიდან საღამომდე

4.ავტორი იძლევა რჩევას, მიზნის მისაღწევად შრომისა და სწავლის შესახებ

ამ წერილებში ორივე მწერალი თავიანთ ქალიშვილებს მიმართავენ. აღსანიშნავია, რომ ეს სავარჯიშო სრულიად შეესაბამება DELF-ის პროგრამას, რომელიც ძალიან პოპულარულია საქართველოში..

მაშასადამე, სასურველია, რომ ის პედაგოგიური გუნდი, რომელიც ამზადებს ახალ სახელმძღვანელოს უცხოურ ენაში დაუკავშირდეს ამ უცხოური ენის გავრცელების არეალში მყოფი ქვეყნების უცხოური ენების პედაგოგებს (ჩვენს შემთხვევაში ფრანგულს), რათა მათი დახმარებით შემოტანილი იქნას სახელმძღვანელოსთან მისადაგებული თარგმნის სავარჯიშოები. უცხოური ენის შემსწავლელი კლასი განისაზღვრება, როგორც „ადგილი, სადაც მოსწავლის ქვეყნის კულტურა და უცხოური ენის მატარებელი ქვეყნის კულტურა ერთმანეთთან შეხებაში მოდიან“ (ზარატი, 1995, 11), აქედან გამომდინარე, ფრანგული ენის და ნებისმიერი სხვა ენის შემსწავლელ სახელმძღვანელოებში თარგმნის სავარჯიშოების შეტანა სრულიად ბუნებრივ მოვლენად მიგვაჩნია.. მაშასადამე, ჩვენი აზრით, სასურველია, რომ ფრანგული ენის სწავლების სახელმძღვანელოები შეიცავდნენ სოციოკულტურულ ელემენტებს, როგორც წყარო ენის, ასევე, სამიზნე ენის შესაბამისი კულტურული კონტექსტების გათვალისწინებით.

მრავალენოვანი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის ამ პლურილინგვურ სამყაროში საჭიროა ისეთი უცხოური ენების სახელმძღვანელოების შემუშავება, რომლებშიც ენობრივი კომპეტენციების გვერდით აუცილებლად ფართოდ იქნება წარმოდგენილი ის სოციოკულტურული ელემენტები, რომლებიც ბუნებრივია როგორც უცხოური ენის, ასევე მშობლიური ენისათვის. როგორც ოსვალდ დიუკროსა და ცვეტან ტოდოროვის ენათმეცნიერების ლექსიკონშია განმარტებული „ლინგვისტისათვის ყველაზე საინტერესო თეორიული საკითხია იმის შესწავლა, თუ რა დოზით ახდენს გავლენას პლურილინგვიზმი თითოეული ენის ცოდნაზე“ (დიუკრო, ტოდოროვი, 1972, 83). ამგვარად, მშვენიერი პერსპექტივა იშლება როგორც ფრანგულის — უცხო ენის სპეციალისტებისათვის (ფრანგი და ქართველი სპეციალისტები) ასევე ლინგვისტებისათვის, რომლებიც ამიერიდან შესძლებენ დაკავდნენ ენების კვლევით პლურილინგვურ კონტექსტში.

ლიტერატურა

პლურილინგვიზმის ქართია, ვებ. ვერსია
მთავარი საერთო ევროპული ჩარჩო ენებისათვის, ევრო საბჭო, 2000.

დათინაშვილი, ლომიძე, 2004 — მ. დათინაშვილი, თ. ლომიძე, ბიენ ჟუე 2, სავარჯიშოების რვეული 2, დიოგენე, 2004.

დათინაშვილი, ლომიძე, 2009 — მ. დათინაშვილი, თ. ლომიძე, ბიენ ჟუე 4, სავარჯიშოების რვეული 4, დიოგენე, 2009.

გიდერი, 2008 — Guidère, M. « Introduction à la traductologie, Tra- ducto, 2008.

ზარატი, 1995 — Zarate, G., Représentations de l'étranger et didac- tique des langues, Didier, 1995.

დიუკრო, ტოდოროვი, 1972 — Ducrot, O., Todorov, T. Dictionna- ire encyclopédique des sciences du langage, , éd. du Seuil, 1972.

SYBILLA GUELADZE

The French Language within the Plurilingual and Pluricultural Context

Summary

The paper focuses on the role of socio-cultural factors within a plurilingual and pluricultural context and their importance when teaching French. The paper compares different methods employed in Georgia for teaching French. Two types of textbooks are dealt with: communicative and non-communicative ones. In communication oriented textbooks lexical and grammatical peculiarities of a target language are considered within the respective socio-cultural framework. Special emphasis is placed upon the relevance of pedagogical translation. The above-mentioned features are illustrated on the material of the communication-oriented textbook compiled by Tamar Lomidze and Mzia Datinashvili. The paper concludes that a plurilingual approach is relevant for linguistic as well as applied linguistic studies.

ირინე გველადიანი

ქვეტექსტის რეალიზაციის თავისებურებანი სიტყვათმეთანხმების დონეზე

ქვეტექსტი არის ინფორმაციის ის ნაწილი, რომელიც ტექსტში ან კონტექსტში იმპლიცირებულია რაღაც გარკვეული სიგნალების საშუალებით. წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია ქვეტექსტის რაობისა და რეალიზაციის თავისებურებათა შესწავლის ცდა სიტყვათმეთანხმებათა დონეზე.

სიტყვათმეთანხმება არის ერთმანეთთან აზრობრივად დაკავშირებულ სიტყვათა ჯგუფი. ხშირად, საკუთარი აზრის უკეთ გადმოცემის მიზნით, მწერლები ქმნიან ახალ სიტყვათმეთანხმებებს, რის შედეგადაც მიიღება სტილისტური ხერხები — კონკრეტული, მორფოლოგიური და სტრუქტურული ენობრივი საშუალებებისაგან განყენებული მოდელები, რომლებსაც აქვთ განსაკუთრებული, ექსპრესიული „შეფერილობა“.

ყველაზე მეტად გავრცელებულ სტილისტურ ხერხებს შორის უნდა აღინიშნოს ეპითეტი. როგორც ცნობილია, ეპითეტი არის მოვლენის პოეტური ჩვენება, რომლისთვისაც ნიშანდობლივია სურათოვნება, ხატოვნება და ემოციურობა. იგი ძირითადად წარმოდგენილია ატრიბუტად გამოყენებული სიტყვათა ჯგუფით ან მთლიანი წინადადებით, რომელიც გამოხატავს მოსაუბრის სუბიექტურ-შეფასებით დამოკიდებულებას საუბრის საგნისადმი. ეპითეტი ყოველთვის ემოციურად არის დატვირთული და იძლევა ახალ ინფორმაციას მოცემულ საგანზე.

სემანტიკური კლასიფიკაციის თვალსაზრისით, ეპითეტები იყოფა ორ ჯგუფად. ესენია:

- ა) ეპითეტები, რომლებიც ახასიათებენ საგანს მისთვის დამახასიათებელი რომელიმე თვისების გამოყოფით;
- ბ) ეპითეტები, რომლებიც ახასიათებენ საგანს ისეთი თვისების გამოყოფით, რომელიც ამ ობიექტს არ გააჩნია.

განვიხილოთ პირველი ჯგუფის ეპითეტების რამდენიმე მაგალითი: **"noisy streets"**, **"a round board"**, **"a red cloth"**. მოცემულ ეპითეტებში ჩადებულია არა აღწერილობითი, არამედ დამახასიათებელი ფუნქცია. ასეთი სიტყვათშეთანხმებების დეკოდირება შედარებით ადვილია.

მეორე ჯგუფის ეპითეტებში ობიექტი განსაზღვრულია ისეთი თვისებით, რომელიც მისთვის არ არის დამახასიათებელი. ეს იწვევს დეკოდირების პროცესის შენელებას. ასეთ ეპითეტებს ხშირად მეტაფორულ ან მეტონიმურ ეპითეტებს უწოდებენ.

განვიხილოთ შემდეგი მაგალითი: **"heartless distance"**. სიტყვაში **"heartless"** ჩანს აზრი, რომლის დეკოდირება საშუალებას აძლევს მკითხველს, წარმოიდგინოს **"distance"**, როგორც რაღაცა დაშორებული, მიუწვდომელი, რომელთანაც მიახლოება ფაქტიურად შეუძლებელია. თუ მოცემულ სიტყვათშეთანხმებას სემების დონეზე განვიხილავთ, მაშინ, ვნახავთ, რომ სიტყვა **"heartless"** მოიცავს სემას **"cruel"**, ხოლო ლექსიკური ერთეულის **"distance"** შემადგენელი სემები შემდეგნაირად განისაზღვრება: **"the extent of space between two points"**. მაშასადამე, მოცემული სიტყვათშეთანხმების ქვეტექსტი შემდეგში მდგომარეობს — "სასტიკი მანძილი" მოსაუბრის უბედურების მიზეზია. სწორედ მანძილი უშლის მას ხელს სასურველი მიზნის მიღწევაში. მოცემული სიტყვათშეთანხმება ემოციურად არის დატვირთული. იგი მიუთითებს მოსაუბრის უარყოფით დამოკიდებულებაზე საუბრის ობიექტისადმი.

ეპითეტი, როგორც სტილისტური ხერხი, ხშირად გამოიყენება მხატვრულ ლიტერატურაში. ვხვდებით, როგორც მარტივ, ასევე რთულ ეპითეტებს. ამ მხრივ, საინტერესოა შ. ანდერსონის ნოველა **"Sophistication"** და ჯ. გოლზუორთის "ფორსაიტების საგა".

შ. ანდერსონი ნოველაში **"Sophistication"** ნაწარმოების მთავარ მოქმედ პირს **"young George Willard"**-ს უწოდებს. ამ მოთხრობაში სიტყვა **"young"** არაერთხელ გამოიყენება და მთელ ნაწარმოებს ერთგვარ ლაიტმოტივად გასდევს (**"young things; young world"**). ყოველივე ეს ნათელს ჰფენს ავტორის იდეას. შ. ანდერსონს ჯორჯ ვილარდი გამოყვანილი ჰყავს ახალგაზრდა, უმანკო, გამოუცდელ პიროვნებად, რომელსაც უჭირს ცხოვრებისეული რეალობის აღქმა. მას ქვეყნიერება "ახალგაზრდა მსოფლიოდ" წარმოუდგენია, რომელიც ისეთივე უცოდველი და უმანკოა, როგორც თავად ჯორჯი. თუმცა რეალობა

ბიჭის ფანტაზიებიდან შორს დგას. ჯორჯს უჭირს ამის გაცნობიერება და ამიტომ, **"young thing"**-ის მსგავსად, დაბნეული და დათრგუნვილია. მას სურს შეიტყოს ცხოვრებისეული რეალობა, აპყვეს ქვეყნიერების რითმს, მაგრამ გამოუცდელობა და გაუბედაობა ხელს უშლის დასახული მიზნის მიღწევაში. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ მოცემულ ნოველაში სიტყვა **"young"** შემდეგ მნიშვნელობას ატარებს: **"not far advanced in years or experience"**. **"Young"**-ის ასეთი მნიშვნელობით გამოყენება ნათელს ჰფენს ავტორისეულ აზრს და შემდეგი ქვეტექსტის მარეალიზებელია — ახალგაზრდობა ცხოვრების ის ურთულესი ეტაპია, როდესაც ადამიანი დგამს თავის პირველ ნაბიჯებს "სიცოცხლის დაუსრულებელ და მრავალფეროვან გზაზე". ავტორი გამოხატავს თავის სიმპათიას ჯორჯის მიმართ და ერთგვარად თანაუგძნობს მას.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, მხატვრულ ლიტერატურაში გამოიყენება არა მარტო მარტივი (მაგალითად: **"heartless distance"**, **"young George Willard"**), არამედ რთული ეპითეტებიც.

ამ მხრივ, საინტერესოა, ირენის აღწერა ჯ. გოლზუორთის "ფორსაიტების საგაში". როგორც ნაწარმოების ერთ-ერთი ნაწყვეტიდან ირკვევა, ირენს ჰქონდა: **"... beautiful figure; large brown eyes and golden hair; charming face; like a heather goddess; full soft pallor of her neck and shoulders; sensitive, sensuous, sweet lips (and through them seemed to come warmth and perfume of a flower)"**.

მოცემული ნაწყვეტის გაცნობისას ყურადღებას იპყრობს ავტორისეული წერის სტილი. მის მიერ გამოყენებულია ერთმანეთისაგან წერტილ-მძიმით გამოყოფილი ელიფსური წინადადებები, ეპითეტი და ფრჩხილებში მოცემული ჩართული კონსტრუქცია. ყოველივე ეს თხრობას მეტად მიმზიდველსა და საინტერესოს ხდის. ირენის გარეგნობის დეტალური აღწერა მკითხველისათვის ადვილად წარმოსადგენს ხდის ახალგაზრდა ქალის პორტრეტს. თუმცა, ავტორი ირენის დახასიათებისას იყენებს არა მარტო ეპითეტებს, არამედ შედარებასაც. ახალგაზრდა ქალი ღვთაებასთან არის შედარებული. მოცემული სტილისტური ხერხების გამოყენებით ავტორი ქმნის მხატვრულ სახეს. რაც შეეხება ფრჩხილებში ჩასმულ კონსტრუქციას, იგი ერთგვარი დასკვნის სახეს ატარებს. მწერალი კვლავ იყენებს შედარების ხერხს. ირენი თითქმის გაიგივებულია მშვენიერ ყვავილთან, რომლის სითბო და სურნელება აჯადოებს გარშემო მყოფთ. შესაბამის-

სად, მოცემული ეპითეტის ქვეტექსტი ასეთია — ირენი იმდენად მიმზიდველი იყო, რომ მისი მშვენება ყველას ხიბლავდა. ყველა მისი სილამაზით იყო აღფრთოვანებული.

ქვეტექსტის დეკორირებისათვის საჭირო სივანალებს შორის აღსანიშნავია ისეთი სტილისტური ხერხი, როგორც არის მეტაფორა. მეტაფორაში მწერალი ხელოვნურად ქმნის ნივთებისა და მოვლენების ნათესაობას სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობის გამოყენებით. შესაბამისად, საგნებსა და მოვლენებს მიეწერებათ ისეთი თვისებები, რომლებიც მათ არა აქვთ, მაგრამ პოეტურად დასაშვებია, ესთეტიკურია, ემოციურია. მეტაფორულ წინადადებაში თითქმის ყველა სიტყვის შინაარსი ამოსაცნობია.

მაგალითისათვის გავიხსენოთ ნაწყვეტი შექსპირის XXIII სონეტიდან:

**"That time of year thou mayest in me behold
When yellow leaves, or none, or few do hang
Upon those boughs which shake against the cold,
Bare ruin'd choirs, where late the sweet birds sang..."**

ამ ნაწყვეტის თემა შეიძლება ერთი სიტყვით გამოიხატოს — სიბერე. ერთი წაკითხვით ძნელია ამისი გაგება. მოცემულ მაგალითში ხომ მოცემულია შემოდგომის აღწერა, რომელიც რამდენიმე მეტონიმიის საშუალებით არის გამოხატული ("**yellow leaves, or none, or few**"; "**boughs which shake against the cold**"...).

ინფორმაციის თეორიის თვალსაზრისით, მოცემულ მეტაფორას არ შეუძლია ახალი ინფორმაციის გადმოცემა. იგი ხომ მეტად ბანალურია. თუმცა, რამდენიმე მეტონიმიის გამოყენებით იკვეთება დამატებითი ინფორმაცია: ნაწყვეტში აღწერა ღრმა სიბერე ("**yellow leaves, or none**"), სიცივისაგან აკანკალებული კიდურები ("**boughs which shake against the cold**"), სულში დაბუდებული სიცარიელე ("**bare ruin'd choirs, where late the sweet birds sang**").

აქვე განვიხილავთ სიტყვათშეთანხმებას "**wind whispered**" შ. ანდერსონის მოთხრობიდან "**Sophistication**". ნათელია, რომ ქარს ჩურჩული არ შეუძლია. შესაბამისად, აუცილებელი ხდება სიტყვა "**whisper**"-ის ზუსტი მნიშვნელობის განსაზღვრა. Webster's Desk Dictionary - ს თანახმად, "**whisper**"-ის დენოტაციური მნიშვნელობებია:

1. to speak or say with soft, hushed sounds;
2. to talk or say privately or secretly;

3. to make a soft, rustling sound..."

თუ მოცემულ სემებს დავუპირისპირებთ სიტყვა "**wind**"-ის მნიშვნელობას (**a swift current of air**), ვნახავთ, რომ მათ შორის არავითარი კავშირი არ არსებობს. მაშასადამე, სიტყვათშეთანხმებაში "**wind whispered**" სიტყვა "**whisper**" იქნის ახალ, კონტექსტუალურ მნიშვნელობას. "**Whisper**"-ის კონტექსტუალური მნიშვნელობა შემდეგში მდგომარეობს — სასიამოვნოდ უბერავდა. შესაბამისად, მთლიანად ლექსიკური ერთეულების "**wind**" და "**whispered**" სემანტიკური კავშირი გარკვეული ქვეტექსტის („სასიამოვნო ატმოსფერო“) მარეალიზებულია.

მაშასადამე, ყოველივე ზემოთქმული საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ისეთი სტილისტური ხერხები, როგორც არის ეპითეტი და მეტაფორა, ხშირად იმპლიცირებული ინფორმაციის მატარებელია. აუცილებელი ხდება აღნიშნული ინფორმაციის სწორი დეკოდირება, რაც ავტორისეული იდეის ამოცნობის საშუალებას იძლევა.

ლიტერატურა

ნამტალიშვილი, 1987 — ი. ნამტალიშვილი, ენობრივ მოვლენათა ანალიზის, ისტორიისა და სწავლების მეთოდის საკითხები, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1987.

შექსპირი, 1979 — უ. შექსპირი, სონეტები, საბჭოთა საქართველო, თბილისი, 1979.

ანდერსონი, 1995 — S. Anderson, "Sophistication", American patchwork, 1995.

Webster's Desk Dictionary of the English Language, 1990 - Webster's Desk Dictionary of the English Language, Portland House, New York, 1990.

IRINA GVELESIANI

Peculiarities of Realization of Subtext on the Level of Word Combinations

Summary

The paper is an attempt to reveal some peculiarities of subtext realization on the level of word combinations. For this purpose such stylistic devices as epithets and metaphors have been explored. Two main groups of epithets –ordinary and metaphoric - have been singled out. Ordinary epithets can be easily decoded. By contrast, metaphoric epithets ascribe unusual features to objects thus hinting at the author's implications. Because of this the process of interpreting metaphoric epithets is somewhat complicated.

ბიოგრაფიული

ლინგვისტური შენიშვნები

1. სმოვანთა პროგრესული ასიმილაციის თაობაზე

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გასული საუკუნის დასაწყისში რამდენიმე სერიოზული ნაშრომი შეიქმნა, რომლებშიც სმოვანთა ფონეტიკური პროცესები განიხილებოდა. სმოვანთა ასიმილაციის თაობაზე ასეთი კატეგორიული დასკვნა გაკეთდა: „სმოვანებში პროგრესული ასიმილაცია სრულებით არ არსებობს“ (ფოჩხუა, 1939, გვ. 185). უფრო ადრე (1919-1920 წ.წ.) მსგავსი დასკვნა (შედარებით ნაკლები კატეგორიულობით) ი. ყიფშიძემ შემოგვთავაზა: ქართულისა და მეგრულისათვის „უპირატესნი და დამახასიათებელნი არიან: რეგრესული ასიმილაცია და პროგრესული დისიმილაცია“ (ყიფშიძე, 1994, გვ. 730). სმოვანკომპლექსებში მიმდინარე ფონეტიკურ პროცესებს საგანგებო გამოკვლევა უძღვნა შ. ძიძიგურმა (ძიძიგური, 1946); ზოგი რამის დაზუსტება და დაკონკრეტება ჩვენც ვცადეთ (გოგოლაშვილი, 1977). მომდევნო კვლევებმა წინამორბედთა დასკვნები დაადასტურა. გამოიკვეთა მკაცრი კანონზომიერება:

1. **სმოვანკომპლექსებში მიმდინარე ფონეტიკური პროცესები რეგრესულ გავლენაზეა დამყარებული;**

2. **სმოვანკომპლექსებში ასიმილაცია-დისიმილაციის გზით ხდება წინამავალი სმოვნის დავიწროება; არცერთ შემთხვევაში – გაფართოება.**

3. **პროცესი უფრო ინტენსიურია, აქტიურია, თუ სმოვანთა შორის კონტაქტური ურთიერთობაა; ურთიერთმოქმედ სმოვანთა შორის ჩართული თანსმოვანი პროცესს აბრკოლებს.**

ფაქტობრივ, ამ ზოგად კანონზომიერებებს ექვემდებარება სმოვანკომპლექსებში მიმდინარე ფონეტიკური პროცესები ქართულ კილოებსა და ზანურში.

რატომ დავგჭირდა ყოველივე ამის გახსენება? მოგვიანებით (1987 წ.) გამოქვეყნდა ნაშრომი, რომლის მთავარი აზრი ასეთია:

„ხმოვანთა პროგრესული ასიმილაცია ისევე ბუნებრივია ქართული ენისათვის, როგორც რეგრესული; ხმოვანთა ასიმილაცია ქართულ ენაში არ იზღუდება ხმოვნების პარადიგმატული თვისებებით (ლაბიალობა, სიმაღლე, ღიაობა)“ (უთურგაიძე, ქანთარია, კობიაშვილი, 1987).

რა მასალას ემყარება ეს უკანასკნელი თვალსაზრისი? საილუსტრაციო მასალა აღებულია ქართული ენის დიალექტებიდან, თუმცა ამ მონაცემებს არა აქვს სისტემური ხასიათი. მაგალითად: **ა — ე > ე — ე** პროცესის არსებობის დასტურად მიხმობილია ერთი მაგალითი გურულიდან (გარამობა < გარემობა), ორი მაგალითი ქართლურიდან (საყანი, აბრაშუმი), ერთი მაგალითი მესხურიდან (გამოაძარ), ერთი მაგალითი ფერეიდნულიდან (სალასი), ერთი მაგალითი თუშურიდან (აბრაშუნი)... არადა ყველა ამ დიალექტში **აე** კომპლექსი ჩვეულებრივ განიცდის ცვლილებას რეგრესული ასიმილაციის გზით: **აე > ეე** და ეს პროცესი არის სისტემური და კანონზომიერი.

ამ ფონზე (ე. ი. სისტემურად **აე → ეე**) ერთი მაგალითი საპირისპირო პროცესისა (**აე > აა**) რამდენადაა დასაშვები მეთოდოლოგიურად? ამავე დროს, ყველა მოხმობილ მაგალითში ხმოვანთა შორის თანხმონება ჩართული (ურთიერთობა დისტანციურია), მაშინ როცა კანონზომიერ **აე → ეე** პროცესს აბრკოლებს ჩართული თანხმონი (წიყვანა, მაგრამ წაგვიყვანა...). კიდევ ერთი: კანონზომიერ, რეგულარულ პროცესში **აე → ეე** ჩვეულებრივ ხდება ხმოვნის დავიწროება (პროცესი დასავლურ დიალექტებში ამ საფეხურზე არ ჩერდება: **აე > ეე > იე > დე**). ამ ფონზე თითო-ორიოლა მაგალითი ხმოვნის გაფართოებისა რამდენადაა დასაშვები? ეს ის კითხვებია, რომლებზეც პასუხის გაუცემლობა სანდოობას დაუკარგავს **ა—ე > ა—ა** პროცესის რეალურობას.

ის ფაქტი, რომ **აე > აა** პროცესის სამტკიცებლად რამდენიმე დიალექტიდან თითო მაგალითია მოხმობილი, გამონაკლისი არაა. ასეა ამ გამოკვლევაში ჩვეულებრივ:

ა — ო > ა — ა პროცესის დასტურად ორი მაგალითია ქართლურიდან (ავტანობილი, სამახარაბლო);

ე — ი > ე — ე პროცესის დასტურად ერთი მაგალითია მოყვანილი გურულიდან (ეჭედა);

ა — ი > ა — ა პროცესის დასტურად სამი მაგალითია მოხმობილი

ქართლურიდან და ა. შ.

ნაწილი ამ მაგალითებისა წინამორბედ მკვლევართა მიერაც იყო შემჩნეული, თუმცა კვალიფიკაცია ამ ფაქტებისა განსხვავებულია: „ის რამდენიმე მაგალითი, რომლის შეგრვებაც ჩვენ მოვახერხეთ, ძალიან საეჭვო უნდა იყო: ქშუული (უი > უუ?)... გარამობა (ა...ე > ა...ა?), მეტეკა (ე...ა > ე...ე?)“... (ფოჩხუა, 1939, გვ. 98). ჩვენ ეს შეხედულება უფრო სარწმუნო გვეჩვენება

ასეთი კითხვაც ჩნდება: რადგან ყველა შემთხვევაში შედეგად იდენტურ ხმოვნებს ვიღებთ, ხომ არ უნდა დაისვას საკითხი სინჰარმონიზმის პროცესის არსებობისა? შედეგის მიხედვით ესაა ტიპური მსგავსება აღმოსავლური ენებისათვის დამახასიათებელი სინჰარმონიზმის პროცესისა; თუ, რა თქმა უნდა, წარმოდგენილ გადასვლებს (**ა — ე > ა — ა...**) ვირწმუნებთ. ამ ეჭვს აძლიერებს ასეთი მაგალითები: ოხროხოში < ოხრახუში.

ზოგ შემთხვევაში ცვლილების კვალიფიკაციაც სადავოა. მაგალითად: ავტორთა აზრით, პროგრესული ასიმილაციის ნიმუშებია რემეტიზმი < რევმატიზმი; სერეფიონი < სერაფიონი.

ანუ ხმოვანთა თანამიმდევრობა **ე—ა—ი** იცვლება თანამიმდევრობით **ე—ე—ი**. რატომ არ შეიძლება მეორე ხმოვნის აე გადასვლის მიზეზად მესამე ხმოვანი მივიჩნიოთ და კანონზომიერი რეგრესული ნაწილობრივი ასიმილაცია ვიგულისხმოთ?

იგივე შეიძლება ითქვას მაგალითზე **დედაჩემი > დეეჩემი**: რატომ პრეგრესული და არა რეგრესული ასიმილაცია?

ასევე: **დოლობი < დოლაბი**; რატომ არ შეიძლება ააო პროცესის მიზეზად მომდევნო **ბ** თანხმონი მივიჩნიოთ?

ბოჩოლო ხომ არ არის მიმართვის ფორმა?

შეშა > **შეშე** რატომ პროგრესული ასიმილაცია? **ტომარა > ტომარე** ტიპის გადასვლა ხომ არ არის?

ანდა: **დროობა < დროება**, ფონეტიკური პროცესისა თუ ობა/ეობა მონაცვლეობა (ესეც ჩვეულებრივი მოვლენაა ქართულისათვის)?

თითქმის ყველა კერძო შემთხვევაზე შეიძლება დაისვას ამგვარი კითხვა, რაც თავისთავად საეჭვოს ხდის საერთო დასკვნის ჭეშმარიტებას.

ნაშრომი, რომლის შესახებაც ვმსჯელობთ, ძირითადად ხმოვანთა პროგრესული ასიმილაციის საკითხს განიხილავს (დასკვნაც მხოლოდ

ამას მიანიშნებს), მაგრამ აქვე საუბარია რეგრესული ასიმილაციის ერთ შემთხვევაზე, კერძოდ თუშური შწყყოლ (< შეაყოლა), შწყწერ (< შეაწერა), მწყოლ (< მოაყოლა) ტიპის მაგალითებზე. ამ ტიპის მაგალითების თაობაზე თავის დროზე შევნიშნავდით, რომ აქ არ უნდა ვიგულისხმოთ **ეა > აა > ა, ოა > აა > ა** პროცესები (გოგოლაშვილი, 1974).

მთავარი არგუმენტი ის იყო, რომ ყველა სხვა შემთხვევაში ხმოვანკომპლექსებში მიმდინარე ფონეტიკური პროცესების დროს ხდება ხმოვანთა დაიწროება (ძიძიგური, 1946; გოგოლაშვილი, 1974); აქ ხდება ხმოვნის გაფართოება: ე>ა, ო>ა. ჩვენ ამგვარი დაშვების საწინააღმდეგოდ ორგვარ შესაძლებლობას ვგულისხმობთ: ა) მთის დიალექტებში **მო** და **შე** ზმნისწინთა — ა ხმოვნიანი ვარიანტებია გავრცელებული. თვლიან, რომ ა ხმოვნიანი ვარიანტი არის ამოსავალი (დეეტერსი, 1930; მარტიროსოვი, 1958; გამყრელიძე, 1959...). ამ შემთხვევაში შესაძლებელია დაშვება ამ ვარიანტისა: შწყწერ, მწყოლ ტიპის მაგალითებში სწორედ **შა** და **მა** ვარიანტებია ამოსავალი (შა-ასწრო, მა-აყოლა); ე. ი. მოხდა იდენტურ ხმოვანთა შერწყმა აა > ა.

დიალექტებში მიმდინარე ფონეტიკურ პროცესთა გათვალისწინებით შესაძლებელია მეორეგვარი დაშვებაც: თუ ფორმებში ამოსავალია **მო** და **შე** ზმნისწინები, მომხდარი ფონეტიკური პროცესები ასე შეიძლება გავიაზროთ:

ეა > ია > მა > ა

ოა > უა > უა > ა, ანუ კომპლექსი პირველი კომპონენტის დაკარგვის ხარჯზე დაგრძელდა მეორე კომპონენტი (საკომპენსაციო სიგრძე).

ეს პროცესები ცოცხალი და კანონზომიერი პროცესებია ქართული ენის დიალექტებში. ავტორთა აზრით, „საქმე ის არის, რომ თუშურში დისიმილაცია ხმოვანთა კომპლექსისა დიფთონგიზაციამდე არ მიდის ამ შემთხვევაში“ (გვ. 103). თუმცა ავტორები არ უარყოფენ თუშურში **ოა > უა, ეა > ია** პროცესთა არსებობას (იქვე). ლოგიკურად გაჩნდება კითხვა: თუკი თუშურში ბუნებრივია ეა > ია, ოა > უა პროცესები, რაც ქართულში კანონზომიერი და ბუნებრივი პროცესებია, რატომ უნდა დავუშვათ **ეა > აა, ოა > აა** პროცესთა არსებობა, როცა ეს პროცესები არაბუნებრივია და არაკანონზომიერია? ის, რომ თუშურში არ დასტურდება **მა** საფეხური, არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ საფეხურის გარეშე ეს პროცესი არაბუნებრივია... ვფიქრობთ, კრი-

ტიკას ავტორთა თვალსაზრისი ვერც ამ შემთხვევაში უძლებას. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ მიერ დასმულ კითხვებზე დამაჯერებელი პასუხების გაცემაა საჭირო.

საერთო დასკვნის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ თ. უთურგაიძის, ლ. ქანთარისა და ლ. კობიაშვილის ნაშრომში „ხმოვანთა ასიმილაცია ქართულში“ წარმოდგენილი თვალსაზრისით ქართულში ხმოვანთა პროგრესული ასიმილაციის ბუნებრიობის შესახებ, არაა დამაჯერებელი. დამაჯერებლობა აკლია მტკიცებას იმის თაობაზეც, რომ ხმოვანკომპლექსებში მიმდინარე პროცესების დროს შეიძლება მოხდეს ხმოვანთა გაფართოება.

ლიტერატურა

გამყრელიძე, 1959 — თ. გამყრელიძე, სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1959.

გოგოლაშვილი, 1974 — გ. გოგოლაშვილი, ზმნისწინისეულ ხმოვანთა ცვლასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი დიალექტებში: სმამ, ტ. 75, №3, 1974.

დეეტერსი, 1930 — G Deeters, Das khartvelische verbum, Leipzig, 1930.

მარტიროსოვი, 1958 — ა. მარტიროსოვი, ზმნისწინების შედგენილობა და მათი პირველადი ფუნქციები ძველ ქართულში: იკე, V, თბ., 1959.

უთურგაიძე, ქანთარია, კობიაშვილი 1987 — თ. უთურგაიძე, ლ. ქანთარია, ლ. კობიაშვილი, ხმოვანთა ასიმილაცია ქართულში: იკე, XXVI, თბ., 1987.

ფოჩხუა, 1939 — ბ. ფოჩხუა, თანხმოვანთა პროგრესული ასიმილაცია ქართული ენის დასავლურ კილოებში: თსუ შრომები, ტ. 10, თბ., 1939.

ყიფშიძე, 1994 — ი. ყიფშიძე, ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში: რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

ძიიგური, 1946 — შ. ძიიგური; ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზნაურში: იკე, 1, თბ., 1946.

ირინე ღვამბრაძე

GIORGI GOGOLASHVILI

Linguistic Comments

1. Towards the Progressive Assimilation of Vowels

Summary

According to the widely spread viewpoint encountered in Georgian linguistic literature progressive assimilation does not take place in vowels (B.Pochkhua, I.Kipshidze, Sh. Dzidziguri). Later the viewpoint that progressive assimilation of vowels is as natural for the Georgian language as the regressive one was expressed (T.Uturgaidze, L.Kantaria, L.Kobiashvili). The first viewpoint is based on general phonetic regularities typical of vowel clusters, whereas the second one violates the above-mentioned regularities. The paper argues that all the examples discussed in the second case are concrete instances of vowel change caused by different factors. Hence the paper concludes that the second viewpoint sounds less convincing.

**წუწუნი, როგორც ფატიკური კომუნიკაციის ნიშანი
ბრიტანულ და ქართულ ყოფაში**

რამდენადაც გასაოცარი არ უნდა იყოს, ადამიანებს შორის კეთილგანწყობილი ურთიერთობის დამყარების ერთ-ერთი საშუალება არის წუწუნი. ენის ექსპრესიული ფუნქციის ერთ-ერთი გამოხატულებაა საკუთარ პრობლემებზე ჩივილი და თუმცა ამით ადამიანი ხშირად აღიზიანებს თანამოსაუბრეს, ანუ არღვევს ლიზისეულ „დიდ-სულოვნების“ მაქსიმას (ზედმეტად ნუ მოახვევ თანამოსაუბრეს თავს საკუთარ პრობლემებს (ლიჩი, 1983), წუწუნი მაინც რჩება ენის სოციალური და ფატიკური ფუნქციების გამოხატულებად. ცნობილია, რომ ტერმინი „ფატიკური“ ბ. მალინოვსკიმ შემოიღო ისეთი კომუნიკაციის აღსანიშნავად, რომელიც თანამოსაუბრეთა შორის თბილი და მეგობრული დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას, ერთსულოვნების შექმნას ემსახურება (მალინოვსკი, 1923). ინტერნეტყვარობის თანახმად, ადამიანთა შეკავშირების ყველაზე ეფექტური საშუალება სწორედ წუწუნია.

ქ. ფოქსის მიხედვით, წუწუნს ფსიქოთერაპიული დანიშნულება აქვს. ბრიტანელები არასდროს გამოთქვამენ უკმაყოფილებას უშუალოდ მათ მიმართ, ვინც ისინი გააღიზიანა, მხოლოდ მესამე მხარეებს ეწუწუნებიან, თანაც, წუწუნის მოსმენისას ყოველად მიუღებელია პრობლემის გადაწყვეტის გზების შეთავაზება, მსმენელი ვალდებულია გაიზიაროს მოსაუბრის წუწუნი და დაეთანხმოს მას. ამასთანავე, ნამდვილი, ცრემლის მომგვრელი სასოწარკვეთილების გამოხატვა დაუშვებელია, ხოლო წუწუნი, რომელსაც ხშირად თან ახლავს იუმორი, აადვილებს სოციალურ ურთიერთქმედებას და ხელს უწყობს ადამიანთა შორის სიტბოსა და ურთიერთგაგების შექმნას (ფოქსი, 2004). ყოველივე ეს ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ წუწუნი ბრიტანული ფატიკური კომუნიკაციის კლასიკური ნიმუშია და არ ატარებს

ინფორმაციულ დატვირთვას.

როგორც სამეცნიერო აქტი, წუწუნი პერფორმატივია. ჯ.ოსტინი ბიპეტიტივების ჯგუფში აერთიანებს ისეთ ზმნებს, როგორცაა „complain of“ და „grumble about“ (ოსტინი, 1965), ხოლო ჯ. სერლს წუწუნი შეყავს ექსპრესივების ჯგუფში (სერლი, 1985).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ დღევანდელ დღეს ინტერნეტ-ფორუმებზე ხშირია კომენტარები ფულზე საუბრის ტაბუსთან დაკავშირებით. სულ უფრო მეტი ადამიანი აღნიშნავს, რომ ფულზე საუბარი, მართალია, კვლავ ტაბუირებულ თემად რჩება, მაგრამ, ფინანსური კრიზისის გამო, ეს ტაბუ სუსტდება და ადამიანებს უჩნდებათ სურვილი ისაუბრონ და იწუწუნონ ფინანსურ სიდუხჭირეზე, რადგან პრობლემის სხვათათვის გაზიარება და იმის გაგება, რომ სხვებსაც მათსავით უჭირთ თავის გატანა, გარკვეულ შევებას აძლევს ადამიანებს.

ჩვენს დროში უფულობაზე წუწუნი „მოდაშია“ ქართულ ყოფაშიც. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ „მოდას“ ამ წესს საკმაოდ შეძლებული ადამიანებიც იცავენ.

როგორც ბრიტანულ, ასევე ქართულ ყოფაში ძალიან ხშირი განხილვის საგანია ამა თუ იმ პროდუქტის ფასი და გამუდმებულ გაძვირებაზე წუწუნი, რაც, მოსახლეობის უმრავლესობის საერთო პრობლემაა და, ამდენად, სატკივრის გაზიარება ენის სოციალურ ფუნქციას ემსახურება.

სავარაუდოდ, ყოველ ქვეყანაში გავრცელებულია მთავრობაზე წუწუნი, როგორც ფატიკური კომუნიკაციის ნიმუში. შეკითხვაზე „როგორ ხარ?“ ქართველები ხშირად პასუხობენ: „როგორ ვიქნები ამ მთავრობის ხელში?!“, თუმცა ეს პასუხი უმრავლეს შემთხვევაში წმინდად ფატიკურია და ზოგჯერ მას ხუმრობით თვით მთავრობის წევრებიც ამბობენ. მთავრობის შესახებ წუწუნი ხშირია ინგლისურ ყოფაშიც.

წუწუნი ხშირად ახლავს თან კომპლიმენტების მოსმენას. ბუნებრივია ქართველს, ისევე როგორც ინგლისელს, სიამოვნებს ქათინაურის მოსმენა, მაგრამ თავმდაბლად იღებს მას: უბრალოდ მადლობას ამბობს, ღიმილით ან მოკრძალებული თავდახრით, შესაძლოა უარყოს კიდევ: „ვაიმე, რა ლამაზად გამოიყურები!“ — „კაი, კაცო, რას ვგავარ, ლამაზი კი არა, დღეს სარკეში რომ ჩავიხედე, გული გამისკდა“.

როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ქართველები უდიდეს მნიშ-

ვნელობას ანიჭებენ სუფრის რიტუალს და ხშირად პატივებენ ერთმანეთს. დაპატივებების შემთხვევაში, ქართული სტუმართმოყვარეობა ხშირად წუწუნის ფორმით გამოიხატება: მასპინძელი ყოველთვის ამცირებს იმ სუფრის მასშტაბებს, რომელიც მან გააწყო და წუწუნებს, რომ მეტის გაკეთება ვერ მოახერხა ფინანსებისა თუ დროის სიმცირის გამო, მაგ.: „მთლად შენი საკადრისი სუფრა ვერ გავშალე, მაგრამ ხომ გაგიგია, პური, ყველი და კეთილი გულიო“. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, უმეტესწილად ასეთი წუწუნი თან ახლავს ისეთ სუფრებს, რომლებიც დიდი სიუხვით გამოირჩევა და, როგორც ამბობენ, „ჩიტის რძეც არ აკლია“, მაგრამ ქართულ ყოფაში მასპინძლის ასეთი წუწუნი თავმდაბლობის გამომხატველია და სამეცნიერო ეტიკეტის ნორმაა.

როგორც ცნობილია, ფატიკური კომუნიკაციის კლასიკური ნიმუშია საუბარი ამინდის შესახებ. ცხადია, ბრიტანეთში, სადაც ცუდი ამინდი ხშირია, ამინდზე საუბარი ხშირად მოიცავს წუწუნს. თუ ადამიანი დაიწუწუნებს წვიმიანი თუ ნისლიანი ამინდის გამო, დაუშვებელია მასთან შეკამათება, ანუ მსმენელმაც უნდა განავრცოს წუწუნის თემა.

ცხადია, არაფერი უწყობს ხელს კეთილგანწყობილი ურთიერთობის დამყარებას ისე, როგორც საერთო პრობლემაზე საუბარი, ამდენად, როგორც ინგლისურ, ასევე ქართულ ყოფაში, ფატიკური კომუნიკაცია ხშირად მოიცავს წუწუნს ისეთ სოციალურ პრობლემებზე, როგორცაა: მატერიალური სიდუხჭირე, უმუშევრობა, ფასების ზრდა და სხვა. ინგლისურში გავრცელებული საწუწუნიო გამოთქმებია: „Typical!“ „What did you expect?~ ~The country's going to the dogs~, ~Blessed are they who expect nothing, for they shall not be disappointed~ და სხვა.

ერთი ორგანიზაციის თანამშრომლებს შორის თბილი ურთიერთობა მყარდება, თუ ისინი წუწუნებენ სამუშაო ადგილზე არსებულ პრობლემებზე, დაწესებულების ხელმძღვანელებზე და სხვა. ასეთი ფატიკური წუწუნი მათ აახლოებს ერთმანეთთან, თანაც გაზიარება ამსუბუქებს პრობლემას — ცნობილი ინგლისური გამოთქმის თანახმად, „A problem shared is a problem halved“. სამსახურის შესახებ წუწუნი ბრიტანეთში იმდენად გავრცელებულია, რომ ასეთი ტერმინიც კი არსებობს: „Monday morning moan“.

საერთო პრობლემაზე წუწუნებენ ერთმანეთისთვის სრულიად

უცნობი ადამიანებიც, მაგ ტრანსპორტში. საქართველოში ტაქსის მძღოლსა და მგზავრს შორის კომუნიკაცია ხშირად მძღოლის წუწუნისაგან შედგება და მოიცავს თემებს: გზების გაუმართაობა, ბენზინის ფასი, „გაჭირვებას რა ვუთხარი, თორემ ორი უმაღლესი მაქვს დამთავრებული და ტაქსის საჭესთან უნდა ვიჯდე?!“. მგზავრიც, ფატიკური კომუნიკაციის წესების თანახმად, ეთანხმება მძღოლის წუწუნს და ხშირად საკუთარ პრობლემებსაც უზიარებს. ტრანსპორტის პრობლემებზე წუწუნი ძალზე გავრცელებულია ინგლისშიც. ფოქსის თანახმად, ინგლისელები, რომლებიც ერთობ გაუცხოებული არიან და ცდილობენ ტრანსპორტში არავის გამოესაუბრონ, მაშინვე ივიწყებენ ამას, როგორც კი ტრანსპორტი შეყოვნდება, რადგან მათ ხელსაყრელი „საწუწუნო“ თემა ეძლევათ (ფოქსი, 2004).

ერთი ასაკობრივი კატეგორიის წარმომადგენლები წუწუნებენ საერთო პრობლემებზე, შვილები ხშირად წუწუნებენ, რომ მშობლები მათ ვერ უგებენ, არსად არ უშვებენ და სხვა. მშობლები კი, თავის მხრივ, წუწუნებენ შვილებზე, ანუ თავს იჩენს ე.წ. „generation gap“. შვილებზე წუწუნი განსაკუთრებით გავრცელებულია ბრიტანულ ყოფაში, სადაც საკუთარი შვილების შექება თავაზიანობის ნორმების დარღვევადაც კი ითვლება. ცხადია, ინგლისელებს არანაკლებ უყვართ შვილები და ამყობენ მათი მიღწევებით, ვიდრე ნებისმიერი სხვა რომელიმე ერის წარმომადგენლები, მაგრამ ამის გამოაშკარავება დაუშვებელია. ინფორმანტების ცნობით, როდესაც ადამიანი ისმენს, თუ როგორ წუწუნებს ინგლისელი დედა საკუთარ შვილზე, მას ეჭვიც კი შეეპარება დედაშვილური სიყვარულის არსებობაში. ინგლისური თავმდაბლობის წესები კრძალავს შვილების ქებას და აიძულებს მშობლებს დაამცირონ საკუთარი შვილები და იწუწუნონ მათზე. ქებით ფოქსის თანახმად, შვილებზე საუბრის აუცილებელი თანხმობები ქცევა მოიცავს შემდეგს: „თვალის ნაღვლიანად გადატრიალება, ღრმად ამოხვრა, წუწუნი იმის შესახებ, თუ რა დამღლელი, ხმაურიანი, ზარმაცი და აუტანელია შვილი“. ხოლო, თუ სხვა ადამიანი შეაქებს ინგლისელის შვილს, მშობელი დაუყოვნებლივ უარყოფს ამას, გაიკვირვებს, ჩაიჭირქილებს და წუწუნს მოჰყვება, რომ მისი შვილი მთელი დღე აუტანელ მუსიკას უსმენს და კომპიუტერის თამაშის მეტს არას აკეთებს. თუ მისი თანამოსაუბრე ინგლისელია, იგი, თავის მხრივ, ამის საპასუხოდ მინიმუმამდე დაიყვანს საკუთარი შვილის ღირსებებს, იტყვის, რომ მისი შვილი არ მეცადინეობს, მთელი

დღე სკეიტბორდით სრიალებს, ყურად არ იღებს დედის რჩევებს და ა.შ. არადა ამ დროს ორივე მათგანის შვილი გენოსია და ოქსფორდშია მიწვეული ლექციების წასაკითხად. საკუთარი შვილების მიღწევებზე საუბარი დასაშვებია მხოლოდ ოჯახის უახლოეს ადამიანებთან და ისიც გარკვეულწილად. სხვებთან ეს ყოვლად დაუშვებელია და ის მშობლები, რომლებსაც რაიმე საქებარი წამოსცდებათ საკუთარი შვილების შესახებ, უმალ გამოიწვევენ მსმენელთა გაცეხას, წარბის აწევას და მალე მათთან ურთიერთობაც შეიძლება გაწყვიტონ (ფოქსი, 2004).

ასაკოვანი ხალხი ერთმანეთთან წუწუნებს ჯანმრთელობის პრობლემებზე, ძველ დროზე, თანამედროვე მოდის უგემოვნებასა და ახალგაზრდა თაობის უსაქციელობაზე. განსაკუთრებით ხშირია ჯანმრთელობის პრობლემების გაზიარება. ერთ ცნობილ ფილმში შვილიშვილებმა შემდეგი მეთოდი იხმარეს ორი ერთმანეთთან ნაჩხუბარი ბებიის შესარიგებლად: ბებიები ერთ ოთახში ჩაკეტეს, მოხუცებმა ჯანმრთელობისა და მკურნალობის პრობლემების გაზიარება დაიწყეს და ოთახიდან უახლოეს მეგობრებად გამოვიდნენ.

მოსწავლეები წუწუნებენ სკოლის პრობლემებზე, მასწავლებლებზე, ბევრ სამეცადინოზე და სხვა მსგავს თემებზე.

წუწუნი გენდერულ განსხვავებასაც მოიცავს. მაგ. მანდილოსნები ხშირად წუწუნებენ გარეგნობასთან დაკავშირებულ პრობლემებზე, როგორიცაა წონაში დაკლება, თმის შეღებვა და მაკიაჟი, ტანსაცმელი და სხვა, რაც, მამაკაცების საწუწუნო თემა, როგორც წესი, არ არის. ეს უკანასკნელი უფრო იმაზე წუწუნებენ, რომ მათ უამრავი საქმე აქვთ, ოჯახის წევრები კი მათგან ზედმეტად ბევრს ითხოვენ. მამაკაცების საწუწუნო თემა როგორც ინგლისურ, ასევე ქართულ ყოფაში, ხშირად არის ფეხბურთი და საყვარელი გუნდის (საქართველოს შემთხვევაში კი ეროვნული ნაკრების) წარუმატებლობა.

ამრიგად, როგორც ზემოთხსენებული მაგალითებიდან ჩანს, წუწუნი ძალზე გავრცელებულია როგორც ინგლისელების, ასევე ქართველების ყოფაში. იგი საშუალებას აძლევს უცხო ადამიანებსაც კი, გამოიხატონ საერთო პრობლემები, რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობს კეთილგანწყობასა და კომუნიკაციას. მაგრამ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ წარმატებული ურთიერთობისთვის აუცილებელია ფატიკური კომუნიკაციის წესების დაცვა: წუწუნი უნდა იყოს საერთო თემაზე, უნდა შეიცავდეს ცოტაოდენ იუმორსაც, არ უნდა

იყოს ზღვარგადასული და შემაწუხებელი (როგორც ნაიჯელ უორ-ბურტონი აღნიშნავს, „only mild moaners bond socially“). წუწუნის მოსმენისას კი უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს დათანხმება და გაზიარება, ამასთან, წუწუნის სერიოზულად აღქმა და პრობლემის გადაწყვეტის გზების შეთავაზება დასაშვებია მხოლოდ უახლოეს ადამიანებთან ურთიერთობისას, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ წუწუნი სცილდება ფატიკური კომუნიკაციის ფარგლებს და ინფორმატულია, ანუ ახლობელი ადამიანი მართლა გვიზიარებს საკუთარ პრობლემას და რჩევისათვის მოგემართავს.

ლიტერატურა

ლიჩი, 1983 — Leech G. Principles of Pragmatics. London. 1983.

მალინოვსკი, 1923 — „Malinowski B. The Problem of Meaning in Primitive Languages“. Ogden and Richards, 1923.

ოსტინი, 1965 — Austin J. How to Do Things with Words. Oxford University Press. 1965.

სერლი, 1985 — Серль Дж. Что Такое Речевой Акт? «Новое в Лингвистике» т.17. 1985.

ფოქსი, 2004 — Fox K. Watching the English. Hodder. 2004

ინტერნეტი

www.wikipedia.org

www.telegraph.co.uk

www.nigelwarburton.typepad.com

IRINE DEMETRADZE

Moaning as Part of Phatic Communication

Summary

Moaning is frequent both in British and Georgian cultures. According to various scholars and internet sources, moaning helps social bonding and is hardly ever informative. Therefore, the author argues that moaning is part of phatic communication. Based on the scientific literature and empirical research, the author identifies the following popular topics of moaning: weather, government reforms, financial hardships, traffic, children, parents, opposite sex, football, work etc. Moaning topics vary among representatives of different age groups and opposite genders. The author argues that in order to fulfill its phatic function, moaning should be mild and often even accompanied with humour. Too much moaning can be irritating and cause the opposite effect. Moaning should not be taken too seriously and problem-solving advice should be avoided. Hence, the agreement factor plays a key role in a moaning situation.

თავარ თვალაჲ

ინგლისური ზორისდებულის შესწავლის
დიაქრონული ასპექტი

ენის განვითარება და, მაშასადამე, მისი სტრუქტურისა და ლექსიკური ერთეულების ცვლილება ყოველთვის იწვევდა ლინგვისტთა საერთო ინტერესს. ძალიან რთულია ენის დიაქრონული ანალიზის გარეშე გაერკვე თანამედროვე ინგლისური ენის კორპუსში, მაშინ როცა ის მილიონზე მეტ ლექსემას შეიცავს. ენა სწრაფი განვითარების მიუხედავად, არასოდეს სწყდება თავის ფესვებს და ამიტომაცაა, რომ თანამედროვე ინგლისური ენის ლექსიკონში ვპოულობთ ძველ, ანგლო-საქსური, გერმანიკული წარმოშობის სიტყვებს. ისინი წარმოადგენენ როგორც გრამატიკულ, ასევე ლექსიკურ ერთეულებსა და აფიქსებს.

შორისდებულების მნიშვნელობა კომუნიკაციაში განსაკუთრებულია, რამდენადაც ისინი გამონათქვამს ანიჭებენ ნაციონალურ კოლორიტს, ბუნებრიობასა და ემოციურობას. ცნობილია, რომ შორისდებული ადვილად ვარირებს მეტყველებაში, თუმცა მოცემული ჯგუფის სიტყვების უფრო ვრცელი სურათის მისაღებად საჭიროა განხილული იქნას მისი დიაქრონული ასპექტი.

შორისდებულის განვითარების ტენდენციის განსაზღვრის მიზნით განვიხილოთ შორისდებულის ვარირება უკანასკნელი ოთხი საუკუნის მწერლების: Austen J.; Bronte E.; Gardam J.; Huxley A.; Maugham W.S.; McEwan I.; Shakespeare W.; Thakerey W.; Wilde O. ნაწარმოებებში.

ინგლისური დრამის ენის სტილური განვითარების წამყვან ტენდენციას წარმოადგენს „კოლოკვიალიზაცია“, რომელიც ვლინდებოდა არა ყოველთვის ერთნაირი ძალით. ბუნებრივია კოლოკვიალიზაციამ ვერ შეძლო ზემოქმედება მოეხდინა დრამის სოციალურ-ექსპრესიული საშუალებების დინამიკაზე, რომლებსაც მიეკუთვნებიან შორისდებულები. სოციალურ-ექსპრესიული საშუალებანი შორისდებულების გვერდით შეიცავენ აგრეთვე ფიცის დადებასა და ინტენსიფი-

კატორებს, როგორც ემოციურად შეფერილ ერთეულებს. ბერკნერმა ისინი დაყო სამ შერეულ, მაგრამ განცალკავებულ ჯგუფად. „ფიცი ნაწილობრივ „კარგავს თავის საწყის ფიციურ ხასიათს და უახლოვდება შორისდებულს, უხეში ფორმის შენარჩუნებით, შეზრდის სახით.“ (ანდრეევა, 1999, 48), რაც შეეხება ინტენსიფიკატორების ჯგუფს, უმეტეს წილად ხშირად იხმარებოდა შემდეგი ტიპები: **the devil, the deuce, the plague.**

განვიხილოთ შორისდებულების ერთეულების გამოყენება ალორძინების ეპოქაში, XVI საუკუნის დამთავრებისა და XVII საუკუნის დასაწყისის ჩათვლით. როგორც ჩვენ შევამჩნიეთ, მრავალმა შორისდებულმა მოაღწია ჩვენამდე. მათ შორისაა **eh, by heaven, (I) pray you, the plague, for(e) Gog, for heaven, by Jove, my Lord, for God's sake, by my soul, pooh, faugh, tut, ha** და ა.შ. მაგალითად:

Gog

God — "Friar Laurencr: God pardon sin, wast thou with Rosaline?" (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 67)

O God — "Juliet: O God, did Romeo's hand sheed Tybalt's blood" (Shakespeare W. „Romeo and Juliet" pg. 89)

God knows — "Juliet: Farewell, God knows when we shall meet again." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 125)

God Forbid — "Nurse: ... God Forbid , where's this girl? What Juliet." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 44)

God save you — "Lodovico: God save you worthy General." (Shakespeare W. "Othello" pg 104)

God bless — "Iago: ... And I (God bless the mark) his Moorship's Ancient." (Shakespeare W. "Othello" pg 24)

Good God — "Iago: ... Good God, the souls of all my tribe defend From Jealousy." (Shakespeare W. "Othello" pg 79)

For(e) God — "Cassio: 'Fore God, they have given me a nouse already." (Shakespeare W. "Othello" pg 59)

Lord

Lord — "Nurse: ... Lord, Lord, she will be a joyful women." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 74)

O Lord — "Juliet: Now good sweet Nurse, O Lord, why look's thou sad?"

(Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 76)

My Lord — "Paris: My Lord, I would that Thursday were to-morrow." (Shakespeare W. "Othello" pg 99)

My good Lord — "Iago: Well, my good Lord, I'll do 't." (Shakespeare W. "Othello" pg 72)

heaven

heaven — "Juliet: Can heaven be so envious?" (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 88)

O Heavens — "Capulet: O Heavens! Owife look how our daughter bleeds!" (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 134)

By heaven — "Roderigo: By heaven, I rather would have been his hangman" (Shakespeare W. "Othello" pg 24)

Heaven knows — "Emilia: Heaven knows, not I: I nothing, but to please his fantasy." (Shakespeare W. "Othello" pg 83)

heaven forbid — "Desdemona: The heavens forbid But that our loves." (Shakespeare W. "Othello" pg 83)

Heaven bless thee — "Nurse: Now God and heaven bless thee, hark you sir." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 74)

(I) pray you — "Cassio: I pray you Sir, go forth." (Shakespeare W. "Othello" pg 48)

A plague — "Mercutio: I am hurt. A plague o' both houses, I am sped: Is he gone and hath nothing?" (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 82)

Upon my soul — "Emilia: Upon my soul, I lie; a wicked lie." (Shakespeare W. "Othello" pg 131)

Hark — "Nurse: ...Hark ye, your Romeo will be here at night." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 91)

Ha — "Capulet: Monday, ha ha, well Wednesday is too soon." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 98)

Ay — "Mercutio: Ay, ay, a scratch, a scratch, marry'tis enough." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 82)

He — "Iago: He, he, 'tis he; Oh that 's well said, the chair." (Shakespeare W. "Othello" pg 123)

Fie — "Friar Laurencr: ... fie, fie, thou shamest thy shape, thy love, thy wit." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 44)

Tut — "Benvolio: Tut man, one fire burns out another's burning." (Shakespeare

are W. "Romeo and Juliet" pg 41)

საკულტო ხასიათის შორისდებულებს შორის ზოგიერთი მათგანი შემდგომ პერიოდებში გამოვიდა ხმარებიდან, როგორცა **God's lid, God's will**. მაგალითად:

God's will — "Friar Laurencr: ...Run to my study: by and by: God;s will What simplenes is this ? I come, I come." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 94)

ხოლო შედგენილი შორისდებულებიდან ფართოდ გამოიყენებოდა

how now, go to, hey-day და სხვა. მაგალითად:

how now — "Iago: How now? what do you here alone?" (Shakespeare W. "Othello" pg 83)

Go to — "Desdemona: Go to: where lodges he?" (Shakespeare W. "Othello" pg 89)

სადაც **how now** ხშირად გამოიყენებოდა კითხვით წინადადებაში, ხოლო **go to** გამოხატავდა მხოლოდ უარყოფით ემოციებს.

აღორძინების ეპოქაში ფიცის დადების ფართო გავრცელება „ასახავდა რეალურ უზუსს და წარმოადგენდა მეტყველების ქცევის ნორმას, სამეფო კარის ჩათვლით“. იმ პერიოდში ითვლებოდა, რომ „ძლიერი“ ფიცის დადება წარმოადგენს მაღალი ფენის „მოდგმის“ ნიშანს (ანდრეევა, 1999, 50). XVII საუკუნის ბოლოს ფიცის დადების საყოველთაო გამოყენებამ, ღმერთის სახელის მოხსენიებასთან ერთად, მიგვიყვანა იქამდე, რომ აიკრძალა ხსენება ღმერთის სახელისა და ყველაფრისა, რაც დაკავშირებული იყო მის სახელთან და სხვა საკულტო ცნებები, რის შედეგად აღმოცენდნენ მოპოვებული სიტყვების ტიპები **'sight (God's light), 's foot(God's foot), 'sheart((God's heart), 'sdeath (God's death)**, ეს ბუნებრივია აისახვა XVIII საუკუნის მხატვრულ ნაწარმოებებში.

რაც შეეხება შორისდებულის გამოყენებას XVIII-XIX საუკუნეებში, აღმოჩნდა, რომ შორისდებულის მიმართებაში დაცული იქნა ენის მემკვიდრეობითობა და ისე, როგორც წინა საუკუნეში უფრო ხშირად გამოყენებულია შედგენილი შორისდებულიანი გამონათქვამები იყო შორისდებულები სიტყვებით **God, Lord, Heaven.**

Good God! O Lord! By Heavens! Lord bless us! For heaven's sake!

Good Heaven! My Lord! Heavens! Gracious Heavens! და სხვა.

მაგალითად:

Good God! — "Good God! what is the matter? cried he." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 211)

Thank God — "Thank God! I have not that pain." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 106)

God bless you — "I will only add, God bless you." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 158)

Lord! — "Lord! how I should like to be married before my of you!" (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 171)

Oh Lord! — "Oh ! Lord yes; there is nothing in that." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 243)

Good Lord! — "Good Lord! how unlucky! there is not a bit of fish to be got to-day." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 50)

Lord bless me — "Lord bless me! only think! dear me! Mr. Darcy!" (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 292)

Good Heaven! — "Good Heaven! what is to become of us? What are we to do?" (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 177)

Thank Heaven! — "Thank Heaven! I am going to-morrow where I shall find a man who has not one agreeable quality." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 121)

Heaven forbid! "Heaven forbid! — That would be thr greatest misfortune of all," (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 73)

for Heavens's sake! — "For heavens's sake, madam, speak lower" (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 81)

Good Gracious! — "Good Gracious!" cried Mrs. Bennet, as she stood at a window the next morning." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 289)

პურიტანების აზრით, ღმერთის მოხსენიება ითვლებოდა მეტად მიუღებლად და მათი ძლიერი ზეწოლით ყველა ღმერთის სახელის შემცველი გამოთქმები შეიცვალა „ზავალირებულით“, ანუ ეფემიზმებით, მაგალითად: **O Lud! Egad! Lard presarve me, Law (lor'), bless you! Gad!** და სხვა.

Gad

Gad — "Gad, Grawley, did you see what a wink she gave me as I passed?" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 201)

O Gad — "O - Gad - really - Miss Rebeca , " the heavy dragoon interposed." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 124)

By Gad — "By Gad, sir " he explained to the publik in general" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 363)

Good Gad — "Me!" said Joseph, meditating an instant departure." Gracious Heavens! Good Gad! Miss Sharp!" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 24)]

Egad — "Egad!" thought Joseph, entering the dining-room" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 25)

Gawd

Gawd — "Gawd, it really does one good to see a woman caypable of that stayte of excaytement" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 606)

For **Gawd's sake** — "Mr. James, in a voice stifled with alarm, and to cry, " For Gawd's sake, sir, stop that 'ere pipe." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 331)

Lo(r) — "Lor!" crid Miss Swartz, spinning swiftly round on the musicstool!" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 193)

Law — "Law, Betsy, how could you go for to tell such a wicked story " said Hester." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 387)

Bless you — "Jos kissid his hand to them, as they retreated , and hiccupped out "Bless you! Bless you!" (Thackeray W "Vanity Fair" pg 50)

ისეთი შორისდებულები, როგორცაა **how now, go to**, ლიტერატურულ ნაწარმოებებში უკვე აღარ გხვდებიან, სამაგიეროდ ჩნდებიან ახალი შორისდებულები, რომლებიც ადრე არ გვხვდებოდნენ, როგორცაა **O(h) Gemini, oh (my) dear, by Jingo, by St. Jago**.

ერთშემადგენელიან შორისდებულებს შორის, რომლებიც ფართოდ გამოიყენებოდნენ მეტყველებაში XVIII — XIX საუკუნეებში, იყვნენ ისეთები, როგორცაა: **ha, haw, hey, fie, heigh-ho, pho, psha, po-oh, hark, alas, goodness** და სხვა.

მაგალითად:

Ha — "Baty and the Beast I call him, ha, ha!" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 65)

Haw — "Haw! Haw! I'm glad miss Sharp's not hungry, ain't you Tink?" (Thackeray "Vanity Fair" pg 61)

Hey — "Hey, Throttlar, lad!" whispered the little wretch, rousing a half-bred bulldog from its lair in a corner." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg

125)

fie — "Fie, fie, miss!" I interrupted." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 158)

Psha — "Psha! she may be gone from here," he said, and went to through the gate." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 562)

Pooh — "Pooh, jealousy!" answered George, "all women are jealous." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 268)

Hark — "And, hark you, Heathcliff! Clear you too, quite from my reach and hearing." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 75)

Alas — "But, alas! how could I offend a man who was charitable enough to sit at my bedside a good hour." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 88)

Bah — "Bah!" said he, "she is only keeping her hand in-she practises upon me as she does upon Mrs. Torer's piano." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 418)

იმ პერიოდში ფიცის დადების გამოყენება რამდენადმე შემცირდა, თუმცა ის ინარჩუნებდა მტკიცე პოზიციას. იმ დროისათვის დამახასიათებელ მოვლენად იქცა ლიტერატურულად შეფერილი ფიცის დადების, შეძახილების გავრცელება, როგორცაა **upon my word, upon my honour, by my valour**. ილუსტრაციისათვის მოვიყვანოთ შემდეგი ნიმუშები:

upon my word

a) "Upon my word, Caroline, I should think it more possible to get Pemberley by purchase than by imitation." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 32)

b) "Upon my word, my love, I think you do Mrs. Crawley injustice," Sir Pitt said." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 531)

upon my honour

a) "Upon my honour, I never met with so many plessant girls in my lifeas I have this evening." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 11)

"I will, upon my honour," the Baronet said." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 520)

ფიცის დადების უმეტესობა, დაკარგა რა თავისი საწყისი მნიშვნელობა, მიუახლოვდა შორისდებულებს, ხოლო ზოგიერთი მათგანი გადავიდა შორისდებულში მეტყველების ემოციური შეფერვის გაძლიერებით.

უარყოფითი ემოციების გამომხატველ შორისდებულებს შორის XVII საუკუნეში უფრო ხშირად გამოიყენებოდა შორისდებულიანი გამონათქვამები სიტყვებით **the devil, the plague** მაგალითად:

Devil

the devil — "Bianka: Let the devil, and his dam haunt you." (Shakespeare W. "Othello" pg 102)

O devil — "Othello...Confess? Handkerchief? O devil." (Shakespeare W. "Othello" pg 98)

Where the devil — "Mercutio: Where the devi should this Romeo be? Come he not home to night? (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 69)

Why the devil — "Mercutio: ... why the devil came you between us? I was hurt under your arm." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 83)

the plague — "Mercutio: I am hart. A plague o'both houses, I am sped.". (Shakespeare W. "Romeo and Juliet" pg 82)

არ არის ძნელი შევნიშნოთ, რომ XVII და XVIII საუკუნეებში შორისდებულის ერთეულებს შორის ყველაზე გავრცელებული აღმოჩნდა შეძახილები, ცხადად გამოსახული ემოციებით და ნება-სურვილის გამოვლენით, ფიცის დადების, მეტყველებისა და გამაძლიერებელი შორისდებულების სახით. მაგრამ XIX საუკუნეში ფიცის დადების ადგილი დაიკავა შორისდებულმა. ასევე თანდათანობით იწყო გაუჩინარება შორისდებულ-ეგზემიზმებმა, თუმცა ზოგიერთმა მათგანმა მოაღწია ჩვენს დრომდე და ლიტერატურაში გამოიყენებიან კომიკური ეფექტების შესაქმნელად სტილიზაციის საშუალების სახით. შემდეგში ეგზემიზმები შეცვალეს სხვებმა, ისეთებმა როგორცაა **Gosh** და **Gee** მაგალითად:

Gosh — "Gosh, I'am going down eike a barrel of oysters." (Maugham W. S. "Theatre" pg 41)

Gee — "Gee, I'd give something to get even with that fellow Langton, the son of a bitch" he said." (Maugham W. S. "Theatre" pg 54)

XVIII—XIX საუკუნეებში გამოყენებული შორისდებულების კიდევ ერთი განსაკუთრებულობა იყო სხვა ენებიდან ნასესხები სიტყვებისა და სიტყვათაშერწყმის გავრცელება მეტყველებაში. როგორცაა: ლათინური შორისდებული **by Jupiter, by (fore) George, by Jove** გერმანული შორისდებული **Gott!**

მაგალითად:

by Jove — "By Jove, Becky" says he, "she's only given me twenty pound!" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 240)

რაც შეეხება უარყოფითი ემოციების გამომხატველი შორისდებულების გამოყენებას XIX საუკუნეში, აღმოჩნდა, რომ შორისდებულის მიმართებაში აქაც დაცული იქნა ენის მემკვიდრეობითობა და ისე, როგორც წინა საუკუნეებში უფრო ხშირად გამოყენებული შედგენილი შორისდებულისანი გამონათქვამები იყო შორისდებულები **sityve-biT the devil, the deuce, the plague.** მაგალითად:

Devil

devil — "Are you possessed with a devil," he pursued savagely "to talk in that manner to me when you are dying?" (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 142)

What the devil — "What ehgagements? What the devil do you mean?" You don't mean," Mr. Osborne continued." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 213)

Where the devil — "Why, where the devil is the use on't?" growled Hareton, more ready in ansvering his daily companion." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 189)

Who the devil! — "The Genera!, with the orders in his button, stared ot the new comer with a sulky cowl, as much as to say, Who the devil are you?" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 266)

How the devil — "How the devil is he so like? I can hardly bear to see him." (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 212)

Why the devil — "Who, comprehending the meaning of his look, which asked unmistakably, "Why the devil is she here?" said on once." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 111)

Deuce

the deuce — "The deuce! a Marguis! they said he - that is, they said you" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 523)

What the deuce — "What the deuce am I to do with two thousand pounds? Sach a sum won't last two years." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 225)

How the deuce — "I have very little doubt, hob-and-nobbing with the hospi-

table giver, and wondering how the deuce he paid for it." (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 346)

the plague — "Does my Lord carry bravos for couriers, and stiletos in the fourgons? Bah! I will stay, if but to plague him" (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 632)

ამდენად შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ შორისდებულების შემადგენლობა, თუმც განიცადა ცვალებადობა ოთხი საუკუნის განმავლობაში, ერთიანად დარჩა საკმაოდ სტაბილური. საჭიროა მხოლოდ ხაზი გაესვას იმას, რომ XVII — XIX საუკუნეებში შორისდებულები ატარებდნენ უფრო რელიგიურ-ბიბლიურ ხასიათს და მათ უმრავლესობაში ჩართული იყო ნასესხები სიტყვები. დროთა განმავლობაში ასეთმა შორისდებულებმა დაკარგეს რელიგიური ელფერი და გარდაიქმნენ ძირითადად კლიშირებულ სიტყვათშერწყმებად, რომლებიც გამოიყენებოდნენ მეტყველებაში როგორც გრძნობებისა და ემოციების გამომხატველი და გამაძლიერებელი (ინტენსიფიკატორი) საშუალებანი, გამოთქმის ემფიტიური კომპონენტი, ან როგორც სემანტიკურად „გამოცარიელებულის“ შემავსებლის ფორმით და არანაირი ინფორმაციის მატარებელი.

რაც შეეხება შორისდებულის ერთეულებს, ადვილია შევნიშნოთ, ჩვენი დროის შორისდებულები უფრო ლაკონურია, ვიდრე წინა საუკუნეების შორისდებულები. მოვიყვანოთ შესაბამისი მაგალითები:

XVII საუკუნე

1. "Nurse: That toy shall rest but, God forgive me." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet"pg 128)
2. "Capulet: .Now afore God, the neverend holy Friar, All our whole city is much bound to him." (Shakespeare W. "Romeo and Juliet"pg124)
3. "Emilia: You told a lie, an odious damned lie: Upon my soul, a lie; a wicked lie." (Shakespeare W. "Othello" pg 131)

XVIII საუკუნე

1. "Upon my word, I cannot exastly explain the matter." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 41)
2. "Pray do, my dear miss Lucas," she added." (Austen J. "Pride and Prejudice" pg 91)
3. "Good Heavens! Brightoon, and a whole campful of soldiers, to us, who

have been overset already by one poor regiment of militia."
(Austen J. "Pride and Prejudice" pg170)

XIX საუკუნე

1. "Come to see the old man, hay? "Gad – you've a pretty face, too". (Thackeray W. "Vanity Fair" pg 382)
2. "He had chasubles, also, of amberrrcoloured silk, and blue silk and gold brocade, and yellow silk damask andcloth of gold, figured with representations of the Passion and Crucifition of Crist." (Wilde O "The picture of Dorian Grey" pg161)
3. "Whear the devil?" began the religious elder. "the Lord bless us! The Lord forgie us! Whear the hell wold ye gang?" (Bronte E. "Wuthering Heights" pg 130)

XX საუკუნე

1. "God knows what they see in him," Julia exclaimed to the empty room." (Maugham W. S. "Theatre" pg 8)
2. "My God, this place is even lalger than I remember." (McEwan I. "Saturday" pg 184) "Christ back to earth." (Huxley A. " Grome yellow" pg 82)
4. "Good God, I've know, the Great North Rood for years." (Gardam J. "Old Filth" pg 16)

რასაკვირველია, ლიტერატურის შესწავლისას, უნდა გვახსოვდეს, რომ ბევრია დამოკიდებული არა მარტო დროზე, რომელშიც ცხოვრობდა მოსაუბრე და მისი სოციალური სტატუსი, არამედ ავტორზეც, მხატვრული ლიტერატურის ენასა და სტილზე. წინა საუკუნეების მხატვრული ნაწარმოებებისგან განსხვავებით, სადაც უხვადაა ფიციის დადება, ეგზეციზმები რიტორიკის ელემენტებით და ბრწყინვალე მეტყველება, თანამედროვე ნაწარმოებები უკვე აღარ შეიცავენ ასეთ ელემენტებს. ენის სტილური განვითარების წამყვანი ტენდენცია გახდა მეტყველების კოლოკვიალიზაცია. აღსანიშნავია, რომ ბევრ ნაწარმოებებში მიმდინარეობს ენის დაბინძურება ჟარგონული გამოთქმებითა და ვულგარიზმებითაც კი. შეიმჩნევა სტილისტურად დაბალი ლექსიკის შეღწევა მხატვრული ნაწარმოებების ლიტერატურულ ენაში.

ცხადია, შორისდებულებით გადმოცემული ემოციური მნიშვნელობა შესაძლებელია რეალიზდეს მხოლოდ ინფორმაციის ფონზე, თვით შორისდებული კი ემოციური ელემენტის როლში თავისი მნიშვნელობით ვარირებს მოსაუბრის კომუნიკაციური დამოკიდებულების შესაბამისად და ანიჭებს გამოთქმას ან მის ზოგიერთ ნაწილს საჭირო ემოციურ კოლორიტს.

ამგვარად, ჩატარებული ანალიზი გვაძლევს საშუალებას მივიდეთ დასკვნამდე, რომ მთლიანად შორისდებულების ჯგუფი ხასიათდება საკმაოდ მუდმივი შემადგენლობით. უმნიშვნელო ცვლილებები გამოიხატა საკმაოდ რაოდენობის რელიგიური ელფერის შორისდებულების დაკარგვით, მათი სემანტიკური „წაშლით“ და შორისდებულების გამოყენებით გამაძლიერებლისა და შემავსებლის სახით.

ლიტერატურა

ანდრეევა, 1999 — Андреева С.В. “Просодическое варьирование английского междометия в разных функциональных стилях”. Москва 1999

“Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики”
Под ред. В.И.Герасимова, Москва Наука 1984

რუკმიკი, 1936 — Ruckmick Cr. A. “The psychology of feeling and emotion.” New York – London, 1936

მხატვრული ლიტერატურა

Austen J. “Pride and Prejudice” “Penguin Books” 1992

Bronte E. “Wuthering Height” “Penguin Books” 1994

Gardam J. "Old filth" printed by “Abacus” 2004

Huxley A. "Grome yellow" Progress Moscow Publishers, 1979

Maugham W. S. “Theatre” “Penguin Books” 1991

McEwan I. “Saturday” Vintage books, London 1998

Shakespeare W. "Romeo and Juliet" Penguin Books, 1994

Shakespeare W. "Othello" Penguin Books, 1994

Thackeray W. "Vanity Fair" Penguin Books, 1994

Wilde O. “The picture of Dorian Grey” “Penguin Books” 1991

TAMAR TVALADZE

A Diachronic Aspect of Studying English Interjections

Summary

The paper explores English interjections diachronically. The aim of the study is to observe the evolution of the English interjections for the last four centuries. The empirical data embraces the works of the English writers from Shakespeare to Maugham. The analysis of the interjections of the Renaissance period (the end of the 16th the beginning of the 17th c) has shown that many of the interjections of the time are preserved in current English.

In the 17c the prohibition of using God's name blasphemously and too frequently led to creating euphemisms. The study of the data has shown that in the 17-18 cc the exclamations conveying various emotions and wishes were quite frequent.. In the 18-19cc loan words and word combinations from Latin and German became popular.

The paper concludes that though the English interjections have undergone numerous changes the class of interjections remains stable. However, most of the religious interjections have lost their religious loading.

ათინა თოიბა

ორაზროვნება სარეკლამო ტექსტებში

მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების (მის) განვითარება არსებითად აისახება თანამედროვე საზოგადოებაში საინფორმაციო ნაკადის ინტენსიურობაზე. ინფორმაციის მზარდი მოცულობა, რომელიც გადაიცემა როგორც ტელევიზიის, რადიოს, ინტერნეტისა და სხვა ელექტრონული საშუალებებით, ასევე ტრადიციული ბეჭდვითი პერიოდიკის მეშვეობით, გარდაუვლად ართულებს კომუნიკაციას. ამასთან დაკავშირებით უპრიანი იქნება ა. მ. პეშკოვის გამონათქვამის გახსენება: „ენობრივი ურთიერთობის სირთულე იზრდება კომუნიკანტთა რიცხვის პირდაპირპროპორციულად, ხოლო იქ, სადაც ერთ-ერთი მონაწილეთა მხარის განუსაზღვრელი სიმრავლეა, ეს სირთულე მაქსიმუმს აღწევს და ნებისმიერ ბეჭდვით პროდუქტში სწორედ ასე ხდება“. მის-ის ტექსტების აღქმასთან დაკავშირებული კომუნიკაციური სირთულეების ერთ-ერთი შესაძლო გამოვლინებაა მეტყველების ერთმნიშვნელოვნების მოთხოვნის დარღვევა. როგორც მეტყველების კომუნიკაციური ნიშანი, ერთმნიშვნელოვნება ემსახურება აზრის ობტიმალურ გამოხატვას. იგი ტექსტის სამეტყველო სტრუქტურის ყველაზე მიზანშეწონილი ორგანიზებაა, რაც განსხვავებულ ახსნას გამოხატავს, მაგალითად, გაზეთი „ალია“ (თებერვალი 2010 წ.) რეკლამას უკეთებს გასაყიდ ბინას „იყიდება 170 კვმ. ფართის ბინა ვაკეში, ულტრა რემონტით.“ ამასთან, მის-თა ტექსტებში ხშირად აღინიშნება მეტყველების ორაზროვნება, რომელსაც აქვს პრაგმატული ახსნა. სამეტყველო ორაზროვნების გავრცელების სფეროთა რიცხვს მიეკუთვნება სარეკლამო მასალები, როგორც მასობრივი კომუნიკაციის ტექსტების ნაირსახეობა. სხვადასხვა სარეკლამო ჟანრის (განცხადებების, ჩანაწარების, სტატიების) შესწავლა რეკლამის, როგორც ლინგვოკრეაციული საქმიანობის სოციალურად მნიშვნელოვანი ვერბალიზებული პროდუქტის კომუნიკაციურ-პრაგმატულ მექანიზმზე დაკვირვების საშუალებას იძლევა.

სარეკლამო ტექსტების პრაგმატიკის ანალიზი ეყრდნობა სპეციალურად დაშვებული ორაზროვნების, როგორც ფიგურალური მეტყველების ხერხისა და შემთხვევითი ორაზროვნების, როგორც სამეტყველო შეცდომის დიფერენციაციას. პირველ შემთხვევაში ტექსტის ორგანიზაციის საშუალება ტექსტის ავტორების კომუნიკაციური მიზნის შედეგია, მეორე შემთხვევაში კი ორაზროვნება არაპროგრამირებადია.

შევადაროთ სპეციალური ორაზროვნება, ენობრივი თამაშის ორგანიზების ხერხი და არაგამიზნული ორაზროვნება. სარეკლამო სლოგანში: **McDowell & Company Limited** (ახლანდელი **“Vonamor spanking new Romanov”** — („ვონამორი ძლიერი ახალი რომანოვი“). ამ რეკლამაში **“Romanov”** როგორც ჩანს, ლიქიორის ბრენდის სახელია. **“Vonamor”** კი არის მისი შებრუნებული ნაწერი, რომელიც აშკარად მაცდუნებლად გამოხატავს იგივე ბრენდს.

იმავე რეკლამის ახალი ვერსია — **“Admiration for a young man”** (ახალგაზრდა კაცის აღტაცება) და **“A tall tumbler the brand name — Romanov”** (მაღალი ჯამბაზი, რომელიც ატარებს ბრენდის სახელს — რომანოვი“). რეკლამა ორაზროვნებით შეცდომამია შეყვანილი და დამაბნეველია ლიქიორის ბრენდისთვის (www.rambler.ru).

მოცემულ მაგალითში ორაზროვნება არსებით როლს ასრულებს, იმდენად რამდენადც სარეკლამო განცხადებებში კონცეპტუალური (ფრეიმული) სტრუქტურების ობიექტივირება სამეტყველო სიტუაციაში მასტიმულირებელ სარეკლამო ფუნქციას ასრულებს და აღძრავს სასურველ პერლოკუციურ ეფექტს (არწმუნებს მყიდველს პროდუქციის შექენაში).

ინტერნაციონალურად განუპირობებელი ორაზროვნების შემთხვევაში სხვაგვარად ახსნის შესაძლებლობა კონკრეტული პრაგმატული ამოცანის სიბრტყეს სცილდება და შემთხვევით ხასიათს ატარებს. ამბიფოლიის ლოგიკური შეცდომები სავსებით ეყრდნობა ორაზროვნის სიტყვების თუ ფრაზების გამოყენებას. თუმცა ლიტერატურასა და რიტორიკაში მათი გამოყენება შესაძლოა მნიშვნელოვანი ხერხიც კი იყოს.

როგორც ჩანს, ორაზროვნის მეტყველების პროდუქციის პრობლემა მჭიდრო კავშირშია ტექსტის სამეტყველო სტრუქტურაში აზროვნის ობიექტივირების საკითხებთან, სუბიექტური ინტერპრეტაციის იმანენტურ შესაძლებლობასთან, რაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას

იძენს რეკლამის ფუნქციონირების მასობრივი კომუნიკაციის პირობების ასპექტში. როგორც ცნობილია, „აზრი იბადება აღქმისუნარიანი ცნობიერებით და მისი მატარებლის (კონკრეტული კომუნიკანტების) მიერ ამა თუ იმ დისკურსიულ პირობებში და ამა თუ იმ სამეტყველო ჟანრთან შესაბამისად. შემთხვევითი ორაზროვნება განპირობებულია კომუნიკაციური პროგრამის ხარვეზებით, რაც ინტენციონალურ ამოცანებსა და ინტერპრეტაციულ საქმიანობას უკავშირდება. თვალნათელი კომუნიკაციური წარუმატებლობები აიხსნება აზრის-წარმოქმნელი კორელაციური კავშირის დარღვევით მეტყობინების პროდუქციებისა და აღქმის ეტაპებზე. ეს აღნიშნავს, რომ ტექსტის შინაარსობრივ-აზრობრივ სტრუქტურაში ჩნდება „სუსტი რგოლი“, რომელსაც ხარვეზები შეაქვს ტექსტში ჩადებული ინფორმაციის კოდირებასა და დეკოდირებაში. კომუნიკაციური წარუმატებლობის წარმოშობის მიზეზები სხვადასხვა შეიძლება იყოს, ამასთან სარეკლამო ტექსტებში შექმნილი გაუთვალისწინებელი ორაზროვნება ხშირად დაკავშირებულია გამონათქვამის პრაგმატულ არასიმკვეთრესთან ან ადრესატის (მოცემულ შემთხვევაში მასობრივი ადრესატის) ინტერპრეტაციულ საქმიანობასთან და ასევე ტექსტწარმოქმნის კოგნიტიურ-ვერბალურ მექანიზმებთან. მაგ: ჩაჩავას კლინიკას ტელევიზიით უკეთებენ რეკლამას, რომ იქ ბევრი რამ შეიცვალა, გაუმჯობესდა და რეზიუმეს სახით ახალგაზრდა მამაკაცი საჩვენებელი თითის წინ გამოწვევით ამბობს: „კლასი მაღალია!“

განვიხილოთ ზოგიერთი მაგალითი შემთხვევითი ამფიბოლიისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გულისხმობს წინადადების ან სიტყვათწყობის სხვადასხვა გაგებას. მაგ: კბილების უმტკინეულო მკურნალობა და პროტეზირება. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი პრაგმატული თვალსაზრისით შემთხვევითი ორაზროვნება კომუნიკაციური თვალსაზრისით ფორმალურ ხასიათს ატარებს. მოყვანილი მაგალითი გვიჩვენებს, რომ გაუთვალისწინებელი ორაზროვნება ლატენტურია, ერთი შეხედვით შეუმჩნეველი ამფიბოლიის ექსპლიკაცია ფრაზის სინტაგმატური დანაწევრების, სხვადასხვა ვარიანტების სპეციალურ ანალიზთანაა დაკავშირებული (ასეთი შეპირისპირება ლინგვისტების მიერ კვლევის მიზნებისთვის, ან მკითხველის მიერ ენობრივი თამაშის მიზნით გამოიყენება). სწორი სინტაგმატური დანაწევრების ალბათობა და შესაბამისად ფრაზის სავარაუდო შინაარსობრივი შემადგენლობა ტექსტის შექმნის კოგნიტიური წინაპირობით აიხ-

სნება. ასე მაგალითად „ბილემის უმტკივნეულო მკურნალობა და პროტეზირება“ აზრობრივი სტრუქტურის ობიექტირება დაკავშირებულია ფრეიმის „მკურნალობა“ ვერბალიზაციასთან, რაც პრესუბოზიციურად „ტივილის“ არსებობას ვარაუდობს. შედეგად გამონათქვამი, რომელიც ფორმალურად ამფიბოლიას შეიცავს, მოსალოდნელ სემანტიკურ ინტერპრეტაციას იძენს და აქტუალური კომუნიკაციური აზრით ივსება ზემოთ მოყვანილი მაგალითის შეთხვევაში. სხვა შემთხვევებში დაუპროგრამებელი ორაზროვნება უკავშირდება გამონათქვამის პრაგმატულ განვითარებას. მაგალითად, სარეკლამო განცხადებაში ნათქვამია: „Because I'm worth it (L'Oréal) — იმიტომ, რომ მე ამას ვიმსახურებ (www.google.com)

ზოგ შემთხვევაში ორაზროვნება უკავშირდება იდიომის არასწორ გამოყენებას: „ჩვენი ფასები ჰკუდიან გადაგიყვანთ“ 1) „აზროვნების უნარს წაგართმევთ“ და 2) „მოგხიბლავთ, გაგიტაცებთ“. ასეთი „დაუზუსტებელი“ ორაზროვნება იწვევს გაუთვალისწინებელ პრაგმატულ ეფექტს, რომელიც ადრესატის კომუნიკაციურ მიზანთან დისონანსში მოდის. „Do you ... Yahoo?!“ იგულისხმება „იყენებ Yahoo-ს?“ (www.google.com) და მეორენაირად შესაძლოა აღიქვან „გამხეცი?“

პრაგმატულად დაგეგმილი კონტექსტუალური გათამაშება შესაძლოა რეკლამის ეფექტურობის საფუძვლად იქცეს. მეტყველების ორაზროვნების ფიგურას, რომელიც მრავალმნიშვნელოვან ან ანონიმურ სიტყვათა კონტექსტუალურ გათამაშებაში მდგომარეობს, დილოგია ეწოდება. დილოგიის გამოყენება გულისხმობს კონტექსტში გამოყენებულ ლექსიკურ ერთეულთა სხვადასხვაგვარი ახსნის შესაძლებლობას. მაგალითად: „Put it out before it Put you out“ — გადააგდე ის მანამ, სანამ ის გადაგაგდე.

(ის — ამ შემთხვევაში სიგარეტი იგულისხმება — www.msn/ads.com) და მეორე მაგალითი „Grand Casino Intourist“ — “The die is cast. Our Grand Casino is awaiting you...” ნაგულისხმევია: „გადაწყდა ბედი. ჩვენი Grand Casino გელით...“ (www.intouristpalace.com) მაგრამ შესაძლოა და მოსალოდნელიც, რომ ეს რეკლამა გაგებული იქნას შემდეგნაირად — „სიკვდილი გასროლაა. ჩვენი Grand Casino გელით“, ანუ სასიკვდილოდ გებატიყებათ ან გელით? ეს რეკლამა ასევე იდიომატურიც არის, ხოლო სიტყვების პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობების თამაში დილოგიას ზედმიწევნობასთან აახლოებს. საუბარია შემთხვევებზე, როდესაც ფრაზეოლოგიური ერთეული გამონათქვამში

თავისი სიტყვა-სიტყვით მნიშვნელობით გამოიყენება.

ამგვარად, ენობრივი თამაში სარეკლამო ტექსტებში ხშირად მეტყველების ორაზროვნებას ეფუძნება. ამ თვალსაზრისით ყველაზე თვალსაჩინოა დილოგიის ფიგურა, რომელიც სარეკლამო შეტყობინების საგნის სხვადასხვა ასპექტის აქტუალიზებას ახდენს. პოლისემანტიკის ან ომონიმების პრაგმატული გათამაშება სარეკლამო ტექსტის რეალიზაციას ემსახურება, რაც განსაზღვრული ამოცანის (ინფორმაციული, სტიმულირების, ფსიქოლოგიური და სხვა) ამოხსნა ემსახურება, რაც, თავის მხრივ, მიმართულია სარეკლამო ზემოცანის (საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციის) ამოხსნაზე.

შემთხვევით შექმნილი ორაზროვნების შემთხვევებში გამოიყოფა სამეტყველო შეცდომები, რომელნიც მართლაც აყენებენ ზიანს კომუნიკაციას. მაგალითად: 2010 წლის თებერვლის „ასავალ-დასავალი“, სტატიის სათაურად წერია: „ვერო რემონტის სახელით ჩვენს საცხოვრებელში შემოდის ევრო სიკვდილი“. ასევე რუსთავი 2-ის საინფორმაციო გამოშვების ობიექტივში აღმოჩნდა საავადმყოფო, რომლის მიწაზე დიდი წითელი ასოებით ეწერა: „გაყიდული სისხლი უკან არ მიიღება!“ აგრეთვე ფორმალური ნაკლოვანებები, რომლებიც არ ახდენენ კომუნიკაციურ წარუმატებლობებს. ენობრივი თამაში ბოლო შემთხვევაში დაკავშირებულია აზრობრივ არანაყირებასთან, რომელიც ამფიბოლიის პირობებში იქმნება. ფრაზის სინტაგმატური დანაწევრების განზრახ დამახინჯებას შესწევს უნარი გამონათქვამს სხვა, როგორც წესი, აბსურდული, კომიკური შინაარსი შესძინოს. შესაბამისად, ორაზროვნებაზე დაფუძნებული ენობრივი თამაში ვარაუდობს არა მხოლოდ ინტერნაციონალური ფაქტორის (ავტორის მიზნის), არამედ ინტერპრეტაციული ფაქტორის (ადრესატის მიერ მოსმენილის ახსნის) გათვალისწინებასაც.

ლიტერატურა

არიუტინოვა, 1976 — Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. М. 1976.

ბობროვსკაია, 2003 — Бобровская Г. В. Двусмысленность в рекламных текстах. Волгоград, 2003.

ბახტინი, 1986 — Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М. 1986.

კრუჩინკინა, 2005 — Кручинкина Н.Д. Метонимия в газетных и журнальных публицистических статей.-Саранск, 2005.

ჩუდინოვა 2006 — Чудинов А.П. Политическая лингвистика. М. 2006.

ღამატაბიტი ლიტერატურა

გაზეთი „ალია“ თებერვალი 2010

გაზეთი „ასავალ-დასავალი“ თებერვალი 2010

www.intouristpalace.com

www.rambler.ru

www.google.ge

ATINA TOIDZE

Ambiguity in Advertisements

Summary

Ambiguity is of particular relevance for advertisements since in the process of objectification it evokes specific conceptual structures(frames) and serves as a stimulus for achieving a desirable perlocutionary effect (i.e. consumers are persuaded to purchase advertised products). In advertisements language games are often based on ambiguity: the pragmatic use of polysemous and synonymous units is a well –probed advertising tactics which serves a number of functions: informative, psychological, stimulating etc. The aim of the ambiguity techniques is the solution of the main problem – selling goods.

იზორ კეკელია

სამეგრელოს ზოგიერთი ტოპონიმის ბანმარტაბისათვის

ავა(ლ)იანიშ ნადის-ტყიანი ფერდობი ნაჯიხოუს ჩრდილოეთ კალთაზე. ავალიანს აქ საყანე ჰქონია,რაც შემდეგ გელენიძისთვის მიუყიდა. ავალიანიშ ნადის „ავალიანის ყოფილი მიწა“ მას შემდეგ უნდა დარქმეოდა, რაც გელენიძემ შეიძინა (ქვემო ხუნწი).

ბობოთი-სოფელი აბაშისა და ისკიის ხეობებში, ზ.დ. 200მ. მარტვილს 2-კმ-ითაა დაშორებული და სერგიეთის თემში შედის. ადგილობრივი არაოფიციალური ვარიანტია **ბომბოთი**. სოფელი იხსენიება XVII ს. ისტორიულ წყაროში, კერძოდ, გიორგი ლიპარტიანის შეწირულობის წიგნში, „ბონბოთის“ ფორმით: „ჩვენ ცვა-ფარვათა შენთა მონდობილმან და მსასოებელმან სიწმინდისა შენისამან ჩუენ ბატონიშვილმან ლიპარტიანმან ბატონმან გი(ორ)გი და თანამეცხედრემან ჩუენმან ჭილაძის ქალმან ბატონმან დარეჯან შემოგწირე ერთი კუამლი კაცი ბონბოთს, ნაჭყებია მახარებელი მისი სახლკართა და მამულითა“ (კაკაბაძე, II, 1921, 172). ბონბოთი სალიპარტიანოში შემავალი სოფელი ყოფილა (ბერაძე, სიგკ, II, 1964, 128). ამავე სოფელში აბაშის მარჯვენა ნაპირზე, ჯიხაჭყეს გაგრძელებაზე მდებარე ვრცელ ჭალას **ბობოთჭაე** ეწოდება (ელიავა, 1977, 98).

ბობოთი დუბლეტური ოიკონიმია. ამ სახელწოდებით ცნობილია აგრეთვე სოფელი ოკრიბაში, გურნის თემში (აფრიდონიძე, მაკალათია, II, 1980, 214, 249).

ბობო და ბომბო მეგრული პირსახელება. მაშასადამე, **ბო(მ)ბოთი** „ბობოს ან ბომბოს დიდი ოჯახის სამოსახლო; ოდესღაც მისი ნადგომი, კუთვნილება“ (კეკელია, XI, 2009, 418).

ბოხური-დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მითითებულია ნორიოსა და ზანათის „სასოფლო საბჭოების“ ტოპონიმთა ნუსხაში. გ.ელიავა აღნიშნავს, რომ ბოხური ვაზის ჯიში უნდა ყოფილიყო (1977, 35). სინამდვილეში ანთროპონიმის ფუძეზე -ურ სუფიქსის

დართვით მივიღეთ ტოპონიმი, რაც აღნიშნავს სახელდებული ობიექტის ვინმესადმი კუთვნილებას-მფლობელობას, წარსულში ნაქონობას. **ბოხური** იგივეა, რაც „ბოხუას გვარისკაცის საკუთრებაში ნამყოფი; ბოხუასგან მომდინარე“.

ბულეკური — ტყიანი ფერდობი და სახნავები ლექარჩემ ღალის მარცხენა მხარეს(ლექარჩე, ჩხოროწყუს რ.). **ბულეკი, ბუეკი** მეგრ. „ბოლოკი“; **ბულეკური** „საბოლოკე; სადაც ბოლოკი ითესებოდა“.

ბურდღონა-ტყეებუჩქნარიანი ფერდობი და ნასახლარები ლევანიშ ნაყუდუს დასავლეთით, ეკლესიის შემოგარენში(თარგამუი). იქვე წყაროს „ბურდღონაში წყურგი(ლ)ი ეწოდება“.

გადმოცემით, ტყიანი ადგილი იყო და ამიტომ დაერქვა ბურდღონა. გ.ელიავა მიუთითებს „ნაბურდონას“ ფორმით, ხოლო „ნაბურდღონას“ განმარტავს, როგორც „გაბრტყენილს“ (ელიავა, 1977, 165, 166). იმავე ავტორს „თამაკონის სასოფლო საბჭოში“ ჩაუწერია ტოპონიმი **ბურდღონა**, რაც ახსნილია, როგორც „საბურღნავი“, „ფაქარი, რბილი მიწა“ (იქვე, 166). შდრ.: ბურდღონა-ადგილი, სადაც ეს მცენარე ხარობს. გ. ელიავას წიგნში მოცემულია ასეთი განმარტებები: „რბილი, ადვილად დასამუშავებელი მიწა“; „ფაქარნიდაგიანი ფერდობი, საშუალომოსავლიანი, ადვილად დასამუშავებელი, ხშირ შემთხვევაში სათონი ნიადაგი“ (იქვე, 105, 167).

ბურდღონა, ნაბურდონა და ნაბურდღონა გადააზრიანების შედეგია. მათი მნიშვნელობაა: 1. „ბუერნალი; სადაც ბურღი, ბუერა ხარობს;“ 2. „სადაც ბუერა იყო გავრცელებული“.

გვანიშ ოჭინუე-ბუჩქნარი და საბალახო ტეპში. გვანის ტყე ჰქონია შემოღობილი. **ჭინ/ჭინი/ჭინუ** იგივეა, რაც წნელი; ფიჩხი. **ოჭინე, ოჭინუე** ო.ქაჯაიას „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ განმარტებულია, როგორც საწკნელე ადგილი-სადაც წკნელს ჭრიან (ქაჯაია, II, 2002, 466).

გინძღირი-საძოვარი დაბალ სერზე, ეფარულუესა და ეოდიშარის შუა (ჭაბურთა). **გვინძღი** ეკალ-ბარდია, ტყე-ბუჩქნარია. გურულ დიალექტში მისი შესატყვისია აგრეთვე გვიზბო, გვიზღი, გვინცხი, რაც ასევე ეკლიან ბუჩქნარს აღნიშნავს (ჯაჯანიძე, I, 1977, 83). შესაძლებელია გინძღირი „აიხსნას როგორც „ბარდნარი; ეკლიანი ბუჩქნარი“.

გვრძეხული-მთა-საძოვარი ეგრისის ქედის სამხრეთ კალთაზე, ხობისწყლის ხეობაში(ჩხოროწყუს რ.). **გვრძე/გვრძე** მეგრულში იგი-

ვეა, რაც „გვრძელი“. ელაგირძე „ცოტათი წავრძელებულს“ ნიშნავს და ხშირად გვხვდება სამეგრელოში ადგილთა სახელწოდებად (კეკელია, 2008, 22-23; მისივე, 2009, 56).

ტოპონიმი **გვრძეხული**, ჩვენი აზრით, გამოხატავს სახელდებული ობიექტის ფორმას და ნიშნავს „გვრძელს; წავრძელებულს; მოგვრძოს“. ლუნჯის სათავესა და მაგანა-წისქვილარის სათავეებს შორის აღმართული მთა მართლაც გვრძელადაა გაჭიმული ეგრისის ქედის კალთაზე. შდრ. გვრძელია ტობა „წავრძელებული მორევი“ — მორევი ოჩხომურზე, კაბეტობასთან (ნაფიჩხოვო) (ცხადია, IV, 2008, 120).

გოდორიანი და **გორდიელი** სახნავების სახელწოდებაა ციის ჭალებში (ეკის თემი, სენაკის რ.). ორივე ტოპონიმი დაზუსტებული ლოკალიზაციისა და განმარტების გარეშე შესულია გ.ელიავას წიგნში (ელიავა, 1989, 80, 87). ალ. ლლონტი ეკში მიუთითებს ტოპონიმ გოდორიანში ჭალეს, სათიბის სახელწოდებად და განმარტავს, როგორც „გოდორიან ჭალას“ (ლონტი, I, 1971, 57).

ტოპონიმთა ფუძეში გამოიყოფა გურიასა და აჭარაში გავრცელებული სიტყვა **გოდორა/გოდორე** და გამოიყენება თევზსაჭერი მახის აღსანიშნავად (შდრ.: **გოდორა, გოდორყური**). **გოდორე/გოდორი** კუნოს მსგავსი მოწყობილობაა, რასაც გოდორის ან გიდლის ფორმა და ძაბრისებური ყელი აქვს. ვიწრო ყელში თევზს შესვლა არ უჭირს, მაგრამ წნულ კედლებს შორის მომწყვდეული უკან გამოსვლას ვერ ახერხებს. „კუნოს აბამენ მდინარეში ჩასობილ მარგილზე წყლის დინების საპირისპიროდ. თუ წყალი მდორე და ღრმაა, მაშინ ჩაჰკიდებენ და ბოლოში მძიმე საგანსაც გამოაბამენ. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში თევზის მისატყუებლად საკვებსაც ჩაყრიან. სალიტერატურო ქართულსა და მის დიალექტებში ამ მნიშვნელობით იხმარება: პირ-შექცეული, პირსაქცეულა, გოდორა, გოდორყური, გუდული, კოკოჩინა, გონძღო, გოდორძღო, ძარა და სხვ.“ (პ. ცხადია, I, 1999, 37). ციი სათევზაოდ გამორჩეული მდინარე იყო. ამავე სოფელშია ჩაწერილი ტოპონიმი **ნაგეჩუ**, რაც ასევე თევზსაჭერი მოწყობილობის სახელს-**გეჩას** უკავშირდება (ცხადია, I, 1999, 80). მარტვილის რაიონის სოფ. ბაღდაში ჩაწერილი ტოპონიმი **გორდი(ო)ური** ასევე შესაძლებელია თევზსაჭერი მოწყობილობის სახელწოდებას უკავშირდებოდეს. გ.ელიავა გორდიოურს მალლარი ვაზის ჭიშად მიიჩნევს, რაც, ვფიქრობთ, არასწორია (ელიავა, 1977, 129). შდრ. ანდრიგორდოუ-

მორევი აბაშაზე, ნეძიჯინჯთან. საზიაროა ნაჭახავოსთან (ბანდა) (კეკელია, 2007, 9).

დაღიაშ შარა „დაღიანის გზა“-ძველი გზა გორდიდან ქვედა ხუნწისა და მარტვილის გავლით ნოქალაქევისაკენ (ქვემო ხუნწი, მარტვილი, ჯოლევი, ნოქალაქევი...). სამეგრელოს მთავრები ამ გზით დადიოდნენ გორდის საზაფხულო რეზიდენციაში.

დენჯინა-ორგანაა ჩაწერილი: 1. საჯალაღონიოში, ჩელალის მარჯვენა ნაპირზე აღმართული 15 მ-მდე სიმაღლის ბუნებრივი ქვა-სვეტისა(ახუთი) და 2. მაჩხაპეს მარჯვენა ნაპირზე, მამულონის გვერდით მდებარე, 3 ჰა-მდე ზედაპირისა და კლდე-ღარებიანი ფერდობის მქონე ბორცვის (ლუახალეში) სახელწოდებად. პ. ცხადაია მიუთითებს ხალხურ გადმოცემას, რომ დენჯინა დევების ნაცხოვრები ადგილია და „დევების ციხეც“ ამიტომ დარქმევია. იქვე დასძენს, რომ კოლხური დიხაგუძებები (ხელოვნური მიწაზვინულები) იმავდროულად დევების ნასახლარის სახელითაც არის ცნობილი (ცხადაია, IV, 2008, 125).

დემი, ნდი(ი) მეგრულში მართლაც „დევია“, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო შემთხვევაში წარმოქმნილი სახელი ობიექტის სიდიდის აღმნიშვნელი უნდა იყოს. **დემიჯგუა კოჩი** „დევივით კაცი“-იტყვიან გოლიათური აღნაგობის, ფიზიკურად ძლიერ კაცზე. მაშასადამე, **დენჯინა** შეიძლება გავიანზროთ, როგორც „დევი-ციხე“; „დიდი ციხე“.

კახური- პ. ცხადაია ფერდობის სახელწოდებად მიუთითებს ლეშონესა და ლებერიეს შუა, სოფ. ნაფიჩხოვოში. ტოპონიმს მოსდევს სახელდების მოტივის ინფორმატორისეული ვერსია: „კარგი ყურძენი მოდიოდა, ჭვტილურის ჯიშისა. ამიტომ თუ დაერქვა“ (ცხადაია, IV, 2008, 162). -**აურ//ურ**, -**აულ** და -**აურ//** სუფიქსები წარსულში კუთვნილება-მფლობელობის, პირთაგან წარმომავლობის გამომხატველია. ენობრივი სისტემის მიხედვით **კახური** უნდა ნიშნავდეს კახიას კუთვნილს წარსულში. კახაია მცირერიცხოვანი გვარია. მეზობელ სოფელ ჭოლაში ჩაწერილია მიკროტოპონიმი კახაიაშ რობუ, ხოლო ახუთში ორგან ეწოდება წყაროს კახაიაშ წყუ. გამორიცხული არაა, კახიას გვარისკაცს წარსულში რაიმე კავშირი ჰქონოდა იმ ობიექტთან, რასაც **კახური** უწოდეს.

კვინორია- გელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს სოფ. კიწიაში და განმარტავს, როგორც „საკვერნეს“ (ელიავა, 1977, 155). იქვე მითითებულია ჰიდრონიმი **კვინორიაში წყუ**, შემდეგი განმარტებით-„კვერნის წყარო“. შდრ.: ოკვინორე-სოფლები

გალის რაიონის განახლებისა და ოტობაიის თემებში; ოკვინორეღალი//ოკვინორეწყარი-გავიდაწყარის მარცხენა შენაკადი საშონიოში; ოკვინორეშ ტყა-ტყე ოკვინორეწყარისა და გავიდაწყარის ნაპირებზე (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003, 125, 270). ოკ(ვი)ნორე-1.ტყე ლუბეკის არხის გვერდით(გაღმა შუა ხორვა); 2.ყორათწყარის მარჯვენა შენაკადი (ყორათი, ხობის რ.); შქამ ოკნორე-ღელე; ყორათწყარის შენაკადი. მოედინებოდა ოკნორეს პარალელურად (ყორათი). გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ოკვინორე (ადგ. ვარიანტი: **ოკნორე**) თავდაპირველად ტყის სახელწოდება უნდა ყოფილიყო (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003, 270).

კვინორი მეგრულში მართლაც ნიშნავს ზოოლ. **კვერნას**, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო შემთხვევაში ტოპონიმ **კვინორიას** „საკვერნედ“ განმარტება არასწორად მიგვაჩნია. ა. ჭანტურია მიუთითებს მეგრულ საკუთარ სახელებს-კვინოს და კვინორიას (ჭანტურია, 2006, 42). ა. ლლონტი ასახელებს კვინარიას და კვინორიას. ორივე ანთროპონიმი სამეგრელოშია ჩაწერილი (ლლონტი, 1986, 143). კვინორია ოდენ ანთროპონიმული ტოპონიმი და ნიშნავს „კვინორიასეულს; კვინორიას მფლობელობაში არსებულს.“

ლიპარტია(შ)ხე ეწოდება ტყეს დღევანაში, დიდი ჭყონის მეურნეობის საზღვართან, დიჭყეს მარცხენა მხარეს (კურზუს თემი). ხალხური გადმოცემით, აქ მდგარა დაფუძნებული ხე, სადაც ავაზაკი გიორგი ლიპარტია და მისი ამხანაგები თავს აფარებდნენ. გიორგის ხეზე თავისი ხელი ამოუტვიფრავს და სახელწოდებაც-**ლიპარტიაში ხე** „ლიპარტიას ხელი“ თითქოს აქედან წარმოიშვა (ბერია, კალანდია, 2004, 15).

ლიპარტიაზე ანთროპოტოპონიმი. **ხე** გათხოვილი ქალის, ასულის აღმნიშვნელი სუფიქსია მეგრულში. გურიასა და იმერეთშიც **ხე, ფხე** იგივეა, რაც ასული, ქალი; მხევალი (ქაჯაია, III, 2002, 526; ბენდელიანი, ქმ, I, 1996, 35-39). კეკეხე, კოკაიხე, დანეიხე, ბაჩიხე შესაბამისად ნიშნავს კეკელიას, კოკაიას, დანელიას, ბაჩილავას ქალს, ასულს. ამდენად, **ლიპარტიაზე** უნდა დარქმეოდა ადგილს, რაც ლიპარტიას ქალს ეკუთვნოდა; ლიპარტიას ასულის კუთვნილს.

ლიპარტია (ვარიანტები: ლეპარტიე, ეპარტია, იპარტია) ერთ-ერთი რიცხვმრავალი გვარია საქართველოში. ლიპარტიები ცხოვრობენ აბაშაში, რიყეში, ინგირში, მენჯში, რუხში, კეთილარსა და სხვაგან. გელიავა კურზუს თემში ღელის სახელწოდებად მიუთითებს ლიპარტიაში ღალ-ს (ელიავა, 1977, 149). 4 კმ სიგრძის მღვიმეს სალიპარ-

ტიომი ლიპარტიამ ქვაბი ეწოდება (ახუთი, ნოლა).

მსგავსი გაფორმებისაა ტოპონიმები: კოზმახე-ერქვა ჩაის პლანტაციას ემესხეში (ჯოლევი). გელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს და განმარტავს, როგორც „კოზმას ასულის ნასახლარს“ (1977, 90). კოზმავა (ადგ. ვარიანტი კოზმა) გვარია (კეკელია, 2008, 51); სახურხე-საძოვარი კირცხის ორ უბანს-სასახურიოსა და სალაგვილოს შუა, სადაც ქვრივ ქალს, გვარად სახურიას უცხოვრია. აქვე ლეღენარს სახურხეშ ლუღეფი ჰქვია (ჩხოროწყუს რ.).

ლუხური-დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიითებუღია „გეზათის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში და განმარტებუღია, როგორც „კარგი მიწა, უხვი მიწა“ (ელიავა, 1977, 18). ლუხავა მცირერიცხოვანი გვარია. ლუხავები ცხოვრობენ ფოთში, სენაკში, თბილისში, კახათში, ქვ.ქვალონსა და სხვაგან (ცხადაია, 2009, 107). ლუხური „ლუხავას საკუთრებაში ნამყოფი; ლუხავასეული“.

მიმასურე-მინდორი ნოღის ხეობაში, ორ ღრმა ხეღს შუა, ნამიქუს აღმოსავლეთ კალთაზე, ტყეში (წინაკვერკვე). ტოპონიმში შესაძღებუღია გამოფყოთ მიმა-// მიმო- რთული ზმნისწინი, რაც ინო-, მინო- და გინო- ზმნისწინების მსგავსად აღნიშნავს მიმართუღებას ზევიდან ქვევით, სიღრმეში, სიღრმისაკენ. **ხურუ** მეგრულში იგივეა, რაც „ხევი; გამოქვაბული; ბუნავი; სორო; ჩახეღება, ჩაღრმავება; ჩავარდნიღი ადგიღი“. ამღენად, მიმასურე მიმასურუ შეიძღება აიხსნას, როგორც „ღრმა ხევი; მინდორი, ჩავარდნიღი ადგიღი ქვაბულში“. შღრ. მიმარობა//მიმარობუ-ტყიანი ხევი მაჩხაპის ხეობაში (ღეახალე, ჩხოროწყუს რ.).

მინორობა-საბალახო სეფიეთში, აბაღის ჭალაში (აბაღის რ.). გელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს ტოპონიმ „მინდორობას“ და განმარტავს როგორც „ვეღობს“ (ელიავა, 1977, 12). (ღ)ინო-// მინო- ზმნისწინი სამეგრეღოს ორონიღიაში ობიექტის სიღრმეში მღებარეობის მაჩვენებელია, ე.ი. მინორობა „მცირე ორმოსებური ჩაღრმავება; ჩავარდნიღი, ჩაღაბღებული ადგიღი; ხევი“. **რობუ** იგივე ხევია. შღრ.: დინორობა//მინორობა-მცირე ქვაბული ნოღაში (მარტვიღის რ.); ინორობია — მცირე ჩაღრმავება ხოზღონში (მეორე ლესიჭინე, ჩხოროწყუს რ.); მინორობა — მცირე ხევი ვახის მარცხენა მხარეს (ს. ვახა, მარტვიღის რ.) და ა.შ.

ნაბერღუ-ტყებუჩქნარიანი ფერღობი და მინდორი მაცაციხეშ გოღასა და თხინას შუა (თარგამუი). გ. ელიავა „თამაკონის სასოფ-

ლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში მიუთითებს მიკროტოპონიმ „ნაბერღუს“ და განმარტავს, როგორც „საბერღაოს, ბერღნეღბის გვარის უბანს (1977, 165). ნაბერღუ, ნაბერღულუ იგივეა, რაც „ბერღულა(ვა)ს ყოფიღი; ბერღულავას ნასახლარი“.

ნაინღუ-ტყებუჩქნარიანი ფერღობი წისქვიღის სათავეში, ეი- ორღვავუსთან (თარგამუი). ონღაე, ონღვაშე, ონღვალე მეგრულში აღნიშნავს „რბიღ, წყღით გაქღენთიღ ადგიღს, სადაც ფეხი ეფღობა; ტალახიან გუბეს; წუმპეს; ტლაბოს“. ნაინღუ ადგიღია, სადაც უწინ ტალახი, წუმპე, ღია, საფღობი იყო.

ნაბატუ-სახნავი ნოროღში. გელიავას მიერ ჩაწერიღი გაღმოცემით საქონღის დასამწყღდევი, შემოზღულღული, უსახურავო ბაკი ყოფიღა ამ ადგიღას და ნიადავი საქონღის ნაკეღით, პატივით განოყიერებულა (1977, 35). შესაძღებელია ტოპონიმის ამოსავალი გვარი პატავა იყოს. **ნაბატუ** „პატავას ნასახლარი; პატავას ყოფიღი; მის საკუთრებაში ნამყოფი“.

ოყარტე-სახნავები ტეხურის მარცხენა ნაპირზე, სანარსქუღოში (თარგამუი). „ეს ადგიღები წყღიან-ჭეჭყოიანი იყო. ღროთა განმავღობაში შქაღელისა და მისი შენაკადების მიერ მთის ფერღობიდან ჩამოტანიღი ქვიშით დაიზღინა. შქაღლე ვაკეზე იშღებღდა და ღრმა, გაუვალ ტყე-ჭაობს ქმნიღა“ (მთხრ. ოთარ მიხეიღის ძე მიშვეღაძე, 79 წღის, 2010წ.). ტოპონიმის ფუძეში -ყარტ შეიძღება ზოღლ. „ბაყაყის“ უწინღელი სახელი ყვარი, **მყვარი, ყვარტი** მოვიზღროთ. ამღენად, ოყარტე შესაძღებელია აღნიშნავღეს „საბაყაყეს; ბაყაყთა საყიყინოს“ (ოფავაბუღს მსგავსად). შღრ.: ოყარტე-საბალახო და დასახღება ვერიკო ანჯაფარიღბის ქუჩაზე, მარტვიღის საზღვართან (ნახარება-ვო).

ოჯიკე(ში)-მორევი ნოღელაზე (სტეფასდაბალი). **ჯიკი** იგივეა, რაც ჯირკვი, კუნძი; ხის გადაჭრის შემღდეღ დარჩენიღი ძირი, როკი. შღრ. **ჯიკონა**-მინდორი სოფღის ცენტრის მახღობღად (ნაჯახავო).

პაპაშიარი-სახნავი და ბუჩქნარი (ღეკეკღლე). **შიარი, შვიარი** მეგრულში აღნიშნავს შამზნარს; ჩქოღნარს. ამ ადგიღას მღვღელს მინდორი ჰქონია შემოღობიღი, სადაც თხმეღისა და აკაციის ნორჩი ხეები ხარობღნენ. ამავე მნიშვნეღობისაა ჰვეღონი.

სოგორი-დაბალი სერი ეხაყომიეში, ღვეითთან (ქვემო ხუნწი). **სოღრიღი** მეგრულში აღნიშნავს ერთ ადგიღზე უხვად დაყრიღს, დახვავებულს. გადატანიტი მნიშვნეღობით სოგორი შესაძღებელია

შემადგენელი ადგილის, დახერგილი ქვა-ლორდის, კონცხის აღმნიშვნელი იყოს („სოგორის“ შესახებ იხ. აგრეთვე პ.ცხადაია, 2005, გვ.70).

სტეფასდაბალი (ადგილობრივი არაოფიციალური ვარიანტები: **სტეფაშდაბაი**, **სტეფადაბაი**)-ლესხინდრავოს თემში შემავალი სოფელია და ცხენისწყლის მარცხ. მხარეს მდებარეობს. დასავლეთით ნოღელას მარჯვენა შენაკადი (რ)ლია ესაზღვრება. 1930 წელს გამოცემული საქართველოს სსრ პირველი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარის მიხედვით სტეფაშდაბაი ლესხინდრავოს უბანია. მოგვიანებით სოფლის სტატუსი მიუნიჭებიათ. დეფანსა და ნოღელას შუა მდებარე მინდორი სტეფანე დანელიას საკუთრებას წარმოადგენდა. მოედნის ცენტრში სტეფას ღუქანი გაუმართავს. მისი ინიციატივითა და სახსრებით აქვე აუშენებიათ დაწყებითი სკოლა. **დაბაი** დაბალი, დაცემული ადგილის, მდინარისპირა გაშლილი ჭალის აღმნიშვნელია (შდრ.: **მეენი დაბაი** — მდ. აბაშის გაღმა მდებარე დაბალი ადგილი, საბალახო (სეფიეთი); **ფლაკიშ დაბაი** — სახნავი ნოღელას ნაპირზე, გოგიაშ ნაოხვამუსთან (ლესხინდრავო); **დიკონდაბაი** „დაბალი ჩაღმართი“ — სახნავი დღვებუს ნაპირზე (ვედიდკარი); **კაკულ(ლ)იაშ დაბაი** — საკარმიდამო სოფლის აღმოსავლეთით, სადაც კაკულიას უცხოვრია (ლესხინდრავო); **მისაშ დაბაი/სანაიაშ დაბაი** — საბალახო ნოღელის მარჯვენა ნაპირზე, ნაჯახავოს საზღვართან (ლესხინდრავო); **სარდიონიშ დაბაი** — მინდორი სოფლის ჩრდილოეთით (ლესხინდრავო); **ბეუუკიაშ დაბაი** — სახნავ-საბალახო ნოღელის მარჯვენა მხარეს (ლესხინდრავო); **მალაიშ დაბაი** — საბალახო აბაშის მარცხენა ნაპირზე, ჭალაში, მალაის დაბალ სერსა და მდინარეს შუა(ორქა, მარტვილის რ.); **სიკოშ დაბაი** — ჭალა ნოღელის ნაპირზე (მახათი, მარტვილი რ.); **ერაშ დაბაი** — საჩაიე სოფლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, რასაც ერა ამუშავებდა (სტეფასდაბალი); **მეცხენე შალვაშ დაბაი** — საჩაიე სოფლის ჩრდილო-დასავლეთით. „მეცხენე შალვას საკუთრება ყოფილა“ (სტეფასდაბალი); **ჩაგუშ დაბაი** — საჩაიე სოფლის აღმოსავლეთით, რაც ჩაგუ სვანძეს ეკუთვნოდა (სტეფასდაბალი); **დრიმიტიშ დაბაი** — წყლიან-ჭენჭყობიანი მინდორი ეკაეში, რაც დიმიტრისა ყოფილა(ბანძა) და სხვ.

ტყვებონა — სამოსახლოები ლეციცხვაიეს საზღვართან, ემოსიძეში(ქვემო ხუნწი). **ტყვები** მეგრულში იგივეა, რაც ტალახი, ხოლო **ტყვაბი** ლენჭყიან ადგილს აღნიშნავს. ამდენად, ტყვებონა შეიძლება განიმარტოს, როგორც „დაბალი, დაჭაობებული ადგილი; ლაფი;

წყლიანი ადგილი, სადაც ფეხი ეფლობა; ლენჭყიანი ტყე ან მინდორი“.

ქაჯური — გელიავა „სეფიეთის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში მიუთითებს დახუტებული ლოკალიზაციის გარეშე და განმარტავს როგორც „საქაჯიას“, „ქაჯების ადგილს“ (1977, 13). ქაჯური-ურ სუფიქსით ნაწარმოები ტოპონიმია და აღნიშნავს „ქაჯიას კუთვნილს; ქაჯიას საკუთრებაში ნამყოფს“.

ქირჩე — კლდე-ფერდობი ნოღის მარჯვენა ნაპირზე (ჭაბურთა). იგივეა, რაც **ქირქე**, **ქირქემი**-ხევი; ღრანტე; ძლიერ დაქანებული ფერდობი.

ჩამუ(რ)ონი/ჩამპონი — მთა კურორტ ლებარდში, მდ. ლებარდის მარცხენა ნაპირას. გ. ელიავას განმარტებით „აქ კირქვის უზარმაზარ ლოდებისაგან ღომის საცეხე ჩამურებს ამზადებდნენ“, ე.ი საჩამურეაო (ელიავა, 1977, 175). **ჩამუა** მცენარეა, იგივე ნეკერჩხალი. ა. მ. ა. შვილი მიუთითებს, რომ **ჩამფა**, **ჩამჭვა**, **ჩამქვა** მალაღმთის ბოკვია.

ჩამუონა, ჩამუონი „სანეკერჩხლე, ნეკერჩხლის ტყე“. შდრ.: აჩამპარა//ოჩამპონი-ტყე და საძოვარი სამურზაყანოს მთაში, ჩხორთოლანარის გზაზე (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003, 30); ჩამფონი/ჩამპონი-ტყე-საძოვრები ღოლამის კალთაზე, ხობისწყლის ხეობაში(ჩხოროწყუს რ.); ჩამფონიშ ღალ-ხობისწყლის მარცხენა შენაკადი (ჩხოროწყუს რ.); ჩამფონწყარი-მდინარე; მაგანას შენაკადი (ცხადაია, IV, 2008, 406; საქ. ტოპ., III, 1999, 251). ჩამპარა//ჩამფარა-ტყე სამურზაყანოს მთაში, ჯალონისა და შუშელის საზღვარზე; ჩამ(პ)აძმან-საბალახო ღუმურიშოჭაკის გზაზე. ხესთან გუბე-ჭაობი ყოფილა(მთა); ჩამპაშ წყარი-ქოღის მარცხენა შენაკადი, წყაროსწყალი ჩამპის ძირას (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003, 197).

ჭაბურთა — სოფელი ისკიას ხეობაში, ზ.დ. 240 მ-ის სიმაღლეზე. გადმოცემით, ჭაბურთა საბურთაო ჭალას, თავყრილობისა და ჯარიანობის ადგილს ნიშნავს. ისკიას ნაპირზე, გაშლილ ველზე სოფლის მოსახლეობა იყრიდა თავს და მართავდა სერობას (ელიავა, 1977, 120). სხვა განმარტებით: ჭაშე ბურთის გააკეთდნდეს დო ისკიას ყიფენდეს „ჩალისგან გააკეთებდნენ ბურთს და ისკიისპირას თამაშობდნენ“.

ჩვენი დაკვირვებით ჭაბურთა ნიდაგის თვისების აღმნიშვნელი უნდა იყოს, სადაც **ჭაბუ**, **ჭაბური** იგივეა, რაც „მწებარე; მიწა, რომელიც წებოსავით იწებება, იაგოზია“, ხოლო **თა** მეგრულში ქართული-

დან შესული „მთა“ უნდა იყოს (შდრ.: თარზენი „ვაკე-მთა“ ხობის-წყალ-ჭანისწყლის წყალგამყოფი მთა; თატიბუ-ტყიანი ფერდობი სუ-ხუმლის ხეობაში (ჩქვალური); თაკადარი და სხვ.). შდრ.: **ქაბოური-ტოპონიმს** დასუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე ორგან მიუთითებს გ. ელიავა, „გეგეჭკორის სადაბო საბჭოსა“ და „ინჩხურის სასოფლო საბჭოში“ (1977, 107, 117). პირველ შემთხვევაში მოცემულია ხალხური განმარტება: „ამ ჯიშის ვაზი ყოფილა მალღარზე“ (იქვე).

ხინჯიშთულო — ცხენისწყლისპირა მინდორი ბინურთან (ქვემო ხუნწი). ტოპონიმი თავისი სტრუქტურით მიგვანიშნებს ადგილს, რაც ხიდს ქვემოთაა. სახელდებული ობიექტი მართლაც ცხენისწყალზე გადებული ხიდის სიახლოვესაა. შდრ.: ხინჯიშთულო-ერქვა მორევეს ოჩხომურზე გადებულ ბონდის ხიდს ქვემოთ, ჩხოროწყურში (ცხადაია, IV, 2008, 446); ოხვამეშთულო „ეკლესიის ქვეშ“ — სახნავი სინწის მარჯვენა ნაპირზე (ცხადაია, II, 2007, 86).

ხონობური — ტყეუბუჩქნარიანი ფერდობი (ქვაითი, მარტვილის რ.). გადმოცემით, ტყეში გარეული ხონბები ბინადრობდნენ. შესაძლებელია ტოპონიმის ამოსავალი გვარი **ხონობაია** იყოს. **ხონობური** „ხონობაიასეული; ხონობაიას საკუთრებაში ნამყოფი“.

ჯოლური — სახნავი და ბორცვი ძველი აბაშის თემში (აბაშის მუნიციპ.). ჯოლია გვარია. ჯოლური „ჯოლიას საკუთრებაში ნამყოფი, მისგან მომდინარე“.

ლიტერატურა

აფრიდონიძე, მაკალათია, 1980 — შ. აფრიდონიძე, ფ. მაკალათია, ქართული ოიკონიმები, II, თბ., 1980.

ბენდელიანი, 1996 — ც. ბენდელიანი, -ხე სუფიქსი ქვემოიმერულ დიალექტში, კრ. „ქართველური მემკვიდრეობა“, I, ქუთ., 1996.

ბერაძე, 1964 — თ. ბერაძე, ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, II, თბ., 1964.

ბერია, კალანდია, 2004 — მ. ბერია, ე. კალანდია, კურზუ და კურზუელები, ქუთ., 2004.

ელიავა, 1977 — გივი ელიავა, აბაშისა და გეგეჭკორის რაიონების ტოპონიმთა, თბ., 1977.

ელიავა, 1989 — გ. ელიავა, სენაკის რაიონის ტოპონიმთა, თბ., 1989.

კაკაბაძე, 1921 — ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, II, თბ., 1921.

კეკელია, 2007 — ი. კეკელია, ბანძის ტოპონიმთა (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი), თბ., 2007.

კეკელია, 2008 — ი. კეკელია, აბედათის ტოპონიმთა (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი), თბ., 2008.

კეკელია, 2009 — ი. კეკელია, საოჯახო თემი ძველ სამეგრელოში (ტოპონიმური მასალების მიხედვით), კრ. ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი, XI, თბ., 2009.

მაყაშვილი, 1997 — ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1991.

საქ. ტობ., 1999 — საქართველოს ტოპონიმთა(მასალები), ტ. II, თბ., 1999.

ქაჯაია, 2002 — ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, III, თბ., 2002.

ღლონტი, 1971 — ა. ღლონტი, ტოპონიმკური ძიებანი, I, თბ., 1971.

ღლონტი, 1986 — ა. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები (ანთროპონიმთა ლექსიკონი), თბ., 1986.

ჭანტურია, 2006 — ა. ჭანტურია, მეგრული სახელები და გვარები, თბ., 2006.

ცხადაია, 1999 — პ. ცხადაია, ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმთა-დან, I, 1999.

ცხადაია, 2000 — პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.

ცხადაია, 2005 — პ. ცხადაია, ათასი მეგრული ტოპონიმი, თბ., 2005.

ცხადაია, ჯოჯუა, 2003 — პ. ცხადაია, ვილენა ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.

ცხადაია, 2008 — პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, IV, ჩხოროწყურის რაიონი, თბ., 2008.

ჯაჯანიძე, I, 1977 — პ. ჯაჯანიძე, გურული დიალექტი, I (ტექსტები, ლექსიკონის მასალები), თბ., 1977.

IGOR KEKELIA

Towards the Interpretation of Some Toponyms of Megrelia

Summary

The paper aims at stating the origin of those Megrelian toponyms that are either not included in any of the toponymic dictionaries or if included are interpreted in a different way.

მახთანზ მაღრაძე

**-ელ და -ურ მაწარმოებლების უმართიებულო
ბაზოყენების შესახებ**

ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებში და ყველა ავტორთან აზრთა აბსოლუტური თანხვედრაა წარმომავლობის (სადაურობის) სახელთა წარმოქმნის თვალსაზრისით. მიუხედავად იმისა, რომ საკითხი სავსებით გარკვეული და ნათელია, ძალზე ხშირად გვხვდება ამ მაწარმოებელთა აღრევის შემთხვევები.

სადაურობის სახელთა საწარმოებლად გამოიყენება ორი ბოლოსართი: **-ელ** (ამჟამად ეს სუფიქსი მიმდევრობასაც აღნიშნავს: ფეხბურთელი, პარტიელი...) და **-ურ** (დისიმილაციით **-ულ**). ქართული ენის ბუნებიდან გამომდინარე, ვინ ჯგუფს მხოლოდ ადამიანები მიეკუთვნება, რომელთაც **-ელ** სუფიქსი დაერთვის და ყველა სხვა, სულიერი თუ უსულო სახელები კი, რა ჯგუფს, რომელსაც **-ურ** ბოლოსართი მიერთვის და სადაურობის სახელებს აწარმოებს.

ჯერ მართებული შემთხვევების შემცველ მაგალითებს დავასახელებთ:

„ქართველი საზოგადოება კვლავ დასავლური ორიენტაციის რჩება“ („სარკე“, №4, 2008, 18);

„ლათინოამერიკელმა მომღერალმა... შოუბიზნესში ყველაფერი დაიპყრო“ („სარკე“, №33, 2008, 79);

„...დღეს ამერიკელი მოსახლეობის დიდი ნაწილი მსუქანია...“ („თბილ.“, №14, 2005, გვ. 32); (3).

„მათ რიცხვში მრავლად არიან აფროამერიკელები და ლათინოამერიკელები“ („თბილ.“, №24, 2009, 74);

„შესაძლოა, მანამდე სხვადასხვა ევროპელ მოგზაურებს მან... დაუმალა ეს ტექსტები“ („იდ. სამყ.“, №18, 1998, 12);

„...უნგრული გაზეთის რედაქტორი გახდა, რომლის ფულსაც ფრანცისკანელი ბერები იხდიდნენ“ („TV პრ.“, №4, 2009, 20).

ბუნებრივია, საზოგადოება, მოსახლეობა, მომღერალი, მოგზაური, ბერი... ადამიანებს ან ადამიანთა ერთობლიობას წარმოადგენენ

და მათთან -ელ მაწარმოებლის მისადაგება სასესიით მისაღება.

„...გემსახურები **ქართულ სახელმწიფოს** და ვიბრძოლებ მისი ერთობისა და ძლიერებისათვის“ („რეიტ.“, №48, 2008, 67);

„**ვიქტორიანული პრესა**“, „**ვიქტორიანული შენობა**“ („რეიტ.“, №11, 2008, 46);

„სკანდალი, რომელმაც შეძრა **ვიქტორიანული ინგლისის** არმიის სამხედრო ხელმძღვანელობა...“ („თბილ.“, №12, 2008, 53);

„შემიძლია ვიმღერო უამრავი **ნეოპოლიტანური ვოკალიც**...“ („სარკე“, №48, 2008, 48);

„...გვაქვს ჩვეულებრივი **აფრიკულ-სამხრეთული ქვეყანა**“ („სარკე“, №44, 2008, გვ. 11); (11).

„**ვიქტორიანული ეპოქა**“ („სარკე“, №48, 2008, 64);

„...ბერლინის სასამართლო **ქართული მხრისაგან** ბრალის დამამტკიცებელ მასალებს ელოდება“ („სარკე“, №49, 2007, 13);

„...ბობოქარი **სამხრეთული ტემპერამენტის** მქონე... ლამაზმანი მუდმივად მერყეობს უკიდურესობებს შორის“ („TV პრ.“, №4, 2009, 4);

„მაიაში დავსახლდი, სადაც **ლათინურამერიკული სერიალების** წარმოება... ხორციელდება...“ („TV პრ.“, №48, 2007, გვ. 24); (15);

„...**უნგრული გაზეთის** რედაქტორი გახდა...“ („TV პრ.“, №4, 2009, 20);

„...დაიწყება ახალი **ლათინოამერიკული სერიალი**“ („იმედი“, 2008).

სახელმწიფო, ქვეყანა, პრესა, შენობა, ეპოქა, გაზეთი, ვოკალი, ტემპერამენტი, სერიალი... არაადამიანთა ჯგუფს მიეკუთვნება და მათგან ზედსართავი სახელის საწარმოებლად **-ურ//ულ** სუფიქსის გამოყენება მართებულია.

-ელ და -ურ სართების შენაცვლება და ერთმანეთის მაგივრად გამოყენება გაუმართლებელია.

საინტერესოა, რომ მაწარმოებლების აღრევა ურთიერთშექცევადია, პრესაში ორივე სახითაა წარმოდგენილი:

1. ადამიანის წარმომავლობას აწარმოებს **-ურ** არაადამიანთა სუფიქსი:

„...**ქართული საზოგადოება** ძალიან უკვირდება ყველა ჩვენს ქმედებას“ („რეიტ.“ №48, 2009, 2);

„ძნელია ყურება... როგორ აწიოკებენ **ქართულ მოსახლეობას**“ („სარკე“, №52, 2008, 7.);

„იგი სათავეში ჩაუდგა **ქართულ** ემიგრანტულ **მრევლს**“ („სარკე“, №5, 2009, 13);

„**ფრანგული კომპოზიტორი**“ („სარკე“, №1, 2009, 58.);

„ნოდარ ახალკაცი თურქეთში იყო წასული, საიდანაც „ტრამპ-ზონპორში“ მოთამაშე **ქართულ ფეხბურთელებზე** ამომწურავი ინფორმაცია მოგვაწოდა“ („კაპიტ.“, №28, 1997, 11)...

გაუგებარია, რატომ არის მიჩნეული საზოგადოება, მოსახლეობა, მრევლი, ფეხბურთელები უსულო ან არაადამიანთა კლასში?

2. არაადამიანთა წარმომავლობას აწარმოებს -ელ ადამიანთა სუფიქსი:

„ჩანაწერი **არგენტინელი გემის** „ნავეროს“ სავახტო ჟურნალიდან...“ („სარკე“, №29, 2009, 67.);

„მან **ქართველი ფეხბურთის** ნაკრების შესახებ ისეთი რაღაც დაწერა, რომ ვერ ვიტყვი“ („სარკე“, №47, 2007, 37);

„...მუსოლინიმ... უძლიერესი დარტყმა მიიღო... **იტალიელი ჯარების** ტუნისში კაპიტულაციით“ („რეიტ.“, №48, 2009, 62)...

მაშინ, როდესაც გემი, ფეხბურთი, ჯარი... ადამიანთა კლასშია გაიგივებული და -ელ მაწარმოებლითაა გაფორმებული.

აღსანიშნავია, რომ ზოგჯერ არათუ ერთ ჟურნალში, არამედ ერთი ავტორის ერთსა და იმავე სტატიაშიც კი გვხვდება ორივე ფორმის გამოყენება: არასწორისაც და მართებულისაც:

„მისი აზრით, დროა, **ქართულმა საზოგადოებამ** გაითავისოს...“;

„...შეინარჩუნოს და განავითაროს ის, რასაც **ქართველი საზოგადოება** ქვეყნის მიღწევად მიიჩნევს“ („სარკე“, №20, 2009);

„კვიპროსის თურქულ ნაწილზე ორმოცათასიანი **თურქული ჯარი** დგას...“

„საფრთხე ემუქრებოდა იქ მცხოვრებ **თურქულ მოსახლეობას**“ („სარკე“, №50, 2007, 8).

მართალია, აშანიძე მიუთითებს, რომ „**ურ (ულ)** ზოგჯერ ადამიანთა სადაურობასაც აღნიშნავს ზოგ-ზოგ კილოში (კახურში, ფშაურში)“ (შანიძე, 1973. 128), მაგრამ ეს დამაახსიანებელია ორიოდ ქართული ენის დიალექტისათვის და, მით უმეტეს, არა სალიტერატურო ქართულისათვის.

სამწუხაროდ, ჟურნალისტთა გარკვეული ნაწილი ამ ორ ფორ-

მანტს შორის ან განსხვავებას ვერ ხედავს, ან უგულვებლყოფს ქართული გრამატიკის ელემენტარულ წესებს.

ამრიგად, დასაშვებია:

ქართველი, ფრანგი, არგენტინელი, ესპანელი, დანიელი — ხალხი, მოსახლეობა, საზოგადოება, ახალგაზრდობა, სტუდენტობა, მოგზაური, მომღერალი, მსახიობ(ებ)ი, ფეხბურთელ(ებ)ი, პოლიტიკოს(ებ)ი...

ქართული, ფრანგული, არგენტინული, ესპანური, დანიური — სახელმწიფო, ეპოქა, შენობა, გემი, სტილი, მიმდინარეობა, ფეხბურთი, ტემპერამენტი, პრესა, გაზეთი, ვოკალი, ფილმი, სერიალი...

ლიტერატურა

„თბილ.“ — ჟურნალი „თბილისელები“, №14, 2005, თბილისი.

„თბილ.“ — ჟურნალი „თბილისელები“, №12, 2008, თბილისი.

„თბილ.“ — ჟურნალი „თბილისელები“ №24, 2009, თბილისი.

„იღ. სამყ.“ — გაზეთი „იდუმალეების სამყარო“, №18, 1998, თბილისი.

„იმედი“ — ტელეკომპანია „იმედი“, 05.09.2008.

„კაპიტ.“ — გაზეთი „კაპიტალი“, №28, 1997, თბილისი.

„რეიტ.“ — ჟურნალი „რეიტინგი“, №11, 2008, თბილისი.

„რეიტ.“ — ჟურნალი „რეიტინგი“, №48, 2009, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“ №47, 2007, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“ №49, 2007, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“ №50, 2007, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №4, 2008, თბილისი

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №33, 2008, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №44, 2008, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №48, 2008, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №52, 2008, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №1 2009, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №5, 2009, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №20, 2009, თბილისი.

„სარკე“ — ჟურნალი „სარკე“, №29, 2009, თბილისი.

„TV პრ.“ — გაზეთი „TV პროგრამა“, №48, 2007, თბილისი.

„TV პრ.“ — გაზეთი „TV პროგრამა“, №4, 2009, თბილისი.

შანიძე, 1973 — ა.შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1973, თბილისი.

VAKHTANG MAGHRADZE

Towards the Incorrect Use of the Derivational Suffixes el and ur

Summary

As is known, in Georgian the names of origin are formed with two suffixes: el and ur (ul is the result of dissimilation). The suffix el is used only with the names of human beings (the so-called who-group names), whereas the suffix ur is attached to the words included in what group (names denoting living beings as well as inanimate objects). Unfortunately, some journalists does not or maybe cannot differentiate between the two types of formation and use the given suffixes interchangeably.

ნანა მახავარიანი

ნაწლავლრუიანთა აფხაზური სახელწოდებების
სამანტიკურ-სტრუქტურული ანალიზი

ენის ლექსიკის ამა თუ იმ უბანში უკუფენილია ენობრივი ერთობის ყოფის სხვადასხვაობა, რადგან ყოფის სხვადასხვაობა განსაზღვრავს სწორედ იმ თავისებურებებს, რომლებიც სხვადასხვა ენის ლექსიკური ფონდის შინაგან დანაწევრებაში შეიმჩნევა.

აფხაზური ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდში გამოიყოფა ნაწლავლრუიანთა სახელწოდებების მცირე ჯგუფი:

~აკამგრშაშა „ლოკოკინა“, აკამგრშაშა (ბზიფ.), აკამ < აკან, (შესაძლოა ნასესხები ქართულიდან, რეგრესული დისიმილაციით, სონორის წინ) რ- კაუხატივის მაწარმოებელი აფიქსი, (ა)შაშა „ცხიმი, ქონი, საპოხი“ სიტყვასიტყვით: „კანგაქონიანებული“, საზღვრული წინ უძღვის ვითარებითი ზედსართავით გამოხატულ მსაზღვრულს.

თუმცა, შესაძლებელია ამ შედგენილი სიტყვის სხვაგვარი ეტიმოლოგია: აფხაზურში აშგშაკამს ლექსემა აღნიშნავს „ჭიანჭველას“... სავარაუდოდ, ეს სახელწოდება ორი ნაწილისაგან შედგება: აშგშა + კამს, რომელშიც კამს შესაძლოა მიღებულია აქამსა „ბანჯგვლიანიდან“. საძიებელია აშგშა-ის წარმომავლობა. შესაძლოა ეს იყოს იგივე (ა)შაშა „ცხიმი, ქონი, საპოხი“, რომელიც ერთერთ კომპონენტად გამოდის აკამგრშაშა/აკამგრშაშა (ბზიფ.), „ლოკოკინა“, სიტყვაში, თუმცა ნეიტრალური გ აქ არ ჩანს. სამაგიეროდ, მის ბზიფურ ვარიანტში აკამგრშაშა, არის ა ხმოვანი, რომლისგანაც თავისუფლად შეიძლება გ-ს მიღება. (ლომთათიძე, 1976-1977, 45)

აკამგრშაშა „ლოკოკინა“ სახელწოდებაშიც გამოიყოფა იგივე შემადგენელი ელემენტები: აკამ და შაშა, ოლონდ, აქ სიტყვათა თანამიმდევრობა შებრუნებულია. ვფიქრობთ, ერთი და იგივე ელემენტების სხვადასხვაგვარი თანამიმდევრობა ენამ ერთ შემთხვევაში „ჭიანჭველას“, ხოლო მეორე შემთხვევაში „ლოკოკინას“ აღსანიშნავად გამოიყენა.

ასეთი რამ აფხაზურისათვის ნიშანდობლივია: არცნა „დედალი“ და არბალ „მამალი“ ლექსემებშიც ქ. ლომთათიძე უშვებს სახელწოდებების შემადგენელი ელემენტების თავისუფალ მონაცვლეობას. არ+ცგ+ნა, არ+ბა+ლ, სადაც არ<აფ ნათესაური ტერმინებისათვის დამახასიათებელი აფიქსია, ნა- „დედის“, ბა- „მამის“ აღმნიშვნელი ძირები, ხოლო ც და ლ ელემენტები, შესაბამისად: დედლისა და მამლის აღმნიშვნელი უნდა იყოს (ლომთათიძე, 1976-1977, 96)

~აკამგრშაშა აცა „ლოკოკინას ნიჟარა“, აცა „კანი“;

~არწგრაბა აც „ჭიყელა“, შდრ. ახა აც, არწგ „წილი“, ახა აც „ჭია“ ზედმიწევნით: არწგ „წილი“ + -რ მესამე პირის მრავლობითობის აღმნიშვნელი კუთვნილების პრეფიქსი + ახა აც „ჭია“, „წილი(ს) (მათი) ჭია“. მიმართებითი ზედსართავით გამოხატული მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს.

~ალურწკა „ჭიყელა“;

~აბჟე „ნევის ჭია, ჭიფანდურა, ბოსტანა“;

~აპაჭა „ტკიპა, ჯღიბა“... ქ. ლომთათიძის აზრით, ეს ლექსემა აფხაზურში მეგრულიდანაა ნასესხები: მეგრ. „ბაჯა“... (ლომთათიძე 1976-1977, 150)

ნაწლავლრუიანთა ლექსიკა გაუფორმებელი ფუძით ან კომპოზიციითაა მიღებული.

კომპოზიტები მსაზღვრელ-საზღვრულს წარმოადგენს. მიმართებითი ზედსართავით გამოხატული მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს, ვითარებითი ზედსართავით გამოხატული მსაზღვრელი კი მოსდევს საზღვრულს (აფხაზურს ბრუნების სისტემა არ გააჩნია, ქართულად აფხაზურის მსაზღვრელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით გადმოიცემა).

ნაწლავლრუიანთა აღმნიშვნელი სახელწოდებანი აფხაზური ენის ფაუნის ლექსიკაში გამოირჩევა თავისი მცირერიცხოვნობით. ამ სახელთა აგებულებამაც, ისევე როგორც ფაუნის აღმნიშვნელ დანარჩენ ლექსიკაში აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი გრამატიკულ-ლექსიკური თავისებურებანი გამოსჭვივს.

ლომთათიძე 1976-1977 — ქ. ლომთათიძე, „აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-მედარებითი ანალიზი“, თბილისი, 1976-1977.

NANA MACHAVARIANI

Semantic and Structural Analysis of Abkhazian Names for Coelenterata

Summary

The paper explores structural and semantic peculiarities of the Abkhazian Names for coelenterata. The observations have proved the lexical units in questions are few in Abkhazian. Structurally they are either root morphemes or compounds. The compounds follow two patterns

a. the modifier+the modified; b.the modified+the modifier.; each of the patterns is analyzed in detail.

ნანა მახაშარიანი

საინაშუპრაციო სიტყვა, როგორც პოლიტიკური დისკურსის ერთ-ერთი სახეობა

თანამედროვე სამყაროში პოლიტიკური დისკურსისადმი ინტერესს თავად პოლიტიკის აქტუალობა განსაზღვრავს. საზოგადოებრივი ინტერესები და მოთხოვნები ყოველთვის გათვალისწინებულია ამა თუ იმ დარგის განვითარებაში, რადგან მისით დაინტერესება შესაბამისად მკვლევართა დაინტერესებას იწვევს. იგივე ფაქტორი მოქმედებს ჩვენს შემთხვევაშიც. უკანასკნელი წლების განმავლობაში პოლიტიკა ის თემა გახდა, რომელზეც არა მარტო პოლიტიკოსები საუბრობენ და არა მარტო განსაკუთრებულ შემთხვევებში, ის ყოველდღიურ ცხოვრებაში შემოიჭრა და პოლიტიკოსებმაც კარგად გაიაზრეს საზოგადოებრივი ინტერესი. ხალხზე ზეგავლენის მოსახდენად პოლიტიკური დისკურსის გამოყენება იდეალურ საშუალებად ჩათვალეს.

თავად დისკურსის განმარტებაზე დღეს აღარავინ დაობს, რადგან ის მრავალჯერ ნათქვამი და მრავალი მკვლევრის მიერ გამოკვლეულია, მაგრამ ხშირად სადავო ხდება ის, თუ რა არის პოლიტიკური დისკურსი. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ პოლიტიკა ის თემაა, რომელზეც არა მარტო პოლიტიკოსები საუბრობენ. მაგრამ როგორ გავმიჯნოთ რა არის პოლიტიკური დისკურსი და რა არა? ვან დეიკი მიიჩნევს, რომ პოლიტიკური დისკურსის ორი ფორმა არსებობს, როდესაც პოლიტიკოსი აწარმოებს დისკურსს და როდესაც არაპოლიტიკოსი საუბრობს, გარკვეული პოლიტიკური მიზნებით, ორივე არის პოლიტიკური დისკურსის ფორმა. (ვან დეიკი, 2002, 216-217) ამ განმარტებაში მთავარი განმასხვავებელი ნიშანია ნახსენები — ეს უნდა იყოს პოლიტიკური მიზნით ნათქვამი. ანუ პოლიტიკური ენა უნდა ასრულებდეს გარკვეულ (შესაბამის) პოლიტიკურ ფუნქციას. მაგრამ თუ პოლიტიკაზე საუბრობს პოლიტიკოსი, მას შესაძლოა „პროფესიული“ პოლიტიკური დისკურსი ვუწოდოთ, ხოლო თუ ნებისმიერი ადამ

მიანი საუბრობს პოლიტიკაზე, მას „ყოველდღიურ“ დისკურსს მივაკუთვნებთ. თავდაპირველად გავმიჯნოთ, ვინ შეიძლება იყოს ზემოთ ნახსენები პირველი შემთხვევის მოსაუბრე/მწერალი — მხოლოდ პოლიტიკოსი, თუ ნებისმიერი ის ადამიანი, ვინც პოლიტიკურ მიზნებს ისახავს, მსმენელი/მკითხველი კი თავად პოლიტიკოსი, თუ ამომრჩეველი ან ნებისმიერი პროფესიის ადამიანი. პოლიტიკოსის მიერ წარმოებული დისკურსი, ზეპირი თუ წერილობითი, პოლიტიკური ტერმინების გამოყენებით და პოლიტიკური „მესიჯის“ მატარებელი, მიგვაჩინია პოლიტიკურ დისკურსად, ხოლო მეორე ტიპის დისკურსს, რომელსაც პირობითად „ყოველდღიური“ ვუწოდებთ, მისი არაპროფესიონალობის გამო შეუძლია აწარმოოს ნებისმიერმა ადამიანმა ყოველდღიურ მეტყველებაში სხვადასხვა პოლიტიკურ თემებზე საუბრის დროს. ერთი და იგივე პოლიტიკური ტექსტიც რომ ავიღოთ, რომელსაც წარმოთქვამს პოლიტიკოსი და არაპოლიტიკოსი, მისი ლექსიკური ფორმა იგივე დარჩება, მაგრამ ტექსტის მიზანი განსხვავებული იქნება. სადავო არის არა ის, თუ რა არის პოლიტიკური დისკურსი, არამედ, თუ რა არის პოლიტიკური დისკურსის მიზანი. ასე რომ, შეგვიძლია გამოვიტანოთ ერთგვარი დასკვნა, პოლიტიკური დისკურსის ფორმად შესაძლოა მივიჩნიოთ ის დისკურსი, რომელიც პოლიტიკურ მიზნებს ისახავს, ხოლო საუბარი პოლიტიკის შესახებ, რომელიც მიზნად არ ისახავს ადამიანზე ზეგავლენის მოხდენას, არის ყოველდღიური დისკურსის არაპროფესიული, არაპოლიტიკური ფორმა. პოლიტიკური დისკურსის ანალიზის მიზანია განვიხილოთ, თუ რა სახის ლინგვისტური თავისებურებები გააჩნია მას, რით განსხვავდება ის სხვა ტიპის დისკურსისგან. მნიშვნელოვანია აგრეთვე, თუ რა სახის სოციალურ თუ პოლიტიკურ სიტუაციაში და რა პოლიტიკური ეფექტის მოსაღწევად გამოიყენება ის. დღევანელი მოჩვენებითი ხელმისაწვდომობა მასალებისა თავის ზეგავლენას ახდენს პოლიტიკურ დისკურსზე, რადგან ყოველი პოლიტიკოსი იაზრებს იმ ფატალურ შედეგებს, რაც შეიძლება მოჰყვეს უადგილოდ „წამომცდარ“ სიტყვას ან წინადადებას. ამას ბრაუნის „leaking“-ს „გაჟონვას“ უწოდებს. (ჯილიან ბრაუნი / ჯორჯ იული, 1989, 5)

პოლიტიკური ტექსტების ანალიზი ძალიან საყურადღებო და მრავალმთქმელია. მათი ანალიზისას არ უნდა გამოირიცხოს კულტურული ფაქტორების ზეგავლენა. გრაისის მიერ შემოთავაზებულ კონვერსაციული მაქსიმების 4 ტიპს მან თავად უწოდა არაუნეგერსა-

ლური და დაუმატა ქვეტიპი — იყავი თავაზიანი. ამ მაქსიმების გამოყენება პოლიტიკური დისკურსის დროს აუცილებლად მიგვაჩნია.

The co-operative principle: make your contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.

ურთიერთთანამშრომლობის პრინციპი: გააკეთე იმდენი, რამდენიც მოგეთხოვება იმ ეტაპზე, როდესაც საუბარში ერთგვები და არსებული პრინციპების / მიმართულებების გათვალისწინებით.

The maxim of Quality:

Try to make your contribution one that is true, specifically:

- do not say what you believe to be false;
- do not say that for which you lack adequate evidence

ხარისხის პრინციპი:

შეიტანე ჭეშმარიტებაზე დაფუძნებული წვლილი, კერძოდ:

- არ წარმოთქვა ის, რისი ჭეშმარიტებაც საეჭვოდ მიგაჩნია
- არ წარმოთქვა ის, რისი შესაბამისი საფუძველი არ გაგაჩნია

The maxim of Quantity

- make your contribution as informative as is required for the current purposes of the exchange
- do not make your contribution more informative than is required

რაოდენობის პრინციპი:

- იყავი იმდენად ინფორმაციული, რამდენადაც მოგეთხოვება არსებულ მომენტში
- ნუ იქნები იმაზე მეტად ინფორმაციული, ვიდრე მოგეთხოვება

The maxim of Relevance

- Make your contributions relevant

მართებულობის პრინციპი:

- იყავი მართებული და დროული

The maxim of Manner:

Be perspicuous, and specifically:

- avoid obscurity
- avoid ambiguity
- be brief
- be orderly

ქცევის პრინციპი:

იყავი გასაგები, კერძოდ:

- ერიდე გაუგებრობას
- ერიდე ორაზროვნებას
- იყავი ლაკონური
- იყავი თანმიმდევრული

ურიგო არ იქნებოდა, თუ მოცემული ანალიზისას დავამატებთ კიდევ ერთ ქვეტიპს — კულტურულს. ის, რაც შეიძლება გაუგებარი იყოს ერთი ქვეყნის წარმომადგენელთათვის, მაგრამ სავსებით გასაგები მეორესათვის, აიხსნება მხოლოდ კულტურული ფაქტორებით. მოცემული მოსაზრება დავგვირდება მიხეილ სააკაშვილის საპრეზიდენტო სიტყვის ანალიზისას.

ყველა ზემოთ ნახსენები აუცილებლად გასათვალისწინებელია მაშინ, როდესაც იწყებ პრეზიდენტთა საინაუგურაციო სიტყვის ანალიზს. ეს არის პოლიტიკური დისკურსის სწორედ ის პირველი ფორმა, რომელზეც ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ, რადგან მოცემულ სიტყვას ამბობს მხოლოდ პოლიტიკოსი და მსმენელი კი შესაძლოა იყოს ნებისმიერი ადამიანი. თავისთავად მოცემული სიტყვის ყურადღებით ანალიზისას ბევრი საინტერესო თავისებურება შეიმჩნევა, რაც ახასიათებს პოლიტიკურ დისკურსს. ჩვენს ინტერესს წარმოადგენს მოცემული სიტყუაციისთვის შერჩეული ლექსიკა და ტექსტის პრაგმატიკული თავისებურებანი კულტურის ფაქტორთა გათვალისწინებით.

საინაუგურაციო სიტყვის მოსმენა ბევრ ადამიანში აღტაცებას იწვევს, ძალიან მრავალფეროვანი გამოხმაურება მოჰყვა ამერიკის ყოფილი პრეზიდენტის ჯორჯ ბუშის პირველ და მეორე საინაუგურაციო სიტყვას. ამერიკელი ხალხის უმეტესობაზე (გამოკითხვებით) პირველმა სიტყვამ ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მისი სიტყვა იმდენად მაღალფარდოვანი, ხატოვანი ლექსიკით, მეტაფორებით, ეპითეტებით და ბიბლიური ფრაზებით არის სავსე, რომ სრულიად არ არის გასაკვირი მსმენელის ამგვარი რეაქცია. მაგრამ მკვლევრებსა და ჟურნალისტებს მრავალი საინტერესო და საყურადღებო კითხვა დაებადათ. მაგალითად, რატომ გამოიყენა ამდენი ბიბლიური ტერმინი ან რა მიზანს ისახავდა სიტყვების “free, freedom or liberty”-ის 49-ჯერ გამოყენება. ქვემოთ მოცემულ ამონარიდებში მისი პირველი საპრეზიდენტო სიტყვისა, გამუქებული სიტყვების სინშირე ერთგვარ ინტერესს იწვევს.

“... It is the story of a new world that became a friend and liberator of

the old. The story of a slave-holding society that became a servant of **freedom**... Through much of the last century, America's faith in **freedom and democracy** was a rock in a raging sea. Now it is a seed upon the wind, taking root in many nations. Our **democratic** faith is more than the creed of our country... Some seem to believe that our politics can afford to be petty because, in a time of peace, the stakes of our debates appear small. But the stakes, for America, are never small. If our country does not lead the cause of **freedom**, it will not be led.... The enemies of **liberty** and our country should make no mistake. America remains engaged in the world, by history and by choice, shaping a balance of power that favours **freedom**...”

პოლიტიკოსები შესაძლოა კარგ ლინგვისტებადც მივიჩნიოთ (ან ის, ვინც ადგენს პოლიტიკურ ტექსტებს), რადგან ყოველმა ლინგვისტმა იცის პარალელიზმის ძალა, როგორც ძლიერი რიტორიკული ხერხი, გამოყენებული მკითხველის/მსმენელის დასარწმუნებლად. ვივერი პარალელიზმს უწოდებს ხერხს, რომელიც მკითხველს/მსმენელს აიძულებს თვალყური ადევნოს ტექსტის განვითარებას, ანუ მის მუდმივ ყურადღებას იპყრობს. პრეზიდენტი სააკაშვილი ხშირად იყენებს პარალელიზმებს. ის ხაზს უსვამს თავის და თავისი გუნდის შეხედულებებს წარსულზე აქცენტირებით. თუ აქ გრაისის პრინციპებს გავიხსენებთ — იყავი თანმიმდევრული და ლაკონური, იყავი შესაბამისი — ის არღვევს მოცემულ პრინციპებს არათანმიმდევრული და ვრცელი წინადადებებით, მის წინადადებებში თანმიმდევრობის დარღვევა შესაბამისობის დარღვევასაც იწვევს. არწმუნებს ხალხს, რომ შეცდომები ცხოვრების კარგი მაგალითებია, ხოლო გაკეთებული და გასაკეთებელი შეცდომებზე უფრო ბევრია:

„ოთხი წლის წინ ჩვენ, ქართველებმა თავისუფლებისა და დემოკრატიისაკენ სვლის ახალი ეტაპი დავიწყეთ. დავიწყეთ იმით, რომ ყველა ერთად დავდექით ქაოსისა და უიმედობის, კორუფციისა და სიღატაკის, სიბნელის, დაქსაქსულობისა და უძლურების, ღირსებაშეღალატებისა და პატივგაყრილობის დასამარცხებლად... ოთხი წლის შემდეგ გასაკეთებელი ჯერ კიდევ ბევრია. გაცილებით უფრო მეტი გვინდა, მაგრამ ჯერ არა გვაქვს. ჯერ კიდევ ბევრ ქართველს ძალიან უჭირს... ოთხი წლის წინ ამ ჯილდოს ვკარგავდით. სახელმწიფოებრიობა სულს ლაფავდა... და დღეს, ოთხი წლის შემდეგ, ქართული სახელმწიფო უდრეკად დგას ფეხზე... ოთხი წლის წინ ვარდების რევოლუციამ მოიტანა რწმენა და ენთუზიაზმი. ჩემი პრეზიდენტობა მაშინ-

ნაც ტრიუმფის ნაცვლად ხალხის იმედების გასამართლებად თავის გადადებით დაიწყო. მე ვიცი, რასაც მივალწიეთ, მაგარმ ისიც ვიცი, თუ რომელმა შეცდომამ რა გაკვეთილი გვასწავლა.“

ახლანდელის და წარსულის შედარებისა და პარალელების გაკეთებით, პრეზიდენტი იყენებს ხერხს, რომელსაც მკვლევრები **“positive self-presentation”**-ს უწოდებენ, ანუ საკუთარი თავის დადებითად ჩვენება სხვისი ნეგატიური მხარეების ჩვენებით. ამ ხერხს ის არა ერთხელ იყენებს მთელი სიტყვის განმავლობაში, როდესაც ეხება თავის საპრეზიდენტო ვადას და პერიოდს მის პრეზიდენტობამდე. შეგვიძლია ერთგვარი სურათი შევქმნათ, თუ ორივე საპრეზიდენტო ვადის მიმართ გამოყენებულ შესაბამის ლექსიკას თავს მოვუყრიით:

4 წლის წინ	4 წლის შემდეგ
ქაოსი/უიმედობა/კორუფცია/სიდატაკე/სიბნელე/დაქსაქსულობა/უძლურება/მძარცველობის ბატონობა/დეპრესია/ბორკილები	თავისუფლების და დემოკრატიის ეტაპი/გასაკეთებელი კიდევ ძალიან ბევრია/ვარდების რევოლუცია/სამაგალითო რეფორმები

ეს არასრული სია ალბათ სავსებით საკმარისია ზოგადი შთაბეჭდილებისათვის. პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშის მსგავსად მიხეილ სააკაშვილის სიტყვაში დომინირებდა ოთხი სიტყვა — „მთელი, ერთიანი, თავისუფალი, დემოკრატია“ შესაბამისი ფორმებით. პირველი ორი და მისი შესაბამის ფორმები ზუსტად 36-ჯერ იქნა მის მიერ გამოყენებული, ხოლო შემდეგი ორი კი 46-ჯერ. რისი თქმა და რისი ხაზგასმა სურდა პრეზიდენტს ამ სიტყვებით — ქვეყნის ფასეულობების თუ იმ პრობლემების, რაც რეალურად დგას ქვეყანაში. ყოველი ადამიანი ალბათ თავის ინტერპრეტაციას გააკეთებს.

პრეზიდენტ ბუშის ორევე საინაუფურაციო სიტყვასაც ახასიათებს უხვი პარალელიზმი ანუ ორი პოლიტიკოსის საკმაო ვრცელი სიტყვის მიზანი არის სასურველი ეფექტის მოხდენა, არსებულ (არასასურველ) შეხედულებაზე სასურველი ზემოქმედება. პარალელიზმი ამ შემთხვევაში ეხმარება პრეზიდენტებს მსმენელის ყურადღება არ მოაღუნოს და მოახდინოს სასურველი ეფექტი.

ორივე პრეზიდენტის სიტყვაში ძალიან ბევრია მსგავსება, მაგალითად, პარალელიზმების მსგავსად, პირის ნაცვალსახელების გამოყე-

ნებაში. ისინი ცდილობენ ნაკლებად გამოიყენონ პირის ნაცვალსახელი „მე“ და ნაცვლად ამისა იყენებენ ნაცვალსახელს „ჩვენ“, რითაც საზოგადოების სიმპათიის მოპოვებას ცდილობენ იმით, რომ თავს არა ერთპიროვნულ ლიდერად, არამედ ხალხის თანასწორად მიიჩნევენ. ეს, რა თქმა უნდა, მრავალ მსმენელს მოხიბლავს. ასე რომ, კოპეზია კიდევ ერთი ხელსაყრელი საშუალებაა საზოგადოებაზე ზეგავლენის მოსახდენად. ამ მხრივ კი რუსეთის პრეზიდენტ დიმიტრი მედვედევის სიტყვა ძალიან განსხვავებულია. პირველ რიგში, მოცულობით, რადგან მისი ამონაწერი მხოლოდ ერთ გვერდს მოიცავს, არის ძალიან მოკლე, ზედმეტი ეპითეტებისა და მეტაფორების გარეშე — შესაძლოა მივიჩნიოთ, რომ გრაისის პრინციპების უმეტესობა მოცემულ სიტყვაში დაცულია. ნაკლებად შეიმჩნევა სტილისტური ხერხებიც და რაც ძალზე თვალში საცემია, რუსეთის პრეზიდენტი არ მიმართავს ხალხს მეორე პირში, არამედ მათზე საუბრობს მესამე პირში, ხოლო მთელი სიტყვის განმავლობაში 16-ჯერ იყენებს პირის ნაცვალსახელს „მე“. ეს თავისთავად ლიდერობის, ძალაუფლების, ერთპიროვნული მმართველობის მაჩვენებელიც შესაძლოა იყოს ხალხის ინტერესების იგნორირებით.

“...I will do everything I can to ensure that the safety of our citizens is not just enshrined in the law but is genuinely guaranteed by the state. These tasks I have named call for day-to-day cooperation with all the responsible political forces in our society, with all the institutions of civil society and with the parties and the country’s regions.

I hope that cooperation between our country’s different religious faiths and social and ethnic groups will continue to strengthen peace and harmony in our common home. Our country’s present and future depend on it.

Dear friends! You can understand what profound emotion I feel at this time. I am very conscious of the weight of responsibility that will fall upon my shoulders, and I count on our work together. I give my sincere thanks to President Vladimir Vladimirovich Putin for the unfailing personal support I have always received from him. I am sure that this will not change. Life and the march of history place us before fundamentally new and even more complex tasks. But I am sure that our country and its hardworking and talented people are entirely up to these tasks...”

ქვემოთ მოცემული სურათი არის ერთგვარი თავმოყრა იმ სიტყვებისა, რომელიც პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა წარმოთქვა მეორე ვა-

დაიკი 2002 — ვან დაიკი. „პოლიტიკური დისკურსი და პოლიტიკური შეგნება“. გამომცემლობა „ბენჯამინსი“. ამსტერდამი.

დაიკი 2002 — Van Dijk . “Political discourse and political cognition”. “Benjamins”. Amsterdam.

მედი მკვლევარი

NANA MSAKHURADZE

The Inaugural Speech as a Type of Political Discourse

Summary

The paper explores the inaugural speeches of American and Georgian presidents lexically and pragmatically. It is concluded that an inaugural speech is a well-designed linguistic phenomenon aimed at persuading audiences with a particular cultural background.

ფატიკური კომუნიკაციის როლი ადამიანთა ურთიერთობაში

ფატიკური კომუნიკაცია გამოიყენება ისეთი ატმოსფეროს შესაქმნელად, რომელშიც სოციალური კონტაქტის შენარჩუნება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე აზრთა გაცვლა-გამოცვლა. ამგვარი კომუნიკაცია ბ.მალინოვსკიმ დაყო სამ ნაწილად: „მისალმება“, „დამშვიდობება“ და „პატარა საუბარი“. “

ფატიკური კომუნიკაციის გარეშე ადამიანები ვერ დაამყარებენ ურთიერთობას; მასში მკაფიოდ ჩანს კულტურული ტრადიციები, რომლებიც გარკვეულ ზეგავლენას ახდენენ ენაზე. ნებისმიერ ცივილიზებულ ენაში არის მისალმებათა მრავალი ფორმა, რომელიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ადამიანთა შორის სოციალური ურთიერთობების დამყარებასა და შენარჩუნებაში. მისალმების ფორმები განსხვავებულია სხვადასხვა ენასა და კულტურაში; ასევე ქართველების, ფრანგებისა და ესპანელების მისალმების ფორმებიც განსხვავებულია.

დილით მისალმებისას ქართველები, ფრანგები და ესპანელები იყენებენ სიტყვებს: „დილა მშვიდობისა“, „Buenos dias“, „bonjour“. არსებობს მისასალმებელი სიტყვა, რომელიც დღის ნებისმიერ პერიოდში შეიძლება იყოს გამოყენებული; ასეთია ესპანელებისთვის „hola“, ფრანგებისთვის „bonjour“, ხოლო ქართველებისთვის „გამარჯობა“.

როდესაც ადამიანები ხვდებიან პირველად, ისინი ერთმანეთს ესალმებიან სიტყვით „გამარჯობა“, ასევე შეიძლება უთხრა თანამოსაუბრეს შეხვედრისას „სასიამოვნოა თქვენი ნახვა“, ფრანგ. „je suis heureux de vous voir“, ესპან. „me alegro de verle“. ასევე მოკითხვის ფორმა „როგორ ხარ?“ ფრანგ. „comment ça va?“, რაც არ გულისხმობს მოსაუბრის დაინტერესებას თანამოსაუბრის ჯანმრთელობით; იგი გულისხმობს კეთილგანწყობას და კეთილი სურვილის გამოხატვას, რაზეც პასუხობენ: „კარგად, გმადლობთ“, ფრანგ. „merci, bien,“ ესპან. „gracias, bien.“

როდესაც ადამიანები ჭამის დროს ხვდებიან ერთმანეთს, შეიძლება იკითხონ: „უკვე ისაუზმე?“, „თუ არ გისაუზმია, სწორედ ახლა ვაპირებ საუზმობას,“ რაც ფრანგულსა და ესპანურ ენებში შემდეგნაირად გამოიხატება:

ფრანგ. „as-tu déjà déjeuné?“ უკვე ისაუზმე?

„si tu n'a pas déjeuné, j'allais déjeuner«. «თუ არ გისაუზმია, ახლა ვაპირებ საუზმობას.»

ესპან. ლ **tomaste el desayuno?**» ისაუზმე?

«si tu no tomaste el desayuno, voy a tomar el desayuno». «თუ არ გისაუზმია, საუზმობას ვაპირებ».

ფატიკური კომუნიკაციისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებსაც, მაგ., ინტონაციას.

დამშვიდობებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ადამიანთა ყოველდღიურ ურთიერთობებში. როგორც მისაღებებია აუცილებელი ადამიანების შეხვედრისას, ასევე მნიშვნელოვანია დამშვიდობება, როდესაც ადამიანები შორდებიან ერთმანეთს.

«ნახვამდის» ყველაზე გავრცელებული სიტყვაა და ფართოდაა გამოყენებული დღის ნებისმიერ დროს, ხოლო «ლამე მშვიდობისა» არის დამშვიდობება, როდესაც ადამიანები ღამით ემშვიდობებიან ერთმანეთს, რაც ფრანგულსა და ესპანურ ენებში შემდეგნაირად გამოიხატება: ფრანგ. **au revoir**-ნახვამდის, **bonne nuit**-ლამე მშვიდობისა.

ესპან. **adios**-ნახვამდის, **buenas noches**-ლამე მშვიდობისა. არაოფიციალური დამშვიდობების ფორმებია: «კარგ იღბალს გისურვებ,» «მოგვიანებით გნახავ», რაც ფრანგულსა და ესპანურში შემდეგნაირად გამოიხატება: ფრანგ. «**bonne chance**» — კარგ იღბალს გისურვებ. ასევე დამშვიდობებების გამოხატულების სხვა ფორმებიც; როდესაც მასპინძელი ხედავს, რომ სტუმარი მიდის, იგი ეუბნება: «გთხოვ დარჩი» ან აფრთხილებს «იარე ნელა», «იარე ფრთხილად». აღსანიშნავია, რომ ქართულ, ფრანგულ და ესპანურ ენებში არაოფიციალური დამშვიდობების ფორმები მრავლადაა და ესპანურ და ფრანგულ ენებში, ისინი შემდეგნაირად გამოიხატებიან.

« **marche lentement** »-იარე ნელა.

« **marche prudemment** »-იარე ფრთხილად.

« **reste, je te prie.** »-დარჩი, გთხოვ.

«პატარა საუბრის» ლინგვისტური ფენომენი გულისხმობს უფრო მეტად სოციალური კავშირის უზრუნველყოფას, ვიდრე ინფორმაციის

გადაცემას. ვერბალური ფატიკური კომუნიკაცია დაკავშირებულია ქესტებთან: (ხელის ჩამორთმევა ან ხელის აწევა), მიმიკასთან (სახის გამომეტყველება), ხმის ტონი და ინტონაცია. პატარა საუბარი ჩვეულებრივად შედგება მოკლე, სავარაუდო თემებისაგან, როგორცაა: ამინდი, პოლიტიკა და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებისათვის დამახასიათებელია ფატიკური საუბარი სხვადასხვა თემაზე. ადამიანები ხშირად უსვამენ ისეთ შეკითხვებს, როგორცაა: «რამდენი წლის ხარ?» «რამდენია შენი ხელფასი ყოველთვიურად?» ამგვარი შეკითხვებით ფრანგები, ესპანელები და ქართველები გამოხატავენ კეთილ ნებას ერთმანეთისადმი და ცდილობენ სიახლოვის გამოხატვას: ეს შეკითხვები ფრანგულსა და ესპანურში შემდეგნაირად გამოიხატება.

ფრანგ. «**que fais-tu pendant ces jours ?** — რას აკეთებ ამ დღეებში?

«**quel âge avez-vous ?** — რამდენი წლის ხარ ?

«**combien est ton salaire mensuel?**» — რამდენია შენი თვიური ხელფასი?

ესპან. «**que haces durante estos dias?**» რას აკეთებ ამ დღეებში?

«**cuantos anos tienes?**» — რამდენი წლის ხარ?

«**cado mes, cuanto es tu salario?**» — ყოველ თვე რამდენია შენი ხელფასი?

ფატიკური კომუნიკაცია მრავალი თემის მომცველია:

ა) ამინდი :

კარგი ამინდია, არა?

ფრანგ. **le temps est beau, n'est-ce pas?** კარგი ამინდია, არა?

ესპან. **el tiempo es bueno**

ბ) საყიდლები :

ხშირად მიდიხარ საყიდლებზე?

ფრანგ. **tu vas souvent aux achats**

ესპან. **tu vas à veces para comprar?**

გ) არდადეგები :

სად გირჩევნია წასვლა არდადეგებზე, მთაში თუ ზღვაზე?

ფრანგ. **où préfères tu aller aux vacances, à la mer ou à la montagne?** —

სად გირჩევნია წასვლა არდადეგებზე, ზღვაზე თუ მთაში?

ესპან. **adonde prefieres tu ir, al mar o a la montaña ?**-სად გირჩევნია წასვლა, ზღვაზე თუ მთაში?

დ) მეუღლის თვისებები, შემოსავალი, ქორწინებები, მეზობლები და ა.შ, რითაც თვალსაჩინო ხდება, რომ ფატიკური კომუნიკაციის თემები ამოუწურავია.

ლიტერატურა

გოქსაძე, დემეტრადე, 1996 — ლ. გოქსაძე, ი. დემეტრადე „ქართულ-ინგლისური ყოფითი თავისებურებები“, „ნეკერი“, თბ., 1996

მალინოვსკი (1999) 1962) — Malinovski B. «On phatic communication»

ლევისი, 1987 — Levis K. «Qualitative research methods», «Phatic report»

MAGGIE MCHEDLISHVILI

The Role of Phatic Communication in Human Relation

Summary

The paper discusses B.Malinowski's notion of phatic communication. Three types of phatic communication :greetings, leave-takings and small talk have been explored. The paper argues that phatic communication embraces both verbal and non-verbal aspects language behaviour and is characterized by topic versatility.

მაგი მხედლიშვილი

ენის ფუნქციები და ფატიკური კომუნიკაცია

ცნობილია, რომ კომუნიკაციის სფეროში ენა იკავებს ცენტრალურ ადგილს. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ენა უკავშირდება საზოგადოების სოციალურ და კულტურულ მოღვაწეობას. ამ თვალსაზრისით კ. ბულერმა ენას მიანიჭა სამი შემდეგი ფუნქცია:

1. გამომხატველობითი ფუნქცია (L a fonction expressive)
2. შემეცნებითი ფუნქცია (La fonction cognitive)
3. წარმომადგენლობითი ფუნქცია (L a fonction représentative)

რ. იაკობსონმა ამ მოდელს დაუმატა ფატიკური ფუნქცია, რაც გულისხმობს ლინგვისტური კონტაქტის შენარჩუნებას; ეს არის მეტა-ლინგვისტური ფუნქცია, რომელიც ავითარებს საუბარს და იმავდროულად პოეტური ფუნქციაც, რომელიც დამოკიდებულია შეტყობინების სტრუქტურაზე. ფატიკური კომუნიკაციის საფუძველზე მყარდება კონტაქტი გადმომცემსა და მიმღებს შორის, იგი ნებას გვრთავს დავამყაროთ, გავაძლიეროთ ან შევწყვიტოთ კონტაქტი და ანგარიში გავუწიოთ კომუნიკაციურ გაცვლა-გამოცვლებს, რომლებსაც აქვთ ძალიან ცოტა ინფორმაცია თხრობის დონეზე, მაგრამ სადაც მესიჯის მნიშვნელობა დაკავშირებულია ურთიერთობის შენარჩუნების სურვილთან.

რ. იაკობსონის მიხედვით კომუნიკაციას აქვს ექვსი ფუნქცია.

1. შემეცნებითი ფუნქცია (La fonction cognitive)
2. წარმომადგენლობითი ფუნქცია (La fonction représentative)
3. ფატიკური ფუნქცია (La fonction phatique)
4. მეტალინგვისტური ფუნქცია (La fonction métalinguistique)
5. პოეტური ფუნქცია (La fonction poétique)
6. ემოციური ფუნქცია (La fonction émotive)

ასევე მნიშვნელოვანია ა.ბრიტონის კლასიფიკაცია, რომელმაც გაითვალისწინა ბულერის კლასიფიკაცია და შემოგვთავაზა ენის

ფუნქციების სამი კლასი:

1. მორიგებითი ფუნქცია (La fonction transactionnelle)
2. გამომხატველობითი ფუნქცია (La fonction expressive)
3. პოეტური ფუნქცია (La fonction poétique)

XX-საუკუნის 40-იან წლებში თეორეტიკოსებმა შეიმუშავეს ენის სისტემების ზოგადი თეორია. სისტემა განსაზღვრულია როგორც „ურთიერთმოქმედებაში მყოფ ელემენტთა ერთობლიობა“

ამ თეორიის ჩარჩოში კ.შანონმა შეიმუშავა „კომუნიკაციური თეორია“. რ. იაკობსონმაც კი გამოიყენა კ. შანონის კომუნიკაციის სქემა.

ამ სქემაში მოცემულია კომუნიკაციაში მონაწილე ექვსი ფაქტორი თავიანთი ექვსი განმასხვავებელი ლინგვისტური ფუნქციით.

კონტექსტი (contexte), გამგზავნი (destinateur), შეტყობინება (message), მიმღები (destinataire), კონტაქტი (contact), კოდი (code).

რ. იაკობსონის ენის ფუნქციების მოდელი განასხვავებს ექვს ელემენტს ანუ ფაქტორს, რაც აუცილებელია კომუნიკაციისთვის :

1. კონტექსტი, რომელიც შეიძლება იყოს რეფერენციული
2. გადმომცემი, რომელიც შეიძლება იყოს ემოციური
3. მიმღები (შემეცნებითი)
4. შეტყობინება (პოეტური)
5. კონტაქტი (ფატიკური)
6. კოდი (მეტალინგვისტური)

ა. რეფერენციული ფუნქცია მიმართულია კონტექსტისაკენ. იგი არსებობს ამ ტიპის მესიჯში „დედამიწა მრგვალია“, ფრანგ: «la terre est ronde»

ბ. ემოციური ფუნქცია, რომელიც მიმართულია გადმომცემისკენ და რომელიც გვხვდება შორისდებულში ფრანგ: „Bah! oh !, oh !“

გ. ფატიკური ფუნქცია ცდილობს დაამყაროს, განაგრძოს ან შეწყვიტოს კომუნიკაცია, ან შეამოწმოს არის თუ არა კონტაქტი დამყარებული მაგ.: ფრანგ.: „Allô (ალო)“

დ. შემეცნებითი ფუნქცია, რომელიც მიმართულია მიმღებისაკენ. იგი გამოხატულია ისეთ ზმნებში, როგორცაა: ბრძანება, თხოვნა, მტკიცება ფრანგ: (ordonner, demander, affirmer)

ე. მეტალინგვისტური ფუნქცია, რომელიც უზრუნველყოფს კოდის მნიშვნელოვან ერთობას.

ფრანგ : Quand il a parlé de Marie Dupont c'est bien entendu de Marie

Dupont qu'il voulait parler et non de Marie Dupont. (როდესაც მან ილაპარაკა მარი ლუპონზე, გასაგებია მარი ლუპონისთვის, რომ მას სურდა უბრალოდ ლაპარაკი და არა მარი ლუპონზე ლაპარაკი.)

ვ. პოეტური ფუნქცია, სადაც აქცენტი გაკეთებულია მესიჯზე.

ფრანგ : „Je suis belle et mortelle, comme un rêve et mon sein où chacun s'est meurtri tour à tour est fait pour inspirer au poète un amour éternel et muet.“ (მე ვარ ლამაზი და მოკვდავი, როგორც ოცნება და ჩემი მკერდი, რის გამოც ყველა იტანჯება რიგ-რიგობით და იგი შექმნილია, რათა პოეტს შთააგონოს მარადიული და მუნჯი სიყვარული.)

წარმოდგენილი სქემები ნათლად გვიჩვენებს, რომ ენის ფუნქციები უსასრულოა.

ლიტერატურა

იაკობსონი 1972 — Jakobson R. “Closing statements: Linguistics and poetics”, style in language.

მალინოვსკი 1972 — Malinovsky B. “science de l’homme”

ბრიტონი 1970 — Britton J. «Language and learning» New York.

MAGGIE MCHEDLISHVILI

Language Functions and Phatic Communication

Summary

The paper discusses different models of language functions. According to the discussed models the language functions are closely interconnected, besides, each function is linked with one of the communication system factors. Precision of the models have been tested on the French and Georgian data.

ნიკო ოთინაშვილი

ქველი ცხინვალის გვარები და უბოგვარები

ვახუშტი ბაგრატიონი თავის თხზულებაში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ აღნიშნავს: არს მცირე ქალაქი ქცხინვალი კეთილპაოანი. მსახლობელი არიან ქართველნი, სომეხნი, ურიანი (ვახუშტი, 1895). ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება ცხინვალის მოსახლეობის აღწერის უთარილო დავთარი, რომელშიც არაერთი ისტორიული პირია მოხსენებული, რის მიხედვითაც დგინდება, რომ ეს დოკუმენტი მეთვრამეტე საუკუნეშია შედგენილი. ჩვენ რამდენჯერმე მოვიარეთ ცხინვალის ძველი უბნები და ჩაწერილი მასალები შევუდარეთ ისტორიულ დოკუმენტაციას, რაც საშუალებას გვაძლევს ეს მასალა სხვადასხვა ასპექტით იყოს შესწავლილი.

ლექსიკოლოგია, როგორც მეცნიერება სიტყვის შესახებ, რამდენიმე განშტოებას მოიცავს. მათ შორის საჭიროა ენის მთელი ლექსიკური სისტემის შესწავლა, მისი შინაგანი კანონები, გამოიძიოს სიტყვის მთელი ისტორია, წარმომავლობა, ეტიმოლოგია. ისინი მჭიდრო კავშირში არიან ერთმანეთთან.

ჩვენს მაგალითებში უკვე ტოპონიმებად ქცეულ სიტყვებს ლექსიკურ სემანტიკურ რკალებში თავისი ადგილი უნდა მივუჩინოთ, რადგან ის ადგილს აღნიშნავს და მასთან მთელი რიგი ისტორიული ფაქტებია დაკავშირებული.

აქ ტოპონიმზეებული სახელები სხვადასხვა წარმოშობისაა და ყველა მათგანის ეტიმოლოგია ურბანიზაციის გამო ძნელია.

ცხინვალის ლექსიკური ერთეულების წარმოება სტრუქტურის თვალსაზრისით არ განსხვავდება საერთო ქართულისათვის დამახასიათებელი ყალიბისაგან.

ქართველობა ძველ ცხინვალში ძირითადად ცხოვრობდა ლიხვის ორივე ნაპირზე, მარჯვნივ შერმაზანაანთ (შერმაზანაშვილი) უბანში და მარცხნივ კასრაანთ (კასრაძე) უბანში, ასევე ქალაქის ჩრდილო-

თით, სოფელ დგვრისის დასაწყისში და ამ ადგილებს დღესაც ბოგრო ეწოდება.

ზემოხსენებულ დავთარში გვხვდება გვარსახელთა მთელი ჩამონათვალი სათაურით „სურამელები“, მაგალითად: ელიშაყაშვილები, მანაშერაშვილები, პაპისიმედაშვილები და სხვები, რომლებიც სურამიდან სავაჭროდ ჩამოდიოდნენ ცხინვალში და მერე საცხოვრებლადც დარჩნენ. ასეთივე ჩამონათვალი გვხვდება სათაურით „აღლელები“ და მათ უბანს ცხინვალში ერქვა „აღლეაანთი“. მათი გვარებია: ყულჯანაშვილი, პეტროზაშვილი, სათუაშვილი. ასევე ოთხი ებრაული ეროვნების ოჯახი იყო ჩამოსული საცხოვრებლად ცხინვალში გორის ახალდაბიდან.

ეს უბნები ძირითადად დღევანდელი ტელმანის ქუჩისა და ღვთისმშობლის ეკლესიის მიდამოებში ლოკალიზდება და ნაწილობრივ სალოცავ კავთისას მიმდებარე ადგილებში, რომელიც ძველი ცხინვალის ცენტრს წარმოადგენდა. დავთარში სომხური და ებრაული ეროვნების ადამიანები ქართული გაფორმებით — შვილით არიან წარმოდგენილი. მურადაშვილების ოჯახს დღესაც „მურადაანთს“ ეძახიან, მანაშერაშვილებს — მანაშერაანთი, კაცობაშვილებს — კაცობაანთი, ელიაშვილებს — ელიაანთი და სხვა.

შემდგომ ე. წ. სამხრეთ ოსეთის შექმნიდან 1921 წლიდან ებრაული და სომხური ოჯახების დიდი უმრავლესობა გადაიყვანეს რუსული გვარების გაფორმებით -ოვი. ასე მივიღეთ მანაშეროვი, მამისთვალოვი, გოგინოვი, ათანელოვი, მურადოვი და სხვა გვარები.

დავთარში სამივე ეროვნებიდან სულ 150 გვარია წარმოდგენილი, მათგან 140 არის -შვილზე დაბოლოებული, ათი გვარია -ძე-ზე დაბოლოებული. წარჩინებულთა შორის მოხსენებული არიან ამილახვრები, თაქთაქიშვილები, მაჩაბლები, დედოფალი ანახანუმი და სხვები.

როგორც ძველად, ისე ახლაც გეოგრაფიულ სახელებად ქცეული უბნების საწარმოებლად გამოყენებულია: -აანთ, -ათ, -ეთ, -ან, -ნ და სხვა სუფიქსები. ჭარბობს პირველი ორი სუფიქსი.

კასრაანთ უბანი, სადაც ძირითადად კასრაძეების გვარის ხალხი ცხოვრობდა, ასევე გოჩაშვილები, პაპელიშვილები, რომელაშვილები, ბორცვაძეები, მოწონელიძეები, ხიდაშელები, გოგინაშვილები.

გარდის უბანი, ძველი ცხინვალის დასავლეთის მხარეს ეწოდებოდა. აქ ძირითადად ცხოვრობდნენ: ჯაბაშვილები, ბერძნიშვილები,

კიკნაძეები, ჭამპურიძეები, კობალაძეები, მამაგულაშვილი, თვალაშვილი, სიმონიშვილი, პეტოევი, ხაჩატუროვი.

კვანჭახანთ უბანი. ვარდის უბნის დასავლეთით, სადაც ცხოვრობდნენ: კვანჭახაძეები, ჩიკვილაძეები, ცერაძეები (იყო ცერაანთ უბანიც), მიქელაძეები, თედიაშვილები, დათაშვილები, ლაფანაშვილი, სანებლიძე, არეშიძე, თენაძე, ასანიძე, ბედიანიძე, შავლოხოვი, კრიხელების ორი ოჯახი.

კავთისანთ უბანი, იგივე ბოჭორაანთ უბანი. აქ ძირითადად იყვნენ ბოჭორაძეები, ასევე სახლობდნენ მამისაშვილები, პაპელიშვილები, ყახახაშვილები, ბერუაშვილები, მიქელაძე, ვაგლოევი და სხვა ოჯახები.

ცერაანთ უბანი, ცერაძეების დიდი გვარი ქალაქის სხვადასხვა მხარეს ცხოვრობდა, მაგრამ ძირითადად ახლანდელი სტალინის ქუჩის მიდამოებია, სადაც სახლობდნენ: ცერაძეები, მახარაშვილები, საბანაძეები, მაისურაძეები, ბაბაშვილი, მინდიაშვილი, მარგეივი და სხვა გვარის ხალხი.

დღევანდელი ცხინვალის ტოპონიმური ლექსიკიდან აღსანიშნავია შტოგვარები, რომლებიც წარმოქმნილია გვარიდან ან შერქმეულია სხვა და სხვა ნიშნით, რაც ძველი ლექსიკისა და დიალექტის თავისებურებებზე მიუთითებს. მაგალითად, ვასო სანებლიძის ოჯახს შერქმეული ჰქონდათ ჩიჩიანთი, ვაგნიძეებს — კაკლიჩიტიანთი, პაპელიშვილების ოჯახს — ცეპკაანთი, ალხაზიშვილებისას — სამკეცაანთი, მაისურაძეებს — ქვანჯალაანთი, ბუტაურებს — ენუქაანთი, კრიხელებისას — ფარყიანთი, ცერაძეები რამდენიმე შტოგვარით იყვნენ წარმოდგენილი: ჭიპაანთი, ცინცრიკაანთი, წივილაანთი, დერციკაანთი, სურენ პაპიაშვილის ოჯახს — ვაიკაცოაანთი, გოგი ბერუაშვილის ოჯახს — ციმბირაანთი, ოკანოვების ოჯახს — კოთხიოლაანთი, ხაჩატუროვებს — პეპოაანთი, როსტომაშვილებს — ჭალიმელაანთი, მახარაშვილებს — მახარაანთი, ლალოაანთი, თიკუნაანთი, თომაშვილებს — თომაანთი, ცაციაანთი, დევიძეებს — დევიძიანთი და სხვა მრავალი.

აღნიშნული სახელდებები გავიდა და დამკვიდრდა ხალხში, რომელიც დღესაც მკვიდრად არის შემონახული.

ლიტერატურა

ვახუშტი, 1895 — ვახუშტი ბატონიშვილი, საქართველოს გეოგრაფია, „ქართლი“, გამოცემა მოსე ჯანაშვილისა, 1895.

ოთინაშვილი, 2002 — ნიკოლოზ ოთინაშვილი, ლიხვის ხეობის ონომასტიკა, 2002.

სცსა, ფ. 254, ანაწერი I, საქმე №76.

NIKO OTINASHVILI

Family Names and Family Name Trees in Old Tskhinvali

Summary

The study has proved that the onomastic units from Tskhinvali that are encountered in historical sources follow the derivational patterns typical of Common Kartvelian.

სალომე ოშიაძე

კონცეპტი „ქართული ენა“ მუხრან მაჭავარიანის კონცეპტურ დისკურსში

„ქართულ ენას“ ყოველი ქართველის ცნობიერებაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს. მას რომ კონცეპტის სტატუსი ეკუთვნის, ამის დასტურია მთელი ქართული ლიტერატურული მემკვიდრეობა და თვით ქართული დისკურსი, რომელშიც „ქართული ენა“ სინონიმთა ფართო წრითაა წარმოდგენილი. მათგან მხოლოდ „დედაენის“ დასახელება კმარა, რომლის თავისთავად ენის სალაროში არსებობა, ამ სიტყვის ყოველ ჯერზე წარმოთქმა და გაგონება, არა მარტო მის გააზრებას, არამედ მის მიმართ ემოციური მიმართების გამოვლენას გულისხმობს.

მუხრან მაჭავარიანის პოეტურ დისკურსში „ქართული ენის“, როგორც ეროვნულ-კულტურული კონცეპტის, სრული აღწერაა მოცემული.

„ქართული მარტო ენაა?! — / ქართული ქართველთ რწმენაა! / ღმერთია! / ბედისწერაა! / ზღვა რაა! — / იმოდენაა!“ (მაჭავარიანი, 1985, 58) — მოყვანილი სტრიქონები პოეტურად გარდათქმულ ერთ-ერთ მეცნიერულ დებულებას წარმოადგენს იმის შესახებ, რომ **მშობლიური ენა მეტია, ვიდრე ენა**, თუმცა ეს პოეტური დეფინიცია აღნიშნულ მეცნიერულ დებულებაზე უფრო ინფორმაციულია. ქართული ენა ენაზე მეტი იმითაა, რომ ის ქართველთა რწმენა და ღმერთია, მათი ბედისწერაა. „ქართული ენის“ რწმენასთან, ღმერთთან გაიგივება აქსიოლოგიურად მას უმაღლეს საფეხურზე წარმოგვიდგენს და აქ ყველაფერი ნათელია, ხოლო ბედისწერად მისი მიჩნევა უფრო მეტ საფიქრალს აჩენს, მასთან უფრო მეტი თემატური ველია დაკავშირებული თუნდაც იმიტომ, რომ თვით „ბედისწერა“ ერთ-ერთი შემადგენელია „ბედის“ კონცეპტისა, რომელსაც დიდი ადგილი უკავია სამყაროს კონცეპტური სურათის აგებაში. კონცეპტოსფერო კი, თავის მხრივ, ეროვნული ცნობიერების უმნიშვნელოვანესი

კატეგორიაა. თუ „რწმენა“ და „ღმერთი“ ქართველთათვის ერთმნიშვნელოვნად დადებითი ნიშნებია, „ბედისწერა“, მეტი რომ არ ვთქვათ, შიშის შემცველი, უმეტესად უარყოფითი კონოტაციის მქონეა. ქართული ენის ქართველთა ბედისწერად მიჩნევას ორი ასპექტი აქვს: ქართული ქართველთათვის ბედისწერასავით „წინასწარ არის განსაზღვრული“ და მეორე — ქართული ენის მოუფრთხილებლობა საბედისწერო შეცდომად, საბედისწერო ნაბიჯად შეიძლება ექცეთ ქართველებს, რადგან „ქართული ქართველთ რწმენაა!“.

მუხრან მაჭავარიანი არაერთ სტრიქონს უძღვნის ქართული ენის მნიშვნელობას, მის მდგომარეობას, ქართული ენის, ქართველი ხალხისა და საქართველოს ბედის განუყოფლობას: „მრავალჭირვარამგადანახადი, / უნატიფესი ენა ქართული, /.../ ვინ იცის, / მტარვალს გადურჩა რამდენს, / ვინ იცის, / მტერი ჰყავდა რამდენი... / მაინც შეიძლო მოსვლა აქამდე, / არ აღმოიფხვრა, / არ გაცამტვერდა“ (125).

პოეტი არსებულის აღნიშვნით არასოდეს არ შემოიფარგლება, იგი ყოველთვის შეახსენებს ქართველთ თავიანთ მოვალეობას და მოუწოდებს, შეასრულონ იგი. ასეთივე მოწოდებით, ოპტიმისტური ჟღერადობით სრულდება ზემომოყვანილი ლექსი „მრავალჭირვარამგადანახადი“: „დღეს ბედი მისი ჰკიდია ჩვენზე! / ლარი და ხაზი ამას რად უნდა... / ჩვენ უნდა შევძლოთ, / და კიდევ შევძლებთ! — / კვლავ იძლიეროს / ენამ ქართულმა“ (გვ. 125). იგივე განწყობაა შემდეგ სტრიქონებშიც: „კრთის ენა ქართული, — / მოსული / აქანამდე! — / იარს / უსასრულოდ / რომელიც / ამიერ!“ (გვ. 45).

ქართული ენა საქართველოს ისტორიაა, მისი წარსულისა და აწმყოს შემკრები: „სადაც ქართული წარწერაა, / თავისას წერენ... / ისაკუთრებენ, — / ერთ დროს ჩვენმა რაც შეჰქმნა ხალხმა“ (გვ. 119); „სიტყვა ქართული / ესოდენ მძაფრად / არ სწყურებია დმანისს!“ (გვ. 391).

სწორედ ამიტომ, მუხრან მაჭავარიანისათვის ქართველობის ერთ-ერთი მთავარი საზომი ქართველის ქართული ენისადმი დამოკიდებულებაა: „მე ისეთ ქართველს რა გუთხრა, / რა გუთხრა ისეთ ამხანაგს, / ვინც ვერ ახერხებს ქართულად / წერას, კითხვას და ლაპარაკს. / ვინც არც იცის და არც უნდა / იცოდეს ჩვენი წარსული; / ვინც ვერც ხმას იღებს ქართულად, / არც სხვისი ესმის ქართული. /... / თუკი წინაპარს შანთებით / ვერ დაავიწყეს ქართული, / თუ დღესაც მღერის ქართველი / ფერეიდანში ფანდურით, / შენ აქ რა ღმერთი

გაგიწყრა, / ვინ იყო შენი გამზრდელი, / შენი გულისთვის დამიწდა / როცა ამდენი ქართველი?!“ (გვ. 384).

თავად პოეტი კი „ქართული ენისადმი“ საკუთარ მიმართებას სულ სხვადასხვაგვარად ავლენს, სხვადასხვაგვარია ის ლექსემებიც, რომელთა ცნებითი, ხატოვანი და ლირებულებითი კომპონენტების ერთობლიობა ისევე განიცდება, როგორც მოცემულ სინონიმურ რიგში ამოსავალი და ძირითადი კონცეპტი. „ქართული ენის“ ერთ-ერთი ასეთი კონცეპტ-სინონიმია „ქართული სიტყვა“: „ენა არ გაწყენს არც ერთი, / უნდა იცოდეს რამდენიც; / ოდონდ არ უნდა დაჰკარგო / ქართული სიტყვის ნათელი!“ (გვ. 383); „ქართული სისხლი, / ქართული სული, / ქართული სიტყვა, / ქართული გული / გადადიოდა / კაციდან კაცში“ (გვ. 410).

ქართველთა ეროვნული ცნობიერების შემქმნელ კონცეპტურ სქემებში ყოველთვის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ქართულ ანბანს, როგორც კონცეპტ „ქართული ენის“ შინაგანი სემანტიკური სივრცის ნაწილს. მუხრან მაჭავარიანის პოეტურ დისკურსშიც „ქართული ანბანი“ კონცეპტ „ქართული ენის“ სემანტიკური დუბლეტია: „განა იმისთვის იბრძოდნენ / წარსულში მამა-პაპანი — / დღეს შევიღმა აღარ იცოდეს / სისხლით დაცული ანბანი?!“ (გვ. 384); „ფარნავაზ მეფე რომ არა, / ვინც ჩვენი სრულყო ანბანი, / შოთა რუსთველი რომ არა, / ვინც არი ჩვენი ლამპარი / ... / არ იქნებოდა, — / რაც არი!“ (გვ. 381).

„ფარნავაზ მეფე“ და „შოთა რუსთაველი“ ის პრეცედენტული სახელებია, რომელთა მეშვეობით მუხრან მაჭავარიანი „ქართული ენის“ აბსტრაქტულ, არასაგნობრივ საზრისს „ანივთებს“, უფრო ზუსტად, „საგნობრივ კონოტაციას“ სძენს და ამ სახელებს ქართული ენის სიმბოლოებად აქცევს. ფარნავაზის, როგორც სახე-სიმბოლოს, დომინანტური ნიშანი ქართული ენის სიძველის აღნიშვნაა: „ფარნავაზ ოდეს პატრუცავს წერდა, — / ვარსკვლავთა ჰერეფდა როდესაც ციდან, — / საღ იყო მაშინ ჯერ ამა ქვეყნად / მამაი / ძეი / და სულიწმინდა!“ (გვ. 104). სიძველე კი ის მახასიათებელია, რომელიც სხვა ნიშან-თვისებებთან ერთად, ქართული ენით სიამაყის გრძნობას უჩენს პოეტსაც და მის ქართველ მკითხველსაც: „კი, მაგრამ... / ღმერთი აღარაა?! / ბნელა?! — / ქართული იქნებ ვინმეს ნორჩი ჰგონია ენა?! / ვინმემ, / არცაა გასაკვირი, — / არც იცის იქნებ, — / ქრისტეს შობამდე რომ შეიქმნა ქართული წიგნი“ (გვ. 122).

ქართული ენის სრულყოფილებასა და მარადიულობას კი შოთა რუსთაველი განასახიერებს, ვის სახელსაც მრავალჯონის მიმართავს მუხრან მაჭავარიანი თავის პოეტურ ქმნილებებში: „მრავალჭირვარამ-გადანახალი, / უნატიფესი ენა ქართული, / ყველაზე კარგად რომლის ლაზათი / შოთას ლექსშია გამოხატული“ (გვ. 125); „ზღვიდან ამოდის ხოლმე ამ დროს / რუსთველის ლანდი, / ... / ამოდის და ... / ეს ის ლანდია — / არის რომელიც, / ჭეშმარიტად არის რომელიც — / ქართული სიტყვის უკვდავების / მძლე გარანტია!“ (გვ. 271).

არის ჩვენს საანალიზო დისკურსში ერთი საგულისხმო ლექსი, რომელიც იმას მოწმობს, რომ ნებისმიერ სიმბოლოს აჭარბებს თვით ცნება, რომლის ნიშანსაც ის წარმოადგენს: „ენა ისეთი, — ქართული როა! — / მიწაში კია, მაგრამ მიწაზე?! / ღირსი თვით შოთა ჰა და ჰა თუა / განხსნად საბელთა ხმალთა მისთასა. / ენა რომ არა, ისიც ასეთი, / როგორც იტყვიან: ყალბით ნახატი!.. / შენი თვით შოთა რასაც დაწერდა, — / ერთი იმასაც ვნახავდი!“ (გვ. 121).

მუხრან მაჭავარიანის პოეზიაში ქართული სიტყვის შემოქმედთა მდიდარი გალერეაა შექმნილი. წარმოდგენილი სახელებით პრეცედენტულ ფენომენტა, კერძოდ, პრეცედენტულ სახელთა დიდი ჯგუფი ყალიბდება. უმეტეს შემთხვევაში ეს პრეცედენტული სახელები თავიანთი შემოქმედებით ხდებიან მუხრან მაჭავარიანის პოეტური დისკურსის შემადგენლები, თუმცა ზოგჯერ ისინი „ქართული ენის“ ოკაზიურ პარაფრაზულ ვარიანტებად გვევლინება: „ვაჟო, მამულის ტარიგო, — / შემკულო ვაჟას ენითა“ (გვ. 122).

როგორც მშობლიური ენა მეტია, ვიდრე ენა, კონცეპტი „ქართული ენაც“ მეტია, ვიდრე სხვა კონცეპტი, რადგან იგი ეთნოკულტურულად იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ არაერთ ეროვნულ კონცეფციას უკავშირდება. ერთ-ერთი მათგანია ადამიანის სიცოცხლის საზრისის, ადამიანის დანიშნულების კონცეფცია, რომელიც, რა თქმა უნდა, ზოგადსაკაცობრიოა, მაგრამ კონკრეტული ერის წარმომადგენელთათვის ეროვნული ხასიათითაა ნიშანდებული. მუხრანისეული კონცეპტი „ქართული ენა“ ისეთ სუბიექტურ ნიშანს შეიცავს, როგორცაა ამქვეყნიური სიცოცხლისა და მარადისობის ქართულ ენასთან დაკავშირება: „სიცოცხლევ მარტო იმიტომ მინდა, / რომ ჩემს საფლავზე, / ყაყაჩოსავით / ჰყვოდეს სიტყვა, ქართული სიტყვა“ (გვ. 7).

მუხრან მაჭავარიანისთვის დედაენა ყველაფერია — სიცოცხლის საზრისიცა და თვით უკვდავებაც: „სახელი ჩემი / არ გა-

ხდება არასდროს უტყვი. / მეც ვაჩნევ ჩემსას / დედაენას რამეთუ ორნატს, / ჩემი, / ჩემამდე, / ქართველთათვის უცნობი სუნთქვით“ (გვ. 176).

ლიტერატურა

მაჭავარიანი, 1985 — მ. მაჭავარიანი, ლექსები, თარგმანები, თბ., 1985.

SALOME OMIADZE

The Concept ‘Georgian Language’ in Mukhran Machavariani’s Poetic Discourse

Summary

As is known, the concept ‘Georgian language’ is of particular relevance for every Georgian. The Georgian literary heritage as well as Georgian discourse is abundant in a wide range of synonymous expressions, it is sufficient to name just one of them –mother tongue whose utterance is cognitively and emotionally charged. The paper discusses the realization of the given cultural concept in Mukhran Machavariani’s poetic works.

ლელა ონიანი

თხრობით ინსტანციათა როგორც თხრობით დონეთა დიფერენციაციის ნარატოლოგიური პრინციპი და ნარატიული ტექსტის რეფერენტული სტრუქტურა

სტატიის სათაურიდან ჩანს, რომ ჩვენი მიზანია ვისაუბროთ თხრობით ინსტანციათა, როგორც თხრობით დონეთა დიფერენციაციის ნარატოლოგიურ პრინციპზე. ნარატიული ტექსტის ერთ-ერთ ფუნქციურ ნიშნად თანამედროვე ნარატოლოგიაში მიიჩნევა განსხვავებულ თხრობით ინსტანციათა არსებობის ფაქტი და, მხატვრული ტექსტის სტრუქტურის კვლევა ტექსტის ინტერპრეტაციის თანამედროვე თეორიის თვალსაზრისით, რომელიც გულისხმობს კატეგორიათა ორი დონის ურთიერთდაკავშირებას (ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ორ კატეგორიალურ დონეს შორის ფუნქციური კორელაციის დადგენას). ამასთან ჩვენ ვიგულისხმეთ, კატეგორიალურ დონეთა განსხვავება (და, შესაბამისად, ამ დონეთა შორის ფუნქციური კორელაციის დადგენის აუცილებლობა) შემდეგი ორი თვალსაზრისით:

1) მხატვრული ტექსტის ყოველ სტრუქტურულ ასპექტს (გაგებულს ლინგვისტურად) უნდა შეესაბამებოდეს გარკვეული ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორია, როგორც გვახსოვს, ლ. ნოზდრიანასგან განსხვავებით ჩვენ მივიჩნით, რომ თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში არსებობს ასეთი კატეგორია და იგი კვალიფიცირებულია როგორც „**ნაწარმოების სამყარო**“;

2) ამასთან ერთად მიიჩნევა, რომ ტექსტობრივი სტრუქტურის იმ ასპექტს, რომელსაც „ტექსტობრივი ბადე“ ეწოდება და რომელიც არსებობს ენის როგორც ფენომენის სინტაგმატურ ჭრილში, ენის პარადიგმატურ ჭრილში უნდა შეესაბამებოდეს გარკვეული ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია თავისი ენობრივი ველით. ამ შემთხვევაშიც ჩვენ გავემიჯნეთ ზემოთ ხსენებული ავტორის პოზიციას და ჩავთვალეთ, რომ მხატვრული ტექსტის რეფერენტულობის ბადეს ენით სისტემაში უნდა შეესაბამებოდეს რეფერენტულობის ფუნქციურ-სემან-

ტიკური კატეგორია.

როგორ უნდა იქნას ზემოთ ხსენებული პრინციპი ინტერპრეტირებული ნარატოლოგიურად, თუ ნარატოლოგია თხრობით ტექსტს განიხილავს როგორც **კომუნიკატს**, ამ ტექსტის შექმნისა და ფუნქციონირების პროცესს და რაკი ჩვენ საქმე გვაქვს, უპირველეს ყოვლისა, ტექსტთან, როგორც **კომუნიკატთან**, ბუნებრივია, რომ მხატვრული ტექსტი უნდა განვიხილოთ **სემიოტიკურად**, ე.ი. როგორც ნიშანი, მიგვაჩნია, რომ სწორედ ტექსტისადმი ამგვარი მიდგომა მოგვცემს საშუალებას ნარატიულ ტექსტში დონებრივ ინსტანციათა როგორც გამოიყვანოს, ისე ურთიერთდაკავშირების საშუალებას.

როგორც ტექსტის სემიოტიკურად გაგებისას, ისე მის სტრუქტურაში დონებრივ ინსტანციათა გამოყოფისას დავეყრდნობით ნ. თევდორაძის მონოგრაფიას „ცნობიერების ნაკადი“. იგი წერს: „რადგან ნებისმიერ ნიშნობრივად აღქმული ენის ერთეული, მათ შორის, ენის უმადლესი ერთეულიც — ტექსტიც — განხილული უნდა იქნას ნიშნისთვის დამახასიათებელი სამი განზომილების (პრაგმატიკა, სემანტიკა, სინტაქტიკა) მიხედვით. ჩვენ გამართლებულად მიგვაჩნია „ცნობიერების ნაკადი“ როგორც ტექსტი. ვიკვლევთ ნიშნისათვის დამახასიათებელი ამ სამი განზომილების მიხედვით. მაგრამ როგორი უნდა იყოს „ცნობიერების ნაკადის“ როგორც ტექსტის ტიპის სემიოტიკური კვლევის ეტაპობრივი სტრუქტურა? ბუნებრივია ჩავთვალოთ, რომ კვლევის თანმიმდევრობის ლოგიკა დამოკიდებული უნდა იყოს იმაზე, თუ ამ სამი განზომილებიდან რომელს აქვს თეორიული პრიმატი. ამ თვალსაზრისიდან კი გასათვალისწინებელი იქნება ამ სამი განზომილების კვლევის ისტორია და თვით ამ ისტორიის ლოგიკა“ (თევდორაძე, 2004, 38). ეყრდნობა რა ამ ზოგად მოსაზრებებს და გ. ლებანიძის ჩვენ მიერ უკვე ციტირებულ მონოგრაფიას, ავტორი შემდეგნაირად განსაზღვრავს ტექსტის სტრუქტურას და მიდის იმ დასკვნამდე, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექნება ტექსტობრივ დონეთა (ინსტანციათა) გამოყოფის თვალსაზრისით, ანუ მიდის ტექსტის პრაგმატიკული განზომილების პრიმატის ხაზგასმამდე: „როგორც გ. ლებანიძე აღნიშნავს, თანამედროვე ლინგვისტიკაში ნიშნის თითოეული მოდელი განსაზღვრავდა ლინგვისტური კვლევის ეტაპებსა და მიმართულებას. ეს მიმართულება შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

1) XX ს-ის ლინგვისტიკა დასაწყისში ორიენტირებული იყო სინ-

ტაქტიკაზე (ნიშანთა შორის მიმართების კვლევაზე) — ეს იყო სტრუქტურალიზმის ეტაპი.

2) მეორე ეტაპზე ლინგვისტიკა ორიენტირებული იყო სემიოტიკაზე — მთავარი იყო მნიშვნელობათა სფერო. სემანტიკას შეესაბამება პოსტსტრუქტურალისტური ფუნქციური ლინგვისტიკის ეტაპი.

3) მესამე ეტაპი — დღევანდელი კომუნიკაციური ლინგვისტიკა ორიენტირებულია **პრაგმატიკაზე** — მისთვის მთავარია ნიშნის მიმართება ენობრივ სუბიექტთან. მაშასადამე, სხვადასხვა დროს წამყვან სტატუსს თანმიმდევრობით იძენდა ჯერ სინტაქტიკა, შემდგომ სემანტიკა და ბოლოს პრაგმატიკა, თანამედროვე კომუნიკაციურ ლინგვისტიკაში წინა პლანზე წამოწეულია პრაგმატიკული კვლევა“ (ლებანიძე, 2004, 32).

თხრობითი ინსტანციების ის გამოიყვანა, რომელსაც მოითხოვს ნარატოლოგია, მოხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენ არა მარტო ვაღიარებთ პრაგმატიკის (და, შესაბამისად, ინტერსუბიექტურობის) დომინანტურ როლს ზოგად ნებისმიერი ტექსტის სტრუქტურირების პროცესში, არამედ ვავიზიარებთ ნ. თევდორაძის პოზიციას და მხატვრული ნარატივის პრაგმატიკულ სტრუქტურაში გამოვყოფთ ორ დონეს. ეს დონეებია:

1) შიდა ტექსტური დონე — კომუნიკაცია პერსონაჟებს შორის;

2) კომუნიკაცია ადრესანტ ავტორსა და ადრესატ მკითხველს შორის.

ვფიქრობთ, არ არის ძნელი იმის დანახვა, რომ მხატვრული ნარატივის სტრუქტურაში ზემოთ დასახელებული ორი პრაგმატიკული დონის გამოყოფა წარმოადგენს იმ ტრადიციულად აღიარებული ფაქტის ინტერპოზიციონისტულ-კომუნიკაციურ გადააზრებას და ხელახლა ფორმულირებას, რომელსაც ტექსტის ინტერპრეტაციის თანამედროვე თეორიაში ეწოდება ნარატიულ ტექსტში წარმოდგენილი მხატვრული მეტყველების დაყოფა ავტორისეულ და პერსონაჟისეულ სამეტყველო პარტიებად. მაგრამ, რა თქმა უნდა, ჩვენი კვლევითი მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა გადააზრების ხსენებულ ფაქტს უნდა მიენიჭოს იმიტომ, რომ მასზე დაყრდნობით შეგვიძლია ახლებურად დავინახოთ თვით ჩვენი კვლევის საგანი — ნარატივის რეფერენტული სტრუქტურა. ჩვენ მივიჩნიეთ (ლ. ნოზდრინას პოზიციისგან განსხვავებით), რომ ტექსტის რეფერენტულ სტრუქტურას, როგორც ლინგვისტურ ტექსტობრივ კატე-

გორიას, ლიტერატურათმცოდნეობაში მოექცნება შესაბამისი კორელაციური კატეგორია და ეს კატეგორია აღინიშნება ტერმინით „ნაწარმოები სამყარო“. მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია მივუთითოთ „ნაწარმოების სამყაროს“ როგორც მხატვრული ფენომენის იმ შინაგან დიქტომიაზე, რომელიც უშუალოდ გამომდინარეობს ნარატიული პრაგმატიკის ზემოთ განხორციელებული დიქტომიიდან. ვგულისხმობთ, სახელდობრ, შემდეგს: რაკი ნარატიული მხატვრული მეტყველება აუცილებლად წარმოდგენილია ორი პრაგმატიკული დონით, ანუ შიდა ტექსტური დონით (კომუნიკაცია პერსონაჟებს შორის) და გარე ტექსტური დონით (კომუნიკაცია ადრესანტ ავტორს და ადრესატ-მკითხველს შორის), შესაბამისად ნაწარმოების სამყაროც შინაგანად დიქტომიზირებულ უნდა იქნას ორ ურთიერთდაკავშირებულ, მაგრამ ამავე დროს განსხვავებული განზომილებით. ეს განზომილებებია:

ა) სამყარო, დანახული ისე, როგორც მას ხედავს ადრესანტი — ავტორი და როგორსაც იგი უშუალოდ, ანუ პერსონაჟებისგან მეტად თუ ნაკლებად დამოუკიდებლად აქცევს ადრესატ-მკითხველისადმი მიმართულ კომუნიკატად;

ბ) სამყარო, დანახული ისე, როგორც მას ხედავს სწორედ ნარატივის პერსონაჟები და რა სახითაც იგი (ეს სამყარო) როგორც შიდატექსტობრივი კომუნიკატი ფიგურირებს დიალოგებში, ანუ მეტყველების პერსონაჟისეულ პარტიებში. რა თქმა უნდა, შეუძლებელია და არც არის საჭირო ნაწარმოებისეული სამყაროს ამ ორი განზომილების ერთი მეორისგან იზოლაცია, ზუსტად ისევე, როგორც ორი პრაგმატიკული დონის დიქტომიზაციაც არ უნდა ნიშნავდეს ამ დონეთა ურთიერთიზოლაციას, რადგან ნებისმიერ შემთხვევაში მხატვრული სინამდვილე მუდამ წარმოადგენს ერთ ორგანულ მთლიანობას; მაგრამ, როგორც ცნობილია, მთლიანობის დანახვამ და აღიარებამ არ უნდა შეგვიშალოს ხელი მის ანალიტიკურ კვლევაში, ანუ — ამ შემთხვევაში — მთლიანის დიქტომიზაციაში. ჩვენთვის, ბუნებრივია, მთელი ამ მსჯელობის მნიშვნელობა საბოლოო ანგარიშში მდგომარეობს შემდეგში: თუ ნარატიულ ტექსტში წარმოდგენილი მხატვრული სამყარო შინაგანად დიქტომიზირებულია ორ განზომილებად, მაშინ ასევე დიქტომიზირებულად უნდა იქნას დანახული და გამოკვლეული მისი (ანუ ნარატიული ტექსტის) რეფერენტული სტრუქტურაც. როგორც მოცემული სტატიის სათაურიც მეტყველებს,

ჩვენ ვეყრდნობით სწორედ ნარატივის რეფერენტული სტრუქტურის ამგვარ დიქტომიას და რეფერენტულ სტრუქტურას ვიკვლევთ შესაბამისი თანმიმდევრობით: ჯერ ვმსჯელობთ ამ სტრუქტურის პირველ, შემდეგ კი მეორე განზომილებაზე.

ლიტერატურა

თედორაძე, 2004 — ნ. თედორაძე, ცნობიერების ნაკადი, თბილისი, 2004.

ლებანიძე, 2004 — გ.ლებანიძე, კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბილისი, 2004

ნოზდრინა, 2004 — Л.А. Ноздрина, Поэтика Грамматических Категорий, Москва, 2004.

LELA ONIANI

The Narrative Principle of Differentiating Narrative Instances into Narrative Levels and Referential Structure of Narratives

Summary

The paper discusses the issue of differentiating narrative levels by means of the narrative principle. The modern theory of text interpretation should be considered as an essential means for the solution of the given issue. The theory in question distinguishes two types of speech; the author's and that of the characters'. Since the pragmatics of a literary text embraces two closely interconnected levels – intralinguistic and extralinguistic, the world of a literary work should be interpreted from two different perspectives - the author's and that of the characters'.

ცნაუ საკარული

ქვეტექსტი და საკომუნიკაციო ერთეული
„წანამძღვარი მოდუსით“

მხატვრული ტექსტის შინაარსობრივ-კონცეპტუალური ინფორმაციის დადგენა-გამოვლენის პროცესი ხელეწიფება ფილოლოგიურად მომზადებულ მკითხველს; იგი საინტერესო და რთული ტექსტური მექანიზმის, ენობრივი სიგნალების საშუალებით ადამიანის და სამყაროს რთული ლაბირინთების გამოვლენის შედეგია.

შინაარსობრივ-კონცეპტუალური ინფორმაცია სამეცნიერო ლიტერატურაში ქვეტექსტის სახელითაა ცნობილი. ამრიგად, ინფორმაციის ის ნაწილი, რომელიც უშუალოდ ტექსტის ზედაპირზე არაა მოცემული, არამედ გამომდინარეობს ან ნაგულისხმევია გარკვეული ინფორმაციული სიგნალების საშუალებით, ქვეტექსტს წარმოადგენს. ასეთი სიგნალებია:

- ა) „არჩევითობის პრინციპით“ (ვ. გაკი) გამოყენებული ენობრივი საშუალებები;
 - ბ) გამონათქვამისა და მისი პროპოზიციული ოდენობების ურთიერთმიმართება;
 - გ) გამონათქვამების თემა-რემული სტრუქტურა;
 - დ) აზრის კონდენსაციის მარეალიზებული ფაქტორები;
 - ე) პრესუპოზიციის ფაქტორი;
 - ვ) სტილისტური საშუალებები: მეტაფორა, შედარება, გამეორება და ა.შ.;
 - ზ) გამონათქვამის რიტმის განმსაზღვრელი ფაქტორები: წყვეტილობა, ჩართვები და ა.შ.;
 - თ) სინტაქსური ერთეულის გაშლა;
 - ი) არასრული სინტაქსური საშუალებები;
 - კ) იმპლიკატორის ფაქტორი;
 - ლ) სათაური, როგორც ტექსტის ლაიტმოტივი.
- გარდა ჩამოთვლილი ქვეტექსტის მარეალიზებული სიგნალებისა,

კონცეპტუალური ინფორმაციის გადმოსაცემად ენას აქვს სხვა მრავალი ხერხი. ასეთი სიგნალების საშუალებებით მკითხველს უადვილდება ტექსტის შინაარსის სიღრმეში წვდომა და შინაარსობრივ-კონცეპტუალური ინფორმაციის, ანუ ქვეტექსტის ამოკითხვა. ამის გარდა, ქვეტექსტის მარეალიზებული სიგნალების იდენტიფიკაცია ფილოლოგ სტუდენტს ეხმარება, ჩაწვდეს ავტორის შემოქმედებით ლაბორატორიას და შემოქმედებითი მუშაობის თანამონაწილე გახდეს. ამრიგად, ტექსტის შინაარსის დეკოდირების პროცესის ეფექტურობა ორ ძირითად ფაქტორზე დამოკიდებულია: ა) რამდენად სრულია ავტორისეული ინტენციის რეალიზება ტექსტში; ბ) რამდენად კარგადაა მომზადებული მკითხველი, რომ დააფიქსიროს ქვეტექსტის მარეალიზებული სიგნალები და ბოლომდე გამოავლინოს ფაქტუალური ინფორმაციის თანმდევი ქვეტექსტი.

ქვეტექსტის მარეალიზებული სიგნალების შესწავლისას განსაკუთრებით გამოვყოფდით იმ საკომუნიკაციო ერთეულებს, რომლებიც ავტორის, ან მოქმედი პირის პოზიციას — აზრს, გამოხატავს. პოზიცია ხომ დასახული მიზნის, ანუ, მოცემულ შემთხვევაში, ავტორისეული ინტენციის ინდიკატორია.

ტექსტებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ისეთი საკომუნიკაციო ერთეული, რომელიც ტექსტში რეალიზაციის საფუძველზე ავტორის ან რომელიმე მოქმედი პირის აზრს, ანუ პოზიციას გამოხატავს, ქვეტექსტის რეალიზაციის მეტად ეფექტური საშუალებაა. აღნიშნული ხასიათის საკომუნიკაციო ერთეულს ჩვენ წარმოვადგენთ შესიტყვებით „წანამძღვარი მოდუსით“, სადაც რეალიზებული ლექსიკური ერთეულები (წანამძღვარი, მოდუსი) ლოგიკის სფეროს მიეკუთვნება, მაგრამ მოცემულ შესიტყვებაში ეს ლოგიკური ცნებები განსხვავებული შინაარსითაა დატვირთული.

როგორც ცნობილია, ლოგიკაში მარტივი კატეგორიული სილოგოზში დედუქციური დასკვნის ერთ-ერთი გავრცელებული სახეა. იგი შედგება ორი წანამძღვრისა და დასკვნისაგან, რომლებიც მარტივი კატეგორიული წინადადებებია და შეიცავენ სამ ტერმინს. მარტივ კატეგორიულ სილოგოზებში ორი ტერმინის მესამესთან დამოკიდებულების საფუძველზე დგინდება ამ ორი ტერმინის ურთიერთდამოკიდებულება.

მხატვრულ ლიტერატურაში ქვეტექსტის სარეალიზაციოდ გამოყენებული საკომუნიკაციო ერთეული — „წანამძღვარი მოდუსით“ თა-

ვისი ფორმით შეიძლება, იყოს ნარატიული, დიალოგური, დეკლარაციული-კატეგორიული და საერთო ლექსიკური ერთეულის არსებობით არ არის განპირობებული. ამას გარდა, „წანამძღვარმა“ უნდა შეძლოს, იქცეს იმპულსად შემდეგი კითხვისთვის: მერე რა?, ხოლო უშუალო კავშირში მყოფი კონტექსტის ის ნაწილი, რომელიც იქვე გასცემს პასუხს ამ კითხვას, საკომუნიკაციო ერთეულის „მოდუსი“ იქნება, რაც თავისი შინაარსით ნავარაუდევ, ნაზრევ ინფორმაციულ ოდენობას უნდა წარმოადგენდეს. „წანამძღვარი“ მხატვრულ ტექსტში არის ის, რაც განაპირობებს გარკვეულ კონტექსტში აზროვნების შემდგომ წინსვლას და პოზიციის დაფიქსირებას. იგი არამხოლოდ კონკრეტული, არამედ ასოციაციური შინაარსობრივი კავშირებით შეიძლება იყოს განპირობებული. სწორედ ამიტომ, ქვეტექსტის რეალიზაციისას „წანამძღვარი“ არის „ბიძგი“ შემდგომი აზრის, ანუ „მოდუსის“ სარეალიზაციოდ. შესიტყვებაში „წანამძღვარი მოდუსით“ მოდუსის ქვეშ იგულისხმება ამ ერთეულის სპინოზასეული ინტერპრეტაცია: მოდუსი არის ის, რაც არსებობს სხვით და მისაწვდომია სხვისი მეშვეობით (სპინოზა, ქს.ე., ტ.7)

ამრიგად, წარმოდგენილ ნაშრომში შესიტყვება „წანამძღვარი მოდუსით“ მხატვრული ტექსტის ერთ-ერთი საინტერესო მახასიათებლის შინაასრობრივ დატვირთვას იძენს. ჩვენი აზრით, იგი ინგლისურ ენაში არსებული ლექსიკური ერთეულით **afterthought** გამოხატული ინფორმაციის ადეკვატურია. ქართულში შესიტყვება „წანამძღვარი მოდუსით“ და ინგლისურში ლექსიკური ერთეული **afterthought** რეალურ კონკრეტულ სინამდვილეს ორი ფაზით წარმოადგენენ: ა) მიზეზი წანამძღვარში და ბ) პირობითი შედეგი მოდუსში, როგორც ავტორის ინტენციისათვის რელევანტური აზრის, განწყობის და შესაძლებელი რეაქციის დაფიქსირება. შესაბამისად, მოდუსში ჩადებული სუბიექტურ-ასოციაციური ხასიათით შემეცნებული რეალობა განმსაზღვრელია ტექსტში ჩადებული კონკრეტული ქვეტექსტისა.

მხატვრულ ტექსტში რეალიზებული მოდუსი ხან მეტად, ხან ნაკლებად შეიძლება იყოს თავისუფალი წანამძღვრით განპირობებულობისაგან და, შესაბამისად, თავისი საკუთარი რეალიზაციის მექანიზმი ახასიათებდეს იმის გამო, რომ ხშირად ადგილი აქვს ხოლმე ასოციაციური კავშირების ფაქტორს. იმისათვის, რომ საკომუნიკაციო ერთეული „წანამძღვარი მოდუსით“ ტექსტში რეალიზებული ქვეტექსტის ერთ-ერთ მძლავრ ფაქტორად მივიჩნიოთ, საჭიროა, რომ მოდუსი თავ-

ვისი შინაარსით განპირობებული იყოს წანამძღვარი გამონათქვამის შინაარსით და არ იყოს შინაარსობრივად წინააღმდეგობრივი ხასიათის, ანუ, ქვეტექსტის განმაპირობებელი მოდუსი უნდა არსებობდეს წანამძღვრით და ინფორმაციულად მისაწვდომი იყოს წანამძღვრის საშუალებით.

ქვეტექსტის მარეალიზებული საკომუნიკაციო ერთეული „წანამძღვარი მოდუსით“ სხვადასხვა კონტექსტუალური მექანიზმით რეალიზდება ხოლმე.

საკომუნიკაციო ერთეულში „წანამძღვარი მოდუსით“ გაშლილი წანამძღვარი ჩვეულებრივი კონტექსტუალური ერთეულია. ასე მაგალითად:

„Col thought, I hate it here. I hate it. I hate it. And he clenched his fist under cover of the table until the fingernails hurt him, digging into his palm. He had suddenly come to hate it, and the emotion frightened him. It was the reason why he had prayed for the storm, to break the pattern of long, still days and waken the others out of their contentment, to change things. Now, everything was as it had always been in the past and he did not want the past, he wanted the future“ (1, 19).

მოცემულ კონტექსტში წანამძღვარი გაშლილი სახითაა მოცემული: ყმაწვილისათვის დამახასიათებელი მგზნებარებით გმირი არსებულს უარყოფს და ჯერ კიდევ შეუცნობელისაკენ მიილტვის. შესაბამისად, თხრობა აჩქარებული პულსაციით ხასიათდება და გარშემო მყოფთ უბიძგებს, რომ შინაგანად თვითკმაყოფილების გრძნობისაგან გათავისუფლდნენ. ნაწყვეტი ავტორისეული პოზიციის გამომხატველ ზოგადი ხასიათის მოდუსში გადადის — ამაში არაფერი ახალი არ იყო, წარსულშიც ყოველთვის ასე ხდებოდა. საინტერესოა, რომ მოდუსი გავრცობილ ხასიათს იღებს და კუმულაციის გზით ყმაწვილის მიერ წარსულის უარყოფაზე და მომავლისაკენ სწრაფვაზე მიგვითითებს.

ტექსტებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ გაშლილი მოდუსი უფრო დამაჯერებელი ქვეტექსტის რეალიზაციის საშუალებას იძლევა. მაგალითად:

„Now Beria was a clever man, much cleverer than you are, boy - he'd have eaten you for breakfast. But clever people all make one mistake. They all think everyone else is stupid. But everyone isn't stupid. They just take a bit more time, that's all“ (2, 23).

გაშლილი მოდუსი ზემომოტანილ კონტექსტში ოთხი დამოუკიდებელი სინტაქსური ოდენობითაა გადმოცემული. კონტექსტში გმირის კრიტიკული დამოკიდებულება ჭკვიანად შერაცხული პიროვნების მიმართ გაშლილი მოდუსის საშუალებით უფრო სარწმუნოდ აღიქმება.

საკომუნიკაციო ერთეულში „წანამძღვარი მოდუსით“ მთელი რიგი სტილისტური ხერხები შეიძლება, იყოს გამოყენებული, მაგალითად:

„When did he leave?“

„Yesterday afternoon. Four or five. She can't remember exactly.“

„How?“

„Driving.“

„Driving? That's all right. You'll catch him easily. By the time you leave, you'll only be a few hours behind him. He's a rat in a trap up there“ (2, 307).

მოცემულ კონტექსტში გმირისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ვირთხასთან შედარების საშუალებითაა გადმოცემული მოდუსში, რაც მოცემულ კონტექსტში ქვეტექსტის ხასიათს განაპირობებს.

საკომუნიკაციო ერთეულში „წანამძღვარი მოდუსით“ ქვეტექსტის ემოციურად უფრო მეტი დატვირთვის მიზნით შეიძლება, რიგი სტილისტური ხერხების ერთდროულ რეალიზაციას ჰქონდეს ადგილი. მაგალითად:

„There was nothing they could do. He - whoever he was - knew where they were. He could come for them whenever he wanted. Or he could have them where they were. There was no prospect of rescue from the outside world. He was their absolute master. Unseen. All-seeing. Omnipotent. Mad“ (2, 328).

მოცემულ საკომუნიკაციო ერთეულში „წანამძღვარი მოდუსით“ მწერალი ქმნის დაძაბულ სურათს უკიდევანო ტყეში გამოკეტილი ადამიანებისა, რომელთაც უხილავ მტერთან შეხვედრის საშიშროება ყოველ ფეხის ნაბიჯზე განადგურებით ემუქრება. კონტექსტში რეალიზებული ქვეტექსტი — სიტუაციის სიმძაფრე — გამოყენებული მხატვრული ხერხებით (პარარელური და ელიფსური კონსტრუქციები, ჰიპერბოლა) უფრო ეფექტურადაა რეალიზებული.

საინტერესოა, რომ საკომუნიკაციო ერთეული „წანამძღვარი მოდუსით“ ჩარჩო ხასიათს ატარებს იმის გამო, რომ მოდუსი კონკრე-

ტული კონტექსტის თავსა და ბოლოშია, მათ შუა კი „წანამძღვარი“, ანუ რეალიზებული მოდუსის რეალური მიზეზია დაფიქსირებული. მაგალითად:

„But unfortunately, freedom is not enough, by far. If there is a shortage of bread, a shortage of butter and fats, a shortage of textiles, and if housing conditions are bad, freedom will not carry you very far. It is very difficult, comrades, to live on freedom alone“. (2, 344).

მოცემულ კონტექსტში რეალიზებული საკომუნიკაციო ერთეულის ჩარჩო მოდელი ქვეტექსტს — რომ მხოლოდ თავისუფლება საკმარისი არ არის — უფრო დამაჯერებელს ხდის.

ზოგჯერ მოდუსი საკომუნიკაციო ერთეულში ერთი ლექსიკური ერთეულითაა წარმოდგენილი და პარცელირებულია. მაგალითად:

„Kelso raised his binoculars and inspected the far shore for signs of habitation but there was none. He looked utterly forbidding and gloomy. A wilderness“. (2, 355).

მოცემულ კონტექსტში მოდუსი ერთი პარცელირებული ერთეულით — (**a wilderness**) არის წარმოდგენილი. აღნიშნული მოდუსი წანამძღვართან მიმართებაში მკითხველს აძლევს საშუალებას, კელსოს უკმაყოფილება, უიმედობა და გულისტკივილი, გამოწვეული იმ ფაქტით, რომ გარშემო მხოლოდ უკაცრიელი ტერიტორია იყო გადაჭიმული, ქვეტექსტში მთელი სიმძაფრით აღიქვას.

ამგვარად, მხატვრულ ტექსტში საკომუნიკაციო ერთეული „წანამძღვარი მოდუსით“ მწერლის მიერ ან გმირის საშუალებით მხატვრულად განსხეულებული პოზიციაა, რაც გარკვეული ინფორმაციული მიზნის მისაღწევად გამოიყენება. სწორედ ამიტომ, განსახილველი ოდენობა „წანამძღვარი მოდუსით“ ტექსტის სიღრმეში გარინდული ქვეტექსტის ეფექტურ მარეალიზებელ საშუალებას წარმოადგენს.

ლიტერატურა

რედ ა. ადკინსი, მ. შაკლტონი — Recollections, Ten stories on five themes, edited by Alek Adkins and Mark Shackleton, London, 1991.

ჰარისი, რ. — Harris, K. Archangel, London, 1998.

TSIALA SAKARULI

Subtext and the Communicative Unit "Afterthought"

Summary

The paper deals with "afterthought" in fiction as an effective means for realizing subtext.

"Afterthought" in the paper is considered to constitute the unity of two parts: a) the background for b) deduction, which conditions the realization of subtext.

მარინა სიორიძე

მიშელ ბიუტორის „მოღიფიკაციები“ და მისი ზოგადი სტილური თავისებურებები

„აი, ფრანგული ავანგარდის ყველაზე დამთავრებული და ცნობილი რომანი. მისი საოცარი არქიტექტონიკა ახალ პერსპექტივებს უსასრულოდამდე ზრდის“. მიშელ ლეირისი

მიშელ ბიუტორი, მისი პირველი რომანის გამოცემისთანავე, „ახალი რომანის“ სკოლას მიაკუთვნეს და ალენ რობ-გრისა და ნატალი საროტს მიამსგავსეს. მაგრამ თავიდანვე ნათელი იყო, რომ მათ შორის დიდი განსხვავება არსებობდა. რობ-გრისა და საროტისაგან განსხვავებით, ბიუტორი ზოგიერთ რომანში იძლევა „ამბავს“, ადამიანურ პრობლემას, ადამიანის დრამას. მართალია, ისიც უარყოფს ფსიქოლოგიას და უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ნივთების სამყაროს, როგორც რობ-გრისე, მაგრამ მის პირველ რომანებში უფრო მკვეთრი პერსონაჟებია და მას აინტერესებს ამ პერსონაჟების დამოკიდებულება სამყაროსა და სხვა ადამიანებთან.

მიშელ ბიუტორი, განათლებით ფილოსოფოსი, რომანს მიიჩნევს ფილოსოფიისა და პოეზიის გაერთიანების ერთადერთ საშუალებად, რომელშიც ხდება შერიგება ფილოსოფიისა პოეზიასთან და ადამიანის საკუთარ თავთან. ბიუტორმა რომანი განსაზღვრა როგორც ძიება, თხრობის განსაკუთრებული ფორმა, უფრო მეტიც, თხრობის ლაბორატორია, რომელშიც უნდა მოხდეს ცნობიერების გაღვიძების კვლევა, სამყაროსა და ადამიანის შემეცნება. „რომანი არის... საოცარი საშუალება, რომ ფეხზე იდგე, ჭვიანურად იცხოვრო ამ განრისხებულ სამყაროში, რომელიც ყოველი მხრიდან გემუქრება“. ბიუტორისათვის რომანის უმაღლესი ფორმა არის სიმბოლიზაციის აბსტრაქტული სისტემა, რომელშიც ხდება ადამიანის საკუთარ პიროვნებასთან შერიგება.

რომანი ბიუტორისათვის არის ძიება, თხრობის განსაკუთრებული ფორმა. თხრობის ფენომენი კი ლიტერატურის სფეროს სცილდება. ის ცხოვრებისეული მოვლენაა. მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ადამიანები ერთმანეთს მოუთხრობენ სხვადასხვა ამბავს, იქნება ეს ოჯახში, სკოლაში თუ სამუშაოზე. თხრობით ადამიანებიც იხატებიან. ჩვენ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ უცნობი, რომლის შესახებაც მიმდინარეობს საუბარი, ასევე ნივთებიც. ჩვეულებრივი თხრობის შემოწმება შესაძლებელია, რომანისტიც კი შეუძლებელი. რასაც რომანისტი მოგვითხრობს, მკითხველმა უნდა დაიჯეროს. მას საყრდენი არ გააჩნია და ამიტომ რომანი განეკუთვნება ფენომენოლოგიურ სფეროს, რომლის რეალობა მკითხველმა უნდა დაინახოს ან წარმოიდგინოს. ამიტომაც არის რომანი თხრობის ლაბორატორია.

მწერლის პირველი ამოცანაა რომანის ფორმის განახლება. მისი ფორმალური სიხალეები რეალიზმს არ უპირისპირდება, პირიქით, ეს „წინ წასული რეალიზმია“. რეალიზმი, სიმბოლიზმი და ფორმალიზმი რომანის განუყოფელ ერთიანობას უნდა წარმოადგენდნენ, — ასკვნის ბიუტორი. „ყოველი ჰუმანიტი ტრანსფორმაცია რომანის ფორმისა, ყოველი ნაყოფიერი ძიება ამ სფეროში, თვით რომანის ცნების ტრანსფორმაციით თავდება. მისი განვითარება ნელია, მაგრამ გარდაუვალი, იგი ვითარდება პოეზიის ახალი სახისაკენ, რომელიც ერთდროულად ეპიკური და დიდაქტიკურია“. დიდაქტიკური მხარე რომანისა მის შემეცნებით ხასიათში მდგომარეობს, რადგან ამ ლაბორატორიაში უნდა მოხდეს კვლევა ცნობიერების გაღვიძებისა, სამყაროსა და ადამიანის შემეცნება.

რომანის ახალი ფორმა თვით კომპოზიციაში უნდა გამოვლინდეს. სხვა ახალი რომანისტიების მსგავსად ბიუტორის რომანი ერთ ხაზს არ მიჰყვება. ერთი შეხედვით, ის დანაწევრებულია ფრაგმენტებად. ხდება „დროის დაშლა“, რომანი იქცევა ერთგვარ „puzzle“-ად (ინგლისური სიტყვაა და ნიშნავს თამაშს, რომელიც დიდ მოთმინებას მოითხოვს, რათა გაბნეული ფრაგმენტები აიწყოს ერთი სურათის შესაქმნელად. ხანდახან სურათი არ გამოდის). ბიუტორის რომანი ჰგავს ამ „puzzle“-ს, რომელიც შეიძლება არ აიწყოს. მწერალი ცდილობს ააგოს ისტორია, რომელიც არ იგება. რომანი იქცევა რომანის რომანად, რომელიც ვერ დაიწერა.

ბიუტორის ყველაზე ცნობილი რომანი „მოდიფიკაციები“ შეიძლება ფსიქოლოგიურ რომანად მოეჩვენოს მკითხველს, რადგან მასში დაინახავს მთავარი გმირის სულიერი განცდებისა და ფიქრების სურათს. სინამდვილეში კი რომანის მთავარი „გმირი“ არის „მოდიფიკაციები“, ე.ი. ის ცვლილება, რაც ხდება ადამიანის ცნობიერებაში ერთი დღე-ღამის გან-

მავლობაში. მთავარი პერსონაჟი არის მხოლოდ საბაბი ან ინდიფერენტული საფუძველი, რომლის მეოხებითაც ავტორი თავის მიზნებს ახორციელებს: გვიჩვენებს ადამიანის ცნობიერების გაღვიძებას და მისი მუშაობის პროცესს. რომანში ბევრი რამ „ხდება“. ძირითადი ხაზია მთავარი პერსონაჟის მოგზაურობა. ერთ დღეს დელმონი ჯდება მატარებელში პარიზი-რომის მიმართულებით, იმ მიზნით, რომ თავის არსებობაში მოდიფიკაცია შეიტანოს.

„მოდიფიკაციები“ რამდენიმეპლანიანია. პირველი პლანი არის ვაგონის კუბე – უძრავი, დახურული, უცვლელი. კუბე არის რეალური ფონი, რომელშიც სხედან დელმონი და სხვა მგზავრები. მეორე პლანი მოძრავია, — ცვალებადი; კუბეში შემოდინ და გადიან მგზავრები, კუბეს ფანჯრიდან და დერეფნიდან დანახული გარემო, სადგურების დასახელებების ცვალებადობა, დელმონში იწვევს ასოციაციურ მოგონებებს ოჯახისა და ბავშვებისა. მოგონებებისა და ასოციაციების დიდი ნაწილი დაკავშირებულია სესილთან, რომელიც მან რომში გაიცნო და შეიყვარა, მოგონებებში ცოცხლდება წარსულში რომაული მგზავრობანი, შეხვედრები სესილთან. დელმონის და ანრიეტას საქორწილო მოგზაურობა რომში, როცა ის ბედნიერი იყო თავისი ახალგაზრდა ცოლის სიყვარულით. ასოციაციებს დელმონი პარიზში გადაჰყავს, სადაც უაღრესად დაჭიმული ატმოსფეროა, ცოლი და ბავშვები უნდობლად უყურებენ მას, ასევე უსიამოვნო მოგონებაა პარიზში ჩამოსული სესილის სტუმრობა მის ოჯახში და სხვა.

რომანის მსვლელობაში, რეალურისა და ასოციაციების, სინამდვილისა და წარმოდგენების მიღმა ირკვევა, რომ საქმე მარტო ორ ქალს არ ეხება. დიდი როლი ენიჭება ორ დიდ ქალაქს, პარიზსა და რომს (მესამე პლანი). რომი დელმონისათვის სილამაზის, ხელოვნებისა და ანტიკურობის სამყაროა, „მარადიული ქალაქი“, იმ დროს როდესაც პარიზი და იქ ცხოვრება უინტერესო, სილამაზესა და რომანტიკას მოკლებული ყოველდღიურობაა. ორ ქალს შორის, ხანში შესულსა და ახალგაზრდას შორის არჩევანი, დელმონისათვის ორ ქალაქს შორის არჩევანიცაა. ოცნებების, წინა მგზავრობების აღდგენით და წარმოდგენებით ირკვევა, რომ სესილი მისთვის რომის სიმბოლოს წარმოადგენს და პარიზში რომ გადმოსახლდეს ისიც ანრიეტას დაემსგავსება, რადგან მას მოსცილდება ის რომანტიკული ელფერი, რომელსაც რომი ანიჭებს. ისიც ირკვევა, რომ დელმონისათვის ორი რომი არსებობს — ანტიკური და ქრისტიანული, სესილი ანტიკურის სიმბოლოა, ხოლო ანრიეტა ქრისტიანულის. დაბოლოს, უამრავი რემინისცენციების შემდეგ ანტიკური რომი, რომელსაც დელმონი

თავანს სცემს, რადგან იგი მითოსის სამყაროა, გვერდზე რჩება. მისი ჩაწვდომა და ახსნა შეუძლებელია, ის შორიდან უნდა გიყვარდეს.

ბიუტორის რომანი დეტალურად აღწერს კონკრეტულ ნივთიერ სამყაროს, საგნებს, კუპეს, მგზავრებს, ყოველ თითქოსდა უმნიშვნელო დეტალს, ისევე სკრუპულოზურად, როგორც რობ-გრიე, მაგრამ ძირითადი განსხვავება ამ ორ მწერალს შორის ისაა, რომ ბიუტორთან საგნები დაკავშირებული არიან ადამიანებთან. ამ საგნების მეოხებით არის გაძლიერებული მოგონებები და ასოციაციები. მართალია, საგნები „თავისთავად“ არიან, მაგრამ ისინი ერთიანად ადამიანის ცხოვრების ფსიქოლოგიურ რეალობას. ნელ-ნელა, კონკრეტული აღწერების განზოგადოებით თხრობა სხვა იერს იღებს და ხდება უძველესი მითების აღდგენა, რასაც მკითხველი თავიდანვე ნათლად ვერ ხედავს. დელმონი პელერინის როლშია და „მუდმივი ქალაქისაკენ“ მიისწრაფვის, მაგრამ ის მარტო არ არის. მას უამრავი პერსონაჟი ახვევია: მღვდელი, მასწავლებელი, სამხედრო, ვაჭარი, ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი, რომელთა საშუალებით მისი მედიტაციები და ასოციაციები სულ უფრო და უფრო ქაოსური და მძაფრი ხდება – თხრობის ტონი იძაბება (რომანის დასაწყისი სრულიად მშვიდი, ეპიკური ტონით არის დაწერილი). ეს კონკრეტულად გვიჩვენებს მგზავრის ფიზიკურ დაღლილობას, ხოლო ზოგადად ადამიანის სვლას ჯოჯოხეთისაკენ. ერთ-ერთ სიზმარში მას კიდევ მოეგლინება ბაზიერთუხუცესი, ვისი გამოჩენაც დაკავშირებულია იმ უამრავ შეკითხვასთან, რომლებიც დელმონს არ ასვენებს. ამ, მისთვის მძიმე და საჭოჭმანო კითხვებს, სწორედ სიზმარში ნანახი ბაზიერთუხუცესი უსვამს: „ვინ ხართ თქვენ?“, „რას ეძებთ?“, „საით მიდიხართ?“, „ვინ გიყვართ? და სხვა. დაბოლოს, კონკრეტული და პროზაული მგზავრობა პარიზიდან რომში იღებს სრულიად სხვა აზრს, ეს არის ადამიანის სულიერი სვლა, რომელსაც თავისდა უნებურად თავის თავის გარკვევა სურს. მაგრამ ბიუტორის მიზანი ის კი არ არის, რომ დახატოს ადამიანი და მისი ხასიათი, არამედ აღმოაჩინოს ჭეშმარიტება, რომელიც მიიღწევა მხოლოდ ცნობიერების გაღვიძებისა და მისი მუშაობის პროცესის აღწერით. დელმონი კი არ იცვლება, არამედ აცნობიერებს ადამიანურ ჭეშმარიტებას, რომელიც მათთან არის ყოველთვის დაკავშირებული. ამიტომ, ბიუტორის რომანების ერთი ნაწილი არის სრულიად ახალი ფორმითა და სხვა მანერით მოცემული მუდმივი, უძველესი მითები, რომლებიც მუდამ ცოცხლობენ. ლიტერატურა მათ ვერასოდეს ვერ მიატოვებს, რადგან ამ მითებში მოცემულია ადამიანის ნამდვილი ჭეშმარიტება, — ამბობს ბიუტორი.

ბიუტორი ხედავს ფიქრების შეუმჩნეველ ნიუანსებს, აღწერს მიკროდრამებსა და ყველა უმცირეს ცვლილებას. ბიუტორთან, ამ აღწერების შედეგად, მკითხველი პიროვნებას ხედავს. დელმონი იხატება, როგორც ნიჭიერი ადამიანი, რომელსაც შეეძლო კარგი ლიტერატორი ყოფილიყო, მაგრამ ცხოვრებამ ისე ჩაითრია, რომ კარგხელფასიანი სამსახური ამჯობინა მწერლის გაურკვეველ პროფესიას. მაგრამ იმ მოდიფიკაციების შედეგად, რაც მის ცნობიერებაში მოხდა, ის გადაწყვეტს დაწეროს წიგნი, რომელშიც ეცდება აღადგინოს ეს ძირითადი ეპიზოდი თავის თავგადასავლისა – მოდიფიკაციები.

ცნობილი ფრანგი მწერლისა და კრიტიკოსის მიშელ ლეირისის აზრით, ბიუტორის რომანი ერთი შეხედვით XVII საუკუნის ფრანგული ტრაგედიის კანონების მიხედვით არის აგებული. ე.ი. დატულია მოქმედების, დროისა და ადგილის ერთიანობა. მოქმედება ხდება ერთ კუბეში ერთი დღე-ღამის განმავლობაში, მაგრამ ღრმად თუ ჩავუკვირდებით რომანს, ნათელი გახდება, რომ ეს კლასიციზმის სტრუქტურული ერთიანობა მოჩვენებითია. სინამდვილეში ერთი მგზავრობა კი არ არის, არამედ რამდენიმე. ერთ დღე-ღამეში მოცემულია სრულიად სხვადასხვა დროები და მთავარი მოქმედება ხდება არა ერთ კუბეში, არამედ ორ ქალაქში. დელმონის რეალური მგზავრობა არის ფონი, რომელშიც გადახლართულია რამდენიმე დრო, რამდენიმე ადგილი და სხვადასხვა მოქმედება, რაც ნელ-ნელა იხსნება მგზავრობის მედიტაციებით.

„მოდიფიკაციების“ პირველივე სტრიქონი აოცებს მკითხველს, რადგან იგი დაწერილია არა პირველ ან მესამე პირში, არამედ მრავლობითი რიცხვის მეორე პირში. ავტორი ხმარობს ნაცვალსახელს „თქვენ“, თითქოს ეპატიუება მკითხველს, გახდეს რომანის პერსონაჟი. „აუცილებელი იყო თხრობა პერსონაჟის თვალთახედვით ყოფილიყო, რადგან საქმე ცნობიერების გაღვიძებას ეხებოდა. მე მჭირდებოდა შინაგანი მონოლოგი, თვით პერსონაჟის მეტყველების დონეზე მაღლა, შუამავალი პირველსა და მესამე პირებს შორის. ეს „თქვენ“ მაძლევს საშუალებას აღვწერო პერსონაჟის ის მდგომარეობა, როცა მასში მეტყველება იბადება“, – ხსნის ბიუტორი თავის მეთოდს. იგი აიძულებს მკითხველს, რომ იდენტიფიცირებულ იქნეს მთავარ პერსონაჟთან, მიჰყვეს მისი ცნობიერების მუშაობის პროცესს და ამ პროცესის პერიპეტეიები აღიქვას, როგორც საკუთარი. ბიუტორის რომანი „მოდიფიკაციები“ „რომლის ამოსავალი წერტილი ადამიანის ცნობიერების გაღვიძებაა, მიმართვით „თქვენ“, რომელიც აიძულებს მკითხველს ერთ-ერთი პარიზელის ისტორია თავისად აქციოს

და საკუთარი არსებობა გააცნობიეროს, მითის გამოყენებით, რომელიც ავტორს მუდმივ ჭეშმარიტებად აქვს აღიარებული“ – იღებს იმ დიდაქტიკურ ელფერს, რომლისკენაც მიისწრაფვის ავტორი.

ლიტერატურა

ალექსანდრი, 2000 — Alexandre D., *Lire le nouveau roman*, Paris, Dunod, 2000.

დიუგა, 2000 — Dugast F., *Le Nouveau Roman, une césure dans l'histoire du récit*, Paris, 2001.

მილა, 2000 — Milat C., «Nouveau Roman et Nouveaux Romanciers», Ottawa, 2000.

მორო, 1992 — Moreau J-L, *La nouvelle fiction*, Paris, Criterion, 1992.

ორიოლი, 1990 — Oriol C., *Nouveau Roman et discours critique*, Grenoble, 1990.

ვიარი, 1999 — Viart D., *Le Roman français au XXe siècle*, Paris, Hachette, 1999.

ვაგნერი, 1999 — Wagner F., «Nouveau Roman/anciennes théories», Paris, 1999.

MARINA SIORIDZE

Michel Butor's 'La Modification' and Some of its Stylistic Peculiarities

Summary

Michel Butor's novel 'La Modification' presents a detailed description of objective reality, of things as they are. However, the objects in the novel are closely connected with individuals since they evoke associations and memories, they form an essential part of man's psychological world. Gradually the précised description is generalized and the narrative reconstructs ancient myths that are not clearly noticeable at the beginning. One of the striking stylistic peculiarities of 'La Modification' is the second person narrative i.e. the use of the second person plural. The given device serves as a strategy of involvement.

ნანა სტამბოლიშვილი, ანზორ აბუსაძიძე

გერმანულ-ქართული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონის სტრუქტურულ-სემანტიკური მიმოხილვა

გერმანულ ენაში მოიპოვება ფრაზეოლოგიურ (იდიომატურ გამოთქმათა) დიდი რაოდენობა, რომელნიც ყოველდღიური მეტყველების არსებით ნაწილს შეადგენენ. გერმანული ენის შემსწავლელი ყოველი უცხოელი უნდა ცდილობდეს დაეუფლოს ამ ფრაზეოლოგიზმებს და თავისი აქტიური ლექსიკის შემადგენელ ნაწილად აქციოს. ასევე გერმანელმაც, რომელსაც თავისი სამეტყველო სტილის გაუმჯობესება და ცოცხალი გერმანულით საუბარი სურს, ზუსტად უნდა იცოდეს ფრაზეოლოგიზმების გამოყენების შესაძლებლობები.

გერმანულ-ქართული ფრაზეოლოგიზმების ლექსიკონი ორმაგად მნიშვნელოვანია ქართველებისათვის. იგი გვთავაზობს არა მარტო გერმანული და ქართული ენების ხშირად ხმარებულ და ხატოვანებით გამორჩეულ იდიომატურ გამოთქმებს, არამედ ისეთ ქართულ ფრაზეოლოგიზმებსაც, რომელნიც ხშირად არ გამოიყენება ყოველდღიურ საუბარში, მაგრამ შემონახულია ქართველი კაცის ცნობიერებაში და მათი კომუნიკაციაში გააქტიურება სამეტყველო ნორმად ქცევის შესაძლებლობას იძლევა.

ლექსიკონის შედგენისას ძირითადად ორიენტირებული ვიყავით არა ყველა ტიპის ფრაზეოლოგიზმებზე, არამედ იდიომატურ გამოთქმებზე. იდიომა ფრაზეოლოგიის ერთ-ერთი სახეა და მისი უნივერსალური განმარტება დარგის კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად რჩება.

წარმოდგენილ გერმანულ-ქართულ ფრაზეოლოგიურ ლექსიკონში შეტანილია იდიომები, რომლებიც ვინოგრადოვის სემანტიკური კლასიფიკაციის მიხედვით ფრაზეოლოგიურ შენაზარდებად (Phraseologische Zusammenbildungen), ფრაზეოლოგიურ მთელად /მთლიანობად/ (phraseologische Einheit) და ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებებად (phra-

seplogische Wortverbindungen) სტრუქტურირდებიან.

პრინციპი, რომლის მიხედვით ფრაზეოლოგიზმების პირველი ორი ტიპის ერთმანეთისაგან გამიჯვნა მოხდა, არის შემდეგი: ფრაზეოლოგიზმის ორივე ტიპი შესიტყვების ფორმის მქონე დაუშლელ ლექსიკურ ერთეულს წარმოადგენს, რომლის მნიშვნელობა არ გამომდინარეობს კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან, მაგრამ ფრაზეოლოგიურ შენაზარდებისაგან განსხვავებით ფრაზეოლოგიურ მთლიანობასთან მაინც შეიმჩნევა რაღაც ყრუ, სუსტი მინიშნება საერთო მნიშვნელობის მოტივაციაზე. მაგალითად, გერმანული იდიომი = **Kohldampf schieben**. — აქ არ არსებობს არც მიმანიშნებელი მინიმუმი, არც ძირითადი სიტყვა და არც სემანტიკურად სარეალიზაციო ელემენტი. აქ საქმე ეხება რთული შესიტყვების ზოგად, განუყოფელ მნიშვნელობას, კერძოდ, „**Hunger haben**“. არსებული ორი კომპონენტიდან არც ერთი არ იძლევა რომელიმე მათგანის მნიშვნელობაზე მითითებას. ორივე ერთ მთლიანობას ქმნის. ეს ორი მთლიანობა წარმოადგენს ერთდროულად კონტექსტის, როგორც „მიმანიშნებელ მინიმუმს“, ასევე სემანტიკურად სარეალიზაციო სიტყვას. სწორედ ასეთი თვისებით წარმოდგენილ სურათს უწოდებდნენ ფრაზეოლოგიის მკვლევრები იდიომს, რომლებსაც ვინოგრადოვი თავდაპირველად მხოლოდ ფრაზეოლოგიურ შენაზარდებს მიაკუთვნებდა. შევადაროთ ე. წ. გერმანული ფრაზეოლოგიური მთლიანობა „**blaues Wunder erleben**“ = **eine böse Überraschung erleben; etwas was in einer Art durch sein Maß an Vollkommenheit das Gewöhnliche, Übliche so weit übertrifft, dass es große Bewunderung, großes Staunen erregt**— იხილო საოცარი რამ, იხილო სასწაულები და ა.შ.

ფრაზეოლოგიური მთლიანობანის უმეტესობა თავისუფალი შესიტყვების სახითაც არსებობს, რაც განაპირობებს მათ ხატოვანებას. მაგალითად, **die Zelte abbrechen = einen Ort verlassen** (შევადაროთ ქართული იდიომი „გულა-ნაბადის აკვრა“). ფრაზეოლოგიური მთლიანობებისთვის დამახასიათებელი ხატოვანება მათი ფრაზეოლოგიური შენაზარდებისაგან გამიჯვნის მიზნით და მათი იდიომებად არ ჩათვლის მცდელობა არ უნდა იყოს მთლად ზუსტი, რასაც არ იზიარებდა ბევრი მკვლევარი და მათ შორის ქართველი ფრაზეოლოგიის მკვლევარი არლი თაყაიშვილი. „შენაზარდებიც თავიანთი წარმოშობით ხატოვანი ერთეულებია“, — აღნიშნავს იგი, მათაც ჰქონდათ მთლიანობისებური ორპლანიანობა. ცხადია არსებობდა გამოთქმა“ კა-

კას ხიდი გაიარა“ (დაიკარგა) თავისუფალი შესიტყვების სახითაც. ამოსავალი დაიკარგა „ზენდამენი“ შემოგვრჩა, რომელიც, რა თქმა უნდა, მიიჩქმალა, მაგრამ მთლიანად არ მივიწყებულა ხატოვანების ელემენტი“ (თაყაიშვილი, 1961, 19). ასევე შეიძლება იქვას გერმანულ ფრაზეოლოგიურ შენაზარდზე „**etwas auf dem Kerbholz haben**“ = **etwas Unerlaubtes, Unrechtes Straftat begangen haben, Schulden haben** (ნახშირნაჭამია, ცხვირი მოსვრილი აქვს, ცოდვები აქვს, შეუცოდავს და ა. შ.) გამოთქმა. ძველად არსებობდა თავისუფალი შესიტყვების სახითაც და სიტყვა-სიტყვით ნიშნავდა „გქონდეს რაღაც აღნიშვნა ბირკაზე (საჭდეზე) — გამოთქმას თავისი პირდაპირი მნიშვნელობით მიყვავართ ძველად არსებულ ჩვეულებამდე: ასეთი წესით აღნიშნავდნენ ვალებს. დღეს ამ გამოთქმის წარმოსახვითი მოტივაცია გაუფერულებულია და გადატანით, ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობით ნიშნავს“: ცოდვები აქვს, შეუცოდავს, ნახშირნაჭამია, ცხვირი მოსვრილი აქვს“.

ამრიგად, ქართველი მკვლევრებიც გვთავაზობენ ფრაზეოლოგიური შენაზარდებისა და ფრაზეოლოგიური მთლიანობანის გაერთიანებას. „სამართლიანია მოთხოვნა, გაერთიანდეს მყარი შესიტყვებების ეს ორი ტიპი და მას „იდიომა“ ეწოდოს“. (თაყაიშვილი, 1961, 21).

ლექსიკონში იდიომებს მიეკუთვნება ყველა ხატოვანი გამოთქმა, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა მისი გადატანითი მნიშვნელობა მეტ-ნაკლებად დაჩრდილული თუ აბსოლუტურად ბუნდოვანი. ლექსიკონში შევიტანეთ მცირე ნაწილი ფრაზეოლოგიური შესიტყვებებისა. მართალია ისინი იდიომებს არ მიეკუთვნება და წარმოადგენენ „არა-იდიომატურ ფრაზეოლოგიზმებს (რომერი, 2005, 17), მაგრამ მათ სრული უფლება აქვთ ფრაზეოლოგიზმების რიგებში დარჩნენ.

ლექსიკონში შევიტანეთ შემდეგი ტიპის ფრაზეოლოგიზმები: ისტორიული წარმოშობის, გერმანული ხალხის სულიერ კულტურასთან, ზნე-ჩვეულებასთან, ადათ-წესებთან, ყოფა-ცხოვრებასთან დაკავშირებული ბევრი იდიომი: **auf der Bärenhaut liegen = faulenzeln** — მხარ-თემოზე წამოწოლა; **jmdm.Korb geben = jmd. abgewiesen wird** — აშა ჰკრა, ცივი უარი უთხრა; **unter die Haube bringen = verheitern** — დაქორწინდე, გათხოვდე და ა.შ. უნიკალური კომპონენტების, გერმანული ენისათვის სპეციფიკური იდიომები: **Allotria treiben = abwegige Dinge, mit Lärm, Tumult o.ä. ausgeführter Umfang, dummes Zeug, Dimmheiten, Albernheiten** — ჩხირკედლაობს, ცუდ-უბრალოდ ლაქლაქებს, ბეჩოს ანიავებს, ანცობს; **MMaulaffen feilhalten = gaffend herumstehen** — უსაქ-

მოდ პირდაღებული დგას, ბუზებს ითვლის, ბუზებს ყლაპავს; ან **jmdm. ist Hopfen und Malz verloren = bei imdm ist alle Mühe umsonst** — ტყუილუბრალო გარჯაა, მასზე გაწეული ამაგი ფუჭია და ა. შ. ენის ყოველდღიური ხმარებიდან გამოსული ე. წ. არქაული იდიომები, რომლებიც კლასიკოსთა ნაწარმოებებში გხვდება: **jmdn. Koram nehmen** (ლათ. coram = vor aller Augen)-**jmdn scharf, öffentlich tadeln** — ამხილო, საყვედური უთხრა, მეთვალყურეობის ქვეშ გყავდეს; მოვიყვანთ კონტექსტს შილერის ნაწარმოებიდან: **Ich war Herr im Haus. Ich hätte meine Tochter mehr Koram nehmen sollen (Schiller-Kabale und Liebe)**. განა ჩემი ოჯახის ბატონ-პატრონი არა ვარ? ჩემი ქალისთვის მეტი ყურადღება უნდა მეღვინებია; ბოლო დროს მასმედიაში გაჟღერებული იდიომები: **den Gürtel (Schmachtriemen)enger schnallen = sich einschränken, den Lebensstandard heruntersetzen** — ქამრები შემოიჭირო, მადა დაიოკო. **BBlech reden = Unsinn reden** — მიედ-მოედო, სისულელეები ილაპარაკო და ა.შ. როგორც ცნობილია, იდიომები სხარტად, მატაფორულად გადმოსცემს რაიმე სიღრმისეულ, ზოგადად, ადამიანისთვის მნიშვნელოვან, მის მიერ სამყაროს ათვისებასა და აღქმის პროცესში დაგროვილი არქეტიპული ცოდნას სამყაროს ფაქტებისა და მოვლენების შესახებ: **HHimmel und Hölle in Bewegung setzen = alles versuchen, um etw. zu ermöglichen** — ცა და ქვეყანა შეძრა; წიე **ein Blitz aus heiterem Himmel = völlig unerwartet** — მეხის გავარდნას ჰგავს, როგორც ელვა მოწმენდილ ცაზე და ა.შ.

როგორც ცნობილია, როგორც სიტყვას, ისე იდიომსაც აქვს ნომინაციის ფუნქცია, რადგან მისი ობიექტი რეფერენტული თვალსაზრისით ემთხვევა სიტყვის ნომინაციის ობიექტს. ფრაზეოლოგიური ნომინაციის თვალსაზრისით, იდიომები შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი სფეროს მიხედვით: ხდომილების (ზმნური იდიომები), სუბსტანციის (სუბსტანტური იდიომები), და ხდომილების განმსაზღვრელი (ადვერბიალური იდიომები). ამ კლასიფიკაციის მიხედვით ლექსიკონში ჰარბობს ზმნური იდიომები, რომლებიც იდიომების ყველაზე გავრცელებული ფორმაა, მაგრამ გხვდება სუბსტანტური (არსებითი სახელის სტრუქტურის მქონე) იდიომებიც: **HHab und Gut = ganzes Vermögen-avladideba, ein Gottverlassenes Nest = ein Ort , wo niemand wohnt, weil es zu weit ist** — ღვთისაგან მივიწყებული ადგილი ა.შ. და ადვერბიალური იდიომები, რომლებიც ხშირად გარემოების ფუნქციას ასრულებენ წინადადებაში და სტრუქტურით სხვადასხვა წინდებულებიანი კონსტრუქციები და წყვილი სიტყვები: **Unter vier Augen- ohne Zeugen-pirispir, je und je = dann u.wann** — დროგამოშვებით.

ლექსიკონში იდიომები ილუსტრირებულია რამდენიმე მაგალითით. ეს იმ შემთხვევაში, როდესაც გერმანული ფრაზეოლოგიური ერთეული (იდიომა) სხვადასხვა მნიშვნელობის ან ელფერის მქონეა, ან, სიტუაციის შესაბამისად, შეიძლება გამოიხატოს ნაირგვარი ეკვივალენტით — **(einer Sache) die Krone aufsetzen = alles ან Unverschämlichkeit ,Gemeinheit überbieten, das Mass der Frechheit vollmachen- das setzt allem die Krone auf(fam)- das ist die Höhe- das ist Gipfel der Frechheit** — ნათელს მოჰფენს, დაავიკრავინებს, ყველაფერს ხელს მოუთავებს, მეტიმეტია, ყველა ზღვარს სცილდება და ა.შ.

ლექსიკონში, სადაც შესაძლებელია, ეკვივალენტების სახით მოცემულია ქართული არქაული იდიომები, რომელთა ბირთვს უმეტესად სპარსულიდან ნასესხები სიტყვები ქმნის (თუმცა ისინი დღეს ქართველი ერის კულტურის საგანძურს წარმოადგენს). ასე მაგალითად, **შერცხვენა-შეურაცხყოფის** გამოსახატავად = ბიაბრუდ გახდა, სახელის გატეხვისთვის, ნდობის დაკარგვისთვის = აბრუს გატეხა, საქმის კარგად წასვლისთვის = ალჩუს დაჯდომა და ა.შ. ძალიან ხშირ შემთხვევაში მათ აქვთ გერმანული ეკვივალენტები: მაგალითად- გაძევებისთვის :**აბურგანი ამოკვრა, კინწისკვრა, = jmdm. Laufpass geben**, ცივი უარის თქმისთვის: **ამას კრა = Korb geben** და ა.შ. თუმცა ყველა ესენი კონტექსტში თარგმნის დროს არაა გათვალისწინებული, მაგრამ მთარგმნელს თავისუფალი არჩევნის შესაძლებლობას აძლევს მისი სიტუაციის შესაბამისად გამოყენებისათვის.

ლექსიკონში იდიომები დალაგებულია ანბანური წესით, ძირითადი სიტყვის მიხედვით ლექსიკონის ბოლოს მოცემულია ანბანური სია ნომრების მიხედვით, რომელიც ადვილებს გერმანული ფრაზეოლოგიური ერთეულის მოძებნას. სინონიმური იდიომები ასევე მითითებულია ნომრების მიხედვით, რაც იდიომების ადვილად მონახვისა და მათი სემანტიკური ნიშნით დაჯგუფების შესაძლებლობას გვაძლევს.

ამრიგად, ფრაზეოლოგიზმები (იდიომები) შეიცავენ როგორც უნივერსალურ, ისე ეროვნულ საწყისს, რომელიც შემონახულია ყველა ეროვნების ადამიანის ცნობიერებაში და არის თითოეული ერის როგორც თვითმყოფადობის წარმოჩენის, ისე ცალკეული პიროვნების, სამეტყველო კომპეტენციის მაჩვენებლობის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში.

ლიტერატურა

აგრიკოლა, 1992 — Agrikolka, Erhard. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Bibliographisches Institut. Mannheim.

გორნერი, 1979 — GGörner. H. Redensarten. Kleine Idiomatik der deutschen Sprache. VEB Bibliographisches Institut. Leipzig.

რომერი... 2005 — Römer, Christine; Matzke, Brigitte. "Lexikologie des Deutschen". Gunter Narr Verlag. Tübingen.

შიპანი, 1992 — Schippan, Thea. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

თაყაიშვილი, 1961 — თაყაიშვილი არლი. ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები. საქ. სსრ. მეცნ. აკადემია. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, 1961.

სახოკია, 1979 — სახოკია თადო. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. „მერანი“. თბ., 1979.

სტამბოლიშვილი, 2001 — სტამბოლიშვილი ნანა. გერმანული იდიომატიკა და მისი სწავლების საფუძვლები. გამომც. „ბათუმის უნივერსიტეტი“. ბათუმი, 2001.

NANA STAMBOLISHVILI, ANZOR ABUSERIDZE

Structural and Semantic Survey of German-Georgian Phraseological Dictionary

Summary

German-Georgian Phraseological Dictionary contains highly expressive and most frequently used idiomatic units. The phraseological units (1900 items in all) are divided into two main types: idioms and phraseological expressions. Each entry presents the definition of a particular unit, its Georgian equivalent and appropriate contexts of its usage.

ნატალია სურგულაძე

ფრაზეოლოგიური ნომინაცია და ფრაზეოლოგიური ერთეულის სემანტიკური სპეციფიკა

ფრანგული ენის ფრაზეოლოგია, ისევე, როგორც ნებისმიერი სხვა ენისა, შედგება სტრუქტურული, სემანტიკური და ფუნქციური ტიპების მყარი სიტყვიერი კომპლექსებისაგან, რომლებსაც არცთუ იშვიათად ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული გარკვეული თავისებურებები გააჩნიათ. ფრაზეოლოგიური შედგენილობის არაერთგვაროვნება, რომელიც ენის ფრაზეოლოგიური სისტემის სირთულისა და წინააღმდეგობრიობის ერთ-ერთ ყველაზე ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს, ბევრადაა განპირობებული იმით, რომ ხარისხი და ხასიათი ენობრივი აბსტრაქციისა, რომელიც საფუძვლად უდევს ფრაზეოლოგიზაციის პროცესს, ფე-ს სხვადასხვა ტიპებში ერთნაირი არ არის.

ენობრივი აბსტრაქციის ხარისხი მოცემულ შემთხვევაში უნდა გავიგოთ, როგორც ფე-ს პირველადი ხატისაგან (სახისაგან) დაშორების ხარისხი, რაც გარდუვალად იწვევს ამ ერთეულის შინაარსობრივი სტრუქტურის გართულებას. ამგვარად, აქ ლაპარაკია აბსტრაქციის განსაკუთრებულ სახეობაზე — ფრაზეოლოგიურ აბსტრაქციაზე, რომლის დონეც დამოკიდებულია ფე-ს ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში მონაწილე სხვადასხვა ფაქტორის ურთიერთქმედებაზე, მაგრამ, ეჭვგარეშეა, რომ ამ ფაქტორებს შორის წამყვანი როლი ენიჭება სემანტიკურს. საქმე ისაა, რომ ენობრივი აბსტრაქცია თავის ყველაზე მკაფიო გამოხატულებას აღწევს სემანტიკურ გარდაქმნაში — იმ ლინგვისტურ პროცესში, რომელიც საფუძვლად უდევს ფრაზეოლოგიზაციას. სემანტიკური გარდაქმნის სხვადასხვა ფორმის თავისებურებებისა და ფრაზეოლოგიაზე მათი გავლენის გათვალისწინებას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს, მით უმეტეს, თუკი მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ ენობრივი აბსტრაქცია ისტორიულად ცვალებად

ბადი ცნებაა. ეს უმთავრესად დაკავშირებულია ფე-ს აზრობრივი განვითარებისათვის დამახასიათებელ დინამიკურ პროცესებთან (ფრაზეოლოგიზმის ახალი მნიშვნელობების გაჩენა, ფრაზეოლოგიური დერივაცია, დეფრაზეოლოგიზაცია და სხვა). ამ პროცესებმა, რომლებიც იწვევენ ამა თუ იმ ცვლილებებს ფე-ს სემანტიკურ სტრუქტურაში, შეიძლება იმავდროულად შეიცვალოს ამ ერთეულის ენობრივი აბსტრაქციის ხარისხი და ხასიათი და ამით განაპირობონ საკმაოდ არსებითი ძვრები ენის ფრაზეოლოგიურ სისტემაში.

ენობრივი აბსტრაქცია, რომელიც საფუძვლად უდევს ფრაზეოლოგიზაციის პროცესს, არ შეიძლება ავურიოთ და, მით უფრო, გავავიგოთ ფე-ს მნიშვნელობის აბსტრაქტულობასთან.

ენობრივი აბსტრაქცია — ესაა აზრობრივი პროცესი, რომლის დახმარებითაც ჩვენს ცნობიერებაში ყალიბდება გარკვეული ცნების შესაბამისი ესა თუ ის მნიშვნელობა, თუმცა თვითონ ეს ცნება შეიძლება კონკრეტული იყოს. მიუხედავად იმისა, რომ ენობრივი აბსტრაქცია დამახასიათებელია ყველა ფრაზეოლოგიზმისათვის, აბსტრაქტული მნიშვნელობა ბევრ მათგანს არ გააჩნია. დაკვირვებები გვიჩვენებს, რომ ფრაზეოლოგიის სფეროში ფრაზეოლოგიზმის ენობრივი აბსტრაქციის ხარისხისა და მის მიერ გამოხატული ცნების აბსტრაქტულობის ხარისხს შორის აბსოლუტური ურთიერთდამოკიდებულება და ურთიერთგანპირობებულობა არ არსებობს. ბევრი ფე, მართალია, გაშუალებულია (ფიგურალურად), აღნიშნავს კონკრეტულ ცნებებს (ნივთებს, ადამიანებს და მისთ.), მიუხედავად იმისა, რომ მათი წარმოქმნა არის შედეგი უფრო რთული სააზროვნო პროცესისა, ვიდრე აბსტრაქტული მნიშვნელობის მქონე სხვა ფრაზეოლოგიზმი **rat de cave** — „წვრილი სანთელი“ (სიტყვასიტყვით სარდაფის ვირთხა) აქვს კონკრეტული მნიშვნელობა, ხოლო კომპარატიულ ფრაზეოლოგიზმს **souple comme un gant** „ძალიან დამყოლი,“ (სიტყვასიტყვით, ხელთათმანით ელასტიკური) — განყენებული, თუმცა პირველისთვის აბსტრაქციის უფრო მაღალი ხარისხია დამახასიათებელი, ვიდრე მეორისათვის.

თუმცა, ზემონათქვამი არ ნიშნავს, რომ ცნებებს — „ენობრივი აბსტრაქცია,“ და „აბსტრაქტული მნიშვნელობა“ — შორის არ არის არავითარი ურთიერთკავშირი. იგი, რა თქმა უნდა, არსებობს, ვინაიდან ნებისმიერი მნიშვნელობის (კონკრეტულის ან აბსტრაქტულის) გაჩენა ფრაზეოლოგიზმში, ისევე, როგორც სიტყვაში, დაკავშირებულია

ლია სინამდვილის ასახვის სპეციფიკურ ფორმასთან — განზოგადებასა და აბსტრაქციასთან (ნაზარიანი, 1987, 146).

ენობრივი აბსტრაქცია როგორც ლინგვისტური მოვლენა დამახასიათებელია არა მარტო ფრაზეოლოგიზმისათვის, არამედ სიტყვისათვისაც, თუმცა ფრაზეოლოგიზმში მას მისი შინაგანი ფორმის თავისებურებებთან დაკავშირებული სპეციფიკური ხასიათი განსაზღვრავს.

ლექსიკური აბსტრაქციის საფუძველს, რომელიც სიტყვის ნომინაციური მნიშვნელობის გაჩენას იწვევს, ცნების ნიშან-თვისება წარმოადგენს, რომლის მიხედვითაც ეს სიტყვა იძენს თავის დასახელებას; მაშინ, როდესაც ფრაზეოლოგიური აბსტრაქცია ხორციელდება ფრაზეოლოგიზმის შინაგანი ფორმით გადმოცემული რომელიმე საგნის, ფაქტის, მოვლენის კონკრეტული აღწერის ან წარმოდგენის საშუალებით. ამგვარად, ფე-ს შინაგანი ფორმისათვის, მისი წარმოქმნის მომენტში მაინც, დამახასიათებელია საზოგადოება, რომელიც ამ ერთეულის სემანტიკურ ორგანიზმილებიანობაში მკლავდება. ამგვარი საზოგადოება არ ახასიათებს სიტყვის შინაგან ფორმას, რომელიც მის მიერ ენაში შესრულებული ნომინაციური ფუნქციის გამო, როგორც წესი, პირდაპირაა მიმართული საგნისადმი ან ცნებისადმი. სიტყვათა რეფერენტულ ურთიერთმიმართებას ორი საფეხური აქვს: საგანი (ცნება) — დენოტატი, მაშინ, როდესაც ფრაზეოლოგიზმში ის სამსაფეხურიანია: საგანი (ცნება) — საზოგადოება წარმოდგენა — დენოტატი. სიტყვის შინაგანი ფორმა — უკეთეს შემთხვევაში, ეს არის მაწარმოებელი სიტყვის სემანტიკის ნარჩენი ელემენტი წარმოებულ სიტყვაში, რომელიც მისი მნიშვნელობის მოტივირებას ახდენს (ნაზარიანი, 1987, 146-147).

ფრაზეოლოგიური აბსტრაქციის სპეციფიკით განპირობებულია აგრეთვე ფრაზეოლოგიზმში ისეთი სემანტიკური სტრუქტურის გაჩენა, რომელიც არ ემთხვევა სიტყვის ანალოგიურ სტრუქტურას, რაც თავის გამოხატულებას პოულობს ორი აღნიშნული ენობრივი ერთეულის მნიშვნელობათა ჩამოყალიბებაში მონაწილე დენოტატიური და კონოტაციური სემების განსხვავებულ შეფარდებასა და განაწილებაში. საზოგადოდ მიღებული თვალსაზრისით ფრაზეოლოგიზმის შინაარსობრივ სტრუქტურაში სიტყვასთან შედარებით ჭარბობს კონოტაცია. უფრო მეტიც, სწორედ თავისუფალი შესიტყვების კონოტაციური სემები წარმოადგენს ხშირად ფე-ს წარმოშობის საფუძველს, მაგალითად, ფრანგული სიტყვათმეთანხმება **oie blanche** „თეთრი დედაბა-

ტი“ იმპლიციტურად შეიცავს კონოტაციურ სემას „მიამიტობა“, ვინაიდან ფრანგებისათვის ეს ფრინველი განასახიერებს სისულელესა და გულუბრყვილობას (შედ. **bête comme une oie**). აღნიშნული სიტყვათშეთანხმების ბაზაზე წარმოქმნილ ფრაზეოლოგიზმში კი სემა „მიამიტობა“ დისტინქტური (დიფერენციალური) ხდება და იმპლიციტურ გამოხატულებას პოულობს ამ ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობაში, რაც, ცხადია, ჩანს მისი დეფინიციიდან — „გულუბრყვილო ქალიშვილი“ .

მაშინაც კი, თუკი ფე-ს შევადარებთ თავისი სემანტიკური და სტილისტიკური თვისებებით ამ ერთეულთან ყველაზე ახლო მდგომ მეტაფორას, სრული იზომორფიზმი აქაც არ იქნება. მართალია, მეტაფორა, ფრაზეოლოგიზმის მსგავსად, ჩნდება სემანტიკური გარდაქმნის შედეგად, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ განსხვავება მათ შორის წმინდა ფორმალურია. ენა ისეა მოწყობილი, რომ ნებისმიერ განსხვავებას სტრუქტურაში (ფორმაში) შეესაბამება განსხვავება მნიშვნელობაში (შინაარსში). ამ საერთო ლინგვისტურმა კანონმა განაპირობა სწორედ მეტაფორასა და ფე-ს შორის არსებული განსხვავება სემანტიკურ სტრუქტურაში.

მეტაფორის მნიშვნელობა, როგორც წესი, გამოყვანადია, ვინაიდან ის არის წარმოებული მისი პროტოტიპის — პირდაპირი ნომინაციური მნიშვნელობის მქონე თავისუფლად ორგანიზებული სიტყვის მნიშვნელობისა. ეს აიხსნება იმით, რომ მეტაფორასა და მის პროტოტიპს შორის არსებობს აზრობრივი კავშირი, რომელიც ამ მეტაფორის **raison d'être**-ს წარმოადგენს. მეტაფორის მნიშვნელობა აღიქმება როგორც გადატანითი მხოლოდ სიტყვის იმ კონკრეტული მნიშვნელობის ფონზე, რომელიც მისი გენეტიკური წყაროს როლს წარმოადგენს. საკმარისია ამ სიტყვის მნიშვნელობა გამოვიდეს ხმარებიდან (ენის ისტორიაში ასეთი მაგალითები მრავლადაა); რომ მაშინვე მის საფუძველზე გაჩენილი მეტაფორის მნიშვნელობა დაკარგავს თავის სახოვან (ხატოვან) ხასიათს და პირდაპირ ნომინაციად იქცევა.

სხვაგვარადაა საქმე იმ ფრაზეოლოგიზმის შემთხვევაში, რომლის სემანტიკურ სტრუქტურას უფრო მეტი დამოუკიდებლობა გააჩნია. თუკი მეტაფორა, როგორც სახოვანი ენობრივი საშუალება წარმოუდგენელია მის პროტოტიპთან გარკვეული აზრობრივი კავშირის გარეშე, ამგვარი კავშირი ფრაზეოლოგიზმისათვის არ არის აუცილებელი.

მეტაფორა წარმოიქმნება ენის ლექსიკურ სისტემაში და რჩება ამ სისტემის ელემენტად იმ ერთეულის ფარგლებში, რომელთანაც

გენეტიკურად არის დაკავშირებული. ფრაზეოლოგიზმი კი, რომელიც ჩნდება თავისუფალი შეთანხმების, ან, ამგვარი შეთანხმების მოდულის მიხედვით, მეტაფორისაგან განსხვავებით წარმოქმნის ერთეულს, ამასთან ეს ერთეული ენის სულ სხვა მიკროსისტემას განეკუთვნება, ვიდრე მისი პროტოტიპი. ყველაფერი ეს განაპირობებს სწორედ მეტაფორისა და ფე-ს განსხვავებულ ნიშნადობას (ფასეულობას) ენაში.

სახოვანობის გაძლიერება, შესუსტება ან დაკარგვა ფრაზეოლოგიზმში წარმოადგენს ხარისხობრივი ცვლილებების მნიშვნელოვან დასაბუთებას ენის ფრაზეოლოგიურ შედგენილობაში.

ფრაზეოლოგიური ერთეულის (ფე) მნიშვნელობა ყალიბდება მიწვევით ორი ლექსიკური ერთეულისა და იმ პირველადი კონტექსტის ურთიერთქმედების საფუძველზე, რომლიდანაც არის გამოსული. როგორც ცნობილია, ფე-ს მნიშვნელობა არ გამომდინარეობს მისი კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან, თუმცა ამ კომპონენტებში ჩადებული ელემენტარული შინაარსები, მნიშვნელობები გარკვეული კომბინაციებით განსაზღვრავენ მის მნიშვნელობას (ჩერდანცევა, 1977, 55).

ფე-ს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თავისებურებას, სიტყვის ან არათავისუფალი სიტყვათშეთანხმების სხვა ტიპის მნიშვნელობასთან შედარებით, წარმოადგენს დენოტატური სემების დაკარგვა მის შემადგენლობაში შემავალი სიტყვების მიერ. სიტყვები, რომლებიც ფე-ს კომპონენტების როლში გვევლინებიან, პირველ რიგში, კარგავენ კავშირს დენოტატთან, ანუ იმ ობიექტურ რეალობასთან, რომელსაც ისინი ასახელებენ.

წარმოადგენს რა ირიბ ნომინაციას, ფრაზეოლოგიზმი, ამა თუ იმ სიტუაციის აღნიშვნისას, სარგებლობს უკვე მზა ნიშნებით (სიტყვებით) არა მათი პირდაპირი ანდა თუნდაც გადატანითი მნიშვნელობით, არამედ უფრო იმ ასოციაციებთან დაკავშირებით, რომლებსაც ისინი შეიძლება იწვევდნენ მოსაუბრეში ან მსმენელში გარკვეული სიტუაციის პირობებში. ამ მიმართებით შეიძლება ითქვას, რომ ფრაზეოლოგიზმებში პირველ პლანზე გამოდიან კონოტაციური სემები სიტყვა კომპონენტებისა, რომელთა გამოვლენით შესაძლებელია უფრო ადვილად გავიგოთ ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობა მთლიანობაში და ვივარაუდოთ ამა თუ იმ ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობების განვითარების შესაძლებლობა.

დენოტატური სემების დაკარგვისას, ფრაზეოლოგიზმის სიტყვა-

კომპონენტები აუცილებლად კარგავენ დენოტატთან მჭიდროდ დაკავშირებულ სპეციფიკურ სემებსაც. თუმცა სიტყვის დენოტატური, სპეციფიკური სემების ცოდნა გვეხმარება გამოვავლინოთ ის ასოციაციები, რომელთა გამოწვევაც მათ შეუძლიათ და საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობის ჩამოყალიბებაში მონაწილე სიტყვის შესაძლო კონოტაციური სემები.

სიტყვის მნიშვნელობისა და ფრაზეოლოგიზმის ჩამოყალიბების შედარებისას შეიძლება ვთქვათ, რომ ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობის ჩამოყალიბება ემსგავსება სიტყვის მეტაფორული, გადატანითი (ფართო გაგებით) მნიშვნელობის გაჩენას. სიტყვის მეტაფორული, გადატანითი მნიშვნელობის გაჩენა, როგორც წესი, არ არის დამოკიდებული ახალი დენოტატების წარმოქმნაზე, ის დაკავშირებულია ადამიანის უნართან — რეაგირება მოახდინოს მის გარემომცველ სამყაროზე და გამოიყენოს მის ხელთ არსებული გამოხატვის საშუალებანი ამ თავისი შეგრძნებების გადმოსაცემად.

ფრაზეოლოგიის ყველა მკვლევარი ხაზს უსვამს იმას, რომ ტროპებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ ფე-ს ჩამოყალიბებაში. ჯერ კიდევ არისტოტელე აღნიშნავდა მეტაფორების ინდივიდუალურ ხასიათს: „მაგრამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ოსტატობას მეტაფორების გამოყენებისას, ვინაიდან მხოლოდ ამ ერთის სწავლა არ შეიძლება სხვებისაგან, ეს უნარი ტალანტის დამახასიათებელი ნიშანია. კარგი მეტაფორების შექმნა ხომ მსგავსების შემჩნევას ნიშნავს“. მივგაჩინია, რომ სწორედ იმასთან დაკავშირებით, რომ ტროპები თავიანთი ბუნებით ინდივიდუალურები არიან და მათი ავტორები სხვებზე უკეთ „ამჩნევენ მსგავსებას“, ისინი, ტროპები, ყოველთვის წარმოადგენენ პოტენციურ ფრაზეოლოგიზმებს. ყველა სტილისტიკურ ფიგურას (ტროპს) შეუძლია გადმოსცეს მოსაუბრის დამოკიდებულება სინამდვილესთან უკვე მზა ფორმის (სიტყვის ან სიტყვათშეთანხმების) დახმარებით, რომელიც შექმნილია ენობრივი კოლექტივის იმ წევრთა მიერ, რომლებმაც ტალანტის ან გარემოებათა წყალობით დაინახეს ის, რაც ენობრივი კოლექტივის სხვა წევრებისათვის იმ მომენტამდე დაფარული იყო. სწორედ ამაში ვლინდება, საყოველთაოდ ცნობილი დებულება იმის შესახებ, რომ ენა — ესაა მისი მატარებლის კოლექტიური შემოქმედების საგანი. ნებისმიერი ფიგურა კონტექსტის გარეშე მკვდარია.

ფე-ს მნიშვნელობა, ბუნებრივია, არ ამოიწურება მხოლოდ კლა-

სებით და ფე-ს კომპონენტი სიტყვების კონოტაციური სემებით. სიტყვების ურთიერთქმედებისა და მათი დახმარებით ახალი სიტუაციის სახელდების შედეგად ფე-ს, როგორც ენობრივ ნიშანს, უჩნდება ახალი ელემენტარული მნიშვნელობები, რომლებიც დამახასიათებელია მხოლოდ მისთვის, როგორც ერთი მთლიანობისათვის. ამ ელემენტარული შინაარსების გამოვლენა მიზანშეწონილია ჩატარდეს ფე-ს ნეიტრალური ეკვივალენტის — იდეოგრამის დადგენით, რომელიც შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც გარკვეული სახით განზოგადებული ფე-ს მნიშვნელობა. იდეოგრამა ანუ ნეიტრალური ეკვივალენტი შეიძლება წარმოადგენდეს სიტყვას ან კლასებისა და ფრაზეოლოგიზმის ძირითადი ელემენტარული მნიშვნელობების შემცველ სიტყვათშეთანხმებას (ჩერდანცევა, 1977, 64-66).

იდეოგრამა წარმოადგენს განმარტებითი ან ნებისმიერი ენის ორენოვანი ლექსიკონის აუცილებელ ელემენტს, ვინაიდან ფრაზეოლოგიზმის გამომსახველობითი ეკვივალენტის ვარირება შესაძლებელია კონტექსტის მიხედვით. გარდა ამისა, ერთი ენიდან მეორეზე თარგმნისას ფრაზეოლოგიური ერთეულების სტილისტიკური გამოყენება, როგორც წესი, არ ემთხვევა ერთმანეთს. ნეიტრალური ეკვივალენტის არსებობა საშუალებას გვაძლევს გამოვიყენოთ იგი უშუალოდ, თუკი გადამთარგმნელი ენის ტექსტის სტილისტიკური ხასიათით ფრაზეოლოგიზმების გამოყენება დაუშვებელია (მაგალითად, საინფორმაციო ხასიათის სამეცნიერო ან, განსაკუთრებით, სამეცნიერო-ტექნიკური ტექსტი რუსულ ენაზე). იმ შემთხვევებში კი, როდესაც თარგმანის ენის ტექსტით ფრაზეოლოგიზმების გამოყენება დასაშვებია, მთარგმნელის იდეოგრამის საფუძველზე შეუძლია მოძებნოს ისეთი გამომსახველობითი ეკვივალენტი, რომელიც, ერთი მხრივ, სრულად გადმოსცემს ორიგინალის შინაარსს, ხოლო მეორე მხრივ, სტილის მიხედვით შესაბამისი იქნება თარგმანის ტექსტისა. ფრაზეოლოგიზმის იდეოგრამის დადგენა შეუძლია ლექსიკოგრაფს იმ კონტექსტების საკმაოდ დიდი რიცხვის საფუძველზე, რომლებშიც ისაა გამოყენებული, ვინაიდან მხოლოდ მრავალი კონტექსტის არსებობა იძლევა ყველა იმ შესაძლო კონოტაციის გამოვლენის საშუალებას, რომლებიც აყალიბებენ ამა თუ იმ ფრაზეოლოგიზმის არა მარტო მნიშვნელობას, არამედ მრავალმნიშვნელობიანობასაც.

ასე რომ, ფე-ს მნიშვნელობა განისაზღვრება მისი ნეიტრალური ეკვივალენტის — იდეოგრამის საშუალებით. ამასთან, სწორედ იდე-

ოგრამა ასახავს ფრაზეოლოგიური ერთეულის სიგნიფიკატს. იდეოგრაამის შედგენილობაში შემავალი სიტყვები, როგორც წესი, არასდროს არ თანხედებიან ფრაზეოლოგიზმის სიტყვა-კომპონენტებს. ფრაზეოლოგიზმის სიტყვა-კომპონენტები ხომ, დენოტატური, უფრო ზუსტად (პოტიეს მიხედვით), სპეციფიკური სემების დაკარგვის შემდეგ კარგავენ საკუთარ შინაარსს, თუმცა ინარჩუნებენ ასოციაციებს, რომლებიც გარკვეულ სიტუაციასთან დაკავშირებით უჩნდებათ მოსაუბრესა და მსმენელს (პოტიე, 1992, 67).

კონოტაციური სემები ფაქტობრივად ემსახურებიან იმ „ხატი“ ჩამოყალიბებას, რომელიც, ჩვეულებრივ, საფუძვლად უდევს ფე-ს.

ხატი (სახე), რომლის საფუძველზეც შეიძლება აიგოს ესა თუ ის ფრაზეოლოგიზმი, ლინგვისტისათვის მნიშვნელოვანია მხოლოდ იმის გამო, რომ იგი ხელს უწყობს ისეთი ასოციაციების წარმოქმნას, რომლებიც ნეიტრალური ეკვივალენტის დადგენის შესაძლებლობას იძლევიან. ხატი იცვლება არა მარტო ერთი ენიდან მეორე ენამდე, არამედ თვით ენის შიგნითაც. თუმცა, მეორე მხრივ, სწორედ ხატი გვაძლევს საშუალებას დავადგინოთ ნეიტრალური ეკვივალენტი, ანუ, ფაქტობრივად, ავხსნათ ფე-ს მნიშვნელობა. „ხატი“ იქცევა იმ „შუალედურ რგოლად“, რომლის წყალობითაც ლინგვისტი ახერხებს განსაკუთრებული ენობრივი ნიშნების — ფრაზეოლოგიური ერთეულების - მნიშვნელობის დადგენას, რომლებიც შედგებიან, არსებითად, სრულიად უმნიშვნელო სიტყვა — კომპონენტებისაგან.

ენაში, როგორც ცნობილია, ყველა მოვლენა ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთდამოკიდებულია. სწორედ ამიტომ ფრაზეოლოგიური ერთეულების ცხოვრება გარკვეული სახით ახდენს ზემოქმედებას ამ ერთეულების სიტყვა-კომპონენტებზე. ფრაზეოლოგიზმების სიტყვა-კომპონენტებმა, კარგავენ რა სემებსა და თავიანთ თავდაპირველ მნიშვნელობას, შეიძლება შეიძინონ ახალი მნიშვნელობა ახალ დენოტატთან მიმართების შემთხვევაში. შემდგომ ახალი დენოტატური შინაარსი შეიძლება მიემაროს ამ სიტყვას მეტყველებაში მისი ხანგრძლივი გამოყენების შედეგად (პოტიე, 1992, 68-70).

ამგვარად, ისევე, როგორც ენის სხვა ორმხრივი ერთეულების მნიშვნელობებში, განასხვავებენ დენოტატიურ, სიგნიფიკატურ და კონოტაციურ კომპონენტებს, რომლებიც შეადგენენ, შესაბამისად, ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის დენოტატიურ, სიგნიფიკატურ და კონოტაციურ ასპექტებს.

ფე-ს მნიშვნელობის დენოტატური ასპექტი გამოიხატება ამ ერთეულის მიმართებაში რომელიმე რეფერენტის მიმართ. სიტყვების მსგავსად ფე-ებმა შეიძლება აღნიშნოს ენის გარეშე სინამდვილის სხვადასხვაგვარი ელემენტები. ფე-ს დენოტატურ ასპექტს საფუძვლად უდევს საწყისი შეთანხმებით დენოტატის შეცვლა და მისი თვისებების გადატანა ახალ დენოტატზე, რაც გამოწვეულია ამ შეთანხმების სრული ან ნაწილობრივი სემანტიკური გარდაქმნით.

ფე-ს მნიშვნელობის სიგნიფიკატური ასპექტი მდგომარეობს ამ ერთეულის საკუთრივ აზრობრივ მნიშვნელობაში, მის თვისებაში იყოს მატარებელი გარკვეული ცნებისა (კონკრეტულის ან აბსტრაქტულისა) დენოტატის, ანუ სინამდვილის მის მიერ აღნიშნული ელემენტის შესახებ.

ფე-ს მნიშვნელობის კონოტაციური ასპექტი ასახავს საუბრის დამოკიდებულებას მეტყველების საგნისადმი, მის მიერ დენოტატის სუბიექტურ დახასიათებას. მნიშვნელობის კონოტაციური ასპექტის მაჩვენებლებს წარმოადგენენ: ა) სახოვანება; ბ) სტილისტიკური შეფერილობა, მათ შორის გამოყენების გარკვეული სფეროსადმი კუთვნილება და შეფასებადობა; გ) ექსპრესიულობა. ამ მაჩვენებლებიდან პირველი ორი წარმოადგენს ფაკულტატორს, მაშინ როდესაც მესამე ყოველთვის და აუცილებლად შედის ფე-ს მნიშვნელობაში. უკანასკნელმა შეიძლება დაკარგოს სახოვანება და იყოს სტილისტიკურად ნეიტრალური, მაგრამ იგი ყოველთვის ინარჩუნებს ექსპრესიულობას, და, აქედან გამომდინარე, კონოტაციასაც, რომელიც ფრაზეოლოგიზმების როგორც მეორადი წარმოქმნის ერთეულების სემანტიკის განუყრელ ატრიბუტს წარმოადგენს.

დენოტატური მიმართებით ფე-თა უმრავლესობა აღნიშნავს უფრო კონკრეტულ და ინდივიდუალურ ცნებებს, ვიდრე მათი ლექსიკური კორელატები. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ სიტყვა შეედარება არა კონკრეტულ საგანს (ფართო გაგებით), არამედ ერთგვაროვანი საგნების კლასს. ნათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ ფრაზეოლოგიური ნომინაცია უფრო ვიწრო და კონკრეტულია, ვიდრე ლექსიკური.

ფრაზეოლოგიური ნომინაციის შედარებითი სივიწროვე და კონკრეტულობა ლექსიკურთან შედარებით განაპირობებს აგრეთვე სიგნიფიკატურ განსხვავებებს ფრაზეოლოგიზმისა და სიტყვების მნიშვნელობათა შორის. ფე-ბი უფრო ხშირად გამოხატავს სახეობრივ ცნებებს, ხოლო სიტყვები — რავგარობას. ამით აიხსნება ფაქტი, რომ

Phraseological Nomination and Semantic Specificity of Phraseological Units

Summary

Similar to any other language the phraseology of the French language includes structural, semantic and functional types of set expressions; each type having its specific features.

The heterogeneity of the phraseological system is largely caused by the quality and quantity of abstraction different phraseological units are based on. As is known, the meaning of a phraseological unit is not the sum of the meanings of its constituents. The constituents of a particular phraseological unit are devoid of their denotational as well as specific meanings associated with it. However, our knowledge of the meanings in question help us reveal and interpret the connotational senses evoked in the process of phraseologization. To decipher the meaning of a phraseological unit its neutral equivalent –ideogram– should be stated.

ზოგადად ადამიანის აღსანიშნავად ფრანგულ ენაში არსებობს სულ რამდენიმე ფე, მაშინ როდესაც ისეთი ფრაზეოლოგიზმები, რომლებიც აღნიშნავენ ადამიანს რაიმე ნიშნის მიხედვით (პროფესიული, სოციალური, ფიზიკური, გონებრივი — être social, être pensant,) — უამრავია. ასევე ფრანგული სიტყვის ვოლუურ სინონიმური ფრაზეოლოგიზმები rat d'hôtel „ბინის ქურდი“ და voleur à la tire „ჯიბის ქურდი“ აღნიშნავენ არა ზოგადად ქურდებს, არამედ ისეთ ქურდებს, რომლებიც ქურდობის რომელიმე სახეობაში არიან დაოსტატებული. თუმცა ფრანგული ენის ფრაზეოლოგიურ ფონდში გვხვდება მყარი შეთანხმებები, რომლებიც რავგარობის ცნებებს გამოხატავენ და რომლებსაც ისეთივე განზოგადებული მნიშვნელობები აქვთ, როგორებიც მათთან შედარებულ სიტყვებს. შედ: les hôtes des airs „ფრინველები“, fille d'Ève „ქალი“ და სხვ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ძირითადი განსხვავება ფრაზეოლოგიზმსა და სიტყვას შორის ობიექტური სინამდვილის ასახვის ხერხებშია შენარჩუნებული.

არანაკლებ არსებითია განსხვავებანი კონოტაციაში. ეს უკანასკნელი, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოადგენს ფე-ს სემანტიკის განუყოფელ ატრიბუტს, ამასთან ის ყოველთვის არ არის წარმოდგენილი ისეთი სიტყვის მნიშვნელობით, რომლის ფუნქციური დანიშნულებაცაა, პირველ ყოვლისა, პირდაპირი ნომინაციის საშუალებად გამოყენება. მაგრამ კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ფრაზეოლოგიური კონოტაცია ბევრად უფრო მდიდარია ლექსიკურზე, რის შედეგადაც ფე იძენს ექსპრესიულ-ემოციური ზემოქმედების ბევრად უფრო დიდ ძალას, რაც იმას მოწმობს, რომ ფრაზეოლოგიზმს სიტყვასთან შედარებით გააჩნია უფრო რთული სემანტიკური სტრუქტურა, და, მაშასადამე, უფრო ტევადი და მდიდარი აზრობრივი შინაარსი (პოტიე, 1992, 159).

ლიტერატურა

ნაზარიანი, 1987 — Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. М.

ჩერდანცევა, 1977 — Чарданцева Т.З. Язык и его образцы. М.

პოტიე 1992 — Pottier B. Sémantique générale. Paris.

რეი...1984 — Rey A., Chanteau S. Dictionnaire des expressions et locutions. Paris, Robert.

მანია ტაკიძე

სტრუქტურირების პრინციპი ენაში: ინდექსიკალური, სიმბოლური და იკონური პრინციპები

შემეცნება გულისხმობს როგორც შინაგან ხედვას, ასევე შინაგანი ხედვის ვერბალიზაციას, ვერბალიზაცია გულისხმობს კომუნიკაციას; ვერბალიზაცია — სიტყვიერი გამოხატვა კულტურის შემეცნების, მისი წვდომის გზაა, შინაგანი ხედვა კი საბოლოო ანგარიშში ეყრდნობა სიმბოლოს, სიმბოლური ხედვა კი არ არის ნაკლებად შემეცნება ვიდრე შემეცნება ლოგიკური თვალსაზრისით. რადგან ნებისმიერი სიმბოლო თითქოს რაღაცას გვეუბნება — დიალოგშია ჩვენთან (ლე-ბანიძე, 2002, 132).

გამყრელიძე ხაზს უსვამს, რომ კოგნიტიური ლინგვისტიკა აღიარებს შემეცნებისა და ენაში სქემატიზაციის მნიშვნელოვან როლს. ხატოვნების პრინციპი მასში მიჩნეულია ფორმისა და მნიშვნელობის ურთიერთმიმართების მამოძრავებელ ძალად (გამყრელიძე, 2002, 44).

სიტყვის მნიშვნელობას ქმნის მისი მიმართება საგნებსა და მოვლენებთან, მნიშვნელობის მქონე ყოველი ელემენტი ენობრივ სისტემაში არის **ნიშანი**, ნიშანს აქვს ორი მხარე — *აღმნიშვნელი* და *აღსანიშნი*, *აღმნიშვნელი* (ლათ. **Signas**, ფრ. **signifiant**) არის ნიშნის მატერიალური მხარე, ბგერითი სუბსტანცია, ფორმა, ხოლო ის, რასაც იგი აღნიშნავს — საგნის, მოვლენისა თუ თვისების ამსახველი ცნება — არის *აღსანიშნი* (ლათ. **de'signatrum**, ფრ. **signifie**). კავშირი ნიშნის ამ ორ მხარეს შორის მყარდება გარკვეული შეფარდებების (**references**) საფუძველზე და ეს შეფარდებები ქმნიან ნიშნის მნიშვნელობას. ტერმინი აღსანიშნი არ გულისხმობს უშუალოდ გარეენობრივ სამყაროს საგნებსა და მოვლენებს. „აღსანიშნი ენისაგან დამოუკიდებლად არ არსებობს, ეს არსებული არის არა საგანი, არამედ ცნება, იდეა საგნისა და მოვლენის შესახებ, ხოლო გარეენობრივ ობიექტთა ერთობლიობა, რომელიც შეიძლება კონკრეტული ენობრივი ერთეულით იქნეს გადმოცემული არის აღმნიშვნელი. „აღსანიშნთა ერთობ-

ლიობა ქმნის ენის შინაარსის პლანს, აღმნიშვნელთა ერთობლიობა — ენის გამოხატულების პლანს“ (გამყრელიძე, 2003, 32). ფერდინარდ დე სოსიური აღწერს ენას ნიშნების მიხედვით, რომელიც დაყოფილი აქვს — აღსანიშნი და აღმნიშვნელი. აღმნიშვნელი აღნიშნავს ობიექტს. აღსანიშნი, მეორე მხრივ, არის მენტალურ-კონსტრუქციული ან წარმოსახვითი, რომელიც ასოცირდება ხმასთან და ამით გადმოსცემს ახსნა-განმარტებას. ნიშანი ურთიერთობს ამ ორთან მიმართებაში. ნიშანი თავისთვის არსებობს მხოლოდ კონტრასტულად სხვა ნიშნებთან, რომელიც ნიშნავს რომ სიტყვას „bat“ (ღამურა) — აქვს მნიშვნელობა მხოლოდ იმიტომ, რომ არ არის ‘cat’ (კატა) ან ‘ball’ (ბურთი), ეს ხდება იმიტომ, რომ ნიშნები არსებითად არიან თვითნებური, არბიტრარული — შეთანხმების საფუძველზე მიღებული (ლათ. **Arbitrar** „თვითნებური“, ფრ. **Arbitraire**). სოსიური ამბობს — მნიშვნელობა საბოლოოდ არის იგივე, რაც „ნიშანი“ — „meaning“ და წარმოადგენს ურთიერთობას აღსანიშნსა და აღმნიშვნელს შორის — ეს სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ყველა „მნიშვნელობა“ არის ჩვენში და არის ზოგადი.

თანამედროვე სემიოტიკური თეორია გამოყოფს ნიშანთა სამ ტიპს — „ხატებს“, „ინდექსებსა“ და „სიმბოლოებს“. სწორედ ეს სამი კოგნიტური პრინციპი ქმნის ენის სტრუქტურის საფუძველს.

ინდექსიკალური პრინციპი.

ინდექსი (ლათ. **Index** „მაჩვენებელი, სახელი ან ნივთის აღმნიშვნელი“) — ისეთი ნიშანია, სადაც აღმნიშვნელი აღსანიშნის მსგავსია და უკავშირდება მიზეზშედეგობრივი კავშირით (გამყრელიძე, 2003, 32).

როდესაც ვსაუბრობთ მნიშვნელობაზე, ჩვენ ვსაუბრობთ თუ როგორ ვიყენებთ „ნიშნებს“ — რათა მივუთითოთ რომელიმე განსაკუთრებულ საკითხზე/ობიექტზე. — ნიშანი, რა თქმა უნდა, წარმოადგენს კავშირს აღმნიშვნელსა და აღსანიშნს შორის. ლინგვისტიკასა და ენის ფილოსოფიაში, ინდექსიკალური გამონათქვამები ან ქცევები მიუთითებს განსაკუთრებულ მდგომარეობაზე, იგი შეეფარდება მის ობიექტს არა უმთავრესად მსგავსებით ან ანალოგიით, ან ასოციაციის შექმნით, არამედ ობიექტთან პირდაპირი, აქტიური კავშირით ან რეალური ურთიერთობით. მაგ: **I - 'me'** (პირველი პირის ნაცვალსახელი) ინგლისურ ენაში მიუთითებს ადამიანზე, ვინც საუბრობს, **Now** — „ხლა“ ეხება დროს, რომელშიც სიტყვა წარმოითქმის. როდესაც ვილაპყრობს „ჩემი მეზობელი ახლა აქ არის“, მსმენელმა იცის ეს

გარემოება, რომ „აქ“ აღნიშნავს ადგილს, რომელთანაც იმყოფება მოლაპარაკე და რომ „ახლა“ მიუთითებს მოსაუბრის დროის მომენტს. ეს თვით სიმართლეს შეესაბამება. ასევე, ჩარლს პერსი აღნიშნავს, რომ სოციალური ინდექსიკალურობა შეიცავს ნებისმიერ ნიშანს — ტანსაცმელი, მეტყველება, ქცევა — მიუთითებს რაღაცაზე და ეხმარება შექმნას სოციალური პიროვნება. ინდექსი მჭიდრო კავშირშია ობიექტთან თავისი რეაქციით, იძულებითი ყურადღებით განსაზღვრულ ადგილსა და დროში. მარტივი მაგალითი არის „Exit“ — ნიშანი, რომელსაც აქვს ისარი — მიუთითებს გასასვლელისკენ. ან გზებზე მიმართულების მაჩვენებელი ისარი, რომელიც უახლოესი ქალაქისკენ მაგ: თბილისისკენ მიუთითებს. აბრას ყველასათვის ცნობილი მნიშვნელობა აქვს, „ამ მიმართულებით თბილისისკენ მიდიან“. ინდექსიკალურ ნიშნებში ფორმასა და მნიშვნელობას აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება ერთმანეთისადმი, რომელსაც როგორც ურთიერთშეხებას აღნიშნავენ. ადამიანის სხეულის საერთო ქცევისა და მოქმედებისას (ყესტი, მიმიკა), მიმიკური გამოხატულებით ჩვენ შეგვიძლია ჩვენი ფიქრების გამოხატვა, რომელზეც ვსაუბრობთ ამასთან განსაზღვრული ფორმით. მაგ: თუ ვინმე წარბს მაღლა სწევს, ეს შეიძლება გავიგოთ როგორც ნიშანი მისი გაოცებისა. თუ ვიღაც იხოცავს ცხვირს, ამ ნიშანს განსაკუთრებული მნიშვნელობა არ მიეცემა, — ჩვენ შევნიშნავთ, რომ იმ პიროვნებამ რაღაც მიზეზის გამო მოიხოცა ცხვირი. მაგრამ ის შეიძლება გახდეს რაღაცის ნიშანი, მაგალითად — პროტესტის. ზემოთ აწეული წარბი, შეჭმუნული შუბლი, ისინი გაიგებიან როგორც არსებული ნიშანი პიროვნების სულიერი მდგომარეობისა — ორივე შემთხვევაში გაოცებისა, გაბრაზებისა. ასევე ინდექსიკალური ნიშანია, მაგ.: ბორძიკით სიარული. გვიჩნდება პირდაპირი ასოციაცია, რომ ამგვარად მოსიარულე პიროვნება ხშირად ძალიან მთვრალია.

პრაგმატიკაში არსებობს ორი ტიპის მნიშვნელობა — *სემანტიკურ-შეფარდებითი მნიშვნელობა (Semantico referential meaning)*- და ასევე, *ინდექსიკალური მნიშვნელობა (Indexical meanin)*-. (პერსი. 'Pragmatics and Indexicality'.) პირველი მიუთითებს მნიშვნელობის ასპექტზე, რომელიც აღწერს მოვლენას სამყაროში, ისინი არიან დამოუკიდებელი იმ ვითარებაში, რომელშიც ისინი არიან წარმოთქმულნი.

მაგალითად: „Santa Clause eats cookies“ — ამ წინადადებების

მნიშვნელობა არ ეყრდნობა იმ მოსაზრებას, რომ სანტა მიირთმევს „ნამცხვარს“ ამ წუთს, საუბრის მომენტში, მას შეუძლია მიირთვას „ნამცხვარი“ ნებისმიერ დროს, ანუ მოქმედება ხდება დროსა და სივრცეში. — ხოლო წინადადება „Santa Clause is eating cookies right now“ — აღწერს მოვლენას, რომელიც ხდება ამ წუთს — ანუ ზმნის ბოლოსართი „ing“ და „to be“ ზმნის უღლება მიუთითებს ამ მოვლენს. ინდექსიკალური მნიშვნელობები, მეორე მხრივ, დამოკიდებულია წარმოთქმის კონტექსტზე (გარემო, ფონი, ვითარება, რომელიც განსაზღვრავს მნიშვნელობას). ინდექსიკალური ნიშნები იყოფა ორ კატეგორიად: „შეფარდებითი ინდექსიკური ნიშნები“ „Referential indexical sign“ და „სუფთა“ — „Pure index“. რეფერენტიალ . 'I'-პირველი პირის ნაცვალსახელი შეძლება იყოს შეფარდებითი ინდექსიკალური ნიშანი, ხოლო ინდექსიკური ასპექტი — პიროვნება, რომელიც საუბრობს. მეორე მაგალითი: ჩვენებითი ნაცვალსახელი 'this' — /ეს/ შეფარდებით ინდექსიკალურ ნიშანს წარმოადგენს, ხოლო ინდექსიკალურ ასპექტს — ახლოს მდებარე (close by).

თუ ინდექსიკალური მიმართება რაღაც წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა ან ფიზიკური რეაქციით არის გამოწვეული ე.ი მიზეზშედეგობრვად კავშირშია თავის ობიექტთან, მაგალითად: ძლიერი ქარი მიუთითებს კატასტროფის საშიშროებაზე, კვამლი მიუთითებს ცეცხლს, მდინარის ადიდება — წყალდიდობას. ასეთი ტიპის ინდექსი შთაბეჭდილების მომხდენია და შეიძლება გამოყენებული იქნას ფაქტების დასადგენად. პერსი ამტკიცებს, რომ ინდექსი წარმოადგენს ინდივიდუალურ ფაქტს ან რაიმეს, რაც არ შეიძლება იყოს ზოგადი, „ისინი მოქმედებენ ინდექსიკალურად ადამიანის სამყაროში“.

ინგლისურ ენაში პირის ნაცვალსახელის გამოყენებისას დიფერენცირება ხდება ადამიანებსა და საგნებს შორის. ადამიანისთვის არსებობს ორი გრამატიკული პირი მხოლობითსა და მრავლობითში, რომლებიც მოსაუბრისათვის (I, We) და მსენლისთვის (you, they) დაჯავშნილია. პირის ნაცვალსახელებით (he, she,) ხდება მდებარეობით და მამრობით სქესს შორის დიფერენცირება, ხოლო საგნების გამოსახატავად გვხვდება ნაცვალსახელი (it) და შესაბამისად არსებობს სპეციალური კითხვითი და მიმართებითი ნაცვალსახელები; სულიერისათვის და უსულო საგნების გამოსახატავად. (who, whom) — სულიერი, (which) — უსულო საგნების მიმართ. ასევე ვხვდებით *პატივისცემის გამოთხატველ ინდექსებს (Deference indexes)*. ეს არის სიტყვები, რომ-

ლებიც მიუთითებენ სოციალურ განსხვავებაზე, სტატუსზე, ასაკზე — მოსაუბრესა და ადრესატს შორის. ყველაზე გავრცელებული მაგალითი ასეთი ტიპის ინდექსისა არის **V** ფორმა ენაში. სოციოლინგვისტიკაში **T-V — distinction** (განსხვავება) — აღწერს სიტუაციას, სადაც ენაში პირის ნაცვალსახელი **you** (შენ/თქვენ) გამოხატავს სოციალურ დისტანციას, პატივისცემას, სიახლოვეს ან შეურაცხყოფას ადრესატის მიმართ. ასევე, მეორე გავრცელებული ინდექსის ფორმაა — *მოკრძალებული (Honorifics)*, რომელიც გამოხატავს მოსაუბრის პატივისცემას ან დაფასებას (თაყვანისცემას) ადრესატისადმი, სხვადასხვა მიმართვის ფორმების გზით ან პირის ნაცვალსახელით, მაგ: ‘Mr’- ‘Mrs’, ‘Miss- Ms’ ასევე ‘Doctor’, ‘Coach’. ‘Professor’ — მიუთითებენ პიროვნების საქმიანობაზე.

იკონური პრინციპი. — იკონი — ხატი (ბერძ. **Eikon** „გამოხატულება, რეპროდუქცია“), ისეთი ნიშანია, სადაც აღმნიშვნელი აღსანიშნის მსგავსია. გამყრელიძე აღნიშნავს, რომ ყოველგვარი ჩანახატი — როგორც ნიშნები, ასევე სახვითი ხელოვნების ნიმუშები — სემიოტიკური თვალსაზრისით წარმოადგენს ხატს. (გამყრელიძე, 2003, 32). იკონი კავშირშია თავის წარმოდგენილ ობიექტთან, მაგალითად: საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, კარებზე მიკრული ქალისა და მამაკაცის პიქტოგრაფიული ფიგურები წარმოადგენენ იკონს, რომელიც აღნიშნავს ქალისა და მამაკაცის ოთახს, გაადვილებული ვიზუალური წარმოდგენილობით. იკონური ნიშანი არსებულ შემთხვევაში მსგავსია აღნიშნული საგნისა: როდესაც ქუჩა გადის სკოლასთან, არა იშვიათად შეხვდებით საგზაო ნიშანს, რომელზეც გამოხატულია ორი ხელი-ხელ ჩაიდებული ბავშვი, რომლებიც გზას კვეთენ. რა თქმა უნდა, ეს აბრა მოცემულ სიტუაციაში სინამდვილესთან მხოლოდ მიახლოებით მსგავსია, რადგანაც ქუჩას შეიძლება კვეთდეს ერთი ბავშვი ან სხვა შემთხვევაში მთელი კლასი. მიუხედავად ამისა ყველა საგზაო ნიშანი და მისი მნიშვნელობა საყოველთაოდ ცნობილია: „ყურადღება. შესაძლებელია ბავშვები კვეთდენ ქუჩას.“ ქუჩაში გვხვდება მთელი რიგი საგზაო ნიშნები, რომლებიც გვაფრთხილებენ შესაძლებელი საფრთხის შესახებ, ისინი გამოხატულია სხვადასხვა სტილური ფორმებითა და ნიშნებით, რომლებიც მიგვითითებენ განსაზღვრულ საფრთხეზე: ძროხები, მოხტუნავე შველი, ბაყაყი, აგრეთვე ვნდებით სატვირთო მანქანების, მსუბუქი მანქანების, ტრაქტორების, ველოსიპედების, მდინარეების, ხიდების, მოსახვევების, მცოცავი ქვების გამო-

მხატველ საგზაო ნიშნებს. ეს სტილიზირებული გამოსახულებები მსგავსია მოცემულ სიტუაციაში აღნიშნული საგნებისა და გვხვდება როგორც იკონის ხატის მაგალითები.

ფერდინარდ დე სოსიური აღნიშნავს, რომ აღმნიშვნელ ობიექტს აქვს იგივე თვისება, რაც თავად ნიშანს და ეფუძნება აღმნიშვნელისა და აღსანიშნის ფაქტობრივ მსგავსებას მაგ: პორტრეტი, მოდელი ან დიაგრამა ჰგავს ან ჰბაძავს თავის ობიექტს. იკონს თავისთავად აქვს მკაფიო გადმოცემის უნარი, გამომეტყველება ან თვალთახედვა, რომელიც უფლებას აძლევს იკონს აღქმული იყოს როგორც ნიშანი. იკონურ ნიშნებში გამოიყოფა დიაგრამა და ხატი — სემიოტიკის თვალსაზრისით მხატვრული ხატი — იკონური ნიშანია, რომლის დესიგნანტს წარმოადგენს ღირებულება. პერსი გამოყოფს იკონს როგორც “**hypoicon**” — და ყოფს მას სამ კატეგორიად 1. ‘**image**’ — სახე- გამოსახულება რომელიც დამოკიდებულია მარტივ თვისებაზე. 2. ‘**diagram**’ — დიაგრამა-სქემა, რომლის შინაგან ურთიერთობას უმთავრესად ფუნქციურად წარმოადგენს: ანალოგიას (მსგავსებას), ანალოგიით / მსგავსებით ურთიერთობს რაღაცის მიმართ. 3. ‘**the metaphor**’ — მეტაფორა — წარმოადგენს ნიშნის დამახასიათებელ ტიპობრივ თვისებას, რაღაცის მიმართ პარალელური ხაზის (შედარების) საშუალებით.

განასხვავებენ ხატოვნების სამ სხვადასხვა პრინციპს: *თანმიმდევრობის — (Sequence)*, *რაოდენობის — (Quantity)* და *დისტანციურობის — (Distance)* პრინციპი. (ჩარლს პერსი).

თანმიმდევრობის პრინციპი ქმნის ანალოგიურ ურთიერთობას დროის, მოვლენის, ენობრივ ფორმებს და ხაზობრივ მიმდევრობას შორის. შესაძლებელია თავისი უმარტივესი მოვლენის ფორმაში ორი ან მეტი ნაწილობრივი წინადადების მიმდევრობის განსაზღვრა. ავილოთ რომელი მთავარსარდლის, იულიუს კეისრის, სიტყვები ‘**veni, vidi, vici**’ (მოვედი, ვნახე, გავიმარჯვე). წინადადების თანმიმდევრობა შეესაბამება სინამდვილეში არსებული მოვლენების თანმიმდევრობას, ან სარეკლამო სლოგანი ‘**see it, try it, buy it**’ (ვნახე, მოვირგე, შევიძინე). თუ ამ ცალკეული წინადადებების წყობა შეიცვლებოდა, მაშინ მივიღებდით ცოტათი თუ ბევრად აუზრო წინადადებებს (გავიმარჯვე, მოვედი, ვნახე), (ვიყიდე, გავისინჯე, შევხედე). ხაზობრივი წყობის შეცვლას ავტომატურად მოსდევს ცნობილი მოვლენების მიმდევრობის შეცვლილი წარმოდგენა.

- ა) კლაუდია გათხოვდა და შეეძინა ბავშვი.
- ბ) კლაუდიას შეეძინა ბავშვი და გათხოვდა.

მაკავშირებელი სიტყვა **'and'** ცალკე აღებული მოვლენების თანმიმდევრობაზე არაფერს მიუთითებს, რომელიც მათ ერთმანეთთან აკავშირებს. მოვლენების ბუნებრივი თანმიმდევრობა წარმოჩნდება მხოლოდ ენობრივ ფორმაში ორივე წინადადების განთავსებით. თუ მეერთებელი კავშირის **'and'**-ის ნაცვლად ჩავსვამთ დროის გამომხატველ კავშირს **'before'**, **'after'**, შესაძლებელია ერთი და იგივე მოვლენა ან იკონური ან არაიკონური გახდეს.

- ა) კლაუდია გათხოვდა, ვიდრე შვილი შეეძინებოდა(იკონური)
- ბ) ვიდრე შვილი შეეძინებოდა, გათხოვდა კლაუდია.
- ა) მას შიმდეგ, რაც კლაუდია გათხოვდა, შეეძინა შვილი (იკონური)
- ბ) კლაუდიას შეეძინა შვილი მას შემდეგ, რაც გათხოვდა.

თანმიმდევრობის იკონური პრინციპით შესაძლებელია შევხვდეთ წინადადების შიდა სტრუქტურასაც, მაგალითებში მოცემული წინადადებები 1. ა და 2. ბ შედგებიან ერთი და იმავე სიტყვებისაგან, მაგრამ განსაზღვრების შესაბამისად განსხვავებული ადგილ-მდებარეობის გამო აქვთ განსხვავებული მნიშვნელობები.

ასევე გვაქვს წინადადებაში სუბიექტის, ზმნისა და ობიექტის წყობის თანმიმდევრობის შემდეგი პრინციპი. მსოფლიოს თითქმის ყველა ენაში როგორც ნორმალური შემთხვევა სუბიექტი ობიექტის წინ დგას. თეორიულად სუბიექტი(S), ზმნა(V), ობიექტი(O). მარტივ თხრობით წინადადებაში **'SVO'**- ექვსივე სხვადასხვა კომბინაციაში გამოდის: **SVO, SOV, VSO, OSV, OVS, VOS**. ამათ შორის სამი სიტყვა-თა წყობა ყველაზე ხშირად გამოიყენება. მაგალითად:

- a. **SVO: The lawyer wrote the letter.**
- b. **SOV: (He knows that) the lawyer the letter wrote.**
- c. **VSO: Finally, wrote the lawyer the letter.**
- a. მოსამართლემ დაწერა წერილი.
- b. (მან იცის რომ) მოსამართლემ წერილი დაწერა.
- c. საბოლოოდ, დაწერა მოსამართლემ წერილი.

თუ ამ წინადადებას სხვა რომელიმე ენებზე გადავიტანთ (მაგალითად, რომანულ ენებზე), შევამჩნევთ, რომ ყველა ენაში მყარი სიტყვის წყობაა, მაგრამ ინგლისურისთვის ყველაზე ახლობელია **SVO** წყობა.

რა არის ამ ფენომენში იკონური? ენებში ქვემდებარე უმეტესწი-

ლად დამატების წინ გამოდის. ეს წყობა იმ ვითარებითაა მოტივირებული, თუ როგორ აღვიქვამთ ჩვენ, ადამიანები, ხდომილების სტრუქტურას. ასევე თანმიმდევრობის იკონური პრინციპის მაჩვენებელია ზმნის და ობიექტის (დამატების) წყობა წინადადებაში.

რაოდენობის პრინციპი: მას გააჩნია ტენდენცია შეგვექმნას ბევრის **/more/** და **cotas/less/** ასოციაცია. თუ მაგალითად წინადადებაში **O-** ხმოვანს გაზვიადებით — გაჭიმულად გამოვიყენებთ როგორცაა: **'that's a loooong story'**, ჩვენ იკონურად გამოვხატავთ იდეას, რომ მოთხრობა ძალზედ დიდია, **'an extremely long story'**. იგივე პრინციპი გამოიყენება ბავშვებში, როდესაც ხის სიმრავლეზე მიუთითებენ და ამით სიტყვა **'tree'**-ს რამდენჯერმე იყენებენ, რათა გამოხატონ სიმრავლე: **Dady, that's a tree, another tree, and another tree'**.

რაოდენობის პრინციპს ასევე ვიყენებთ თავაზიანობის ფორმების გამოსახატავად დევიზის მიხედვით: **'being polite is saying a bit more'**. ენის რაოდენობითი ფორმების გამოყენებით წინადადებაში, ჩვენ იკონურად გამოვხატავთ პატივისცემას მსმენელის მიმართ. სოციალურ დისტანციას მოსაუბრესა და მოუბარს შორის. მაგალითად:

- no smoking.
- Will you mind not to smoke here?.
- Customers are required not to smoke here.

ასევე მაგალითებში: პატივცემულო ბნ. პროფესორო, დოქტორო მაიერ.

პატივცემულო ბნ. პროფესორო მაიერ.

ასევე ხატოვნების რაოდენობითი პრინციპი გულისხმობს მცირე მნიშვნელობის გამოსახატავად ცოტა ენობრივი ფორმის გამოყენებას. ჩვენ ხშირად გავუბრუნებთ ინფორმაციის გამეორებას, რომელშიც ელიპტურ წინადადებებს ვიყენებთ. მცირედ ექსპლიციტური ფორმა შეეხება დაწვრილებით ფორმას. მაგალითად:

- ა. ჰარიზო ბავშვებს ახარებს, და მოზარდებსაც ასევე.
- ბ. ჰარიზო ბავშვებს ახარებს და ჰარიზო მოზარდებსაც ისევე ახარებს, როგორც ბავშვებს.

ა-ში „ასევე“ ცვლის მეორეხარისხი წინადადების საერთო ვერბალურ ნაწილს, რომელიც ბ-ში სუბიექტ ჰარიზოს მოჰყვება. სინტაქსური ფენომენის მთელი რიგი, როგორცაა ნაცვალსახელი და ელიპტური ნაწილების გამოყენება რაოდენობის იკონური პრინციპს უბრუნდება.

დისტანციურობის პრინციპი, ენობრივად წარმოგვიდგენს კონცეპტუალურად როგორი დისტანცია, რა მანძილი გვაშორებს ჩვენთვის საინტერესო საგნებს შორის, საგნები, რომლებიც კონცეპტუალურად როგორც ერთმანეთის კუთვნილება აღიქმება, ტენდენციურად გვხდებიან აგრეთვე ერთმანეთის მიყოლებით ენობრივ ფორმაში, მაშინ როცა საგნები, რომლებიც ჩვენთვის კონცეპტუალურად ერთმანეთს არ ეკუთვნიან, ენობრივ გამოხატულებებში გარკვეული დისტანციით დგანან ერთმანეთთან. მაგალითად; პორინგსი გვაძლევს ასეთ მაგალითს:

10. a. Rumpelstilzchen heiratete die Prinzessin.
 - b. Rumpelstilzchen wird die Prinzessin heiraten.
 - c. Rumpelstilzchen hofft, die Prinzessin zu heiraten.
 - d. Rumpelstilzchen träumt davon, die Prinzessin zu heiraten.
- a. ჯუჯამ შეირთო პრინცესა.
 - b. ჯუჯა ცოლად შეირთავს პრინცესას.
 - c. ჯუჯას იმედი აქვს, პრინცესას ცოლად შეირთავს.
 - d. ჯუჯა ოცნებობს იმაზე, რომ ცოლად შეირთოს პრინცესა.

a. წინადადებაში ქვემდებარე **Rumpelstilzchen** და მისი მოქმედება, ისე როგორც ბრალდებითი ბრუნვის დამატება, რომელსაც მოქმედება ეხება, უშუალოდ ერთმანეთის გვერდით დგანან. მოქმედება სრულდება ბ. -ში ძირითადი ზმნა სცილდება ქვემდებარეს და დამხმარე ზმნა გამოდის როგორც მომავალში მოქმედების შესაძლო შედგომის მაჩვენებელი. c. და d. ბუნქტებში მოქმედების ასრულების რეალური შანსი კლებულობს; მანძილი ქვემდებარეს, დამატებასა და ძირითად ზმნას შორის სულ უფრო და უფრო დაცილებულია (პორინგსი, 1999, 11).

სიმბოლური პრინციპი. — სიმბოლო (ძვ. ბერძნული. Symbolon) ისეთი ნიშანია, რომელშიც აღმნიშვნელსა და აღსანიშნს შორის კავშირი პირობითია, არამოტივირებულია და ხორციელდება გარკვეული წესისა და ტრადიციის ძალით (გამყრელიძე, 2003, 32).

იკონისა და ინდექსისგან განსხვავებით, სიმბოლოში არ გვხვდება ბუნებრივი კავშირი აღნიშნულ ფორმასა და მნიშვნელობას შორის.

სიმბოლო შეიცავს ბუნებრივად პირობით ან ლოგიკურ წესს, პრინციპს ან ჩვევას. ჩვევა, რომელსაც ნაკლებად აქვს დამოკიდებულება სიმბოლური ნიშნების მსგავსების არსებობაზე /ქონაზე/ აღმნიშვნელთან მიმართებით. სიმბოლო აღიქმება (აღნიშნება) აღმნიშვნელ-

ლის აღქმის უნარით (ეფექტურობით). მისი ნიშან- მოქმედება (სემიოსის) იმართება ჩვევებით, მეტ-ნაკლები ასოციაციის მიმართებით რომელიც უზრუნველყოფს მის აღნიშვნას(აღქმა-გადმოცემას). პერსისთვის ყოველი სიმბოლო არის ზოგადი. სიმბოლო არის რაღაც, — როგორიცაა ობიექტი, სურათი, დაწერილი სიტყვა, ხმა, ან განსაკუთრებული ნიშანი რომელიც აღნიშნავს რაღაც განსხვავებულს, ასოციაციის, მსგავსების ან კონვენციის გზით. მაგ: წითელი “octagon” — (რვაკუთხედი) შეიძლება იყოს სიმბოლო “Stop” (შეჩერების). ასევე ვარდი შეიძლება გულისხმობდეს „სიყვარულს“, ან ბუ „სიბრძნეს“. სიმბოლოები როგორიცაა: სამხედრო ემბლემები, ევროს აღმნიშვნელი ნიშანი, ყველა დროშა და ასევე ენობრივი ნიშნების უმეტესი ნაწილი ეფუძნება კონვენციას. სიტყვის ფორმასა და მნიშვნელობას შორის შესაბამისობის გამოხატვის თვალსაზრისით.

თითქმის ყველაფერი ‘icon’ ანუ ხატში სიმბოლურია: ქრისტეს, წმინდანებს და ანგელოზებს აქვთ მნართი წრე (რგოლი). ანგელოზებს აქვთ ფრთები, რადგან ისინი „მაუწყებლები“ არიან და ამას სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ფერებს აქვთ მნიშვნელოვანი დატვირთვა, ოქროსფერი — წარმოადგენს სამოთხის ბრწყინვალეობას, წითელი განსაზღვრავს საღვთო ცხოვრებას, ცისფერი არის ფერი ადამიანური ცხოვრებისა, თეთრი გამოხატავს ღმერთის არსებობის დედა-არსს.

ანტიკურ ხანაში იყენებდნენ ე.წ ‘Symbolon’-ს მაგალითად; რათა მეგობრების ან სტუმრების ცნობა კვლავ შეძლებოდათ მრავალი წლის შემდეგ, ბეჭედს ყოფდნენ ორად, რათა შემდეგ შეხვედრისას შეედარებინათ და ამით გამოეცნოთ მეგობარი. ბეჭდის ორივე ნაწილი ცალკე აღებული არაფერს ნიშნავდა, მათი დაკავშირებისას გამოჩნდებოდა გარკვეული ფორმა.(ამ ქმედებას სიმბოლური დატვირთვა ქონდა), ამგვარად ხდება ფორმისა და მნიშვნელობის დაკავშირება.

სიმბოლური პრინციპი — საფუძვლად უდევს ყველა ენობრივ ნიშანს. განსაზღვრული ენობრივი ფორმის კავშირის მნიშვნელობა მიიღება ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე; ეს შეთანხმებები გვხვდება ენაში „როგორც ლექსიკური ერთეულები“. მაგალითად: ინგლისურში „სახლის,, (hause) ენობრივი ფორმას სხვადასხვა ენაში განსხვავებული ენობრივი ფორმები შეესაბამება: ნიდერლანდურში ‘hius’, იტალიურსა და ესპანურში ‘casa’, ფრანგულში ‘maison’, ფინურში ‘talo’ და რუსულში ‘dom’. (ჩარლს პერსი).

ერთნაირ ენობრივ ფორმას შეუძლია სხვა ენაში სრულიად სხვა კონცეპტს შეესაბამოს. იტალიური 'casa' თავისი ჟღერადობით ძალიან წააგავს ნიდერლანდურ 'kaas'-ს, აღნიშნულ კონცეპტებს საერთო არაფერი აქვთ ერთმანეთთან. გერმანული — ფორმა 'dom' გერმანულში ჟღერს ისევე როგორც რუსულში, სხვაგვარად, თუ ის რუსულში ნიშნავს სახლს, გერმანულში ის „უბრალო სახლს“ კი არა, არამედ „ტაძარს“ ნიშნავს.

ენობრივ სიმბოლოებში არავითარი ბუნებრივი კავშირი არ არსებობს დასახელებულ კონცეპტსა და აღნიშნულ ენობრივ ფორმას შორის.

მაგალითად: სიტყვა “software” თვითნებურად (arbitrar) გვევლინება, ეს სიტყვა ნაწარმოებია ინგლისურში უკვე არსებული სიტყვა “hardware”-სგან, რომელიც მარტივი სიტყვებისაგან 'hard' და 'ware'-სგან შეერთებით წარმოიშვა. ისევე როგორც 'hard' ასევე 'ware'-იც 'arbitrar' თავისუფალია, ანუ ენობრივი ფორმის შეხამება მნიშვნელობასთან თვითნებურია. შერწყმულ სიტყვას “hardware”-ეს რა თქმა უნდა, თავისუფლად არ აღნიშნავენ, რადგანაც სიტყვის შერწყმას, ცალკეული სიტყვების საფუძველზე შედარებით ნათელი მნიშვნელობა აქვს: ძვ. ინგლისური მნიშვნელობა 'hardware'-ს არის — მოწყობილობა და ხელსაწყოები სახლისა და ბაღისათვის. ეს მნიშვნელობა შემდეგისთვის გაფართოვდა მანქანებსა და კომპიუტერზე. ანალოგიურად კომპიუტერის ნაწილებს აღნიშნავენ 'hardware' ხოლო — პროგრამას — 'Software'.

სიმბოლური ნიშნები გვხვდება მხოლოდ ადამიანურ კომუნიკაციურ სისტემაში.

ადამიანებს გვსურს მოვლენების შესახებ კომუნიკაცია, რომელიც წარსულში იყო ან მომავალში მოხდება, ასევე კომუნიკაცია შორეულ ობიექტებზე და ფანტაზიის წარმოსახვებზე, ან საუბარი ჩვენი გრძნობების: მონატრების, იმედების, ან იმედების გაცრუებაზე. ეს ფუნქციები შესაძლებელია მხოლოდ სიმბოლოების საშუალებით შესრულდეს. ისინი ადამიანებმა მთელ მსოფლიოში აღმოაჩინეს, რათა ყველა შესაძლებელი თემა გაეხადათ გასაგები. დამუშავებული — რომელშიც სამივე ნიშანთა სახეა ნაპოვნი, ადამიანური ენა თავისი ყველა მოვლენის ფორმით უნივერსალურია, რომელიც წარმოადგენს სალაპარაკო ენას.

ამრიგად, კავშირი აღსანიშნავა და აღმნიშვნელს შორის, შესაბა-

მისად ფორმასა და მნიშვნელობას შორის ნიშნის საშუალებით ხორციელდება, რომლის სამი სახე: ინდექსი, ხატი, სიმბოლო ფორმასა და მნიშვნელობას შორის კავშირის განსხვავებულ არსს განსაზღვრავს, ინდექსი გვიჩვენებს, რომ აღმნიშვნელი აღსანიშნის მსგავსია მიზეზ-შედეგობრივ მიმართებაში. ხატიც ისეთი ნიშანია, სადაც აღმნიშვნელი აღსანიშნის მსგავსია, მაგრამ იკონისა და ინდექსისგან განსხვავებით, სიმბოლოში არ გვხვდება ბუნებრივი კავშირი ფორმასა და მნიშვნელობას შორის. ეს სამი სახე უკავშირდება ამ კოგნიტიურ პრინციპს, რომელთა მეშვეობით ადამიანები სინამდვილეს და მასზე ჩვენს გამოცდილებებს ვაყალიბებთ. ინდექსიკალური პრინციპი გამოხატავს ჩვენს ეგოცენტრულ და ანთროპოცენტრისტულ მსოფლმხედველობას. იკონურ პრინციპს აქვს სამი სახეობა: თანმიმდევრობის, რაოდენობისა და დისტანციურობის პრინციპი, აშკარა კავშირი აღმნიშვნელსა და აღსანიშნს შორის, რადგან იგი მსგავსებას ეფუძნება.

სიმბოლური პრინციპი ფორმისა და მნიშვნელობის კონვენციური კავშირია, რომელიც მხოლოდ ადამიანურ კომუნიკაციის სიტუაციაში გვხვდება. ეს კავშირი მოწმობს სიმბოლოების არბიტრარულ ხასიათზე, ანუ ენობრივი ნიშნის არბიტრარურობაზე. თუმცა ენის დიდი ნაწილი არა სიმბოლური, არამედ ინდექსიკალური და იკონურია, განსაკუთრებით ენის კომპლექსური ფორმები — სიტყვები, წინადადებები, რომლებიც არა შეთანხმებების გზით, არამედ მოტივაციის საშუალებითაა მიღებული.

ლიტერატურა

გამყრელიძე, 2003 — კიკნაძე ზაზა, შადური ინგა, შენგელია ნანა. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. გამომცემლობა „თბილისის უნივერსიტეტი“. თბ., 2003.

სოსიური, 2002 — ფერდინანდ დე სოსიური. ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი (თარგმანი ფრანგულიდან). გამომცემლობა „ლიოგენე“. თბ., 2002.

ბერსი 1931-35 — ჩარლს პერსი. სტატიები. კემბრიჯი: ჰარვარდის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

პორინგსი 1999 — Porings Ralf und Schmitz, Ulrich Sprache und Sprschwissenschaft, Eine kognitiv orientierte .Einführung. Gunter Narr Verlag Tubingen, 1999.

MAYA TAKIDZE

**Structuring Principles in Language:
Indexical, Symbolic and Iconic**

Summary

The paper discusses the interrelation between symbolic, iconic and indexical principles of language structuring and explores instances when language signs such as a word and a sentence are highly motivated rather than arbitrary.

ნათალია ფიჭორიშვილი

**ფრაზეოლოგიების ადგილი ლინგვოკუტუროლოგიაში
სივრცეში**

კულტურა სამყაროს ის შემადგენელი ნაწილია, რომელშიც აისახება პიროვნების თვითშეგნება ისტორიულად სახეცვალებადი, ადამიანის ყოფის სოციალური, სულიერი და ბუნებრივი პირობების არსებობის ფონზე.

ლექსიკონში „XX საუკუნის კულტუროლოგია“ ვკითხულობთ: „კულტურის ჩამოყალიბებაში განუზომელი როლი ითამაშა ენამ, ვინაიდან იგი წარმოადგენს ფართო სპექტრის უზარმაზარი ინფორმაციის შემნახველ და გამტარ საშუალებათა ერთიანობას. ენამ ადამიანს საშუალება მისცა სახელი დაერქმია ნივთებისა და მოვლენებისათვის. მან შექმნა ბაზა კულტურის განვითარებისათვის, ვინაიდან ყველა კულტურული ენის აღქმა და აღწერა ხდება ბუნებრივი ადამიანური ენის საშუალებით“ (XX საუკუნის კურტულოლოგია, 1997. 217).

ენას, როგორც ცნობილია, გააჩნია სოციალური ბუნება, ანუ ენის ელემენტები ატარებენ საზოგადოების მატერიალური და სულიერი კულტურის ანაბეჭდს, ასახავენ ეთნოკულტურულ წარმოდგენებს სამყაროს შესახებ.

ენა ბევრად განსაზღვრავს ასევე თვით კულტურის სულს და მენტალურ შინაარსს. ნაციონალურ ენათა მრავალფეროვნება გახლავთ კულტურული მრავალფეროვნების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი. ცნობილი გერმანელი ენათმეცნიერის ჰუმბოლტის აზრით: „ყოველი ენა გახლავთ განსაკუთრებული სამყაროს ხედვა“. იგი აღნიშნავს, რომ „ენა გვევლინება ერის გამაერთიანებელი სულიერი ენერჯის როლში“ (ჰუმბოლდტი, 1985, 348).

ენა აქტიურ შემოქმედებას ახდენს კულტურული ფორმების ჩამოყალიბებაზე, ვინაიდან იგი გახლავთ კულტურის ძირითადი ელემენტი. ყველა ერის კულტურის განვითარების ლოგიკა განისაზღვრება მისი ფსიქომენტალური თავისებურებების ერთიანობით, რომელ-

ბიც მჭიდროდ უკავშირდებიან ენის თავისებურებებს.

ყოველი ენობრივი კოლექტივის ურთიერთობა განისაზღვრება ნაციონალური სპეციფიკით. ეს სპეციფიკა ყალიბდება იმ ფაქტორთა სისტემის მეშვეობით, რომელიც დამახასიათებელია მოცემული კულტურული ერთიანობისათვის, და რომელიც ვლინდება ვერბალური და არავერბალური ფორმით.

ვფიქრობთ, რომ ენაში კულტურის მატარებლის ფუნქციას თავის თავზე იღებენ ფრაზეოლოგიური ერთეულები, ვინაიდან მათ ახასიათებთ ფრაზეოლოგიური ხატოვნება. ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა შესწავლა ხატოვნების თვალსაზრისით, თავის მხრივ გულისხმობს ფრაზეოლოგიზმების ხატოვნების მოტივაციის შესწავლას.

ამ მხრივ კულტუროლოგიურ ასპექტში, ძალზე საინტერესო ჯგუფს წარმოადგენს სომატურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ოჯახი, რომელიც დამახასიათებელია სასაუბრო ლექსიკისათვის, რაც ხაზს უსვამს მათ გამომატველობის მკაფიო უნარს, გამოყენების სიხშირეს, ხატოვნებას და საერთაშორისო ხასიათს. როგორც ენათმეცნიერი კუნინი აღნიშნავს: „ფრაზეოლოგიზმებში აისახება ერების ისტორია, მათი კულტურისა და ცხოვრების წეს-ჩვეულებათა თავისებურებები“.

აღნიშნულ სატატიკაში ჩვენ შევეცდებით განვიხილოთ ფრაზეოლოგიური ერთეულები ენობრივი ეთნოკულტურის სისტემაში იტალიური, რუსული და ქართული ენების ბაზაზე.

გვსურს თქვენი ყურადღება შევაჩეროთ მოცემული სამი ენის წარმომადგენელთა ვერბალური და არავერბალური ურთიერთობისა და ქცევის თავისებურებებზე. მოვიყვანთ ზოგიერთ ვერბალურ ურთიერთობათა ფორმების შედარებით ანალიზს იტალიურ, რუსულ და ქართულ ენებში ფრაზეოლოგიური ერთეულების მეშვეობით, რომლებიც დამახასიათებელია აღნიშნული ნაციონალურ-კულტურული საზოგადოებისათვის. ამისათვის შევჩერდით ზოგიერთ ფრაზეოლოგიზმზე, რომლებიც მიუთითებენ ადამიანის ხასიათის თვისებებზე, ვინაიდან ადამიანი, ეს გახლავთ ცენტრალური ფიგურა ეთნოკულტუროლოგიურ ასპექტში. ჩვენ გვსურს მოვიყვანოთ სომატურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა რამდენიმე მაგალითი ლიტერატურულ კონტექსტთან ერთად, რათა უფრო მკაფიოდ და ხატოვნად წარმოვჩინოთ ადამიანის ხასიათის ისეთი თვისებები როგორცაა: პატიოსნება, ერთგულება, გონივრულობა, გამჭრიახობა, ენერგიულობა, განრისხება, სიხარული, ამპარტავენება, სითამამე და ა.შ.:

„Il sangue gli fece (ან diede) ან tuffo (ახევე il sangue gli montò nella testa ან gli salì al cervello; il sangue gli andò al capo ან alla testa)“ — სისხლი აუფარდა თავში, ბრაზი მოხდის, ბოღმა ახრჩობს.

„Кровь бросилась [кинулась, ударила] в голову» кому-л.- ვინმე გაშმაგდა, გაცეცხლდა, ძალზედ აღელდა და ა.შ.

„თავში სისხლი აუფარდება“ — 1. ძლიერ აღელდება, აღიზნება. 2. ძლიერ განრისხდება. 3. ძლიერ შეეშინდება, შეკრთება.

„Sono di carattere paziente, ragionevole; ma sono anche violento e, se mi stuzzicano, il sangue mi monta nella testa facilmente“ (A. Moravia, „Racconti Romani“).

„Каждое слово протекло ядом по всем моим жилам. Кровь бросилась мне в голову“ (Тургенев, Первая любовь).

„— მახარებს ეთერის ხსენებაზე თავში სისხლი აუფარდა და წამოწითლდა“ (შ. არაგვისპირელი, გაბზარული გული).

„Cancellare (ან cavarsi, levarsi) dal cuore“ — ვინმე გულიდან ამოიგდო, ვინმეზე ფიქრს შეეშვა.

«Вырывать из сердца [из души] кого-л., что-л. Вырвать из сердца [из души] кого-л., что-л. — აიძულა შენი თავი ვინმე ან რაიმე სამუდამოდ დაივიწყო.

„გულიდან ამოიღებს, ამოიგლეჯს, ამოირეცხავს, ამოიხოცავს, ამოიფხეკს, ამოიფხვრის, ამოიბუგავს, გადაადგებს, გააძევებს, გადაუფარდება“ — დაივიწყებს, შეიძულდება, აღარ ეყვარება, მეგობრულ კავშირს გაწყვეტს.

„ se invece me ne vo senza dirne la cagione. . . . la memoria di me meschina gli sarà presto a cancellata dal cuore“. (M. d’Azeglio, „Ettore Fieramosca“).

«Дочь оставила меня, ушла из моего дома с любовником, и я вьрвал ее из моего сердца, вырвал раз навсегда.» (Достоевский, Униженные и оскорбленные).

„გულიდან ნუ ამომარეცხინებ შენს სიყვარულს, შენს ერთგულებას“ (ი. ჭავჭავაძე, გლახის ნაამბობი).

„Importare quanto della luce degli occhi“ — სათუთად გაუფრთხილდა რაიმეს, ქვეყნად ყველა ძვირფასი რამ.

«Дорожить как зеницей ока» - რაიმეს ან ვინმეს ძალზედ უფრთხილდებოდე, გიყვარდეს.

«თვალის ჩინივით გაუფრთხილდება, მოუვლის» - სათუთად მოუვლის, გაუფრთხილდება, დიდ მზრუნველობას გამოიჩენს.

«- A me di Annetta importa q u a n t o della l u c e d e i miei o c c h i , - disse e fu soddisfatto della frase.» (I. Svevo, «Una vita»).

«Он побирался, болел, голодал, ютился за полтинник в месяц в углу у торговли из «Обжорного ряда» и, по мнению ее, мог отлично поправить свои обстоятельства продажей наследства. Но он д о р о ж и л им как з е н и ц е й о к а и, конечно, совсем не в силу нежных чувств к покойной: оно давало ему сознание, что у него есть, не в пример прочим, имущество». (Бунин, Деревня).

« — შენ ცხენისას ნურას იფიქრებ!... ნაბრძანები მაქვს: ისე მოუარონ, რ ო გ ო რ ც თ ა ვ ი ა ნ თ თ ვ ა ლ ი ს ჩ ი ნ ს ლ » (შ. არაგვისპირელი, გაბზარული გული).

«lasciare le ossa» - «სოჯით გოლოვ», „თავს (გა)დადებს“ - თავს გასწირავს, თავს არ დაზოგავს.

«Ragazza già fatta, aveva sposato un servitor di casa, il quale, poco dopo, essendo andato a una spedizione rischiosa, l a s c i ò l ' o s s a su una strada, e lei vedova in castello» (A. Manzoni, `I promessi sposi `)

«Отец с л о ж и л свою г о л о в у за то же великое и справедливое дело, которому беззаветно отдал жизнь его сын». (Л. Кассиль, Улица младшего сына).

„- ხევმა ძმობა იცის და მოკეთედ მყოფს მეზობლისათვის ჩვენგან ყველა თ ა ვ ს გ ა დ ა ს დ ე ბ ს “ (ა. ყაზბეგი, ხევისბერი გოჩა).

„Stare sulle spalle di qd“ — იცხოვრო ვინმეს კისერზე; ვინმეს ტვირთად აწევს.

«Сидеть на шее [горбу] чьей-либо, у кого-либо.» - იყო ვინმეს კმაყოფაზე, იყო სხვისი შესანახი.

„ზურგზე აწვება, აწევს“ — 1. ვისმეს კმაყოფაზეა, სხვისი შესანახია; 2. სამუშაოს მარტო ასრულებს.

„Il matrimonio con D'Avossa le avrebbe permesso di non stare più

s u l l e s p a l l e della famiglia“ (G. Parise, „Il fidanzamento“).

«- Мы с и ð и м на их [мужиков] ш е е , как прежде помещики сидели, и еще хуже; что хуже, доказательство то, что прежде мужики имели что – нибудь, а теперь нет у них ничего; но мы, как и прежний помещик, даже и не сознаем этого» (Гарин – Михаеловский, Под вечер).

„ჩვენებური ქალები ზ უ რ გ ზ ე ა წ ვ ე ბ ი ა ნ თავის ქმრებს“ (გ. წერეთელი, კიკოლიკი).

„Testa calda“ — პიროვნება, რომელიც ადვილად ცხარდება, აენთება ენთუზიაზმით; ადამიანი, რომელიც ყოველთვის მზადაა გარისკოს, მზადაა გარდაქმნებისათვის, ცვლილებებისათვის.

„Буйная голова (головушка)“ — გულადი, რისკიანი, თავზეხელარებული, დარდიმანი.

„თავზე ხელადებული“ — მოურიდებელი, თავმოძულებული, უშიშარი.

„Spero bene che non sarete una t e s t a c a l d a , un revolutionario?“

„Tutt'altro! – balbetai a stento, vedendo venuta la mola parata“. (C. Arrighi, „Un cospiratore mancato“).

„Везет моя лодочка Вещи драгоценные, Правит ею в темну н о ч ь Б у й н а я г о л о в у ш к а “ (М. Ю. Лермонтов, Герой нашего времени).

„ — ორიოდ თ ა ვ ზ ე ხ ე ლ ა დ ე ბ უ ლ ი მთელს ლაშქრად მოგჩვენებიათ და მზად ხართ მათ წინ იარაღი დაჰყაროთ!“ (ა. ყაზბეგი, ელგუჯა).

აღნიშნულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა გამოყენება სასაუბრო ლექსიკაში, მათი ვერბალური ფორმა, ექსპრესიული ელფერი ამღიდრებს იტალიელის, რუსისა და ქართველის ეთნოფსიქოტიკს. მიანიშნებს მათი ხასიათის თავისებურებებზე და, რაც მთავარია, ვითარდება მათ მეტყველებაში.

ენა გახლავთ უმთავრესი, თუმცა არა ერთადერთი საშუალება ადამიანთა შორის ურთიერთობისათვის. კომუნიკაციის პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ურთიერთობის არავერბალური საშუალებები. მათ შორის სომატიზმები, რომლებიც აღნიშნავენ უესტებს, პოზებს, მიმიკას და სახის გამომეტყველებას. სომატიზმთა კომუნიკა-

ციური ფუნქცია თვალნათელია, მათ თავისუფლად შეიძლება ვუწოდოთ ურთიერთობათა საკმაოდ მოხერხებული, ეკონომიური და ამასთანავე, საკმაოდ ეფექტური კომუნიკაციის საშუალებები, რა თქმა უნდა, საუბრის, ზეპირი მეტყველების შემდეგ.

ახლა შევადაროთ ჟესტებისა და მიმიკის სისტემა აღნიშნულ სამ ენაში, სხვადასხვა სხეულის მოძრაობა, ანუ არავერბალური ურთიერთობების ფორმები იტალიელების, რუსებისა და ქართველების ფსიქოტიპისა და ნაციონალური ხასიათის გათვალისწინებით. იტალიელებისა და ქართველების თვისება მკაფიოდ გამოამჟღავნონ ემოციები და მათი ქცევის ნაციონალურ-კულტურული სპეციფიკა უპირისპირდება რუსების თავშეკავებულ ქცევას. საილუსტრაციო მასალის სახით განვიხილოთ ზოგიერთი ჟესტისა და მიმიკის თავისებურებები, რომლებიც დამახასიათებელია აღნიშნული სამი ერის წარმომადგენლებისათვის:

„Contare sulle dita (d'una mano)“ – ხელის თითებზე ჩამოთვალა რაიმე; მცირეოდენი.

„По пальцам можно сосчитать [пересчитать, счесть, перечесать]“ - რაიმე ან ვინმე დათვალო, ჩამოთვალო, დაადგინო რაოდენობა.

«თითებზე ჩამოთვლება» - იმდენია, რამდენიც თითებია ხელზე, ცოტაა, ბევრი არ არის.

„Volgere (an voltare) le spalle a“ – შებრუნდე, ზურგი შეაქციო ვინმეს; ვინმეს მიმართ გქონდეს გულგრილი დამოკიდებულება; არ გინდოდეს ვინმესთან რაიმე საერთო გქონდეს.

«Поворачиваться спиной к кому-либо, к чему-либо. Повернуться [поворотиться] спиной к кому-либо, к чему-либо» – გამოავლინო უპატივცემულობა, გულგრილობა. რაიმეს ან ვინმეს აღარ აქცევდე ყურადღებას.

„ზურგს შეაქცევს“ – გადაუდგება, უმტყუნებს, მიატოვებს, მოიძულებს.

„Spalancare (an sbarrare, sgranare) gli occhi - დაქაჩო თვალები გაკვირვების, შეშფოთების აღშფოთების გამო.

«Делать большие глаза» – გამოხატო გაკვირვება, გაოცება, შეშფოთება.

„თვალები დაქაჩო“ - გამოხატო გაკვირვება, გაოცება, შეშფოთება.

„Aggrottare la fronte“ – შუბლი შეკრა, ცუდ გუნებაზე დადგება, გაბრაზდება;

«Хмурить брови» – ცუდ გუნებაზე დადგება, გაბრაზდება.

„შუბლს შეიკრავს“ – ცუდ გუნებაზე დადგება.

„Segnare a dito“ (sin. „Dito puntato“) - განსაკუთრებულად მიუთითებს ვინმეზე ან რამეზე.

«Показывать пальцем» – ღიად, ყველას გასაგონად გაიციხო, განსაჯო ვინმე ან რაიმე, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციო ვინმეს ან რაიმეს.

„თითს გამოიწვდენს“ – უარყოფითზე მიუთითებს, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევს ვისმე ნაკლს.

ვადარებთ რა იტალიურ, რუსულ და ქართულ არავერბალურ საშუალებებს, კერძოდ კი, მათ შორის არსებულ სომატიზმებს, რომლებიც ჟესტების, მიმიკებისა და სახის გამომეტყველების საშუალებით გადმოიცემა, გვსურს გავაკეთოთ კიდევ რამდენიმე საერთო შენიშვნა: ჩვენი დაკვირვების შედეგად იტალიელები და ქართველები შესტიკულირებას ახდენენ მეტად და უფრო აქტიურად, ვიდრე რუსები, რაც მიუთითებს მათი მენტალობის მსგავსებაზე. ჟესტების ამპლიტუდა მათში მეტია ვიდრე რუსებში. განსხვავება შეიმჩნევა ასევე სიხშირესა და გამოყენების სფეროებშიც. აღნიშნული განსხვავება გამოიწვია იტალიელი და ქართველი ხალხის ოდნავ მომატებულმა ტემპერამენტმა და ემოციურობამ, რაც საუბრის, კამათის განსაკუთრებულ ექსპრესიულობაში გამოიხატება.

ჩვენ მიერ შერჩეული საილუსტრაციო მასალა საშუალებას გვაძლევს გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნა: როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური (მიმიკა, ჟესტები, სხეულის მოძრაობა) ფორმების გამოყენება ამა თუ იმ კულტურის მატარებელი ერის მიერ უნდა ეყრდნობოდეს ეთნოკულტურულ ისტორიას, ტრადიციებს, ხალხთა წეს-ჩვეულებებს, რაც წარმოადგენს გასაღებს ერების ფსიქოლოგიისა და მსოფლმხედველობის უკეთ გასაგებად, და საბოლოოდ ემსახურება ერთ მიზანს — ამა თუ იმ ეთნოკულტურის მატარებლის მიერ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა პროდუქტიულ გამოყენებას სასაუბრო მეტყველებაში.

აკიშინა, 1982 — Акишина А. Кано Х. Национальная специфика коммуникации и словарь русских жестов: Словари и лингвострановедение, Москва, 1982

გამრეკელი, მგალობლიშვილი, 1966 — ნ. გამრეკელი, ე. მგალობლიშვილი. ქართულ-რუსული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი თბილისი, 1966

ვოინოვა, ჯუკოვი, მოლოტკოვი, ფედოროვი, 1987 — Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров. Фразеологический словарь русского языка, Москва, 1987

კუნინი, 1996 — Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка, Москва 1996

სახოკია, 1979 — თ. სახოკია. ქართული ხატოვანი სიტყვა 5 თქმანი, თბილისი, 1979.

შანსკი, 1969 — Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка, Москва, 1969

ჩერნოდცევა, რეცკერი, ზორკო, 1982 — Т. З. Чердонцева, Я. И. Рецкер, Г. Ф. Зорько. Итальянско – русский фразеологический словарь, Москва, 1982.

ჰუმბოლტი, 1985 — Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва, 1985

Dizionario dei modi di dire, B. M. Quartu. Milano, 2000

Dizionario dei modi di dire, L. Craici, 2001

Культурология XX века, словарь, Москва, 1997

The Place of Phraseological Units in Linguocultural Space

Summary

As is known, a language determines the spirit and mental content of the corresponding culture. Hence the diversity of cultures largely depends on the diversity of languages. The paper investigates Italian, Georgian and Russian phraseological units as culture-specific elements of the language. Special emphasis is placed on somatic phraseologisms that are typical of spoken discourse. They are highly expressive and frequently used. The paper also focuses on non-verbal means of communication i.e. somatism (body language) that together with phraseological units show ethnopsychology of a particular nation.

ნათო შავკაშვიანი

ერთი განსაზღვრებითი ნაცვალსახელის ბრუნების
თავისებურების შესახებ სვანურში

საინტერესო სურათს გვიჩვენებს სვანურში (ბქ.) **ჯი**, (ქს.) **ჯამ**, (ბზ.) **ჯა**, (ქს.) **ჯეჟე**; (ბზ., ლშ., ჩოლ.) **მიჯნემ||მიჯნემდ**, (ჩოლ.) **მიჯინემ||მიჯინემდ**, (ბქ.) **ჯინემ||ჯინემდ**, (ლტ.) **მიჩემ**; (სვ.) **მიჩ** „თვითონ“, (სვ.) **მინ** (მრ. რ.) „თვითონ ისინი“ განსაზღვრებითი ნაცვალსახელის ახლებური წარმოება.

თვითონ ნაცვალსახელი, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, ძვ. ქართულში არ იხმარება. „იგი საშვალო ქართულში წარმოიქმნა **თვით მან**-ისაგან. **თვით მან** > **თვითვან** > **თვითონ**, ხოლო სხვა ქართველურ ენებში **თვით**, **თვითონ** ტიპის ნაცვალსახელი არ მოიპოვება, განსაზღვრებითი ნაცვალსახელის რეფლექსური ფუნქციით ამ ენებში გამოიყენება მესამე პირის ნაცვალსახელი“ (მარტიროსოვი, 220, 1964).

სვანურში უკუქცევითობას გადმოსცემს ნაცვალსახელი **ჯი** (**ჯა || ჯეჟე**), რომელსაც არ. მარტიროსოვი ჩვენებით ნაცვალსახელს უკავშირებს; „გენეტურად ჩვენებით ნაცვალსახელს **ეჯა**-ს უკავშირდება. იგი სამივე პირის მიმართ იხმარება, მნიშვნელობით კი ქართულ **თვითონ**-ს უდრის“ (მარტიროსოვი 1964, 220).

თვითონ-ის მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე **მინ** ნაცვალსახელი.

მინ ნაცვალსახელს, როგორც სვანურ დიალექტურ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, **თვითონ**-ის მნიშვნელობა აქვს, ოღონდ მრავლობითში. მხოლოდით რიცხვში ის არ გამოიყენება.

მხოლოდითის ყველა ზემო ჩამოთვლილ ვარიანტს მრავლობითში **მინ** ენაცვლება. მაგ.:

ჯეჟე || ჯამ მრ. რ.

ჯეჟე ჰგდე „თვითონ მოიტანს“

მინ მრ. რ.

მინ ჰგდეხ „თვითონ მოიტანენ“

მიჯნემდ ლახტულე „თვითონ დაუძახა“ **მინდ** ლახტულეს „თვითონ დაუძახეს“

ჯა ხონწერდა „თვითონ ახლდა“ **მინ** ხონწერდახ „თვითონ ახლდენ“...

„სვანურში ამავე დროს ზოგჯერ თავს იჩენს ხოლმე ქართულიდან შემოსული **თვით** და **თვითონ** ნაცვალსახელები: **თვით** მინს ხოზხახ — თვითონ მათ მოუგზავნიათ“ (მარტიროსოვი, 221, 1964).

წინადადებებში, არცთუ იშვიათად, ქართულ **თვითონ** ფორმასთან ერთად სვანური ვარიანტიც დასტურდება, ხოლო ქართული **თვითონ** ფორმა ლენტეხურში ხშირ შემთხვევაში **თუითან** ფორმითაც გვევლინება, მაგ.:

ჯეჟე, **თვითონ** იბქიელდა (ჩოლ.) — ის, თვითონ ტრაბახობდა **თვითონ**, **მიჩ** ეთბერლან ქაჟე (ჩოლ.) — თვითონ მას დაბრაღდა **მინ**, **თვითონ** აბერღდახ უკულმა (ჩოლ.) — თვითონ თოხნიდნენ უკულმა **თვითონ**, **ჯეჟე** ახცხენე ამჟი (ლშ.) — თვითონ ამჯობინა ასე **მიჯნემდ** ოთბაცე, **თვითონ** ლიჯდე (ლშ.) — თვითონ შეჰპირდა მოტანას...

მპდტუ ათოდახ **ჯე თუითან** (ლტ.) — ვერ წაიყვანეს ის თვითონ **თუითან**, **ჯე** ნასო დემ ახაჭემა ნამეჩომ (ლტ. პრ.92) — თვითონ, ის ნასო ვერ გაჰკიდებია სიბერის გამო.

ივ. ჯავახიშვილს გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ თვით სვანური ჩვენებითი ნაცვალსახელი **ეჯა**-ც თავდაპირველად „**ეს თითონ**“, ან „**თითონ ეს**“-ის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც **ჯა** ნიშნავს თვითონ, ხოლო **ე** (**ე-ჯა**), მისი აზრით **ჰე**-საგან წარმომდგარი მითითებითი ნაცვალსახელია.

„თუ დავუშვებთ, რომ ჩვენებით ნაცვალსახელს თავიდანვე რეფლექსური მნიშვნელობა ჰქონდა, მაშინ ამავე დანიშნულებით **ჯი || ჯა**-ს ცალკე, დამოუკიდებლად ხმარება თითქოს საჭირო აღარ უნდა ყოფილიყო, პირიქით, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეს ზემოაღნიშნული ფუნქცია **ჯი || ჯა**-ს შემდეგ აქვს მოპოვებული, როცა იგი სათანადო ნაცვალსახელს გამოეყო“ (მარტიროსოვი, 222, 1964).

სვანურში, კერძოდ, ჩოლურულსა და ლაშხურ მეტყველებაში შეინიშნება განსახილველი ნაცვალსახელის სრულიად ახლებური წარმოება, თუმცა ტრადიციული ფორმებიც საკმაო სიხშირით გამოიყენება, მაგ.:

ჩოლ. ლშხ.

სახ. **ჯეა** „თვითონ ის (ბიჭი)“
 მოთხრ. **ჯეა-დ || ჯეა-ნემ || ჯეა-ნემ-დ** „თვითონ მან (ბიჭმა)“
 მიც. **ჯეა-ს** „თვითონ მას (ბიჭს)“

აქვე უნდა აღინიშნოს ბალსზემოურის შემთხვევაც, აღნიშნული ნაცვალსახელი ჩოლურულია და ლაშხურის მსგავსად ახლებურად აწარმოებს მოთხრობით ბრუნვას (სახ. **ჯა**, მოთხრ. **ჯა-დ**), თუმცა მიცემითში ტრადიციულად იბრუნვის, მაგ.:

ჯეა || ჯაა ილგმალდა ი იშგენ იშტრალდა (ჩოლ.) — თვითონ სახლს აშენებდა და სხვები თამაშობდნენ

ჯეა ლეხვგროლ, ბატო, ძალო, მი იმ ხტეგვრანონლ?! (ლშხ.) — თვითონ შეეხვეწებოდა, აბა, მე რას შეეხვეწებოდი?!

ჯეა-დ ლობმურჯე, ედო ლადრ დემ ავანთუდახ (ჩოლ.) — თვითონ მიეხმარა, თორემ დღეს ვერ დაამთავრებდნენ”

შუკუარისა უმითრულალად, **ჯეად** ენუებას ი გუიშგდას (ლშხ.) — ქუჩებში რომ თავქარიანობს, თვითონ მოიცალოს და გვიკადროს“

ჯეანემ მუქტე, მი დერ მამ მიგნოტა?! (ლშხ.) — თვითონ მითხრა, მე ხომ არ მომიგონია?!

მიჩა მგტვას **ჯეანემ** ახტულე აჯალ (ლშხ.) — თავის დამლუბველს (დამქცევს) თვითონ დაუძახა კიდევ

ჯეა-ს ლოქ ერ ხაკვან, ეჩქა ქა ლოქ ლექტუნა (ჩოლ.) — თვითონ რომ სდომოდა, მაშინ იტყოდა

ჯეას დერ მად ხოხალ ლიქჩე (ლშხ.) — თვითონ ხომ არ იცის მოჭრა...

როგორც განხილული მასალიდან ჩანს, მოთხრობით ბრუნვაში ახლებურად წარმოებულ ფორმასთან ერთად წარმოდგენილია, მოთხრობითი ბრუნვის ფორმის ტრადიციული ვარიანტის ნაწილიც (...**ნემ || ნემ-დ**) **ჯეა-ნემ || ჯეა-ნემ-დ**.

ტრადიციული ბრუნება

სახ. **ჯი || ჯა || ჯეა** „თვითონ“
 მოთხრ. **მიჯნემ || მიჯინემ || მიჯნემ-დ || მიჩემ || ჯინემ**
 მიც. **მიჩ**

ამ შემთხვევაშიც აღნიშნული ნაცვალსახელი სამი ბრუნვაშია

წარმოდგენილი და დანარჩენ დიალექტებშიც (მათ შორის ჩოლურულსა და ლაშხურშიც) სწორედ ამ სახითაა წარმოებული. მაგ.:

მიჯნემ || მიჯნემ-დ ლალ ლობმურჯალე, ედო ეჯი იშა მესყი ლას? (ჩოლ.) — თვითონ დაეხმარა (მან გაუწია დახმარება), თორე ის რისი გამკეთებელი იყო?

ქრე ენმეჯრე ლიგნალ **მიჯნემ**დ ი ეჯარე ქ'ენგენროლს! (ლშხ.) — გავო თვითონ ადგომა და ისინიც ადგებოდნენ!

ჯინემ || ჯინემდ ამყი რანქტე (ბქ.) — თვითონ ასე თქვა;

მიჩ ერ ლეგვრალ ხარან, ეჩქა ძადურ დესა ლემარ მევედ (ლშხ.) — თვითონ (მას) რომ სახვეწარი ჰქონოდა, მაშინ სულ არ ყოფილა წამომსვლელი,

ქ'ად **მიჩ** ოხვინდა ი სგ'ად **მიჯნემ**დ ედტეხას (ჩოლ.) — თვითონ (მას) გამოუტანია და შეტანითაც თვითონ (მან) შეიტანოს...

ქართულში, როგორც ვიცით, შესაბამისი ნაცვალსახელი უბრუნველია, ბრუნვის ნიშნებს არ დაირთავს და მისი ბრუნვის დადგენა საზღვრულის მეშვეობითაა შესაძლებელი.

როგორც აღვნიშნეთ, ზემოთ განხილულ ფორმებს ყველა დიალექტში, მათ შორის ჩოლურულშიც, მრავლობით რიცხვში, **მინ** ენაცვლება, მაგ.:

სახ.	მინ	„თვითონ ისინი (გოგოები)“
მოთხრ.	მინ-დ	„თვითონ მათ (გოგოებმა)“
მიც.	მინ-ს	„თვითონ მათ (გოგოებს)“

ჩვენი აზრით, ხსენებული ნაცვალსახელის მიერ მოთხრობითისა და მიცემითის ასეთი წარმოება ახლებური უნდა იყოს, ენა ამ შემთხვევაშიც ცდილობს გამარტივებისაკენ წავიდეს და თავი აარიდოს ორფუძიანობას (ვინაიდან მოთხრობითსა და მიცემითში სხვა ფუძე, კერძოდ, **მიჯნემ-დ (მიჯინემ-დ)**, **მიჩ** ჩაენაცვლებოდა) და სახელობითის ფუძე გამოიყენოს სხვა ბრუნვებშიც.

შეიძლება ითქვას, რომ, ქვემოთხსენებულში შეინიშნება ენის გამარტივებისაკენ სწრაფვა, ამ აზრს ისიც ამტკიცებს, რომ ეს პროცესი ლენტეხურსა და ჩოლურულში სხვა ნაცვალსახელებთანაც დაწყებულია (იხ. **მავლა** „ყველა, ყველაფერი“ განსაზღვრებითი ნაცვალსახელის შესახებ ჩოლურულში, ნ. შავრემიანი, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXVIII, თბ, 2008,) და შეიძლება ითქვას, რომ უპირატესობა სწორედ ახლებურ წარმოებას ენიჭება.

ლიტერატურა

თოფურია, 2002 — ვ. თოფურია, შრომები, II, თბ, 2002

მარტიროსოვი, 1964 — არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ, 1964

ონიანი, 1998 — ალ. ონიანი, სვანური ენა, თბ, 1998

ჩანტლაძე, 1998 — ი. ჩანტლაძე, ქართველოლოგიური ძიებანი, 1998

NATO SHAVRESHIANI

Towards Some Declension Peculiarities of One Definite Pronoun in Svan

Summary

The paper discusses some peculiarities of a Svan definite pronoun mic (sing.)(meaning s/he himself/herself) min (pl.) (meaning they themselves). The study has proved that in the Cholurian and Lashkh variants of Svan the given pronoun has different forms in the Dative and Ergative cases. The deviation from the norm can be explained by the tendency towards simplification: double-stemmed forms are avoided and the Nominative stem is used in the rest of the cases.

რუსულან ზამელაშვილი-ზამალაშვილი

ვერბალიზატორთა ფუნქციონირების ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში

ვერბალიზატორები დესემანტიზებული ფუნქციური ზმნებია, რომელთა გამოყენებით იქმნება ე. წ. აღწერითი პრედიკატი. ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში ასეთ ზმნებს დამხმარე ფუნქცია აქვს, გამოხატავს მხოლოდ ზმნურ კატეგორიებს, ხოლო სემანტიკური დატვირთვა მოდის სახელურ ნაწილზე, რადგან ზმნის პირველადი მნიშვნელობა გაფერმკრთალებულია.

ლინგვისტურ ლიტერატურაში აღწერითი ზმნურ-სახელური გამონათქვამი მიჩნეულია ნომინაციის განსაკუთრებულ სახედ. რუსულ ენაში ის ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში გამოყო და აღწერა ფ. ბუსლაევი თავის „ისტორიულ გრამატიკაში“ (ბუსლაევი, 1959, 508). ამგვარი შესიტყვების აღსანიშნავად სხვადასხვა დროს იყენებდნენ ტერმინებს: ზმნურ-სახელური აღწერითი გამოთქმები, დესემანტიზებული ზმნისაგან შედგენილი სინტაგმები, აღწერითი პრედიკატი და სხვ. (ლაგუზოვა, 2003), თვით ზმნებს კი უწოდებდნენ მაკავშირებელი მნიშვნელობის ზმნებს, ექსპლიკატორებს, კომპენსატორებს, ზმნა-მოჩვენებებს, გაფერმკრთალებული ლექსიკური მნიშვნელობის ზმნებსა და სხვ. ტერმინი **ვერბალიზატორი** შემოთავაზებულია ვ. გაკის მიერ (გაკი, 1998, 326) და, ვფიქრობთ, ყველაზე კარგად ასახავს მოვლენის არსს, რადგან ასეთ გამოთქმებში ზმნა სახელს ანიჭებს ზმნურობას, ანუ მისი ვერბალიზატორია.

ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში მონაწილეობს ერთი ჯგუფი ზმნებისა, რომელთა ძირითადი სემანტიკა ამ გამოთქმებში იკარგება და იცვითება, ხდება მისი გრამატიზაცია, ამავდროულად კი იზრდება სახელური (ან მასდარული) კომპონენტის ნომინატიურობა (ლაგუზინა, 2003).

ქართველმა ენათმეცნიერებმა სტილისტიკური დარღვევების შესწავლის დროს სათანადო ყურადღება მიაქციეს მასდარის შემცველ

ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებს და ხაზი გაუსვეს, რომ ზოგიერთი ზმნის მოხმარების არე გაფართოვდა და შეიქმნა მყარი გამოთქმები, ამასთან, თავდაპირველი მნიშვნელობა მიიჩქმალა და საერთოდ დაიკარგა (ზურაბიშვილი, კალაძე, 1980, 86-87; 108-117; პაპიძე, 1980, 151-152). აქვე ხაზგასმულია, რომ „მასდარის დაკავშირება მთლიანად თუ ნაწილობრივ მნიშვნელობისგან დაცლილ ზმნასთან — ენისათვის არ არის უჩვეულო“ (ზურაბიშვილი, კალაძე, 1980, 117), „ნაცვლად ქართულისათვის ბუნებრივი მარტივი ზმნისა, საგნის მოქმედებისა და მდგომარეობის გამოსახატავად ვრცელდება ისეთი სახელურ-ზმნური წარმოება, სადაც ზმნა...შინაარსისაგანაა დაცლილი და მხოლოდ დამხმარე სიტყვის როლს ასრულებს, ხოლო სემანტიკური ფუნქციის შესრულება მთლიანად ეკისრება მასდარს“ (იქვე, 109). ამ თავისებურებასა და მსგავს ზმნათა მართის ფუნქციით გამოყენების შესაძლებლობას სამეცნიერო და პუბლიცისტურ ფუნქციურ სტილებში ხაზი გაუსვა გ. კვარაცხელიამ (კვარაცხელია, 1990, 85; იქვე, 198).

ვერბალიზატორებად ქართულ ენაში გამოყენებულია ზმნები: **აწარმოებს წარმოებს, ახორციელებს ჩორციელებს, ახდენს ჩდება, წარმართავს წარიმართება, აკეთებს კეთდება, ატარებს ტარდება, ეწყობა აწყობს, იწვევს, აღნიშნება აღნიშნება, უწევს, პოვებს ბოვა, წარმოადგენს** (=არის, გახლავთ), **შეიმჩნევა, გამოვლინდება, სრულდება, განიცდის, მიმდინარეობს, შეადგენს, მოჰყავს მიჰყავს მოიყვანა** (-ში), **მოიყვანა** (-მდე), **მოდის მოვიდა** (-ში, -მდე), **სარგებლობს ჩსარგებლა** (-ით)... ამ ზმნებს გარკვეულ კონტექსტში დამოუკიდებელი მნიშვნელობაც აქვთ, მაგრამ ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში მათი პირველადი სემანტიკა გაუფერულებულია, რაც ხელს უწყობს გრამატიზაციას: სრულმნიშვნელოვანი ზმნა იქცევა დამხმარედ, მაერთად ანუ სახელის ვერბალიზატორად და სასურველ შინაარსს გადმოსცემს მხოლოდ მასთან ერთად.

სახელური კომპონენტების მიხედვით შეიძლება გამოიყოს ორი სახის ზმნურ-სახელური შესიტყვებები: 1. არსებითი სახელითა და 2. მასდარით (საწყისით) წარმოდგენილი:

1. **არსებითი სახელის** შემცველ შესიტყვებაში ზმნას შენარჩუნებული აქვს თავისი მნიშვნელობა და ზმნის ნახევრად მყარ გამოთქმას, რომელიც სტილისტურად გამართულია: ატარებს ღონისძიე-

ბას, ატარებს საუბარს, აწარმოებს ომს (მოქმედებას), ახორციელებს პროექტს (ჩანაფიქრს)...

2. **მასდარის** (ან აბსტრაქტული სახელის) შემცველ შესიტყვებაში ზმნა ვერბალიზატორია: ა) ქართულფუძიანი მასდარი: განახორციელებს მზადებას, ახდენს შემოწმებას; ბ) მოქმედების აღმნიშვნელი (ან მასდართან შინაარსით ახლოს მდგომი) უცხოური სიტყვა: ატარებს პრივატიზაციას (აქციას, სკანირებას), ახდენს ტესტირებას...

ვერბალიზატორთა გამოყენებას არაქართულ სიტყვებთან გვერდს ვერ ავუვლით, რაც იმიტომ განპირობებულია, რომ ქართულში ხშირად ჭირს მათი ზმნად ქცევა. ბევრი ინტერნაციონალური სიტყვისაგან (-ირება, -იზება, -ცია და სხვ. სუფიქსებიანი) ინგლისურ, გერმანულ, რუსულ ენებში ადვილად იწარმოება ზმნები, ქართულში კი ეს გართულებულია. სამაგიეროდ მათთან შეიძლება დადგეს ვერბალიზატორი (განსაკუთრებით ხშირად — **ახდენს ჩდება, ატარებს ტარდება** ზმნები) და უცხო სიტყვას მიანიჭოს ზმნურობა, გარდამავალი ან გარდაუვალი ზმნის სემანტიკა: **ახდენს** დიაგნოსტირებას (კორექტირებას, რატიფიცირებას, პროვოცირებას, იგნორირებას, დეგაზაციას, ინსპირაციას, პრეზენტაციას...), **მოახდინა** აქტუალიზება (კოტირება, ასიმილაცია...), **ხდება** პრივატიზაცია, **ატარებს** მონიტორინგს, **ტარდება** მონიტორინგი, **ახორციელებს** სკრინინგს (მონიტორინგს), **უტარებს** ატესტაციას (ლიბერალიზაციას...), **განახორციელა** პრეზენტაცია...

მართალია, ზოგმა უცხოურმა სიტყვამ ქართულში იმდენად დაიმკვიდრა ადგილი, რომ ზმნური მაწარმოებლებიც დაირთო და ზმნისწინსაც შეეწყო (დაპლომბავს, დააპროგრამებს, დააფორმატებს, დააპროექტებს, დააკონკრეტებს, გაააქტიურებს, დაასკანერებს, ასიმილირდება და სხვ.), მაგრამ ამ ბოლო დროს, ბევრი სხვა ენის მსგავსად, ზმნურ-სახელური შესიტყვებები მაინც ინტენსიურად იქმნება.

ვერბალიზატორთა გარდამავლობის შესაბამისად, შესიტყვების სახელური ნაწილი შეიძლება წინადადებაში ასრულებდეს სუბიექტის ან პირდაპირი დამატების ფუნქციას:

სახელი სუბიექტია: ზედმეტად გადახდილი გადასახადის სხვა სახეში **გადატანა წარმოებს** ხაზინის ერთიან ანგარიშზე¹. საბორტო ჭურჭლის **რეცხვა წარმოებს** მხოლოდ საბორტო კვების საამქროს

¹ საილუსტრაციო მაგალითები ამოკრებულია ინტერნეტგვერდებიდან.

სამრეცხაო განყოფილებაში. კვების პროდუქტების შენახვა და საბორტო კვების მომზადება ხდება "საზოგადოებრივი კვების საწარმოების სანიტარული წესების" შესაბამისად. ჭურჭლის გაწმენდა ხდება სპეციალურ საწმენდ კარადებში. მაცივრიდან ამოღების შემდეგ ბრინჯი ეწყობა სპეციალურ ფიჭებში და ხდება მისი ტრანსპორტირება.

სახელი პირდაპირი დამატებაა: საქართველოს თავისუფალი ბიზნესგუფი აწარმოებს კადრების შერჩევას ოფისში. ლაინერმა იძულებითი დაშვება განახორციელა. ფედერაციის ტერიტორიიდან შემოფრენილმა ორმა ვერტმფრენმა აწარმოა დამინებული სროლა...

იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს -ში ან -მდე თანდებულებიანი უბრალო დამატების (ან გარემოების) ფორმითაც, რომელიც ერთ სინტაქსურ ოდენობას ქმნის ზმნასთან: ამ ლილვმა მექანიზმი მოძრაობაში მოიყვანა. დანადგარი მოძრაობაში მოვიდა. ამ მოწოდებამ მოქმედებაში მოიყვანა გარკვეული ძალები. ეს საქმე დასასრულამდე მივიყვანეთ. ამ საქციელმა ახალგაზრდა სირცხვილში ჩააგდო. ის სირცხვილში ჩავარდა. სპექტაკლმა აღფრთოვანებაში მოიყვანა მაყურებელი...

ვერბალიზატორებს ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში შეუძლია გამოხატოს სტატიკურობა, პროცესის მიმდინარეობა ან დინამიკურობა, ერთი მდგომარეობის შეცვლა მეორით:

I. სტატიკურობა: საგნის, მოვლენის (ან პიროვნების) ფიზიკური ან სულიერი მდგომარეობა: აღენიშნება, განიცდის, ხდება, სარგებლობს...;

II. მოქმედების ან საქმიანობის მიმდინარეობა, პროცესი: მიმდინარეობს, ტარდება, ხორციელდება, კეთდება, წარმოებს...

III. დინამიკურობა: 1. ერთი მდგომარეობის შეცვლა მეორით: ახდენს, განახორციელებს, აკეთებს, ატარებს, აწარმოებს; 2. შემოქმედება მდგომარეობის შეცვლაზე ან ცვლილების გამოწვევა: იწვევს, განაპირობებს, უზრუნველყოფს...

ვერბალიზატორებს ჰგავს ე. წ. ფაზური ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ არა თვით მოქმედებას, არამედ მის დაწყებას, მიმდინარეობას, გაგრძელებას ან დასრულებას-შეწყვეტას: ჯგუფი იწყებს საბუთების შემოწმებას. კომისია აგრძელებს კონკურსანტების შერჩევას. გუნდი ამთავრებს მზადებას...

ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში, როგორც უკვე აღინიშნა, სემან-

ტიკური ძალის მატარებელია მასდარი (ან აბსტრაქტული სახელი), თვით ზმნა კი თითქმის „მთლიანად დაცლილია მნიშვნელობისაგან და ისევე, როგორც შედგენილ შემასმენელში, გამოხატავს მხოლოდ ზმნურ კატეგორიებს, კერძოდ, პირს, რიცხვს, დროს, კილოს, საუბრეზელ ერთეულს (ნაკვთს)“ (ზურაბიშვილი, კალაძე, 1980, 109) ანუ აქვს გრამატიზაციის უნარი და ზმნურობას ანიჭებენ მასდარს. უღლების კატეგორიების გარდა, შეიძლება გამოიხატოს გვარი, კონტაქტი და ქცევაც.

პირის მიხედვით ვერბალიზატორი უპირატესად მესამე პირში დგას, მაგრამ გამოიყენება განუსაზღვრელპირიანი კონსტრუქციებიც (მრავლობითი რიცხვის I ან III პირის ფორმები), იშვიათად გვხვდება მხ. რიცხვის პირველ პირშიც:

I პირი: გაწარმოებ საკუთარი ფულადი სახსრების გადარიცხვას. ჟურნალისტების თანდასწრებით არ გაწარმოებ მოსახლეობასთან შეხვედრებს. ვანორციელებ შენობა-ნაგებობების დემონტაჟს.

I პირი მრ. რ.: ვანორციელებთ პირდაპირ ანგარიშსწორებას სამედიცინო დაწესებულებასთან. ვანორციელებთ თხევადი გაზის მიწოდებას. რთულად კონსტრუირებული წინადადებებით ვანორციელებთ სამეტყველო აქტს...

III პირი მრ. რ.: სეპარატისტები დესტაბილიზაციის პროვოცირებას ახდენენ. აქციის მონაწილეები ტელევიზიის პიკეტირებას ახდენენ. პრეპარატები არაპირდაპირ ახდენენ უჯრედული ციკლის პროგრესირების ინჰიბირებას...

დროის მიხედვით გამოიყენება როგორც ახლანდელი, ისე წარსული და მომავალი დროის (წართქმითი ან უკუთქმითი) ფორმები (თითქმის ყველა მწკრივი), მაგრამ უფრო მეტად გავრცელებულია წყვეტილი, აწმყო და უწყვეტელი, მოდალურ ნაწილაკებთან — II კავშირებითი.

კილო თხრობითია ან მოდალურნაწილაკიანი კავშირებითი: გაერომ დამაჯერებელი რეაგირება უნდა მოახდინოს კონფლიქტებში ადამიანთა წინააღმდეგ ძალადობაზე. ადამიანმა აუცილებლად უნდა მოახდინოს ფასეულობების გადახარისხება. საჯარო სამართლის იურიდიულმა პირმა ბუღალტრული აღრიცხვა უნდა აწარმოოს. საზოგადოების წევრმა არ უნდა აწარმოოს შეგნებული და უსაფუძვლო თავდასხმა სხვა წევრების ეთნიკურ და რელიგიურ ღირებულებებზე...

ასპექტის მიხედვით დასტურდება როგორც უსრულ- ისე სრულ-

ლასპექტიანი ფორმები, თუმცა თვით ვერბალიზატორის ფუნქცია შესიტყვებაში შეიძლება იყოს სწორედ ასპექტური მიმართების ჩვენება (მაგალითად, განგრძობითობა).

ზმნურ-სახელურ შესიტყვებაში გვხვდება ფუნქციურ ზმნათა როგორც **გარდამავალი** (მოქმედებითი გვარის) ფორმები: ახდენს, აწარმოებს, აკეთებს, ატარებს, ახორციელებს, უწევს, განიცდის, წარმართავს, ისე **გარდაუვალი**: ხდება, კეთდება, ტარდება, ხორციელდება, წარმართება, სრულდება, აღინიშნება, მიმდინარეობს, სარგებლობს...

ქცევის მიხედვით ამგვარ შესიტყვებებში ძირითადად გავრცელებულია ნეიტრალური (საარვისო) ფორმები, მხოლოდ რამდენიმე ზმნასთან გვხვდება სასხვისო ქცევის ფორმა (ზოგჯერ უფუნქციოდ): გაუწევს, გაუწია, უწყობს, უტარებს, უხორციელებს, უსრულებს, უკეთებს.

მაგალითად: **უტარებს**: ისრაელში ბავშვებს დაბადებიდან **უტარებენ** სამხედრო-პოლიტიკურ **აღზრდას**. ექიმი პაციენტს **მკურნალობას უტარებს** ექსპერიმენტული პრეპარატებით. საწარმო ხელსაწყოს **უტარებს მოდერნიზებას**. ის **რესტავრაციას უტარებს** ძვირფას თოფებს. **დიაგნოსტიკას** მთელ მანქანას ან მის რომელიმე ნაწილს **უტარებენ**. საბაჟო მეზაჟეებს **ატესტაციას უტარებს**. **უწევს**: საგამოცდო ცენტრი **კოორდინაციას უწევს** გამოცდებს. სამინისტრო **კურირებას უწევს** გამოცდებისთვის მზადებას. ცესკო აპარატს საერთო **ხელმძღვანელობას უწევს** და ა. შ.

ასეთი ზმნებისაგან ძალზე იშვიათად იწარმოება **შუალობითი კონტაქტი**: ის აგენტურას რუსეთის **ინტერესებს ახორციელებინებს**. ქვეყნის უმაღლეს ეშელონებს რაღაც ძალა პატრიოტულ **პოლიტიკას აწარმოებინებს**. ის **ატარებინებს** კაპიტალის ბაზრის **ლიბერალიზაციას...**

ზმნურ-სახელური შესიტყვება ერთგვარ სინტაქსურ მთლიანობას ქმნის, მაგრამ შეიძლება სტრუქტურულად გარდაიქმნას და დაირღვეს მისი გრამატიკულ-სემანტიკური ერთიანობა. დამოუკიდებელი წინადადების წევრის მსგავსად შესიტყვების სახელურ კომპონენტს ზოგჯერ ახლავს ატრიბუტული მსაზღვრელი, რომლის შინაარსი ავსებს ძირითად აზრს. ასეთ შემთხვევაში შესიტყვებას უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მარტივზმნიან ეკვივალენტთან შედარებით. მსაზღვრელი გამოხატავს მასდარის (ან შინაარსით მასთან ახლოს მდგომი სახელის) რომელიმე ნიშან-თვისებას:

1. **პოზიტიურობა-ნეგატიურობას** (კარგი, ცუდი, ზერელე, ნაცოფიერი): ასეთი საზოგადოება ქალაქს ძალიან **ცუდ** სამსახურს უწევს. კომპანიამ **ნაყოფიერი** მუშაობა გასწია.

2. **ინტენსიობას** (ღრმა, ძლიერი, სრული, ხანგრძლივი, ხანმოკლე): მანავში კომპანია ყველაზე **ღრმა** ბურღვას ახორციელებს. გამზირზე **ძლიერი** აფეთქება მოხდა. სკოლა ოჯახის **სრულ** იგნორირებას ახდენს. **სრული** ინვენტარიზაცია ტარდება წელიწადში ერთხელ. რუსეთმა აწარმოა **ფართომასშტაბიანი** საომარი მოქმედებები.

3. **ზომას** (დიდი, უდიდესი, მცირე, პატარა, მაღალი, დაბალი): პაციენტს კეფის არეში აღენიშნება განივად მდებარე **დიდი** დაზიანება. მკვლევარმა **დიდი** შრომა გასწია ტექნიკურ მეცნიერებათა პოპულარიზაციისათვის. მთავრობამ **უდიდესი** მუშაობა გასწია. მცველს მუხლზე **მცირე** დაზიანება აღენიშნება.

4. **რაოდენობას** (ცოტა, ბევრი): განხორციელდა **ბევრი** საცდელი გასროლა...

მსაზღვრელმა სახელს შეიძლება მიანიჭოს სპეციფიკური ტერმინოლოგიური ხასიათი, რომელიც დაიკარგებოდა შესიტყვების მარტივი ზმნით ჩანაცვლების შემთხვევაში: ორმა ვერტიფერენმა აწარმოა **დამინებული** სროლა. მსოფლიოში უდიდესმა სამგზავრო ლაინერმა განახორციელა **საცდელი** ფრენა. თურქულმა თვითმფრინავმა განახორციელა **საგანგებო** დაშვება. რაზმი **სამშვიდობო** ოპერაციას ახორციელებს. ქვეყანამ **თავდაცვითი** პოლიტიკა აწარმოა. გამოძიებელმა **არაფორმალური** გამოკითხვა აწარმოვა. თავმჯდომარეზე **შეიარაღებული** თავდასხმა განხორციელდა. მეორადი **თერმული** დამუშავება უნდა მოხდეს ელექტროდუმელში. პროკურატურა **საგამოძიებო** ქმედებებს ახორციელებს. რუსეთმა საქართველოში **ეთნოპოლიტიკური** წმენდა განახორციელა. ქართულმა ჯარმა **ტაქტიკური** გადაჯგუფება მოახდინა. აქ ტარდება **ფსიქოსოციალური** რეაბილიტაცია. ავადმყოფს აღენიშნება **მშრალი** ხველა. განხორციელდა ჭრილობის **ზერელე** დამუშავება...

როცა შესიტყვებას ძნელად ან საერთოდ არ ეძებნება შესატყვისი მარტივი შემასმენელი ან „მოქმედების აღმნიშვნელი სახელი (საწყისი) ტერმინის ღირებულებისა და მყარ გამოთქმას ქმნის“ (ქსკს, 1985, 224), მაშინ აღწერილი წარმოება არაა უკუსაგდები. ასეთ დროს მას მარკირებული ხასიათი აქვს გარკვეული ფუნქციური სტილისთვის. თუკი შესაძლებელია შესიტყვების მნიშვნელობა გადმოიცეს

შესაბამისი ფუნქციის მარტივზმნიანი ეკვივალენტით, ეს სტილისტიკურად უფრო მისაღებად მიიჩნევა (იხ. ქსკს, 1985, 51): **დანმარება აღმოუჩინეთ** დაზარალებულებს. შდრ. **დავეხმარეთ** დაზარალებულებს. დირექტორმა საქმეები **წესრიგში მოიყვანა**. შდრ. დირექტორმა **საქმეები მოაწესრიგა**. მეცნიერმა მსოფლიო **აღიარება პოვა**. შდრ. მეცნიერი მთელ მსოფლიოში **აღიარეს**. ამ დანადგარმა **გამოყენება პოვა** წარმოებაში. შდრ. ამ დანადგარს **იყენებენ** წარმოებაში...

ვერბალიზატორები, გარკვეული სემანტიკური სხვაობის მიუხედავად, ფუნქციურად მაინც ახლოსაა ერთმანეთთან, რაც იმიტაც დასტურდება, რომ ხშირად უმტკივნეულოდ ხერხდება მათი ურთიერთიანაცვლება: **ატარებენ** (აწარმოებენ, აკეთებენ, ახორციელებენ, უზრუნველყოფენ) წარმოების გაფართოებას, **აწარმოებს** (აწყოებს, ახორციელებს, ატარებს, უზრუნველყოფს) გაწმენდას, **წარმოებს** (ეწყობა, ხორციელდება, ტარდება) რეკონსტრუქციას, **ეწყობა** (წარმოებს, ტარდება, ხდება, ხორციელდება) კრეფა (იხ. ზურაბიშვილი, კალაძე, 1980, 109).

სახელურ-ზმნური შესიტყვებები ქმნიან ერთგვარ მზა მოდელებს, კლიშეებს და ძალზე გავრცელებულია სამეცნიერო, პუბლიცისტურ და ოფიციალურ-საქმიან ფუნქციურ სტილებში. სახელურ-ზმნურ შესიტყვებათა მომრავლებასა და ზმნათა ვერბალიზატორებად ქცევას ხელს უწყობს სწორედ ენათა კონტაქტები, ევროპული ენებიდან სხვადასხვა ხასიათის ტექსტების თარგმნა, რადგან ავტორები ცდილობენ საქმიანი და ოფიციალური სტილი შეინარჩუნონ მსგავს შესიტყვებათა გამოყენებით (იხ. ამ ენობრივი მოვლენის შესახებ გერმანულ ენაში: ჰელბიგი, ბუშა, 1980, 80-81). ეს კი აჩენს ენობრივ კლიშეებს. მიუხედავად ზოგიერთი დადებითი მხარისა, ამით ეროვნულ ენაში მრავლდება სამეტყველო შტამპები, ნორმად აღიქმება გამომსახველობითი „ანემია“ (იხ. არაბული, 2004, 251), თუმცა ვერც იმას ვიტყვით, რომ ზმნურ-სახელური შესიტყვებები უნდა აიკრძალოს, მით უმეტეს, რომ ქართულ ენაშიც სულ უფრო მეტად იკიდებს ფეხს.

ლიტერატურა

არაბული, 2004 — ა. არაბული, ქართული მეტყველების კულტურა, თბ., 2004.

ბუსლაევი, 1959 — Буслев Ф. И., Историческая грамматика русского языка, 6-ое изд. — М., 1959.

გაკი, 1998 — Гак В.Г., Языковые преобразования, М., 1998.

ზურაბიშვილი, კალაძე, 1980 — თ. ზურაბიშვილი, ც. კალაძე, მნიშვნელობის თვალსაზრისით შეუფერებელი სიტყვათშეხამებანი თანამედროვე ქართული პრესის ენაში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი III, თბ., 1980.

კვარაცხელია, 1990 — გ. კვარაცხელია, ქართული ენის ფუნქციური სტილისტიკა, თბ., 1990.

ლაგუზოვა, 2003 — Лагузова Е. Н., Описательный глагольно-именной оборот как единица номинации : Дис. ... д-ра филол. наук, Москва, 2003. ჰტტბ://www.ლიბ.უა-რუ.ნეტ/დის/ცონტ/93259.ჰტმლ

პაპიძე, 1980 — ა. პაპიძე, ზმნასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი თანამედროვე ქართული პრესის ენაში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი III, თბ., 1980.

ქსკს, 1985 — სიტყვა და კონტექსტი (მასალები ლექსიკონისათვის): ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი VII (მთ. რედაქტორი შ. აფრიდონიძე), თბ., 1985.

ჰელბიგი, ბუშა, 1980 — Gerhard Helbig, Joachim Buscha, Deutsch für Ausländer: VEB, Enzyklopädie Verlag, Leipzig, 1980.

RUSUDAN SHAMELASHVILI-ZEKALASHVILI

Towards the Function of Verbalizers in Verbal-Nominal Set Expressions

Summary

Verbalizers are desemantized functional verbs that can be used to form descriptive predicates. In verbal-nominal expressions they can perform an auxiliary function since they can convey only verbal categories; the semantic loading being on the nominal part of an expression.

According to the type of a nominal component two kinds of verbal-nominal expressions can be singled out: those with a noun and those with a masdar form; the latter can include a foreign word as well. In such expressions verbalizers are grammaticalized and have verbal categories of person, number, tense, aspect, voice, rarely version and contact.

Substitution of a verbalizer with a simple verb is stylistically more acceptable. However, in some cases analytical forms are more preferable: a) when a text is functionally marked; b) if it is difficult to convert a foreign word into a verb; c) if a simple verb cannot perform any of the grammatical categories; d) the modifier attached to the masdar form contains additional information or is terminologically relevant.

სასაბუთო შინაარსი

კნინობითი სახელები მეგრულ-ლაზურში

(მორფოლოგია)

ახალმა ქართულმა სალიტერატურო ენამ არსებითად დაკარგა კნინობითობის ფორმები. ამ შინაარსის გადმოსაცემად ენა აღწერით წარმოებს მიმართავს. უმთავრესად: სახლი — პატარა სახლი (მდრ. ძველი ქართული სახლ-აკ-ი) (შანიძე, 1973, 121)

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნუსხულია კნინობითის შემდეგი მაწარმოებლები: **-ა, -ი-ა, -უკ, -უნ, -ალ, -ელ** და მათი შერწყმით მიღებული რთული ბოლოსართები.

სათანადო მაწარმოებელი სუფიქსები პირველ რიგში გამოხატავენ საგნის სიმცირე-სიპატარავს, ზოგჯერ მოფერებისა და აღერის ელფერით მოსავენ წარმოქმნილ სახელებს. ხშირად გვხვდება მათი ხმარების შემთხვევები უპატივცემულობისა და დაცინვა-დამცირების მიზნით.

გ. თოფურია, როცა განიხილავს ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებას, წერს: „კნინობითი საკმაოდ მრავალფეროვანია და გავრცელებული ქართველურ ენათაგან სვანურში და ქართული ენის აღმოსავლური კილოებიდან ხევსურულსა და ფშაურში, ხოლო დასავლურიდან — რაჭულსა და გურულში“ (თოფურია, 1979, 102)

კნინობით სახელებს მეგრულ-ლაზურში აწარმოებს შემდეგი სუფიქსები: **-ა, -ი-ა, -ელ-ა, -იკა, -ინა, -ეწა, -იწა, -უტა, -იკ-ინა**.

ქართულში აქტიურად გამოყენებული და მრავალფუნქციური სახელადი სუფიქსი **-ა** საერთო ქართულ-ზანური წარმომავლობისა ჩანს (ბოლოკიდურ პოზიციაში არ განვითარდა ქართული: **ა** მეგრ. **ო**). მისი თავდაპირველი ფუნქცია ძალზე ზოგადი უნდა ყოფილიყო. **-ა** სუფიქსმა ქართულშიც და ზანურშიც მრავალი (იდენტური თუ განსხვავებული) მნიშვნელობა განავითარა. კერძოდ, ქართულში (სახელებთან) მას სამი ძირითადი ფუნქცია აქვს: 1. ა) გამოხატავს რისამე მქონებლობას (ცხვირ-ა „ცხვირიანი“) ბ) რაიმე თვისების მქონ-

ნებლობას (შეინდ-ა „შინდისფერი“) 2.სუბსტანტივებს ზედსართავ სახელებს და პირველად საწყისებს (ლურჯ-ი ლურჯ-ა „ლურჯი ფერის მქონე რაღაც“) 3. აწარმოებს საზოგადო თუ საკუთარ სახელთა კნინობით-მოფერებით ფორმებს (დედოფალი > დედოფალა, ნოდარ > ნოდარა). აღნიშნული ა კიდევ უფრო გააქტიურდა მეგრულში: 1. საკუთარ სახელთაგან აწარმოებს მოფერებით-კნინობით ფორმებს: **გერ-გე — გერგა, დავით — დავითა, თედორე — თედორა, პეტრე — პეტრა**. 2. საზოგადო სახელთაგან აწარმოებს პირსახელებს, რომელნიც იმავდროულად მსგავსებასაც გამოხატავენ: **გვაჯი** (მოფერებითი მიმართვის ფორმა) > **გვაჯა, კონი** „კაცი“ > **კონა** (ცხადაია, 2000, 25).

თ. უთურგაიძე აღნიშნავს, რომ ანთროპონიმთა ფუძეების ბოლოს გაჩენილ ა ხმოვანს უკავშირებენ კნინობითობას, მაგრამ **გრიგოლა || გირგოლა || გრიგოლე || გიგოლე || გიგოლა, სიმონა, ანტონა, არსენა, არტემა, არჩილა, ბაგრატა, ბეჟანა, ბასილა, ვასილა, გურგენა, მარკოზა, ნესტორა...** ანთროპონიმები დღეს აღარ ატარებენ კნინობის შინაარსსა და ელფერს ქართულ კილოებში. როგორც სხვა ანთროპონიმთა ფუძეების ბოლოს სხვა პირობებში გაჩენილი **ბხ, ხხ, ხქ** ხმოვნები თავდაპირველად რაღაც ფუნქციით იყვნენ აღჭურვილი და შემდეგაა გახდნენ უფუნქციო და შეერწყნენ სახელთა ფუძეს „რიგით“ შემადგენლად, ასევე წარმოქმნის -ა ელემენტიც ჩამოთვლილ სახელებშიც და ბევრ სხვაშიც ფუძის რიგითი კონსტიტუენტი. „ეს განაპირობა იმან, რომ ხმოვნით დაბოლოება უბასუხებს ფუძეთა მორფოფონემატურ მოთხოვნას (უთურგაიძე, 1986, 104).

ქართულში კნინობით სახელებს -ა სუფიქსი აწარმოებს, მაგრამ „თუ ფუძე თავდება ა-თი, მაშინ მაწარმოებელია ია (შანიძე, 1973, 120). ფუძისეული ა აქ შენახულია ფუძისავე სიმოკლის გამო, ჩვეულებრივ კი იკვეცება: ძამა > ძამაია > ძამია, კაცი > კაცა > კაცაია > კაცია...

აკ. შანიძე არ ეხება -ია სუფიქსის ი კომპონენტის ფუნქციას. ვ. თოფურის თეზისებიდან „კნინობითი ქართველურ ენებში“ ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ -ია რთული სუფიქსის პირველი კომპონენტი ი ნაშთია — **ინ, -იტ** სუფიქსებისა. შდრ. **პაპია — პაპინა — პაპიტა** (თოფურია, 1979, 102). კნინობითის ია სუფიქსისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომში ქ. ლომთათიძემ დიდძალი მასალა

გააანალიზა იმის დასასაბუთებლად, რომ ია მომდინარეობს **-ინ-ა**(იშვითად — **ილ-ა**) **საგან (ბიძა > ბიძა-ინ-ა > ბიძ-ინ-ა > ბიძია, პაპა > პაპ-ინ-ა > პაპია, მამა > მამ-ინ-ა > მამ-ია, მეგრ. ძღაბი > ძაბა > ძაბ-ინ-ა > ძაბაია...** „გურულში შემონახულიც კი ყოფილა ნავარაუდები **დედაინა** და **მამაინა** ფორმები) და დასკვნა „სუფიქსი -ია, როგორც ეს ვ. თოფურის აღნიშნული მარტივი სუფიქსი არ არის და სათანადო ფუძეებში ჩავარდნილია თანხმოვანი (კერძოდ **ნ** სონანატი) ხმოვანთა შორის“ (ლომთათიძე, 1987, 69-70).

მნიშვნელოვანია ამ ნაშრომების ძირითადი დებულებებიც: **-ინ-ა (|| -ილ-ა)** და გამარტივებით მიღებული **-ია** თავდაპირველად გამოხატავდა მსგავსება-კუთვნილებას, ხოლო კნინობითობა-მოფერებითობის გადმოცემის მიზნით ფუნქცია გვიან აქვს შექნილი (ლომთათიძე, 1987, 60-73) ამავე ნაშრომის ერთ-ერთ სქოლიოში გამოთქმულია ვარაუდი: „გამარტივების გზით მიღებულია -ია სუფიქსი, უნდა ვიფიქროთ, შემდგომში დამოუკიდებელ მაწარმოებლადაც იქნა გამოყენებული.

პირველი, ვინც მეგრული საზოგადო და საკუთარი სახელების **-ია** დაბოლოება რთულ სუფიქსად ჩათვლა და თითოეულ კომპონენტს ფუნქცია გამოუნახა იყო ი. ყიფშიძე. მისი აზრით, ა კნინობითი და მოფერებითი სახელების მაწარმოებელია, ხოლო **-ი** სახელობითი ბრუნვის ნიშანი, რომელიც შემოინახა ხმოვანფუძიან და თანხმოვანფუძიან სახელებში სწორედ ამ ა სუფიქსის წინ: **ბაბა-ია, ნანა-ია, ჩელა-ია, ორტვინი-ა** (> „ბოსტანი“), **ჩუვანი-ა** (> **ჩუვანი** „ქვაბი“), **თამური-ა** (> თამარი) (ყიფშიძე, 1994, 77, 177).

ორი სხვადასხვა სუფიქსის შეერთებითა და შემდგომი გამარტივებით წარმოქმნილ **-ია** კომპლექსს სიტყვაწარმოებითი მორფემის ფუნქცია მიუღია.

-ა: მეგრ. **ბოშ-ა** „ბიჭი-ა“, **კონ-ა** „კაცი-ა“, **ყუჯ-ა** „ყურ-ა“, **ჩხვინჯ-ა** „ცხვირ-ა“. ლაზ. **ჭუჭა-ა** „პატარა ჩიტის სახლი“, **ხრავა-ა** „გამხდარი“.

-ი-ა: მეგრ. **არგუნ-ი-ა** „პატარა ნაჯახი“, **ბაბაჩ-ი-ა** „მამიკო“ **ბაჩაჩ-ი-ა** „მშვიდი“, **ბებერ-ი-ა** „მსხვილი“, **ბეჟვერ-ი-ა** „უშნოდ გასუქებული“ **ბეჩხერ-ი-ა** „სინათლიანი გოგო“ **ბეძღერ-ი-ა** „პატარა, ციკქნა“, **ბოშ-ი-ა** „ბიჭუნა“, **ბოჩო-ი-ა** „პატარა ბუნჩულა“, **დადა-ი-ა** „დედილო“ **ორკოლ-ი-ა** „პატარა ქვაბი“, **კოტო-ი-ა** „პატარა ქვაბი“, **პოტიკ-ი-ა** „უბრალო“, **ტაბაკ-ი-ა** „პატარა მაგიდა“, **ტატალ-ი-ა ||**

ტატა-ია, „თეთრი“ **გემიდორ-ია** „ველობი“, **კარა-ია** „სათამაშო სახლი ან სხვა, ბავშვების მიერ აგებული ნაქუჩალის ან სხვა ნარჩენებით“; **ფეხვერ-ია** „იტყვიან მსუქან ქალზე“ **ტუტამ-ია** „ნაცრიანი“ **ბეჭილ-ია** „ყველისაგან გაკეთებული წნული“; **შურამ-ია** „სუნინი“; **გურმეჭვ-ია** „გულწითელა“; **„კიწოწ-ია“** „აკიდო“; **ბუტყატყ-ია** „ფაფუკი“; **კვამაზ-ია** „მწერი“

-**იკა**: ლაზ. **ხოჯ-იკა** „პატარა ხარი“

-**ინა**: ლაზ. **კუკუმა — კუკუმი-ინა** „ პატარა ქვაბი“; **კაილი — კაილი-ინა** „ნავი“ **ოხორი — ოხორ-ინა** „ სახლაკი“; **მუზარი — მუზარი-ინა** „ პატარა წისქვილი“

-**ენა**: ლაზ. **ბერე — ბერ-ენა** „ბიჭუნა“

-**ეწა**: ლაზ. **ბერ-ეწა** „ბიჭუნა“

-**იწა**: ლაზ. **კუკუმი-იწა** „ პატარა ქვაბი“

-**უტა**: ლაზ. **ჭუჭ-უტა** „პატარა“

ულ-ია: მეგრ. **ბაბ-ულ-ია // ბაბუ-ია** „ მოხუცის მოფერებით მიმართვა უმცროსისადმი“

გ. როგავა აღნიშნავს, რომ **„ჭგიჯიტია // ჭკიჭკიტია** ფორმაში **-ტია** შეიძლება კნინობითის სუფიქსი იყოს“ (როგავა, 1962, 59). **-ტია** სუფიქსი კნინობითის მაწარმოებლად დავადასტურეთ მაგალითებში: **აშორ-ტია** „ულამაზო და უკულტურო კაცი“, თარხვან-ტია „დიდგულა“, **ტიბუ-ტია** „ თბილი“

მეგრულში **ნა-** პრეფიქსიან სახელებში ზოგჯერ შეინიშნება განსხვავებული შინაარსი, კერძოდ კნინობითობის გამოხატვა . მაგ.: **ნა-ჩაფულ-ია** „ძველი წულები“, **ნა-ძიქვ-ია** „ძველი შარვალი“, **ნა-არ-გუნ-ია** „უვარგისი ნაჯახი“, **ნა-ყუდ-ია** „სიძველისგან უვარგისად ქცეული სახლი“, **ნო-კოტ-ია** „დაძველებული ქოთან“, **ნო-ღობერ-ია** „ნაღობევი“, **ნო-ბადურ-ია** „ბადის ძველი ნაქსოვი“, **ნო-კაბ-ია** „დაძველებული კაბა“ **ნო-ძღაბია** „სახელგაფუჭებული გოგო“, **ნა-ბად-ია** „გაცვეთილი ნაბადი“.

ამ ტიპის სახელთა წარმოებისას თუ ფუძე ხმოვანზეა დაბოლოებული, ხმოვანთა კომპლექსის გამარტივების მიზნით მიმდინარეობს ფონეტიკური პროცესები. მაგ.: **ჩაფულა** „ წულა“ > ***ნა-ჩაფულა-ია** > **ნა-ჩაფულ-ია** „ძიქვა“ > **ნა-არვალი** > ***ნა-ძიქვა-ია** > **ნა-ძიქვ-ია**, ***ყუდე** > „სახლი“ > ***ნა-ყუდე-ია** > **ნაყუდ-ია**, **კოტო** „ქოთან“ > ***ნა-კოტო-ია** > **ნა-კოტ-ია**, **კაბა** „ კაბა“ > ***ნო-კაბ-ია** > **ნო-კაბ-ია** || **ნა-კაბ-ია**.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, მორფემათა შესაყარზე მომხდარი ფონეტიკური ცვლილებები ფონემატური სტრუქტურის დაწოლის შედეგია, ფონემათა სინტაგმატურმა მიმართებებმა მორფემის ფარგლებში მოქმედებისას თავი უნდა იჩინოს მორფემათა შესაყარზე მომხდარ ფონეტიკურ ცვლილებებში. ფონეტიკური ცვლილებების მიმართულებამ უნდა შეამოწმოს მიღებული ფონემატური წესის რეალურობა (უთურგაიძე, 1976, 17).

ლიტერატურა

თოფურია, 1973 — ვ. თოფურია, კნინობითი ქართველურ ენებში, თბ. 1973

ლომთათიძე, 1987 — ქ. ლომთათიძე, ნათესაობის ზოგი სახელის წარმოებისა და კნინობითობის -ია სუფიქსის საკითხი ქართულში, იკე, XXVI, თბ. 1987

როგავა, 1962 — გ. როგავა, ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, თბ. 1962.

უთურგაიძე, 1986 — თ. უთურგაიძე, ქართული ენის სახელის მორფონოლოგიური ანალიზი, თბ. 1986

ყიფშიძე, 1994 — ი. ყიფშიძე, თხზულებანი (ლექსიკონი) თბ. 1994.

შანიძე, 1973 — ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ. 1973.

ცხადაია, 2000 — პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახელებანი სამეგრელოში, თბ. 2000.

ASMAT SHONIA

Diminutives in Megrelian-Laz

Summary

In Megrelian-Laz diminutives are formed with the help of the following suffixes: a, i-a, el-a, ika, ina, ena, ica, uta-ik-in.

The multifunctional suffix -a is typical of Georgian as well. The anthroponymic root ending ia is associated with diminutives. Ia is a complex affix. The Megrelian prefixes na and no convey different meanings in different contexts.

ხათუნა ყანღაშვილი

მრავალგზისობის კატეგორიისთვის ძველ ქართულში

(„მათეს სახარების“ ქართული და ბერძნული რედაქციების გათვალისწინებით)

ხოლმეობითობისა და მრავალგზისობის კატეგორიის შესწავლას ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხნის ისტორია აქვს. ტერმინებს ხოლმეობითობა და მრავალგზისობა ხშირად ერთი და იმავე მნიშვნელობით გამოიყენებენ. ხოლმეობითობა, ჩვეულებრივ, მუდმივ მოქმედებაზე მიუთითებს, ხოლო მრავალგზისობა მრავალჯერ განმეორებულ ქმედებას მიანიშნებს. ამ ცნების აღსანიშნავად აკაკი შანიძემ გამოიყენა ტერმინი „ხოლმეობითი“. აგრეთვე მის ნაცვლად გამოიყენებენ ტერმინს „პერმანსივი“ (ა. ჩიქობავა, 1948, 6). ნ. მართან ეს კატეგორია შეუმჩნეველი დარჩა. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, რომ ტერმინ „ხოლმეობითის“ ნაკლად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ მისი არევა ადვილად ხდება მრავალგზითში. „აკეთებს ხოლმე“ შეიძლება იქნეს გაგებული, თითქოს „კეთების“ განმეორებას ექვეოდეს ყურადღება, ნამდვილად კი საჭიროა გადმოიცეს, რომ მოქმედება „ჩვეულებრივ ხდება“ (ა. ჩიქობავა, 1948, 7). მიუხედავად ამისა, ავტორი მაინც მხარს უჭერს ა. შანიძის მიერ დამკვიდრებულ ტერმინს „ხოლმეობითობა“, რომელიც „მარჯვედ შერჩეული ტერმინია“ (გ. გოგოლაშვილი, 2010, 68), ამიტომ ჩვენც აღვნიშნავთ ერთი ტერმინით, თუმცა იგი ზოგჯერ შეიძლება ჩვეულებრივ მოქმედებას გამოხატავდეს, ზოგჯერ — მრავალგზის მოქმედებას.

მრავალგზისობას ძველ ქართულში ხოლმეობითის მწკრივები გამოხატავდნენ: აწმყოს ხოლმეობითი, უწყვეტლის ხოლმეობითი, II ხოლმეობითი და III ხოლმეობითი. შემდგომში ეს კატეგორია გაქრა. მეცნიერები მიუთითებენ, რომ ხოლმეობითობის ფორმათა გაქრობა სწორედ მაშინ დაიწყო, როდესაც მრავალგზისობის გადმოსაცემად გრამატიკული საშუალების გვერდით ლექსიკური საშუალების მოშველიებაც გახდა საჭირო. რადგანაც გრამატიკულ კატეგორიას დასჭირ-

და გამაძლიერებელი საშუალებები, ამიტომ ეს უნდა ჩაითვალოს ფორმათა გაქრობის პირველ საფეხურად.

შევეცდებით წარმოვადგინოთ ვითარება ხოლმეობითისა და მრავალგზისობის კატეგორიის გამოხატვის თვალსაზრისით „მათეს სახარების“ მიხედვით. საკვლევი მასალაა „მათეს სახარების“ ოთხი რედაქცია — „ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“, ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“ და ამ რედაქციების მონაცემები შევადარეთ ბერძნულ დედანს.

წინასწარ შევნიშნავთ, ბერძნულ ენაში არ ხდება ხოლმეობითის მორფოლოგიური გამოხატვა, ზმნას არა აქვს აღნიშნული კატეგორიის ორგანულად წარმოების საშუალება. ქართულად ნათარგმნ რედაქციებში მთარგმნელები აქტიურად იყენებენ ხოლმეობითის მწკრივებს ზმნაში გამოხატული მრავალგზისობის აღსანიშნავად. გვინტერესებს: ქართველი მთარგმნელები ბერძნულ ენაში არარსებულ ხოლმეობითობის კატეგორიას რა შემთხვევაში გადმოსცემენ ქართულად ხოლმეობითობის ორგანული წარმოების გზით? აგრეთვე დავინტერესდით, არის თუ არა ხოლმეობითის მწკრივთა გამოყენების თვალსაზრისით სხვაობა ქართულ რედაქციებში. განსაზღვრული მასალის მიხედვით, არის შემთხვევები, როცა ერთ რედაქციაში ხოლმეობითის ფორმაა, სხვა რედაქციაში მის შესაბამისად სხვა მწკრივებია გამოყენებული:

DE: „რამეთუ ყოველი რომელი ითხოვდეს — მოიღოს, და რომელი ეძებდეს — პოვოს, და რომელი ირეკდეს — განელოს მას“ (DE, მ. 7;8).

მისი პარალელური C რედაქცია:

„რამეთუ ყოველი რომელი **ითხოვნ** — **მოიღოს**, და რომელი **ეძიებ** — **პოის**, და რომელი **ირეკნ** — **განელოს**“ (C, მ. 7;8).

DE რედაქციაში გვაქვს უწყვეტლის კავშირებითის ფორმა — „ითხოვდეს“, ხოლო C რედაქციაში აწმყოს ხოლმეობითი — „ითხოვნ“. ასევე DE რედაქციაში: „ეძიებდეს“ (უწყვეტლის კავშირებითი), C რედაქციაში „ეძიებ“ (აწმყოს ხოლმეობითი).

DE რედაქცია: „ირეკდეს“ (უწყვეტლის ხოლმეობითი)

C რედაქცია: „ირეკნ“ (აწმყოს ხოლმეობითი)

DE რედაქცია: „განელოს მას“ (მეორე კავშირებითი)

C რედაქცია: „განელოს“ (მეორე ხოლმეობითი)

პარალელურ „ქართული ოთხთავის ორ ბოლო რედაქციაში“ კვთხულობთ: FG: „რამეთუ ყოველი რომელი ითხოვდეს, მოიღოს; და

რომელი ეძიებდეს, პოვოს, და რომელი ირეკდეს, განელოს“ (FG, მ. 7;8).

HIK რედაქცია: „რამეთუ ყოველი რომელი ითხოვდეს, მოიღოს; და რომელი ეძიებდეს, პოვოს, და რომელი ირეკდეს, განელოს“ (HIK, მ. 7;8).

როგორც ვხედავთ, „ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქციის“ პარალელურ ნიმუშებში არ გამოიყენება ხოლმეობითის მწკრივები და მათ ნაცვლად ვხვდებით კავშირებითის ფორმებს, მაგრამ ვხვდებით ისეთ შემთხვევებს, სადაც აღნიშნული კატეგორია ერთი და იმავე მწკრივით გადმოიცემა — ისინი ოთხივე რედაქციაში ემთხვევა ერთმანეთს:

DE რედაქცია: „არცაღა **ადანთიან** სანთელი და ქუეშე **შედგიან** იგი ვუძირსა, არამედ ზედა სასანთლესა, და **ჰნათობნ** იგი ყოველთა მათ, რომელნი **არბიედ** სახლსა მას შინა“ (DE; მ. 5;15)

C რედაქცია და შესაბამისი FG; HIK რედაქციებიც ემთხვევა ერთმანეთს ამ თვალსაზრისით:

C; FG; HIK: „**ადანთიან**“

C; FG; HIK: „**შედგიან**“

C; FG; HIK: „**ჰნათობნ**“

C; FG; HIK: „**არბიედ**“

ასევე ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ერთ მნიშვნელოვან ფაქტზე: „ქართული ოთხთავის ორ ბოლო რედაქციაში“ იყენებენ ხოლმეობითის მწკრივებს, მაგრამ DE რედაქციაში მათ ნაცვლად ვხვდებით სხვა მწკრივის ფორმები.

FG რედაქცია: „ხოლო თქუენ იუნჯებდით საუნჯეთა ცათა შინა, სადა არცა მლილმან და არცა მჭამელმან **გარყუნის**, და სადა არცა მპარავთა **დათხარიან** და **განიპარიან**“ (FG; მ.20;6).

HIK პარალელურ რედაქციაშიც ვკითხულობთ: „ხოლო თქუენ იუნჯებდით საუნჯეთა ცათა შინა, სადა არცა მლილმან და არცა მჭამელმან **გარყუნის**, და სადა არცა მპარავთა **დათხარიან** და **განიპარიან**“ (HIK; მ.20;6).

ამ კატეგორიის გამოხატვის თვალსაზრისით „ჯრუტკ-პარხლის“ რედაქციაში განსაკუთრებული ვითარებაა:

DE რედაქცია: „ხოლო თქუენ იუნჯებდით საუნჯეთა თქუენთა ქუეყანასა ზედა, სადა-იგი მლილმან და მჭამელმან გარყუნეს, და სადა არცა მპარავთა დათხარონ და განიპარონ“ (DE; მ.19; 6).

FG და HIK რედაქციებში ზმნები წარმოდგენილია II ხოლმეობითის მწკრივის ფორმებით: „გარყუნის“, „დათხაროან“, „განიპაროან“.

DE რედაქციაში კი მათ ნაცვლად მწიგნობარი იყენებს წყვეტილს: „გარყუნეს“ და მეორე კავშირებითის ფორმებს: „დათხარონ“, „განიპარონ“.

ადიშის ოთხთავის რედაქცია კი ზუსტად ემთხვევა FG და HIK რედაქციებს.

C რედაქცია: „ნუ დაიდებთ საფასეთა თქუენთა ქუეყანასა ზედა, სადა მლილმან და მჭამელმან **გარყუნის**, და სადა მპარავთა **დათხაროან** და **განიპაროან**“ (C მ.19; 6).

ასეთი მაგალითები ბევრი არ არის, მაგრამ მაინც გვხვდება ოთხთავის რედაქციებში. რაზე მიგვანიშნებს ეს ფაქტი? მნიშვნელოვანია ის, რომ მთაწმინდელეები ტექსტს უდარებენ ბერძნულ დედანს და ასწორებენ მას.

ბერძნულ ენაში მრავალგზისობის კატეგორია ორგანულად არ იწარმოება. საკითხი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც საინტერესოა ქართული მთარგმნელებისა თუ რედაქტორების ცდა და ენობრივი ალღო, რადგან მათ ბერძნულ დედანში გამოყენებული ზმნების სხვადასხვა ფორმებს სწორედ ქართულ თარგმანში ხოლმეობითის მწკრივები შეუსატყვისეს. ზმნებს, რომლებიც ქართულ ტექსტებში ხოლმეობითის მწკრივებით გადმოიცემა, ბერძნულ დედანში მიესადაგება აწმყო (ისტორიული აწმყო), აორისტი (ისტორიული დრო), მიმდგომის ფორმები, რომლებიც მოცემული კონტექსტის მიხედვით გამონატყვენ მრავალგზისობის შინაარსს. დედანში კვითხულობთ:

„Ὅταν δὲ τὸ ἀκαθαρτὸν πνεῦμα ἔξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀθιρῶπου, διέρχεται δι' ἀνδρῶν τοπαῶν, ζῆτοῦν ἀνάπαυσιν καὶ οὐκ εὐρισκει“ (M. 43; 12).

მაგალითში ზმნები წარმოდგენილია: ვნებითის აორისტი, რომელიც გამონატყავს წარსულ დამთავრებულ დროს — „ἔξέλθῃ“; აწმყოს მედიო-პასივის ფორმით — „διέρχεται“; აწმყოთი — „ζῆτοῦν“ და — „εὐρίσκει“ ეს ზმნაც აწმყოს ფორმითაა გამოყენებული.

„ჯრუტჳ-პარხლის“ ოთხთავში ეს მუხლი ასეა ნათარგმნი:

DE „ხოლო რაჟამს სული არაწმიდად განვიდის კაცისაგან, მიმოვალნ ურწყულთა ადგილთა და ეძიებნ განსასუენებელსა და არა პოვის“ (DE; მ. 43;12).

როგორც ვხედავთ, ბერძნულ დედანში წარმოდგენილი ზმნის

ფორმებს DE რედაქციაში შესაბამება აწმყოს ხოლმეობითის და II ხოლმეობითის მწკრივები. ამ მხრივ განსხვავებული ვითარებაა „ადიშის ოთხთავში“: „ხოლო რაჟამს არაწმიდად იგი სული გამოვიდეს კაცისაგან, განვიდეს იგი ურწყულთა ადგილთა და ეძიებნ განსასუენებელსა და არა პოის“ (C; მ. 43;12). ამ რედაქციაში ორ შემთხვევაში არ გამოიყენება ხოლმეობითის მწკრივები, მათ ნაცვლად ვხვდებით I კავშირებითის ფორმებს: „გამოვიდეს“, „განვიდეს“.

FG და HIK რედაქციებში კი ყველა ზმნა ხოლმეობითის ფორმით არის წარმოდგენილი: „განვიდის“, „მიმოვალნ“, „ეძიებნ“, „პოვის“. (FG ; HIK; მ. 43;12).

შემდეგი მაგალითიც საინტერესოა იმ მხრივ, რომ აქ ჩანს მთარგმნელების თავისებური დამოკიდებულება თარგმნის დროს დედანთან მიმართებით. ამონარიდი დედნიდან:

„ἢν ὅτε ἐπληρῶτη, ἀναβιάσασατεῖσ, ἐπὶ τὸν αἰγιαλον καὶ καθίσαιτες συέλεια τὰ καλὰ εἰς ἀγεία, τὰ δὲ σά πρα ἔξω ἔβαλον.“

ტექსტში მოცემული ზმნები წარმოდგენილია აორისტის ვნებითი გვარის ფორმით — „ἐπληρῶτη“, მოქმედები გვარის მიმდგომით — „ἀναβιάσασατεῖσ“, აორისტის მიმდგომით — „καθίσαιτες“, საშუალო გვარის მიმდგომით — „συσέλεια“ და აორისტი II — „ἔβαλον“ (M. 48, 13).

შესაბამისი DE რედაქცია: „და ოდეს **ადივსის**, **გამოილიან** იგი კიდესა და **დაახსიან** და **განიჩიიან** და **შეკრიბიან** კეთილი იგი ჭურჭერსა და ხოლო ჯერკუალი იგი გარე **განსთხიან**“ (DE; მ. 41; 13).

ბერძნულ ზმნის ფორმებს ქართულ რედაქციებში შეესატყვისება II ხოლმეობითის მწკრივის ფორმები. პარალელურ C რედაქციაში კვითხულობთ: „და რაჟამს უკვე **ადივსის**, **გამოილიან** იგი ზღვს კიდედ და **დადვიან** და **განიჩიიან** და **შეკრიბიან** კეთილი იგი ჭურჭელსა, ხოლო ჯერკუალი იგი გარე **განახსიიან**“ (C; მ. 48; 13). C რედაქც HIK რედაქციებში ზუსტად ემთხვევა ერთმანეთს. FG ; HIK : „და ოდეს **ადივსის**, **გამოილიან** იგი ზღვს კიდედ და **დაახსიან** და **შეკრიბიან** კეთილი იგი ჭურჭელსა, ხოლო ჯერკუალი იგი გარე **განსთხიან**“ (FG ; HIK; მ. 48;13).

ქართულად ნათარგმნი რედაქციები საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მთარგმნელთა მიერ ჩამატებულია ზმნა „განიჩიიან“ II ხოლმეობით-

თის მწკრივის ფორმით სწორედ იმიტომ, რომ ყველა დანარჩენი ზმნა ამ ფორმით იყო წარმოდგენილი.

ბერძნულში, მართალია, არ არსებობს ხოლმეობითის კატეგორია, მაგრამ მოცემულ ზმნებს კონტექსტიდან გამომდინარე აქვთ მრავალ-გზისობის შინაარსი და უნდა ვივარაუდოთ, რომ რედაქციებში ხოლმეობითის მწკრივების ხშირი გამოყენება დედნის გავლენით უნდა იყოს შეპირობებული და ეს ვითარება არ უნდა მიაწინებდეს ხოლმეობითების მოშლის პროცესს.

ცალკე მსჯელობის საგნად მიგვაჩნია ის შემთხვევები, როცა ხოლმეობითის აღწერითი წარმოება ენაცვლება ორგანულ წარმოებას რედაქციების მიხედვით.

ლიტერატურა

გიორგობიანი, გაგუა, 2007 — თ. გიორგობიანი, ი. გაგუა, ძველი ბერძნული ენა, 2007.

გოგოლაშვილი, 2004 — გ. გოგოლაშვილი, ხოლმეობითის ორგანული და აღწერითი წარმოების ურთიერთმიმართებისთვის ძველ ქართულში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 31, 2004.

გოგოლაშვილი, 2010 — გ. გოგოლაშვილი, ქართული ზმნა (ფორმათწარმოების საკითხები), თბილისი 2010.

სარჯველაძე, 1984 — ზ. სარჯველაძე, სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, 1984.

შანიძე, 1930 — ა. შანიძე, ქართული გრამატიკა I მორფოლოგია, 1930 წ.

შანიძე, 1945 — ა. შანიძე, მწკრივთა მოძღვრებისათვის. სამი მწკრივის თავისებურება ძველ ქართულში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, VI, № 10, 1945.

შანიძე, 1946 — ა. შანიძე, უწყვეტლის ხოლმეობითი, გიორგი მთაწმინდელის ენა იოანესა და ეფთვიმეს ცხოვრების მიხედვით, ქართული ენის ძეგლები— 3, 1946.

ჩიქობავა, 1948 — არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, I, 1948.

ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, ძველი ქართული ენის ძეგლები, 2, 1945.

ქართული ოთხთავის ორი ახალი რედაქცია, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 22, თბილისი, 1979.

MATE, 1907.

KHATUNA KANDASHVILI

Towards the Category of Iterative in Old Georgian
(on the material of Georgian Editions of .Matthew's Gospel)

Summary

The comparison of the existing Georgian editions of Matthew's gospel (two old editions and two later ones) have revealed some peculiarities of the category of iterative. In some cases all the 4 versions use the Permansive. However, there are instances when the Permansive is not encountered in all the editions. The exceptions can be explained by the influence of the Greek origin.

როინ ბიკაძე

შეკვეცილი კონსტრუქციის წინადადების
პრაქტიკული და უპრაქტიკული კომპონენტთა
მორფოლოგიურ-სინტაქსური ურთიერთგანხილვის
(პრემის ენის მიხედვით)

ცნობილია, რომ მორფოლოგია და სინტაქსი გრამატიკის დარგებია, რომლებსაც ენის სტრუქტურულ მოდელში თავ-თავისი დამოუკიდებელი ადგილი უკავიათ. ამასთანავე, ისინი ერთმანეთთან იმდენად მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი, რომ ზოგჯერ ჭირს მიჯნის დადგენა — სად თავდება მორფოლოგია და სად იწყება სინტაქსი.

არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით, „გენეტურ პლანში მორფოლოგია დამოკიდებულია სინტაქსზე, ხოლო აღწერით პლანში სინტაქსია დამოკიდებული მორფოლოგიაზე. სიტყვის მორფოლოგიური თავისებურება განპირობებულია სინტაგმის თავისებურებით. ეს ეხება როგორც ატრიბუტულ შესიტყვებას, ისე პრედიკატულსაც“ (ჩიქობავა, 1977, 91). ამასთანავე, „ზმნის მორფოლოგიური აგებულება მხოლოდ ზოგადად არის გადამწყვეტი მასთან შეხამებული წინადადების წევრების თავისებურებათა დასადგენად. მთავარი მნიშვნელობა მაინც სინტაქსურ მიმართებას ენიჭება“ (დავითიანი, 1973, 316). ფაქტობრივად, ზმნის მორფოლოგიური ფორმა ფუნქციას იძენს სინტაქსური კავშირ-ურთიერთობისას.

ეს მოვლენა ნათლად წარმოჩნდება შეკვეცილ ან შეკუმშულ კონსტრუქციაში; „შესიტყვებათა შეკუმშვა, ანუ სიტყვათა ორგანიზებული შენაერთიდან სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეულის ამოვარდნა, გავრცელებული მოვლენაა და მას ენის ეკონომიურობის პრინციპი განაპირობებს. ჩვეულებრივ იკარგება ის სიტყვები, რომლებიც კონტექსტისა და სიტუაციის მიხედვით ადვილად აღსადგენია“ (კვანტალიანი, გვ. 201).

ესაა საერთო ენობრივი მოვლენა, რაც არც ძველი ქართლის-თვისაა უცხო (კიზირია, 1963, 97) და არც ახალი ქართული ენისა-

თვის (კვაჭაძე, 1996, 239-241).

ამჯერად განვიხილავთ ისეთ შეკვეცილ კონსტრუქციას, რომლის კომპონენტებს საზიარო ზმნა-შემასმენელი აქვთ, ოღონდ ერთ-ერთ კომპონენტში ეს ზმნა-შემასმენელი არ ჩანს, თუმცა იგულისხმება და ვიღებთ უპრედიკატო კონსტრუქციას.

პრედიკატიანი და უპრედიკატო კონსტრუქციების შეპირისპირებისას იქმნება ზმნა-შემასმენელთა რეალურ და ირიალურ ფორმათა ურთიერთგანპირობებული წყვილები, რომლებიც ხელშესახებად პოზიტივდება პარატაქსულ და ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში.

როდესაც პარატაქსული კონსტრუქციის ერთ-ერთი კომპონენტი უპრედიკატოა, მოქმედების ერთგვარობის აღმნიშვნელი მსგავსი შემასმენლებიდან გამოტოვებულია ერთი:

ის ძალიან უხერხულ მდგომარეობაში აყენებს მასაც და ჩვენც, ქრ., 8.

ქმარმა მეც დამკარგა და სამსახურიც, ქრ., 10.

ყველა თავისუფლად უნდა გამოხატოს თავის აზრი, მათ შორის მოწინააღმდეგეებმა, ა/დ., 4.

შეკვეცილი კონსტრუქციის ჰიპოტაქსურ წინადადებაში უპრედიკატო კომპონენტი უმთავრესად ვითარებით-შედარებით კავშირიანი დამოკიდებული წინადადებაა (ძიძიგური, 1973, 146-147).

ამ სახის კონსტრუქცია დამახასიათებელია ზეპირი მეტყველებისათვის (კვანტალიანი, 1990, 29-34) და, ამდენად, პრესის ენისთვისაც:

საქართველოს შესახებ იმან უფრო მეტი იცის, ვიდრე მე, ქრ., 4.

ირაკლი წერეთელი ბევრად უკეთ წარმართავდა იმ მიტინგებს, ვიდრე ეს ადამიანები, ა/დ., 4.

ხელისუფლებაში მოკალათებული ეს ხალხი დღეს უფრო საშიშია, ვიდრე მაშინ, ა/დ., 2.

ახალ პატრიარქს ტერიტორიულ მთლიანობაზე ისეთი შეხედულება ექნება, როგორც მის წინამორბედს, კვ. პ., 5.

დემოკრატიული ღირებულებები ჩვენ ისევე უნდა გვესმოდეს, როგორც ამერიკელებს, ყ/ს., 2.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ის ფაქტი, რომ შეკვეცილ კონსტრუქციაში გაუჩინარებული ზმნა-შემასმენელი ისეთივე მორფოლოგიურ-სინტაქსური ძალმოსილებისაა, როგორისაც პრედიკატიანი კომპონენტის ზმნა-შემასმენელი. ასე რომ, უპრედიკატო კომპონენტში

ნაგულისხმები ზმნა სრულყოფილად ინარჩუნებს დამოუკიდებელ მო-
რფოლოგიურ თავისთავადობას და, ამასთანავე, არ კარგავს სინტაქ-
სურ მიმართებათა უნარს, რაც კარგად მჟღავნდება ისეთი ძირითადი
გრამატიკული კატეგორიების გამოხატვისას, როგორცაა პირი, რი-
ცხვი და დრო.

პირთა რომელობის კომბინაციები

როდესაც პრედიკატიანი კომპონენტის ზმნა-შემასმენელი იგუ-
ლისხმება იმავე წინადადების უპრედიკატო კომპონენტში, ეს უკანას-
კნელი ინარჩუნებს დამოუკიდებლობას სუბიექტური თუ ობიექტური
პირის რომელობის გამოხატვისას და აღნიშნულ წყვილებში აისახება
პირთა რომელობის ნაირგვარი კომბინაციები: $S^{III}-S^I$; S^I-S^{III} ; $S^{III}-S^{II}$;
 $S^{II}-S^I$; $S^{III}-O^I$; $S^{III}-O^{III}-O^I$; $S^{III}-O^{II}-O^{III}$; $S^{III}-O^{III}-O^I-O^{II}$; $S^{III}-O^I$
 $-O^{II}$...

ამავდროულად გასათვალისწინებელია პრედიკატიან და უპრედი-
კატო კომპონენტთა თანამიმდევრობა: ადგილის მიხედვით უპრედიკა-
ტო კომპონენტი უმთავრესად მოსდევს პრედიკატიანს, ზოგჯერ კი
(განსაკუთრებით უკუთქმით კონსტრუქციებში), წინ უსწრებს პრედი-
კატიან კომპონენტს.

უპრედიკატო კომპონენტი მომდევნოა $S^{III}-S^I$

საქართველოს შესახებ **იმან** უფრო მეტი **იცის**, ვიდრე — **მე**,
ქრ., 4.

ქალებსაც კი ისე **კლავდნენ**, როგორც **მე** მათ, ჯ/ტ., 4.

„**უცნობიც**“ პირადი ანგარიშსწორებით **მოქმედებდა**, როგორც
ეროსი, ჟორჟოლიანი და თუნდაც **მე**, ქრ., 11.

სესილი კულტურის მინისტრი **იყო**, **მე** — **მისი** მოადგილე, ქრ., 4.

სესილი ლონდონში **დადიოდა**, **მე** კიდევ ერევანში და ბაქოში,
ქრ., 4.

ის არის თქვენი სულიერი მოძღვარი და არა **მეო**, ქრ., 8.

ლევანიც დამნაშავეა — და **მეც**, კვ. პ., 10.

არც **ეროსია** მართლი, არც ჟორჟოლიანი და არც **მე**, ქრ., 11.

ერკლე მეორემ რუსეთი **შემოიყვანა**, **მე** კი — ამერიკა, ა/დ., 4.

$S^{II}-S^I$

არც **თქვენ დარჩებით** განაწყენებულები და არც **ჩვენ**, ქრ., 4.

აღნიშნული თანამიმდევრობისას კომპონენტთა ზმნა-შემასმენლე-
ბის ურთიერთმიმართება პირთა რომელობის მიხედვით ხორციელდე-
ბა არა მხოლოდ სუბიექტურ პირთა, არამედ სუბიექტურ და ობიექ-
ტურ პირთა შორისაც.

$S^{III}-O^I$

„**ჯორჯიან ტაიმსი**“ საზოგადოების გარკვეულ, მნიშვნელოვან ფე-
ნას **აკმაყოფილებს**, თუმცა არა — **მე**, ჯ/ტ., 6.

რამდენიმე ობიექტიან უპრედიკატო კონსტრუქციაში ყურადღე-
ბას იქცევს სუბიექტურ და ობიექტურ პირთა განაწილება რომელო-
ბის მიხედვით.

$S^{III}-O^{III}-O^I$

ის ძალიან უხერხულ მდგომარეობაში **აყენებს მასაც** და **ჩვენც**,
ქრ., 8.

$S^{III}-O^{II}-O^{III}$

მათი ისევ **გამეორება** არც **თქვენ** წაგადგებათ და არც **ჩვენს**
ქვეყანას, ა/დ., 2.

$S^{III}-O^{III}-O^I-O^{II}$

ილიამ არ დაზოგა არც საკუთარი **თავი**, არც **მე** და არც
თქვენ, ყ/ს., 8.

$S^{III}-O^I-O^{III}$

ქმარმა მეც დამკარგა და **სამსახურიც**, ქრ., 10.

უპრედიკატო კომპონენტი წინამავალია: S^I-S^{III}

მე კი არა, ყველა **განიცდის**, ქრ., 3.

„კაკებეს“ აგენტი **მე** კი არა, ისინი **იყვნენ**, ქრ., 9.

S^{II}-S^I

როგორც **თქვენ, მეც გავიგე** ამ საშინელი ფაქტის შესახებ, ქრ., 2.

ირკვევა რომ, რეალური და ირეალური ზმნა-შემასმენლების პირთა შესაძლო კომბინაციები პრედიკატიან და უპრედიკატო კომპონენტთა ურთიერთმიმართებისას შედარებით ხშირად ხორციელდება სუბიექტურ პირთა შორის. ამ შემთხვევაშიც გარკვეული კანონზომიერება იჩენს თავს; კერძოდ, თუ **უპრედიკატო კომპონენტი** მომდევნოა, ხშირად გვექნება **S^{III}-S^I** პირთა თანამიმდევრობა, ხოლო თუ წინამავალია, მაშინ პირიქით: **S^I-S^{III}**.

ამავე დროს წინამავალი უპრედიკატო კომპონენტი მტკიცების მიხედვით უკუთქმითია: **მე კი არა, ყველა განიცდის; მე კი არა, ისინი იყვნენ**.

როგორც ვნახეთ, არანაკლებ საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ისეთი შეკვეცილი კონსტრუქციის წინადადება, რომლის კომპონენტთა ზმნა-შემასმენლების ურთიერთმიმართებანი მყარდება სუბიექტურ და ობიექტურ პირებს შორის — **S^{III}-O^I-O^{II}**: ილიამ არ დაზოგა არც საკუთარი თავი, არც მე (დამზოგა) და არც თქვენ (დაგზოგათ).

შეკვეცილი კონსტრუქციის კომპონენტთა ზმნა-შემასმენლებს შორის პირთა როგორობა და რომელობა დგინდება არა მხოლოდ რეალური და ირეალური გრამატიკული ფორმებით, არამედ ლექსიკური საშუალებებითაც, კერძოდ, შესაბამისი პირის ნაცვალსახელებით.

რიცხვის კატეგორიის გამოხატვა

რიცხვის გამოხატვისას შეპირისპირებული კომპონენტებიდან უმეტეს შემთხვევაში პრედიკატიანი იწყებს წინადადებას, რომლის ზმნა-შემასმენლის სუბიექტი მხოლოდითშია, ხოლო უპრედიკატოში ნაგულისხმებისა — მრავლობითში, რასაც წარმართავს უპრედიკატო კომპონენტის ნაცვალსახელი ან არსებითი სახელი:

თუ კავკასია აფეთქდა, ან **რუსეთი განადგურდება**, ან **ჩვენ**, კვ. 3.

დამატებითი ინფორმაცია არც **გამოძიებას აქვს** და არც **ჩვენ**, ქრ., 7.

ობამამ არ იცის ინგლისური, თუ **ამათ** ქართული, ქრ., 4.

იგი ისეთივე წარმატებით **გაბრწყინდა** პოლიტიკურ ასპარეზზე,

როგორც დანარჩენი **წევრები**, ა/დ., 3.

ცხოვრება უფრო დაწყნარებული **იყო** და ადამიანები — **მომთენნი**, ა/დ., 5.

ირაკლი წერეთელი ბევრად უკეთ **წარმართავდა** იმ მიტინგებს, ვიდრე ეს **ადამიანები**, ა/დ., 4.

ყველამ თავისუფლად **უნდა გამოხატოს** თავისი აზრი, მათ შორის **მოწინააღმდეგეებმა**, ა/დ., 4.

მწკრივთა დროული ურთიერთმიმართებანი აწმყო-უწყვეტელი: ახლანდელი-წარსული

პრედიკატიან და უპრედიკატო კომპონენტთა შორის უმთავრესად გვაქვს ერთგვარ მწკრივთა თანამიმდევრობა; თუმცა არც განსხვავებულ მწკრივთა ურთიერთშეპირისპირებულობაა უცხო რეალურ და ირეალურ ზმნა-შემასმენლებიან კონსტრუქციათა ურთიერთმიმართებისას. ასეთ შემთხვევაში დროის მნიშვნელობა არის არა **ახლანდელური** (როცა იგი გამოხატავს მოქმედების მომენტის მიმართებას საუბრის მომენტთან), არამედ რელატიური (როცა იგი გადმოგვცემს მიმართებას მეორე ზმნის დროსთან), (გეგუჩაძე, 2005, 84).

ახლა სარკეში ყურების ისე ძალიან მეშინია, როგორც ბავშვობაში, ქრ., 9.

ძალაუფლება ისეთივე **მიმზიდველია**, როგორც **ოცი წლის წინ**, ყ/ს., 10.

ხელისუფლებაში მოკალეთებული ეს ხალხი **დღეს** უფრო **საშიშია**, ვიდრე **მაშინ**, ა/დ., 2.

მყოფადი-უწყვეტელი: მომავალი — წარსული

ახალ პატრიარქს ტერიტორიულ მთლიანობაზე ისეთივე შეხედულება **ექნება**, როგორც მის წინამორბედს, კვ.პ., 5.

კავშირებითი-აწმყო: მომავალი — ახლანდელი

დემოკრატიული ღირებულებები ჩვენ ისევე **უნდა გვესმოდეს**, როგორც ამერიკელებს, ყ/ს., 2.

უწყვეტილი-აწყო: წარსული — ახლანდელი

ისპაპანში მრავლად ცხოვრობდნენ ქართველები, როგორც **დღეს**— მოსკოვში, ქრ., 10.

ადრეც ვამბობდით და **ახლაც**, კვ.პ., 5.

გურამ დოჩანაშვილი სულიერ შიმშილს იმ საბჭოთა პერიოდშიც **განიცდიდა** და **ახლაც... მაშინაც სტკიოდა** და **დღესაც...** ლიტ.პა-ლიტრა.3.

თურმეობითი-აწყო: წარსული — ახლანდელი

სხეულს არც **ჭაბუკობისას დაუშქიმებია** და არც **სიჭარმაგეში**, ლიტ.პალიტრა.3.

საქართველოს 200 წელი არ **ჰქონია** ისეთი მისია, როგორც **ახლა**, კვ.პ., 8.

ხშირად გამჩენია სურვილი **მოგქცეულიყავი** ისე, როგორც იმ კონკრეტულ შემთხვევაში ის ადამიანი, ა/დ., 4.

როგორც ვხედავთ, უპრედიკატო კომპონენტში ნაგულისხმები ზმნა-შემასმენელი ინარჩუნებს დროის გამოხატვის დამოუკიდებელ უნარს. ასეთ შემთხვევაში, მართალია, კომპონენტთა ზმნა-შემასმენ-ლებს მწკრივთა ურთიერთმიმართება უმთავრესად ემყარება მორფო-ლოგიურ-სინტაქსურ საფუძვლებს, მაგრამ, ამასთანავე, ხელშემწყობი ფაქტორია ლექსიკური საშუალება, რისთვისაც გამოიყენება დროის ზმნიზებები: მაშინ, შარშან, წინათ, გუშინ, დღეს, ახლა..., რომლებიც ახდენენ შესაბამისი დროის ფიქსაციას.

ლექსიკური საშუალებები მიუთითებენ კომპონენტთა შორის წართქმითი და უკუთქმითი აზრის შეპირისპირებულობასაც:

— ქალიშვილიც დაგიპირისპირდა?

— **ახლა აღარ, მაშინ კი**, ქრ., 2.

ზაურის **ახალ წლამდე** კი **ველაპარაკე**, მაგრამ **ახლა — აღარ**, ქრ., 3.

შეკვეცილი კონსტრუქციის ზმნა-შემასმენელს გარდა პირის, რი-ცვისა და დროის პრედიკატიან კომპონენტთან მიმართებით შეუძ-ლია აგრეთვე მეტ-ნაკლებად გამოხატოს სხვა გრამატიკული კატეგო-რიებიც. ამ მხრივ, კარგად იკვეთება გეზისა და ორიენტაციის შეპი-რისპირებული წყვილები:

რად გინდოდა, **მარისთან წასულიყავი** და არა **ჩემთან** (სატე-ლევიზიო სერიალიდან).

ბავშვი ატირდებოდა, ჩემი **მეუღლე იქით გარბოდა**, მე ამოვიგ-მინებდი — **ჩემთან**, ქრ., 10.

რატომ **მოგცათ თქვენ** და არა თქვენს **დას**? (ლიტ. პალიტრა, 2.)

ამრიგად, შეკვეცილი კონსტრუქციის პრედიკატიან და უპრედიკა-ტო კომპონენტთა მორფოლოგიურ-სინტაქსური ურთიერთგანპირობე-ბულობა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა პარატაქსული ან ჰიპოტაქსუ-რი კონსტრუქციის წინადადებაში, რომლის კომპონენტებს საზიარო შემასმენელი აქვთ, ოღონდ ერთ-ერთში ეს ზმნა-შემასმენელი არ ჩანს, თუმცა იგულისხმება.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ასეთ უპრედიკატო კონსტრუქ-ციაში გაუჩინარებული ზმნა-შემასმენელი სრულად ინარჩუნებს და-მოუკიდებელ მორფოლოგიურ თავისთავადობას და, ამასთანავე, არ კარგავს სინტაქსურ მიმართებათა უნარს, რაც ნათლად იკვეთება ისეთი ძირითადი გრამატიკული კატეგორიების გამოხატვისას, როგო-რიცაა პირი, რიცხვი და დრო. აღნიშნულ კატეგორიათა გამოვლენის აქტუალიზებას ხელს უწყობს აგრეთვე შესაბამისი ნაცვალსახელები და ზმნისართები.

შეკვეცილ კონსტრუქციაში პრედიკატიან და უპრედიკატო კომ-პონენტთა ასეთი მჭიდრო მორფოლოგიურ-სინტაქსური ურთიერ-თგანპირობებულობა ერთხელ კიდევ ადასტურებს ქართული ზმნა-შე-მასმენლის უსაზღვრო შესაძლებლობებს.

ლიტერატურა

ბურჭულაძე 2009— თ. ბურჭულაძე, ერთი სახის შეკვეცილი ჰი-პოტაქსური კონსტრუქცია საშუალ ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, X, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.

გეგუჩაძე 2005 — ლ. გეგუჩაძე, მწკრივთა შესაძლო შეფარდე-ბებისა და დროთა თანამიმდევრობის საკითხები რთულ კონსტრუქცი-ებში, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2005.

დავითიანი 1973 — ა. დავითიანი, ქართული ენის სინტაქსი, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1973.

კვანტალიანი 1990 — ლ. კვანტალიანი, ქართული ზეპირი მე-ტყველების სინტაქსის საკითხები, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბი-ლისი, 1990.

კვანტალიანი 2003 — ლ. კვანტალიანი, შესიტყვებათა შეკუმ-შვისათვის ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, გამომცემლობა „ქართული ენა“, თბილისი, 2003.

კვაჭაძე 1996 — ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინ-ტაქსი, გამომცემლობა „რუბიკონი“, თბილისი, 1996.

კიზირია 1963 — ა. კიზირია, რთული წინადადების შედგენი-ლობა ქართულში, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1963.

კიზირია 1969 — ა. კიზირია, რთული წინადადების შედგენი-ლობა ძველ ქართულში, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1969.

ჩიქობავა 1977 — **А. С. Чикобава**, К вопросу о синтаксисе и некоторых особенностях предикативной синтагмы в иберийско – кавказских языках, კრებული: Вопросы синтаксического строя иберийско – кавказских языках, Нальчик, 1977. (დამოწმებულია გენადი ბურჭულაძის რეცენზიიდან რ. ჭიკაძის ნაშრომზე „წინადადების პა-რატაქსული კონსტრუქცია ქართულში“, ქართველურ ენათა სტრუქ-ტურის საკითხები, VIII, თბილისი, 2003, გვ. 51).

ძიძიგური 1973 — შ. ძიძიგური, კავშირები ქართულ ენაში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1973.

წყაროები შემოკლებათა განმარტებითურთ

პრესა (2009 წლის იანვარი-აპრილი) :

ა/დ — „ასავალ-დასავალი“, კვ.პ. — „კვირის პალიტრა“, ქრ. — „ქრონიკა“, ყ/ს — „ყველა სიახლე“, ჯ/ტ — „ჯორჯიან ტაიმსი“.

ROIN CHIKADZE

Morphological and Syntactic Interdependence of the Components with a Predicate and No Predicate in Elliptical Sentences

Summary

As is known, morphology and syntax are so closely interconnected that sometimes it is difficult to draw a boundary between them. The fact that the morphological form of a verb acquires its functions in syntactic constructions is a perfect proof of it. The given phenomenon is revealed in such elliptical sentences where components have common verb-predicates, though in one of the components the verb is only implied. However, the implied verb-predicate maintains its independent morphological status and can convey such grammatical categories as person, number and tense. The discussed phenomenon reveals vast possibilities of Georgian verb-predicate.

ენიანი ზონონალია

ზონი სიტყვის ისტორიისათვის

1. ნაზუქი; 2. ნატიფი.

სიტყვა იზოლირებულად არ არსებობს, იგი სხვადასხვა კონტექსტში დასტურდება. ერთმანეთის მეზობლად ნახმარი სიტყვები ხშირ შემთხვევაში ენის ბუნებიდან გამომდინარე იცვლებიან კიდეც, ამასთან ერთად მათ ხშირ შემთხვევაში ამოსავალი, პირდაპირი მნიშვნელობა რიგ შემთხვევაში დაკარგული აქვთ და მხოლოდ მეორეული, მეტაფორიზაციის გზით მიღებული მნიშვნელობითაა არიან შემონახული. ასეთია, მაგ. 1. **ნაზუქი**; 2. **ნატიფი**. შევეცდებით წარმოვადგინოთ ამ სიტყვების ისტორია.

ძველ ქართულში **ნაზოქი**, **ნაზუქი** ნაზი, წმინდა, წვრილი, მსუბუქია.

ბუნებად ჰაერისაჲ ნაზოქ არს (ნაზუქ არს var) (გრ. ნოს. 144, 25).

ამ მნიშვნელობით **ნაზუქი** შუა საუკუნეებშიც იხმარება.

რა შეუწონელი და უსირცხვილო ვარ, რომელ ნებიერად დარბაზთა შიგან დაჯდომილ ვარ და ნაზუქი ტანი მისი თოვლთა და ბუქთა შიგან მიმყოფებია (ვისრ. 247, 13); სიცხე მზისა გწუავს, და აწყენს შენსა ნაზუქობასა ესე მიჭირვება (ვისრ. 144, 34); მსგავსია ვარდთა, არ გასავარდთა, ნაზუქად მწყობი, გაუზომელად (ქილ. 214, 24).

კომპოზიტი **გულ-ნაზუქი** კი გულ-ჩვილის მნიშვნელობით დასტურდება.

დედანი გულ-ნაზუქნი და გულ-ჩვილი არიან (ვისრ. 43, 4).

„იადიგარ დაუღმი“ **ნაზუქი** რბილი ხორცის მნიშვნელობით დასტურდება.

ბატკნისა და თიკნის ხორცები რაც ხორცები არის სრულად ყუელასა სჯობს და სხვის ხორცებისგან უფრო ნაზუქი და უფრო

შემრგო არის (იადიგ. 150, 36); ამისაჲ მწოვარი ხმოს ხორცი მსურვალი და ნედლი არის და მწოდ ნაზუქი და კარგი ხორცი არის (იადიგ. 152, 4); ხობის ხორცი მწოდ ნაზუქი და მოჰთადილი ხორცი არის (იადიგ. 156, 12).

თანამედროვე ქართულსა და მის დიალექტებში (ქიზიყურში, შიდა და გარე კახურში, ქართლურში, ჯავახურში, იმერულში, ლეჩხუმურში...) **ნაზუქი** რძესა და ერბოში მოზედილ კვერცხსასმულ თონელს (პურს) ნიშნავს (შინამრეწვ. ტ. III, ნაწ. II).

რაეები არ აწყვიან... ხონჩებზე: წითლად დაბრაწული ნაზუქები, ინდოურები (ეკ. ვაბ.). ხურჯინის ერთ თვალში მართამ ქალები, ნაზუქი და ახლად გამომცხვარი პური ჩააწყო (მიხ. მრევლ.).

შ. ფუტკარაძის „ჩვენებურების ქართულში“ **ნაზუქი** ორივე, როგორც ძველი, ისე ახალი მნიშვნელობითაა წარმოდგენილი. 1. უმაღლესი ხარისხის ნამცხვარი. ლექსის გამომთქმელსა კაი ნაზუქი გუგუზავნა (იმ.); ფენა ნაზუქია, მალე ცივდება (იმ.); 2. ნაზი, სათუთი, თავაზიანი, დახვეწილი ადამიანი.

აქვე დასტურდება **ნაზუქ-ფუძისაგან** ნაწარმოები სიტყვებიც: **ნაზუქი** სათუთად, ნაზად. ციკაი ნაზუქაი გაგიზდიან ნამეტანი (ინ.).

ამავე წარმომავლობისა ჩანს ქართლურის **ნაზმარუქა**. ნაზმა-რუქა ქალი ხარ (ძეგ.) (ქართლ. ბეროზ...).

ნაზუქურად: მოვზელთ ცომს, გავათხელვებთ ძალიან თხლად და დავჭრით პატარ-პატარა ნაზუქურად (მთ.-გუდ. შინამრეწვ. ტ. II, ნაწ. II, 121).

გამოიყენება გადატანითი მნიშვნელობითაც: **ნაზუქი**: შენ ნაზუქი ჰახან ჰჭრმა? (ინგ. ლამბ.).

დიალექტებში **ნაზუქი** გვხვდება სინტაგმების ნაწილადაც.

ნაზუქის გული ნაზუქის, რძესა და ერბოში მოზედილი. ზემოდან კვერცხსასმული, პურის გული, რომელიც მოხოაკული ხახვისაგან უკეთდება და არომატულს ხდის. ერბოში ან კარაქში კარგათ მოვხრაკავთ ხახვსა და სანაზუქე ცომში აურევთ და ისე გამოვაცხობთ (გ. კახ. სახლთხ.).

გარეკახურშივე სინტაგმა **ნაზუქის სუნი** სიტყვის მასალადაც დასტურდება. ზარმაც, უქნარა კაცზე, რომელსაც სარჩო-საბადებელი არაფერი გააჩნია და მიანიც ზის სახლში და არაფერს აკეთებს, იტყვიან ხოლმე: ხანდახან გარეთ გამოვიდევ, ემანდ ნაზუქი

ს უ ნ მ ა რ დაახრჩოდ (გ. კახ. სახლთხ.).

ნაზუქის ორივე, როგორც ძველქართულისეული, ისე დიალექტებში დადასტურებული მნიშვნელობა ფიქსირებულია საბას ლექსიკონში. საბა განმარტავს: **ნაზუქი** სხვათა ენიდამ შემოღებულია, რომელსა ქართულად ნატიფი ეწოდების, რომელ არს ჩვილად და კეთილად ნამზადი და ნაქმარი, რადცა იყოს. ნაზუქი ეწოდებიან კვერცხითა და სძითა გამომცხვართა პურთა, გინა ზეთითა (+ და ერბოთი). დ. ჩუბინაშვილიც აღნიშნავს: **ნაზუქი** ნამცხვარი პური ერბოთი, კვერცხით ან რძით; ნაზი, ნარნარი. **ნაზუქობა** ნაზობა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ქეგლის მიხედვით **ნაზუქის** მეორე მნიშვნელობა იგივეა, რაც სათამაშო ქალაღში, ბანქოს თამაშის დროს გამოყენებული ტერმინი თხილი. პოლკის უფროსს სათამაშო ქალაღის ნ ა ზ უ ქ ი ს ხელმწიფე შეარქვეს (ი. აგლ. თარგმ.).

სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით ნაზუქი ← სპარ. Nāzūk, nāzūk ნაზი, სათუთი, დელიკატური, ელეგანტური, გრაციოზული (ან-დრონიკაშვილი, II, 123).

ნატიფი.

ძველ ქართულში **ნატიფი** „ნამცხვარი, ხმიალი, კვერია“. მან ინება ნ ა ტ ი ფ ი და არა დაიცონა... მორთუმად მისა ნ ა ტ ი ფ ს ა (მ. ცხ. 381v).

ნატიფი და მისგან ნაწარმოები სიტყვები დასტურდება შუა საუკუნეების სამწერლო ძეგლებშიც. აღსანიშნავია მისი გამოყენების სინშირე „ვეფხისტყაოსანში“.

სიტყვა ნ ა ტ ი ფ ი, მჭევრები (ვეფხ. 1336, 1); ტურფანი სახლნი, ნ ა ტ ი ფ ა დ გებულნი (ვეფხ. 1126, 1); ვარდნი თხელნი ა ნ ა - ტ ი ფ ნ ა (ვეფხ. 207, 1); მუნ ბადახშსა აშვენებდეს ს ი ნ ა ტ ი ფ ე - სინაზენი (ვეფხ. 1492, 4). მზეს ეახლა და ჰკვირობდა სინაზე - ს ი - ნ ა ტ ი ფ ე ს ა (ნ. ციცი. 550, 800, 4).

საბას განმარტებით **ნატიფი** ესე არს სახლი, გინა საჭმელი, თუ პურები, ანუ ჯელსაქმარი წმიდად და კეთილად შემზადო, რომელსა სხვანი ნაზუქად იტყვიან ენითა მათითა. დ. ჩუბინაშვილი აღნიშნულ სიტყვას სათანადო მითითებებით ასე ახასიათებს: **ნატიფი** თლილი ქვა; მშვენიერი, მოხდენილი, ლამაზი. გაკეთებული საჭმელი; **ნატიფე-ბა** დავაშვენებ.

ამავე ლექსიკონებში მითითებულია სიტყვა **ლატიფიც**, რომელიც

ასეა განმარტებული: ბუნება გულისა მჭურვალე არს, ჯმელი და ლატიფი. ნავლელი მჭურვალე არს, ლატიფი და ჯმელი (საბა). **ლატიფი** ნაზუქივით პური (დ. ჩუბინ.).

ლატიფი გვხვდება ძველ სამედიცინო ძეგლებშიც.

მაშინ ჰკურნეს წამლებითა მჭურვალეებითა მიმწევართა, ლ ა - ტ ი ფ ი თ ა, და თუ რადმე იყოს, ნამეტნავისა წითლისაგან ნავლი-სა, ანუ სისქისაგან (ფანასკ. 35, 17); მერმე სცხე ესე წამალი, რაოდენ ლ ა ტ ი ფ ი, აქცევს ტყავსა გუარსავე თუისსა ზედა (ფანასკ. 311, 4).

ქეგლში დაფიქსირებულია, როგორც **ლატიფი**, ისე **ნატიფი**. ძირითადად სალექსიკონო ერთეულად მიჩნეულია **ნატიფი**. **ლატიფი** კი კვალიფიცირებულია, როგორც ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ერთეული.

ნატიფი ლამაზად გამოკვეთილი, მშვენიერი, მოხდენილი, ფაქიზი, ნაზი. შენს ნ ა ტ ი ფ სახეს ნიავიც რომ არ შეხებოდა, სპილოს ძლისაგან ულამაზეს კომკს აგიგებდნენ (ი. ნონეშ.). **ნატიფად** ზმნს. მშვენიერად, მოხდენილად, ფაქიზად, ნაზად. [ევასიმ] მოირგო ყელზე უკრაინული ნ ა ტ ი ფ ა დ ნაქსოვი თეთრი გიპიური (= ერთგვარი მაქმანი)... და გარეთ გავიდა (ბ. ჩხ.).

ნატიფობა ნატიფის თვისება, — სილამაზე, სინარნარე, სინაზე. ოქროპირს თვალი მოსტაცა [ირმას] ნ ა ტ ი ფ ო ბ ა მ (რ. გვეტ.).

უტიფარი 1. ურცხვად თამამი, ზედმეტად მოურიდებელი, — ურცხვი, თავხედი, უზრდელი. მე გამეხარდა, როდესაც უ ტ ი ფ ა რ მ ა ყასაბმა ისევ გამიწვია საბრძოლველად (ქ. ბაქრ. თარგმ.). 2. ასეთი ადამიანის დამახასიათებელი, შესაფერი. კაცი სცემდა და ამტკიცებდა, რომ ბიჭს უ ტ ი ფ ა რ ი გამოხედვა აქვსო („ლიტ. და ხელოვნ.“). **უტიფრად** ზმნს. ურცხვად, მოურიდებლად, თავხედურად. „მიღივანო, შეადგინე ოქმი, რომ... [ქიტესა] ხელისუფლებას უ ტ ი ფ რ ა დ იხსენიებდა“ (ს. შანშ.).

უტიფრობა უტიფრის თვისება, — მოურიდებლობა, ურცხვობა. [ელიკო] მეტის მეტად თავდაჭერილი იყო, მასთან უ ტ ი ფ რ ო ბ ა ს ვერავინ გაბედავდა (ს. თავ.).

თავდაპირველად ვვარაუდობდით, რომ ნატიფი ← ლატიფი; თავის მხრივ კი ლატიფი იგივე სიტყვა უნდა ყოფილიყო, რაც აღმოსავლურ ენებში დადასტურებული ამავე შინაარსის სპარს. lāṭuf და თურქული latif ნაზი, სასიამოვნო, მშვენიერი (ნატიფ- სიტყვის ისტო-

რისათვის, არნოდ ჩიქობავას საკითხავები, XVIII, თბ. 2007).

ამჟამად კი უფრო მართებულად მიგვაჩნია, რომ **ნატიფში** გამოვეყენოთ საერთო ქართველური **ტიფ-||-ტიფ-ფუძე**. **ტიფ** (-იშ ზს., ლშს., -არ ზს., -არ ლშს.) — კანი (ხაჭაპურისა), ქერქი. ზურალ ქუთი ტეფრას უმხურს ხატზე (ბზ. 362) — ხაჭაპურის კან(ებ)ს ერთმანეთზე ადებს. ამნემ ტეფარ უმხურსი ესდე (ბქ. 90) — ამან ქერქ(ებ)ი ერთმანეთზე დადო. ბობშდ დიარი ტეფარ გარ ხამნე ყელს (ლშს.) — ბავშვმა მხოლოდ პურის ქერქ(ებ)ი აჭამა ძაღლს. ეცრალემ ხიმდ ტეფ ნამსაღუ (პოეზ. 220) — ეცერელების ნარჩენი ქერქი ხართ (ავცერელების ხართ ქერქი ნარჩენი“). კინ. **ტიფილდ** ბზ., **ტიფელ** ლშს. ძებს დგთხელ ტეფელ ხარ (ლშს., ხორ. 11) — ბალს თხელი კანი აქვს.

აღნიშნული ფუძე გამოიყოფა ასევე სვანურის შემდეგ ლექსიკურ ერთეულში **ნატფუნ** (-იშ, -უნარ., -არ ბქ.), **ნატფუნ**, **ნატფუნ** (-უნარ) ლშს. **ნატფუნ** (-უნ) ლნტ. — ქერქი, საქერქე, გარედან შემოსაკრავი ცომი (პურისა, ხაჭაპურისა, ...). ნატფუნიქ მეტზე კუეცნა დმარ ხულფახ მრშ (ლშს. 15) — გარედან შემოსაკრავად ცალკე აქვთ აფუებული პურის ცომი. ჯაცურიესა ნატფუნიქა ჯიც? (ლნტ.) — გარედან შემოსაკრავად ცომი თუ გაქვს დარჩენილი? (სვან. თოფ., ქალდ.).

ე. ი. ზემოთქმულის მიხედვით **ნა-ტიფ**-ში გამოიყოფა საობიექტო მიმღეობის მაწარმოებელი **ნა-პრეფიქსი**, **უ-ტიფ-არ**-ში კი ნამყო დროის საობიექტო მიმღეობის უარყოფის გამომხატველი **უ-არ** პრეფიქს-სუფიქსი.

როგორც ვხედავთ სიტყვებმა, **ნაზუქმა** და **ნატიფმა** მნიშვნელობის ცვლის სხვადასხვა გზა გაიარეს, ერთ შემთხვევაში თუ მნიშვნელობა დავიწროვდა **ნაზუქი** ნაზი, წმინდა, რბილი → ნამცხვარი, მეორე შემთხვევაში მნიშვნელობა გაფართოებულია, **ნატიფი** „ნამცხვარი → მოხდენილი, ლამაზი.

ამ სიტყვათა მნიშვნელობათა ცვლის მიზეზები ისტორიულად მათი სხვადასხვა ლექსიკურ-სემანტიკურ სინტაგმათა შეხამებები ყოფილიყო.

შემოკლებათა განმარტება

ილ. აბულ. — ილ. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკონი, თბ.,

1973.

ანდრონიკაშვილი, II, 1996 — მზ. ანდრონიკაშვილი, მასალები ქართული ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის, ტ. II, ნაწ. I, თბ., 1996.

გ. კახ. სახლთხ. — უ. სახლთხუციშვილი, გარეკახური ლექსიკონი, თბ., 2003.

ვეფხ. — შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1952.

ვისრ. — ვისრამიანი, გამოსცეს ალ. გვახარია და მაგ. თოდუამ, თბ., 1962.

თურქ. — Турецко-русский словарь. авторы: А. Н. Баскаков, Н. П. Голубева и др. М. 1977.

იადიგ. — დავით ბაგრატიონი, იადიგარ დაუდი, გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და კომენტარები დაურთო ლადო კოტეტიშვილმა, თბ., 1985.

ინგილ. — რ. ლამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური კილოს ლექსიკონი, თბ., 1988.

საბა — სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I წიგნი, თბ., 1966.

სვან. თოფ. ქალდ. — ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბ., 2000.

სპარს. — Персидско-русский словарь. Составители: М. Н. Османов, Д. Х. Дорри и др., т. II, М. 1985.

ფანასკ. — ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი კარაბადინი, გამოსცა ი. შენგელიამ, თბ., 1978.

ქართლ. ბეროზ. — ქართლური დიალექტის ლექსიკონი (მასალები), შემდგენლები: თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, თბ., 1981.

ქეგლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. V, თბ., 1958; VI, 1960.

ქილ. — ქილილა და დამანა სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მ. თოდუამ, თბ., 1975.

ნ. ციც. — ნ. ციციშვილი, შვიდი მთიები (ბარამგურიანი), ქართული მწერლობა, ტომი მეხუთე, თბ., 1988.

შინამრეწვ. — მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და

ხელოსნობის ისტორიისათვის, ტ. III, ნაწ. II, საჭმელ-სასმელი, თბ., 1986.

ჩვენ. ქართ. ფუტკ. — შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, ბათუმი, 1993.

დ. ჩუბინ. — დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, ალ. ლლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 1961.

NINELI CHOKHONELIDZE

**Towards the History of Some Words
(nazuki, natipi)**

Summary

In current Standard Georgian the Old Georgian words nazuki and natipi have preserved only their secondary meanings: nazuki – gentle, soft, pure, Mod. Georgian- cake. Natipi – cake, Mod. Georgian - beautiful, pretty, elegant. The reasons for the semantic changes might have been the use of the given words in different lexical and semantic collocations.

ციცინო ხვედელიძე

ღირეპტიული სამეტყველო აქტების სტრუქტურული ასაკები

ცნობილია რაოდენ მნიშვნელოვანია პრაგმატიკა გამოყენებითი ლინგვისტიკისათვის. პრაგმატიკული კვლევისადმი ინტერესსა და ამ სფეროში არსებულ მიღწევებს ერთი რამ აქვთ საერთო — აიხსნას ის წესები, რაც მართავს ენის კონტექსტში გამოყენებას (ლევინსონი, 1983).

ენის გამოყენების ზოგადი თეორიის საკითხთა შორის სამეტყველო აქტების თეორია მჭიდრო კავშირშია ენის ფუნქციებთან. ენის ფუნქციების დადგენასთან კავშირში რამდენიმე, ერთმანეთისაგან არც თუ დიდად განსხვავებული მოსაზრება არსებობს. (ლაიონსი, 1978; ლიჩი, 1983; ჰაიმსი, 1962).

ჯ. ლიჩი რ. იაკობსონის ტიპოლოგიაზე დაყრდნობით აფართოვებს ფუნქციათა რაოდენობას. იგი აღიარებს ენობრივი კომუნიკაციის პროცესში კონცეპტუალური ასპექტის მნიშვნელობას, როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით, მაგრამ მისთვის იგი არ არის ერთადერთი ფუნქცია, ვინაიდან, როგორც იგი აღნიშნავს, ადამიანთა საზოგადოებაში ინდივიდსა თუ ინდივიდთა ჯგუფებს შორის ათასნაირი დაძაბულობა და კონფლიქტი წარმოიქმნება და ენა ამ შემთხვევაში მთავარ როლს ასრულებს. მაგრამ არის შემთხვევები, როდესაც კონცეპტუალური მნიშვნელობა გარკვეულ სიტუაციებში ნულამდე დაიყვანება, რადგან ენა ასევე გამოიყენება ადამიანთა გრძობებსა თუ გუნება-განწყობილებაზე ზეგავლენის მოსახდენად, სოციალური ურთიერთობის დასამყარებლად. ასეთ შემთხვევაში, შენიშნავს ლინგვისტი, მნიშვნელოვანია არა იმდენად თუ რა ითქმება, არამედ ის ფაქტი, რომ ადამიანი რაღაცას ამბობს. აქედან გამომდინარე, ჯ. ლიჩი ენის ხუთ ძირითად ფუნქციას ასახელებს:

1. ინფორმაციული (Informational) — ინფორმაციის გადაცემა.
2. ექსპრესიული (Expressive) — ადრესანტის გრძობებისა და განწყობილების, ფაქტისა თუ მოვლენის მიმართ საკუთარი

დამოკიდებულების გამოხატვა.

3. დირექტიული (**Directive**) — სხვათა ქცევისა თუ გუნება-განწყობილების წარმართვა, ანუ მათზე ზემოქმედება.
4. ესთეტიკური (**Aesthetic**) — არტისტიული ეფექტის შექმნა.
5. ფატიკური (**Phatic**) — სოციალური კავშირების შექმნა, შენარჩუნება თუ შეწყვეტა. (ლიჩი, 1983, 40-57).

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ჯ. ლიჩი ენის ფუნქციების გამოყოფას უკავშირებს მნიშვნელობის ტიპებს. მის მიერ დადგენილი შვიდი ტიპის მნიშვნელობას შემდეგნაირად მიუსადაგებს ენის ფუნქციებს. ასე მაგალითად, ენის ინფორმაციული ფუნქციით ხმარების შემთხვევაში დომინირებს კონცეპტუალური მნიშვნელობა, ანუ აზრი (**sense**). მაშინ, როდესაც ექსპრესიული ფუნქციისათვის აფექტური მნიშვნელობა არის წამყვანი. დირექტიული ფუნქცია ექსპრესიულ ფუნქციას ჰგავს იმდენად, რამდენადაც ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს კონცეპტუალურს სხვა ტიპებთან შედარებით. ეს განსაკუთრებით ეხება აფექტურსა და კონოტაციულ მნიშვნელობას. ენის ესთეტიკური ფუნქცია, ლიჩის თვალსაზრისით, შეიძლება კავშირში იყოს როგორც აფექტურ, ასევე კონცეპტუალურ მნიშვნელობასთან. აქ გამოიყენება მნიშვნელობის ყველა ტიპი და ყველა დონე.

ყურადღებას იმსახურებს ჯ. ლიჩის აზრი იმის შესახებ, რომ დირექტიული, ექსპრესიული და ფატიკური ფუნქციები ყველაზე პირდაპირ ასახავენ ენის როლს. ამ ტრიადაში ექსპრესიული ფუნქციის ჩართვას იგი იმით ხსნის, რომ ენის ექსპრესიული მიზნით გამოყენება სოციალურ ვაკუუმში შესაძლებელია. მაგრამ ადამიანთა მიერ აზრის საჯაროდ გამოთქმის შემთხვევაში ძნელი ხდება იმის დადგენა, სად გადის ზღვარი საკუთრივ გრძნობების გამოხატვასა და სხვაზე ზეგავლენის მოხდენას შორის. ჯ. ლიჩი თვლის, რომ იდეოლოგიურ და რელიგიურ თემებზე დისკუსიის შემთხვევაში აზრის გამოხატვა და მსმენელზე ზემოქმედება (დარწმუნება) ერთდროულად ხდება (ლიჩი, 1983, 40-58).

რა კავშირია ენის ფუნქციებსა და სამეტყველო აქტებს შორის? სამეტყველო აქტის ანალიზი გულისხმობს მჭიდრო კავშირს ენის ფუნქციებსა და გრამატიკულ ფორმებს შორის. ხშირად ძნელდება იმის დადგენა, რა მიზნით წარმოთქვამს მოსაუბრე გამონათქვამს. ეს განსაკუთრებით რთულდება იმ შემთხვევაში, როდესაც გამონათქვამი კონტექსტის გარეშე ნახმარი. ერთი გამონათქვამით შესაძლოა რამ-

დენიმე სამეტყველო აქტი განხორციელდეს. იშვიათია შესაბამისობა: ერთი გამონათქვამი — ერთი ფუნქცია. ეს ნიშნავს, რომ ფუნქცია თავად გამონათქვამის არც ფორმით და არც შინაარსით არ გამოიხატება. იგი გამოდინარეობს მოსაუბრისაგან. მოსაუბრის ინტენცია, მისი კომუნიკაციური მიზანდასახულობა პრაგმატიკის შესწავლის საგანია. ე. ჰეტჩი წერს, რომ ლინგვისტებმა შესძლეს იმის დადგენა, მოსაუბრეს როგორ შეუძლია წარმოქმნას წინადადების განუსაზღვრელი რაოდენობა განსაზღვრული წესების ხმარების საფუძველზე. ფილოსოფოსებმა კი სცადეს გაეგოთ წინადადების განუსაზღვრელ რაოდენობას როგორ შეუძლია ვადმოსცეს ფუნქციითა განსაზღვრული რაოდენობა. ფილოსოფოსებმა გაითვალისწინეს, რომ წინადადებას უნდა მიეწეროს გარკვეული ფუნქცია, რადგან შეზღუდულია ის, რისი გაკეთებაც სიტყვებით არის შესაძლებელი. ხოლო იმის გადასაწყვეტად, რა ფუნქციას მივანიჭებთ წინადადებას, უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი: შეესაბამება თუ არა მოსაუბრის საკომუნიკაციო ინტენცია გამონათქვამის შინაარსს. რომ არც ერთი გამონათქვამი მნიშვნელობის თუ ფუნქციის თვალსაზრისით არ არის კონტექსტისაგან დამოუკიდებელი (ჰეტჩი, 1994, 121).

გრაისი გამონათქვამის მნიშვნელობაში ორ ნაწილს გამოჰყოფს: ის, რაც ითქმება და ის, რაც იგულისხმება. მნიშვნელობისა და ფუნქციის გათვალისწინებით ფილოსოფოსებმა ჯ. ოსტინმა (ოსტინი, 1962) და ჯ. სერლიმ (სერლი, 1969) აჩვენეს, რომ ფუნქციის მიხედვით შესაძლოა გამოიყოს წინადადებათა განსაზღვრული ჯგუფები. სერლის სისტემაში ასეთი 5 ჯგუფი, ანუ სამეტყველო აქტი გამოიყოფა: დეკლარაციები, რეპრეზენტაციები, დირექტივები, კომისივები და ექსპრესივები. ოსტინისა და სერლის ნაშრომებზე დაყრდნობით სოციოლინგვისტებმა შეიმუშავეს მეტყველების ფუნქციების ერთგვარი განსხვავებული სისტემა.

1. ფაქტუალური ინფორმაციის გადაცემა:

მაგალითი: **The plane departs at 7:10**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი: რეპრეზენტაცივი,

2. ინტელექტუალური ინფორმაციის გადაცემა.

მაგალითი: **Those arguments are correct.**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი: რეპრეზენტაცივები

3. ემოციური განწყობის გადაცემა.

მაგალითი: **I'm worried about my term paper.**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი. ექსპრესივი.

4. მორალური დამოკიდებულების გადმოცემა.

მაგალითი: **I appreciate your help.**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი: ექსპრესივი.

5. წაქეზება – იძულების გამოხატვა.

მაგალითი: **Hand in your assignments.**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი: ღირეპტივი.

6. სოციალურ ურთიერთობათა დამყარება.

მაგალითი: **L Hi, Larry, how are you?**

ეკვივალენტური სამეტყველო აქტი: ღირეპტივი.

(Van Ek.1976 in Hatch 1994).

შენიშვნის სახით: მოცემულ სისტემაში რეალიზებულია მხოლოდ სამი სამეტყველო აქტი. ყურადღების მიღმა რჩება კომისივები და დეკლარაციები. ამათანავე, სოციალურ ურთიერთობათა დამყარება, ანუ ენის ფატიკური ფუნქცია მიეწერება ღირეპტივს, და არა ექსპრესივს. გარდა ამისა, ამ სისტემაში არ არის გათვალისწინებული ენის დანარჩენი ფუნქციები (ლიჩის, დელ ჰაიმის სისტემებიდან).

ჟ. სერლი სამეტყველო აქტების კლასიფიკაციისათვის 12 ნიშანს გამოყოფს, რომლებიც ოთხ ძირითად მახასიათებლებამდე დაჰყავს. ესენია:

- 1) **Illocutionary point** — ილოკუციური მიზანი – გულისხმობს რის გამოხატვას ემსახურება სამეტყველო აქტი. ასე მაგალითად: თხოვნის გამოხატველი ღირეპტივა უბიძგებს მსმენელს რაიმე მოქმედების ჩადენისკენ. მტკიცება — რეალობის რეპრეზენტაცია, პრომისივი — რაიმე მოქმედების შესრულების ვალდებულების აღება.
- 2) **Direction of fit** — წარმოთქმული სიტყვებისა და ობიექტური სამყაროს კავშირი. მაგ. მტკიცებით წინადადებაში სიტყვების სამყაროსთან შეთავსებადობაა გადმოცემული (**words to world**), რადგან ამ სიტყვების ჭეშმარიტება იზომება იმით, რამდენად შეესაბამება მათ მიერ აღწერილი ვითარება იმ სამყაროს, რასაც ისინი აღწერენ.
- 3) **The expressed psychological state** – გამოხატული ფსიქოლოგიური მდგომარეობა. მაგალითად, მოსაუბრე მტკიცების დროს გამოხატავს ერთგვარ რწმენას, მაგრამ ვერ შეძლებს რაიმე რწმენა გამოხატოს, თუ ნამდვილად არ იმყოფება კონკრე-

ტულ ფსიქოლოგიურ განწყობაზე. დაპირების შემთხვევაში გადმოცემა მოსაუბრის განზრახვა შესრულოს რაიმე მოქმედება, თხოვნისას კი – მოსაუბრის სურვილი მსმენელმა შეასრულოს ესა თუ ის მოქმედება.

4) **Propositional context** – პროპოზიციული შინაარსი. ეს კრიტერიუმი საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ თითოეული სამეტყველო აქტი იმასთან მიმართებით, თუ რას გამოხატავენ ისინი. მაგ.: თხოვნის შემთხვევაში მსმენელმა უნდა შეასრულოს მოქმედება, დაპირების შემთხვევაში კი — მოსაუბრე.

ღირეპტიული სამეტყველო აქტების მეშვეობით მოსაუბრე ცდილობს შემოქმედება მოახდინოს მსმენელზე იმ მხრივ, რომ აიძულოს მსმენელი განახორციელოს მისთვის სასურველი კონკრეტული ქმედება. ეს აქტები ადრესატის სურვილებს გამოხატავენ. ეს შეიძლება იყოს ბრძანება, რჩევა-რეკომენდაცია, ინსტრუქცია. ფორმა დადებითიც შეიძლება იყოს და უარყოფითიც. ღირეპტივების მეშვეობით მოსაუბრე სიტყვებს მიუსადაგებს სამყაროს და ცვლის მას მსმენელის მეშვეობით. ეს არის ამ სიტყვების „point“ ანუ ილოკუციური ძალა. ღირეპტივები განსხვავდებიან ილოკუციური ძალის ინტენსივობით — მოკრძალებული სურვილიდან უხეშ ბრძანებამდე.

ღირეპტიული სამეტყველო აქტები ენაში ფართო გავრცელებას პოულობს, განსაკუთრებით დიალოგურ მეტყველებაში. მათი თავისებურება ის არის, რომ მათი სემანტიკა ინფორმაციულ მნიშვნელობას არ გულისხმობს. მოვლენათა შეცვლა ან მათზე ზეგავლენის მოხდენა მხოლოდ მომავალზეა გათვალისწინებული. წარსულთან მათ არავითარი კავშირი არ აქვთ. ღირეპტიული აქტები მკაფიოდ გადმოსცემენ ადრესანტის ნება-სურვილს, სუბიექტურობის ელემენტი ძლიერია და ამდენად მოსაუბრის აქტიურ როლს გულისხმობს მსმენელზე შემოქმედების პროცესში. ეს განსაკუთრებული სიცხადით ჩანს ისეთ ენობრივ სიტუაციებში, სადაც ადრესატის სურვილს უშუალოდ ლექსიკური ერთეულების სემანტიკა ავლენს. მაგ.

I want you...

ღირეპტივა, როგორც ენის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია, სხვადასხვა სამეტყველო აქტით გამოიხატება. ჟ. სერლი ღირეპტივის კლასიფიკაციის საფუძვლად მათ ილოკუციურ ძალას მიიჩნევს, რასაც განაპირობებს მოსაუბრის საკომუნიკაციო მიზანდასახულობა. ამგვარად, სამეტყველო აქტთა თეორიის ფარგლებში ღირეპტივა შემდეგი

სამეტყველო აქტებით არის წარმოდგენილი: ბრძანება, მოთხოვნა, თხოვნა, ქარაგმა. დასახელებული ტიპები ილოკუციური ძალის განსხვავებული ხარისხით ხასიათდებიან. ბრძანება მათ შორის ილოკუციური ძალის ყველაზე მაღალი ინტენსივობით გამოირჩევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ჯ. სერლის კლასიფიკაცია ერთგვარ სისტემურ ხასიათს ატარებს. უნდა ითქვას, რომ საკმაო სირთულეს წარმოადგენს თითოეული ტიპის ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. განსაკუთრებით ეს სიძნელე წარმოიშობა თხოვნის, ბრძანების და მოთხოვნის სამეტყველო აქტების შემთხვევაში. ამ საკითხს მრავალი მკვლევარი ეხება, როდესაც აღნიშნავენ დირექტიული აქტების სფეროების არამდგრადობის (ჰეტჩი, 1994, 135). ერთი და იგივე გამონათქვამი განსხვავებულ კონტექსტში განსხვავებული ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა, ვინაიდან გრამატიკული, კერძოდ სინტაქსური აზროვნებისაგან განსხვავებით, პრაგმატიკული აზროვნება კონტექსტითაა განპირობებული, გამონათქვამის მნიშვნელობის ასხნა მხოლოდ პრაგმატიკული სიტუაციით ხდება შესაძლებელი. ჯ. ბრაუნი და ჯ. იული აღნიშნავენ კიდევ, რომ 1970-იანი წლებიდან მოყოლებული ლინგვისტებმა გააცნობიერეს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია კონტექსტის როლი გამონათქვამის ინტერპრეტაციაში (ბრაუნი, იული, 1983, 35).

ვინაიდან პრაგმატიკის ინტერესს წარმოადგენს როგორ უგებენ ადამიანები ერთმანეთს ენობრივად, როგორ იგებს მსმენელი მოსაუბრის მიერ გადმოცემულ ინფორმაციას, როგორ ხდება იმის ინტერპრეტაცია, რაც პირდაპირ არ არის ნათქვამი და რომ ამ დაფარული მნიშვნელობის სწორად ამოცნობა არის წარმატებული კომუნიკაციის პირობა, ნაგულისხმევი მნიშვნელობის დადგენა ლექსიკური ერთეულების გარდა მოიცავს იმ გარემოსაც, რომელშიც ამ სიტყვების რეალიზება ხდება, ანუ სოციალური ფაქტორებს.

აქედან გამომდინარე, სოციოლინგვისტები დირექტიული აქტების კლასიფიკაციისას სწორედ სოციალურ ფაქტორებს ანიჭებენ უპირატესობას. საკომუნიკაციო აქტის მონაწილეთა სოციალური ურთიერთდამოკიდებულების, მათი სოციალური სტატუსის, ასაკის, ნაცნობობის ხარისხის გარდა, მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ შემდეგ ფაქტორებს: დასახული მიზნის სირთულე, სავალდებულოა თუ არა მოქმედების შესრულება, მოელის თუ არა მოსაუბრე უარყოფით რეაქციას მსმენლისაგან და ა.შ. ამ ფაქტორთა გათვალისწინებით სოციოლინგვისტი ს. ერვინ-ტრიბი დირექტიული აქტების შემდეგ ექვს ტიპს გვთავა-

ზობს:

პიროვნული საჭიროების ან სურვილის გამომხატველი წინადადებები, რომლებიც უშუალოდ ქვეშევრდომისაკენ არის მიმართული:

I need a match

იმპერატიული კონსტრუქციები, რომლებიც მიმართულია ქვეშევრდომისადმი ან ახლობლებისადმი:

Gimme a match

შენიღბული იმპერატივები, როგორც წესი, მიმართულია უცნობებისადმი, ან განსხვავებული სოციალური სტატუსის მქონე ადამიანებისადმი.

Could you give me a match?

ნებართვის აღების ან გაცემის გამომხატველი დირექტივები, რომლებიც მიმართულია უფრო მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე პირებისადმი

May I have a match?

კითხვის სტრუქტურის მქონე დირექტივები.

Have you got a match

ქარაგმა: **The Matches are all gone.**

(ერვინ ტრიბი, 1972, ჰეტჩი, 1996)

წარმოდგენილი კლასიფიკაცია, რომელიც ძირითადად სოციალურ ფაქტორებს ეფუძნება, ფაქტიურად თხოვნისა თუ ბრძანების სამეტყველო აქტებით შემოიფარგლება. ყურადღების მიღმა რჩება სხვა მნიშვნელოვანი ფუნქციები, როგორცაა რჩევა, რეკომენდაცია, ინსტრუქცია, შეთავაზება, დაპატიჟება.

სოციალური ფაქტორებისა და მოსაუბრის საკომუნიკაციო მიზანდასახულობის გათვალისწინებით გამოიყოფა დირექტიული სამეტყველო აქტების შემდეგი ტიპები: ბრძანება, მოთხოვნა, თხოვნა, გაფრთხილება, შეთავაზება, რჩევა-რეკომენდაცია, ინსტრუქცია, ნებართვა, დაპატიჟება, აკრძალვა. დირექტიული აქტების ფარგლებში შეიძლება დადგინდეს მათი ერთი თვისებაც, კერძოდ, ე.წ. „beneficial effect“, ანუ თითოეული დირექტიული აქტი შეიძლება დავახასიათოთ იმის მიხედვით, მოქმედების განხორციელება სარგებლის მომტანია ადრესანტისათვის (მაგ. მოთხოვნა, თხოვნა), ადრესანტისათვის (რჩევა, გაფრთხილება, ნებართვა, დაპატიჟება), თუ ორივესათვის (შეთავაზება).

სტრუქტურული თვალსაზრისით კლასიკური დირექტიული აქტი სამწვერა მოდელია, სადაც გამოიყოფა ყურადღების მოხმობის სიგნალები, გამონათქვამის ბირთვი, ანუ საკუთრივ სამეტყველო აქტი და ბოლოს კომენტარი. ყურადღების მოხმობის სიგნალები – პირდაპირი მიმართვა, მისალმების ფორმულები, შორისდებული ან ისეთი ერთეულები, როგორცაა **excuse me, well, mm..., look here** და სხვა ფაქტორები. წვერია ამ მოდელში, მათი არსებობა/არარსებობა განპირობებულია პრაგმატიკული კონტექსტით, სოციალური ფაქტორებით – ნაცნობობის ხარისხით, სოციალური როლებით. ეს ფაქტორები გავლენას ახდენენ ენის გამოყენების სპეციფიკაზე და, ზოგადად, მოსაუბრეთა ლინგვისტურ ქცევაზე. მოდელის ეს ნაწილი ძირითადად საწყის პოზიციას იკავებს, გამონაკლისია პირდაპირი მიმართვა, რომელიც გამონათქვამში სამივე – საწყის, შუა და ბოლო პოზიციაში გვხვდება.

Excuse me, could you tell me how to get to the British Museum?

Could you get me the file on sales in France, **Anita**?

Good evening. Half a bitter, please.

პირველ და მესამე ნიმუშში ყურადღების მოხმობის სიგნალების ადგილი გამონათქვამში მყარია, მათი შეცვლა ვერ მოხერხდება; მეორე ნიმუშში კი პირდაპირი მიმართვის გადაადგილების შესაძლებლობას იძლევა.

დირექტიული სამეტყველო აქტის ძირითადი კომპონენტი დირექტივას გამომხატველი ფრაზაა. ამ შემთხვევაშიც გამონათქვამის ბირთვის მოდელის არჩევას სოციალური ფაქტორები განაპირობებს (ასაკი, სქესი, განათლების დონე, საქმიანობის სფერო თუ სოციალური წარმომავლობა), ასევე რეგისტრის ტიპი – ოფიციალური, ნეიტრალური, არაოფიციალური, ძირითადად გამოიყოფა სტრატეგიის სამი ძირითადი დონე:

1. ყველაზე პირდაპირი, ექსპლიციტური დონე. წამყვანი ამ შემთხვევაში ზმნის ბრძანებითი კილოა, აგრეთვე პერფორმატიული ზმნები ან ზღუდეებიანი პერფორმატივები (**Hedged performatives**)

Go out at once! (imperativi)

I advise you to give up smoking

(პერფორმატიული ზმნა)

I'd like to ask you to leave.

(ზღუდეებიანი პერფორმატივი).

- II. მეორე დონე – კონვენციალური ირიბი დონე (**Conventional indirect Level**). იგივეა, რაც სერლის ირიბი სამეტყველო აქტები, როდესაც გამონათქვამის შინაარსი და ფუნქცია არ ემთხვევა ერთმანეთს. ძირითადად გამონათქვამი კითხვითი წინადადების ფორმას იღებს. კომუნიკანტები ამ შემთხვევაში არ უღრმავდებიან ნათქვამის სიტყვა-სიტყვით მნიშვნელობას, ვინაიდან დირექტიული სამეტყველო აქტის ინტენცია არის მოსაუბრის სურვილი მისი ნათქვამი აღქმული იქნას როგორც თხოვნა, რჩევა, ბრძანება, შეთავაზება და ა.შ., რასაც სასურველი ქმედების განხორციელება უნდა მოჰყვეს. ირიბი სამეტყველო აქტებით მსმენელი გასცემს უფრო მეტ ინფორმაციას, ვიდრე ეს ენობრივად არის გამოხატული. ამავე დროს მოსაუბრეს იმედი აქვს, რომ მას მსმენელთან საერთო ფონისეული ცოდნა აერთიანებს. ირიბი სამეტყველო აქტების შემთხვევაში გამონათქვამს ორი ილოკუციური ძალა აქვს. როგორც ქ. სერლი აღნიშნავს **“One illocutionary act is performed indirectly by way of performing another”** (სერლი, 1975; 27:43).

ირიბი დირექტიული სამეტყველო აქტების 2 ასპექტი შეიძლება დავასახელოთ:

1. კითხვითი და კითხვით-უარყოფითი სტრუქტურები, რომლებიც ყველაზე ხშირია თავაზიანობის გამოსახატავად:

Can/Could/Will/Would you do it?

Can't /Couldn't / Won't Wouldn't you do it?

2. ერთგვარი შეთავაზების ფორმულები:

Why don't you do it?

- III. მესამე დონე: არაკონვენციალური ირიბი დონე (**non-conventional indirect level**), ე. წ. „ღია აქტები“ (**open-ended acts**). დირექტიული აქტები ან ნაწილობრივი რეფერენციაა ობიექტზე, რომლის ჩართვა სამეტყველო აქტის სტრუქტურაში აუცილებლობას წარმოადგენს.

Why is the window open?

ან გამონათქვამი ქარაგმის სახეს იღებს, რომლის ინტერპრეტაცია შესაძლებელია მხოლოდ პრაგმატიკული კონტექსტის დონეზე.

I'm so hungry

ქარაგმაში, ცხადია, ყველაზე დაბალი ხარისხით არის ილოკუცი-

ური ძალა და იმპოზიციაც, შესაბამისად, შერბილებულია.

როგორც ვხედავთ, პირდაპირი სტრატეგიის მოდელში ილოკუციური ძალა ყველაზე დიდი სიძლიერით არის გამოხატული და იმპოზიციის ხარისხით ყველაზე მაღალია. პირობითი ირიბი სტრატეგიის მოდელში დაძალის ხარისხი შედარებით დაბალია და ადრესატს საშუალება ეძლევა თავი შეიკავოს მოქმედების შესრულებისაგან. რაც შეეხება არაპირობით ირიბ მოდელს (ქარაგმებს), მათი დეკოდირება მთლიანად კონტექსტითაა განპირობებული და მსმენელს რჩება უფლება უგულებელყოს მოსაუბრის სურვილი.

ღირექტიული სამეტყველო აქტების მესამე კომპონენტი — კომენტარი — ბირთვული ნაწილის დანართია და მის დაკონკრეტებას ემსახურება. ისიც ყურადღების მოხმობის სიგნალების მსგავსად ფაქულტატურია და მის გარეშეც გამონათქვამის ილოკუციური ძალა ნათელია. გამონათქვამის სტრუქტურაში მისი პოზიცია ცვალებადია. შეიძლება მოსდევდეს ბირთვულ ნაწილს ან წინ უსწრებდეს მას.

კომენტარი ერთგვარი შემამზადებელი წინაპირობაა სასურველი მოქმედების განსახორციელებლად. მოსაუბრეს შეუძლია სხვადასხვა შინაარსობრივი ფორმა მისცეს ამ ნაწილს: დასახელოს მოქმედების შესრულების კონკრეტული მიზეზი:

I'm thirsty let's have a drink.

ან წინასწარ მოსინჯოს ნიადაგი იმის გასარკვევად, რამდენად შეიძლება ადრესატი მოსაუბრისათვის სასურველი მოქმედების განხორციელებას.

Are you going home? Is it possible to join you?

ხშირია შემთხვევა, როდესაც ადრესანტი არ იშურებს საქებარ სიტყვებსაც, ადრესატი რომ დაითანხმოს.

Jim, you are the only person who can solve this problem. Will you give me a hand?

ან ხაზს უსვამს სასურველი მოქმედების სირთულეს, რითაც ცდილობს თავიდან აიცილოს პოტენციური უარი.

I know you are so busy, but why don't you look through this article?

როგორც აღვნიშნეთ, ყურადღების მოხმობის სიგნალი და კომენტარი კომუნიკაციის განხორციელებისთვის აუცილებელი წევრები არ არიან, ვინაიდან ილოკუციური ძალა გამონათქვამის კომუნიკაციური ბირთვია. კომუნიკაციური ბირთვისა და ყურადღების მოხმობის სიგნალების იდენტიფიკაცია სირთულეს არ წარმოადგენს, რასაც ვერ

ვითყვით ბირთვისა და კომენტარის შესახებ. განვიხილოთ შემდეგი მაგალითი.

Could you close the window?

It's freezing in here.

კომუნიკაციური ბირთვი = თხოვნა კომენტარი = მიზეზი

ამ გამონათქვამში **It's freezing in here** ახსნა-განმარტებითი ნაწილია, რომელიც ასახელებს მიზეზს, რის გამოც მსმენელი ითხოვს ბირთვით გადმოცემული ქმედების შესრულებას. მაგრამ თხოვნის აქტი შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ გამონათქვამით **It's freezing in here** რომელიც კომუნიკაციური ბირთვია — თხოვნის არაპირობითი ირიბი სამეტყველო აქტი, ანუ ქარაგმა, ე. წ. „ღია აქტი“, რომლის ინტერპრეტაციისათვის ექსტრა-ლინგვისტური კონტექსტია აუცილებელი. აქედან გამომდინარე, მკაცრი ილოკუციური თვალსაზრისით განმარტებითი ნაწილი, ანუ კომენტარი ზოგჯერ ზედმეტიც კი არის. ამიტომ დაყოფა ბირთვული ნაწილი / კომენტარი პირობითია. იგი განპირობებულია კონტექსტუალური და ფუნქციური კრიტერიუმებით. კომენტარი გავლენას არ ახდენს ღირექტიული სამეტყველო აქტების რეალიზაციაზე. ილოკუციური ძალა დგინდება და განისაზღვრება კონტექსტით. ახსნა-განმარტებითი ნაწილი ერთგვარი შემამზადებელი მომენტია ღირექტიული სამეტყველო აქტის განსახორციელებლად.

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ღირექტიული სამეტყველო აქტების თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მათი კომუნიკაციური მიზანდასახულობა არ არის ინფორმაციის გადაცემა. ამ აქტების მეშვეობით მოსაუბრე ზემოქმედებას ახდენს მსმენელზე, უბიძგებს ადრესატს კონკრეტული ქმედების განხორციელებისაკენ. ისინი მოსაუბრის ნება-სურვილს გამოხატავენ და გულისხმობენ მის აქტიურ როლს ქმედების განხორციელებაში. კომუნიკაციის თვალსაზრისით ღირექტიული აქტები ერთგვარ სტიმულს წარმოადგენენ, რის შედეგადაც მომავალი შესასრულებელი მოქმედება ხდება გამონათქვამის საკომუნიკაციო ცენტრი.

ღირექტიული სამეტყველო აქტების ტიპის დადგენა რთულდება იმ მხრივ, რომ მათგან უმრავლესობა ენობრივად ერთი და იგივე საშუალებით ხორციელდება (ზმნის ბრძანებითი კილო). ამდენად, გამონათქვამის ინტერპრეტაციის საქმეში კონტექსტის და სოციალური ფაქტორების როლი მეტად მნიშვნელოვანია.

ოსტინი, 1962 — Austin J. L. 1962 How to do things with words. Oxford

ბრაუნი, იული, 1983 — Brown G., Yule G. 1983 Discourse Analysis. Cambridge University Press.

გრაისი, 1975 — Grice H. P. 1975. Logic and Conversation. In: P. Cole and G. Morgan (Eds) . Syntax and Semantics. Vol. 3. Speech acts. New York. Academic Press.

ჰეტი, 1994 — Hatch E. 1994. Discourse and Language Education. Cambridge University Press.

Dell Hymes The Ethnography of Speaking in: Spolsky B. 1998 Sociolinguistics OUP.

იული, 1997 — Yule G. 1997. Pragmatics. Cambridge University Press.

ლიჩი, 1981 — Leech G. N. 1981. Semantics. Longman.

ლაიონსი, 1977 — Lyons J. 1977. Semantics. Cambridge University Press.

ლევინსონი, 1983 — Levinson E. S. 1983 Pragmatics. Cambridge University Press.

მეი, 1993 — Mey J. 1993 Pragmatics. Cambridge University Press.

სერლი, 1969 — Searle J. R. 1969. Speech Acts. An essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press.

სერლი, 1964 — Searle J. R. 1964. Indirect Speech Acts.

A b s t r a c t

Speech acts theory is closely connected with language functions. Directive function is realized by Directive Speech acts. They are used by the speaker to get the hearer to perform the desired future action. In using a directive speech act the speaker attempts to make the world fit the words through the hearer.

A directive speech act is represented by a three – member structure, where the communicative centre is the speech act itself.

The choice of its model is greatly determined by the context and social factors.

TSITSINO KHVEDELIDZE

A Structural Aspect of Directive Speech Acts

Summary

Speech act theory is closely connected with language functions. A directive function is realized by directive speech acts. They are used by the speaker to get the hearer to perform the desired future action. In using a directive speech act the speaker attempts to make the world fit the words through the hearer. A directive speech act is represented by a three-member structure, where the communicative centre is the speech act itself.

The choice of its model is greatly determined by the context and social factors.

განაზი ხოფერი

ენა, როგორც კულტურის სახე და განსაკუთრებული მსოფლხატი

ენა ისაა, რაც ადამიანის კულტურაში ყოფიერების ზედაპირზე ძევს, ამიტომ XIX საუკუნიდან (ი. გრიმი, რ. რასკი, ვ. ჰუმბოლდტი, ა. პოტენია) დღემდე ენისა და კულტურის ურთიერთკავშირის, ურთიერთზემოქმედების პრობლემა ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემა ენათმეცნიერებაში.

ენა კულტურაშია ჩართული, ვინაიდან ნიშნის „სხელი“ წარმოადგენს კულტურულ საგანს, რომლის ფორმაში გასაგნებულია ადამიანის ენობრივი და კომუნიკაციური უნარი, ნიშნის მნიშვნელობა ასევე არის კულტურული წარმონაქმნი და კულტურაც ჩართულია ენაში, რამდენადაც ის მთლიანად მოდელირებულია ტექსტში.

როგორც ვ. ჰუმბოლდტი წერდა, ენა „ესაა სამყარო გარეშე მოვლენების სამყაროსა და ადამიანის შინაგან სამყაროს შორის“, მასა-სადავს, წარმოადგენს რა ჩვენს საცხოვრებელ გარემოს, ენა არ არსებობს ჩვენ გარეშე როგორც ობიექტური მოცემულობა, ის თვითონ ჩვენშია, ჩვენს ცნობიერებაში, ჩვენს მეხსიერებაში; ის იცვლის თავის მოხაზულობას აზრის ყოველი მოძრაობისას, ყოველი ახალი სოციალურ-კულტურული როლის შესაბამისად.

ენა კულტურის შემადგენელი ნაწილია და მისი იარაღია. ესაა ჩვენი სულის სინამდვილე, კულტურის სახე; ის გაშიშვლებული სახით გამოხატავს ეროვნული მენტალობის სპეციფიკურ ნიშან-თვისებებს. ენა არის მექანიზმი, რომელმაც ადამიანს ცნობიერების სფერო აღმოუჩინა.

რამდენადაც ენის ყოველი მატარებელი იმავდროულად კულტურის მატარებელსაც წარმოადგენს, ენობრივი ნიშნები კულტურის ნიშნების ფუნქციის შესრულების უნარსაც იძენენ და ამით კულტურის ძირითადი განწყობები წარმოადგენს საშუალებებადაც გამოიყენებიან. სწორედ ამიტომ ენას შესწევს უნარი ასახოს მისი მატარებ-

ლების კულტურულ-ეროვნული მენტალობა. კულტურის მიმართება ენისადმი სივრცის კონცეპტის საშუალებით ხორციელდება.

ადამიანი სწორედ ენის წყალობით აღიქვამს გამოწვევას, როგორც რეალობას, განიცდის და გაიაზრებს არარსებულს, იტანჯება და იღებს სიამოვნებას, განიცდის კათარზისს. ენა მჭიდროდ არის დაკავშირებული მითოლოგიასთან, რელიგიასთან, მეცნიერებასთან და სამყაროს შემეცნების სხვა ფორმებთან. გ. გადამერი წერდა, რომ ფილოსოფია შეეზარდა ენას და მხოლოდ ენაში პოვებს თავის ყოფიერებას.

ყოველი ენა თავისებურად ანაწევრებს სამყაროს, ანუ აქვს მისი კონცეპტუალური საკუთარი ხერხი. აქედან ვასკვნით, რომ ყოველ ენას აქვს სამყაროს განსაკუთრებული ხატი და ენობრივი პიროვნება ვალდებულია გამონათქვამის შინაარსი ამ ხატის შესაბამისად ჩამოაყალიბოს და ამაში ვლინდება ენაში დაფიქსირებული სამყაროს სპეციფიკურად ადამიანური აღქმა. სამყაროს მსოფლხატი აღნიშნავს არა ხატს, რომელიც სამყაროს ასახავს, არამედ სამყაროს, რომელიც აღიქმება როგორც ხატი. სამყაროს მსოფლხატი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს სივრცობრივი (ზედა-ქვედა, მარჯვენა-მარცხენა, აღმოსავლეთი-დასავლეთი, შორეული-ახლობელი), დროითი (დღე-ღამე, ზამთარი-ზაფხული), რაოდენობრივი, ეთიკური და სხვა პარამეტრების დახმარებით. მის ფორმირებაზე გავლენას ახდენენ ენა, ტრადიციები, ბუნება და ლანდშაფტი, აღზრდა და სხვა სოციალური ფაქტორები.

სამყაროს ენობრივი ხატი აყალიბებს ადამიანის სამყაროსადმი (ბუნებისადმი, ცხოველებისადმი, საკუთარი თავის, როგორც სამყაროს ელემენტისადმი) მიმართების ტიპს. იგი განაპირობებს სამყაროში ადამიანის ქცევის ნორმებს, განსაზღვრავს მის დამოკიდებულებას სამყაროსადმი. ჩვენი მსოფლგაგება ნაწილობრივ სამყაროს ენობრივი სურათის ტყვეობაში იმყოფება. ყოველი კონკრეტული ენა თავის თავში მოიცავს ეროვნულ, თვითმყოფად სისტემას, რომელიც განსაზღვრავს მოცემული ენის მატარებელთა მსოფლმხედველობას და აყალიბებს მათეულ ხატს (მასლოვა, 2004, 64).

სამყაროს ენობრივი ხატისადმი ინტერესი შეინიშნებოდა ჯერ კიდევ ვ. ჰუმბოლდტის ნაშრომებში, რომელიც წერდა, რომ „განსხვავებული ენები ერებისათვის მათი ორიგინალური აზროვნებისა და აღქმის ორგანოებს წარმოადგენენ“. XX საუკუნის ბოლოსათვის გაჩნდა ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი ბევრი ნაშრომი; გაზრდილი ინ-

ტერესი ამ პრობლემისადმი უკავშირდება უკანასკნელი წლების კოგნიტიურ ინტერესებს, რომლის ჩარჩოებშიც არის მცდელობები ენობრივი გეშტალტების თეორია დაუკავშირონ ფრეიშების, როგორც ცოდნის სტრუქტურების თეორიას.

ენობრივი გეშტალტების თეორია წამოაყენა ჯ. ლაკოფმა, შემდეგ კი იგი სხვა მეცნიერებმაც აღიარეს. გეშტალტები არის ენის სიღრმისეული შინაარსობრივი ერთეულები. ენაში რეალიზების გარდა, გეშტალტები წარმოადგენენ ადამიანის მიერ სინამდვილის აღქმის საფუძველს, წარმართავენ შემეცნებით პროცესებს, განსაზღვრავენ მოტორული აქტების სპეციფიკასა და ხასიათს და ა. შ.

გეშტალტების სიღრმისეულობა ენის მიმართ რამდენიმე ასპექტში მქონდა. ასე, მაგალითად, ზედაპირულ-ენობრივ დონეზე ერთი და იგივე გეშტალტი შეიძლება რეალიზებულ იქნეს სხვადასხვა შინაარსის სახით და მხოლოდ სპეციალური კვლევებით იქნება შესაძლებელი მათი ერთიანობის დადგენა. ჯ. ლაკოფმა აჩვენა, რომ კამათისა და ომის აღწერა ერთი და იმავე ტერმინებით ხდება, და მაშასადამე, ისინი ერთნაირად მოიაზრებიან, ანუ ერთსა და იმავე გეშტალტს უკავშირდებიან.

გეშტალტები წარმოადგენენ უნივერსალურ წარმოდგენებს, რომლებიც განეკუთვნებიან ზოგადად ადამიანის ფსიქიკის სიღრმეებს და როგორც ერთი მთლიანი, ბუნებრივი ენის კატეგორიულ ჩარჩოებს გარეთ მდებარეობენ, ანუ ესაა ტრანსცენდენტურის შინაარსობრივი სიდიდეები: გეშტალტები უშუალოდ გამონათქვამის ზღვარს იქით მდებარეობენ და ორგანულად არიან დაკავშირებული მასთან. რეალური ენობრივი მონაცემების საფუძველზე რეკონსტრუირებული გეშტალტები უახლესი ტრანსცენდენტურის რეალურ შინაარსობრივ სიდიდეებად იქცევიან (მასლოვა, 2004, 66).

სამყაროს ხატი არ არის უბრალო ნაკრები საგნების, პროცესების, თვისებებისა და ა. შ. „ფოტოგრაფიებისა“, ვინაიდან თავის თავში მოიცავს არა მარტო ასახულ ობიექტებს, არამედ ამსახველი სუბიექტის პოზიციასაც, მის დამოკიდებულებას ამ ობიექტისადმი, ამასთან სუბიექტის პოზიცია ისეთივე რეალობაა, როგორც თვითონ ობიექტი. უფრო მეტიც, რამდენადაც ადამიანის მიერ სამყაროს აღქმა პასიური კი არა, ქმედითია, ეს ობიექტები არა მარტო განაპირობებენ დამოკიდებულებას ობიექტებისადმი, არამედ შეუძლიათ კიდევ მათი შეცვლა (მოქმედების გზით). აქედან გამომდინარეობს ბუნებრი-

ობა იმისა, რომ სოციალურ-ტიპური პოზიციების, დამოკიდებულებების, შეფასებების სისტემა ნიშნად აისახება ეროვნული ენის სისტემაში და მონაწილეობს სამყაროს ენობრივი ხატის კონსტრუირებაში.

ყოველი ცალკეული ეროვნული ენა თავის სტრუქტურაში „მალავს“ სამყაროს განუმეორებელ, უნიკალურ სურათს და განაპირობებს განუმეორებელი, უნიკალური ეროვნული აზროვნების არსებობას. ამ კონცეფციის მიხედვით ადამიანი სამყაროსთან მოდის არა უშუალო კონტაქტში — ენა არის სწორედ ის შუალედური სამყარო, რომლის წიაღშიც ხდება ადამიანისა და რეალური სამყაროს (უნივერსუმის) შეხვედრა (ლებანიძე, 1997, 38).

მეტაფორებში, შედარებებში, სიმბოლოებში აღბეჭდილი მეორადი შეგრძნებების მექანიზმის პრიზმაში ასახული სამყარო არის მთავარი ფაქტორი, რომელიც განაპირობებს სამყაროს ნებისმიერი კონკრეტული ეროვნული ენის უნივერსალურობასა და სპეციფიკას. ამასთან მნიშვნელოვან გარემოებას წარმოადგენს უნივერსალური ადამიანური ფაქტორისა და ეროვნული სპეციფიკის გამიჯვნა სამყაროს სხვადასხვა ენობრივ ხატებში. რამდენადაც სხეულებრივი შეგრძნებების შეფასების გენეტიკური მექანიზმი უნივერსალურია, ადამიანის საქმიანობასთან გადახლართვისას, რომელიც ერთდროულად უნივერსალურიც არის და ეროვნულ-სპეციფიკურიც. ამგვარი ურთიერქმედების შედეგად ის უცვლელად იწვევს სამყაროს ხატების შექმნას როგორც ტიპოლოგიურად ზოგადი, ისე ინდივიდუალური თავისებურებებით.

ლიტერატურა

ლებანიძე, 1977 — გ. ლებანიძე, ლექციები ენათმეცნიერების შესავალსა და ზოგად ენათმეცნიერებაში, თბ., 1997.

მასლოვა, 2004 — Маслова В. А. Лингвокультурология, М., 2004.

MANANA KHOPERIA

Language as a Face of Culture and a Specific Worldpicture

სარჩევი

Summary

As is known, the relationship between language and culture is one of the essential issues in linguistics. A language is a part, a tool and a face of a particular culture. It reflects the spirit and mentality of a nation. A language presents a unique worldpicture which should be revealed in the use of the given language.

ა. აბუსერიძე, ნ. სტამბოლიშვილი — სოციალ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების როლი ენის ათვისებისა და გამოყენების პროცესში	3
ფ. ახალაია — ტოპონიმთა წარმოებისათვის მეგრულ-ლაზურში (მორფოლოგიური ანალიზი)	10
ც. ახვლედიანი — კრეოლური ენები	18
ს. ბერულავა, მ. ჯდარკავა — საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული ახალგაზრდა მეცნიერთათვის პრეზიდენტის სამეცნიერო საგრანტო პროექტის „ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“ ფარგლებში შესრულებული სამუშაოს ანგარიში	23
მ. ბუკია — ქართველიზმთა ერთი რიგისათვის აფხაზურ ნასესხებ ლექსიკაში	28
კ. გაბუნია, მ. ქურდიანი — მულტილინგვური სწავლების დანერგვისათვის საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში	34
ს. გელაძე — ფრანგული ენა პლურილინგვიზმისა და პლური-კულტურალიზმის კონტექსტში	46
ი. გველესიანი — ქვეტექსტის რეალიზაციის თავისებურებანი სიტყვათშეთანხმებების დონეზე	53
გ. გოგოლაშვილი — ლინგვისტური შენიშვნები 1. ხმოვანთა პროგრესული ასიმილაციის თაობაზე	59
ი. დემეტრაძე — წუწუნი, როგორც ფატიკური კომუნიკაციის ნიმუში ბრიტანულ და ქართულ ყოფაში	65
თ. თვალაძე — ინგლისური შორისდებულის შესწავლის დიაქრონული ასპექტი	72
ა. თოიძე — ორაზროვნება სარეკლამო ტექსტებში	85
ი. კეკელია — სამეგრელოს ზოგიერთი ტოპონიმის განმარტებისათვის	91

ვ. მალრადე — ელ და -ურ მაწარმოებლების უმართებულო გამოყენების შესახებ.....	103
ნ. მაჭავარიანი — ნაწლავლრუიანთა აფხაზური სახელწოდებების სემანტიკურ-სტრუქტურული ანალიზი.....	108
ნ. მსახურაძე — საინაუფურაციო სიტყვა, როგორც პოლიტიკური დისკურსის ერთ-ერთი სახეობა.....	111
მ. მჭედლიშვილი — ფატიკური კომუნიკაციის როლი ადამიანთა ურთიერთობაში.....	121
მ. მჭედლიშვილი — ენის ფუნქციები და ფატიკური კომუნიკაცია.....	125
ნ. ოთინაშვილი — ძველი ცხინვალის გვარები და შტოგვარები.....	128
ს. ომიადე — კონცეპტი „ქართული ენა“ მუხრან მაჭავარიანის პოეტურ დისკურსში.....	132
ლ. ონიანი — თხრობით ინსტანციათა როგორც თხრობით დონეთა დიფერენციაციის ნარატოლოგიური პრინციპი და ნარატიული ტექსტის რეფერენტული სტრუქტურა.....	137
ც. საკარული — ქვეტექსტი და საკომუნიკაციო ერთეული „წანამძღვარი მოდუსით“.....	142
მ. სიორიძე — მიშელ ბიუტორის „მოდიფიკაციები“ და მისი ზოგადი სტილური თავისებურებები.....	149
ნ. სტამბოლიშვილი, ა. აბუსერიძე — გერმანულ-ქართული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონის სტრუქტურულ-სემანტიკური მიმოხილვა.....	155
ნ. სურგულაძე — ფრაზეოლოგიური ნომინაცია და ფრაზეოლო-გიური ერთეულის სემანტიკური სპეციფიკა.....	161
მ. ტაკიძე — სტრუქტურირების პრინციპი ენაში: ინდექსიკალური, სიმბოლური და იკონური პრინციპები ...	172
ნ. ფეიქრიშვილი — ფრაზეოლოგიზმების ადგილი ლინგვოკურ-ტუროლოგიურ სივრცეში.....	185
ნ. შავრეშიანი — ერთი განსაზღვრებითი ნაცვალსახელის ბრუნების თავისებურების შესახებ სვანურში.....	194
რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილი — ვერბალიზატორთა ფუნქციისათვის ზმნურ-სახელურ შესიტყვებებში.....	199
ა. შონია — კნინობითი სახელები მეგრულ-ლაზურში (მორფონოლოგია).....	209

ბ. ყანდაშვილი — მრავალზისობის კატეგორიისთვის ძველ ქართულში („მათეს სახარების“ ქართული და ბერძნული რედაქციების გავალისწინებით).....	215
რ. ჭიკაძე — შეკვეცილი კონსტრუქციის წინადადების პრედიკატიან და უპრედიკატო კომპონენტთა მორფოლოგიურ-სინტაქსური ურთიერთგანპირობებულობა (პრესის ენის მიხედვით).....	222
ნ. ჭოხონელიძე — ზოგი სიტყვის ისტორიისათვის 1. ნაზუქი; 2. ნატიფი.....	232
ც. ხვედელიძე — დირექტიული სამეტყველო აქტების სტრუქტურული ასპექტი.....	239
მ. ხოფერია — ენა, როგორც კულტურის სახე და განსაკუთრებული მსოფლხატი.....	252

Contents

A. A b u s e r i d z e , N. S t a m b o l i s h v i l i – The Role of Social and Psychological Factors in the Process of Language Acquisition and Use.....	9
P. A k h a l a y a – Towards the Formation of Megrelian-Laz Toponyms (morphological analysis)	17
T. A k h v l e d i a n i – Creole Languages	22
S. B e r u l a v a , M. J g h a r k a v a – Report On The Study ‘Electronic Archives Of Laz Texts’ Carried Out Within the Framework of the President’s Scientific Grant Project for Young Scientists Financed by the Georgian National Scientific Fund	27
M. B u k i a – Towards one type of Kartvelisms in Abkhazian Lexico	33
K. G a b u n i a , M. K u r d i a n i – Towards the Introduction of Multilingual Teaching in Secondary Schools in Georgia.....	45
S. G u e l a d z e – The French Language within the Plurilingual and Pluricultural Context.....	52
I. G v e l e s i a n i – Peculiarities of Realization of Subtext on the Level of Word Combinations	58
G. G o g o l a s h v i l i – Linguistic Comments 1. Towards the Progressive Assimilation of Vowels	64
I. D e m e t r a d z e – Moaning as Part of Phatic Communication.....	71
T. T v a l a d z e – A Diachronic Aspect of Studying English Interjections..	84
A. T o i d z e – Ambiguity in Advertisements	90
I. K e k e l i a – Towards the Interpretation of Some Toponyms of Megrelia.....	102
V. M a g h r a d z e – Towards the Incorrect Use of the Derivational Suffixes el and ur.....	107
N. M a c h a v a r i a n i – Semantic and Structural Analysis of Abkhazian Names for Coelenterata.....	110
N. M s a k h u r a d z e – The Inaugural Speech as a Type of Political Discourse.....	120
M. M c h e d l i s h v i l i – The Role of Phatic Communication in Human Relation	124

M. M c h e d l i s h v i l i – Language Functions and Phatic Communication	127
N. O t i n a s h v i l i – Family Names and Family Name Trees in Old Tskhinvali.....	131
S. O m i a d z e – The Concept ‘Georgian Language’ in Mukhran Machavariani’s Poetic Discourse	136
L. O n i a n i – The Narrative Principle of Differentiating Narrative Instances into Narrative Levels and Referential Structure of Narratives....	141
Ts. S a k a r u l i – Subtext and the Communicative Unit "Afterthought" ...	148
M. S i o r i d z e – Michel Butor’s ‘La Modification’ and Some of its Stylistic Peculiarities	154
N. S t a m b o l i s h v i l i , A. A b u s e r i d z e – Structural and Semantic Survey of German-Georgian Phraseological Dictionary	160
N. S u r g u l a d z e – Phraseological Nomination and Semantic Specificity of Phraseological Units.....	171
M. T a k i d z e – Structuring Principles in Language: Indexical, Symbolic and Iconic	184
N. P e i k r i s h v i l i – The Place of Phraseological Units in Linguo-cultural Space	193
N. S h a v r e s h i a n i – Towards Some Declension Peculiarities of One Definite Pronoun in Svan	198
R. S h a m e l a s h v i l i - Z e k a l a s h v i l i – Towards the Function of Verbalizers in Verbal-Nominal Set Expressions	207
A. S h o n i a – Diminutives in Megrelian-Laz	214
K. K a n d a s h v i l i – Towards the Category of Iterative in Old Georgian (on the material of Georgian Editions of .Matthew’s Gospel).....	221
R. C h i k a d z e – Morphological and Syntactic Interdependence of the Components with a Predicate and No Predicate in Elliptical Sentences.....	231
N. C h o k h o n e l i d z e – Towards the History of Some Words (nazuki, naṭipi)	238
Ts. K h v e d e l i d z e – A Structural Aspect of Directive Speech Acts	251
M. K h o p e r i a – Language as a Face of Culture and a Specific Worldpicture	256